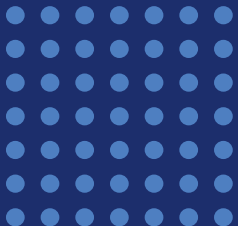
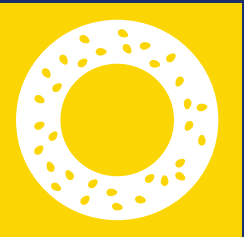
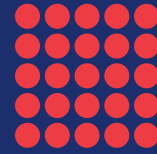

TÜRKİYE

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AMAÇLARI
2. ULUSAL GÖZDEN
GEÇİRME RAPORU

2019

“Ortak Hedefler için Sağlam Temeller”

Sürdürülebilir Kalkınma için
KÜRESEL AMAÇLAR

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AMAÇLARI TÜRKİYE 2. ULUSAL GÖZDEN GEÇİRME RAPORU

“Ortak Hedefler için Sağlam Temeller”

2019

Sürdürülebilir Kalkınma İçin
KÜRESEL AMAÇLAR

1. İÇİNDEKİLER

1.	GİRİŞ	9
2.	TÜRKİYE'NİN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİ İLERLEME DURUMUNU GÖZDEN GEÇİRME SÜRECİ VE YÖNTEMİ	11
2.1.	Mevcut Durum Analizi Projesi	12
2.2.	Sürece Tüm Tarafların Katılımın Sağlanması için Kurulan İşbirlikleri	12
2.3.	Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları En İyi Uygulama ve Projeler Veri Tabanı	14
2.4.	Çok Paydaşlı Görüş Alma Süreçleri	15
2.5.	Rapordan Ana Mesajların Süzülmesi ve Politik Sahiplilik	15
3.	SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİNİN ULUSAL GÜNDEMDE ENTEGRASYONU	17
3.1.	Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına İlişkin Sahipliğin Oluşturulması	17
3.1.1.	SKA'lara Yönelik Üst Düzey Sahiplik	17
3.1.2.	SKA'ların TBMM Gündeminde Yer Bulması	17
3.1.3.	Sayıştay Denetimi	18
3.1.4.	SKA'lara Yönelik Yerel Yönetimlerin Rolü	18
3.1.5.	Özel Sektörün SKA Sahipliği	20
3.1.6.	Bilinçlendirme Faaliyetleri	21
3.2.	SKA'ların Ulusal Politikalara Entegrasyonu	21
3.2.1.	11. Kalkınma Planı ÖİK Komisyonlarında SKA'lar	21
3.2.2.	Yıllık Programlarda SKA'lara Yer Verilmesi	22
3.2.3.	SKA'lar Kapsamında Türkiye'nin Mevcut Durum Analizi Projesi	22
3.2.4.	SKA Uygulamasında Ulusal Politikaların Takibi İçin Göstergeler	23
3.3.	Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeleri ile İlgili Gelişmeler	24
3.3.1.	Küresel Gösterge Seti Kapsamında Türkiye'nin Mevcut Durumu	24
3.3.2.	SKA Göstergeleri ile İlgili Farkındalık ve Sahiplik Artırma Faaliyetleri	26
3.4.	Sürdürülebilir Kalkınmanın Üç Boyutunun İlişkilendirilmesi	26
3.4.1.	SKA Isı Haritası	27
3.4.2.	Türkiye Özelinde SKA'lar Arası Bağlantılar	29
3.5.	Kurumsal Mekanizmalar	31
3.5.1.	Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçiş	31
3.5.2.	Birinci VNR Sonrası SKA'lara İlişkin Kurumsal Mekanizmalar	32
3.5.3.	SKA'ların İzlenmesi ve Takibinde Kurumsal Rol Paylaşımı	35
3.6.	Uygulama Sürecinde Karşılaşılan Zorluklar ve Fırsatlar	35
4.	KİMSEYİ GERİDE BIRAKMAMAK	38
4.1.	Kadınlara Yönelik Politikalar	39
4.2.	Çocuk ve Gençlere Yönelik Politikalar	40
4.3.	Engellilere ve Yaşlılara Yönelik Politikalar	43
4.4.	Geçici Koruma Altındaki Sığınmacılara Yönelik Politikalar	44
5.	TÜRKİYE'DE SKA'LARDA GELİŞMELER – BUNDAN SONRAKİ ADIMLAR	50
5.1.	SKA 1: Yoksulluğun tüm biçimlerini her yerde sona erdirmek	51
5.2.	SKA 2: Açlığı bitirmek, gıda güvenliğine ve iyi beslenmeye ulaşmak ve sürdürülebilir tarımı desteklemek	55
5.3.	SKA 3: Sağlıklı ve kaliteli yaşamı her yaşta güvence altına almak	59
5.4.	SKA 4: Kapsayıcı ve hakkaniyete dayanan nitelikli eğitimi sağlamak ve herkes için yaşam boyu öğrenim fırsatlarını teşvik etmek	64
5.5.	SKA 5: Cinsiyet eşitliğini sağlamak ve tüm kadınlar ile kız çocuklarını güçlendirmek	69
5.6.	SKA 6: Herkes için erişilebilir su ve atıksu hizmetlerini ve sürdürülebilir su yönetimini güvence altına almak	73
5.7.	SKA 7: Herkes için karşılanabilir, güvenilir, sürdürülebilir ve modern enerjiye erişimi sağlamak	77
5.8.	SKA 8: İstikrarlı, kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi, tam ve üretken istihdamı ve herkes için insana yakışır işleri desteklemek	82
5.9.	SKA 9: Dayanıklı altyapılar tesis etmek, kapsayıcı ve sürdürülebilir sanayileşmeyi desteklemek ve yenilikçiliği güçlendirmek	90
5.10.	SKA 10: Ülkeler içinde ve arasında eşitsizlikleri azaltmak	95
5.11.	SKA 11: Şehirleri ve insan yerleşimlerini kapsayıcı, güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir kılmak	100

5.12.	SKA 12: Sürdürülebilir üretim ve tüketim kalıplarını sağlamak	106
5.13.	SKA 13: İklim değişikliği ve etkileri ile mücadele için acilen eyleme geçmek	110
5.14.	SKA 14: Sürdürülebilir kalkınma için okyanusları, denizleri ve deniz kaynaklarını korumak ve sürdürülebilir kullanmak	114
5.15.	SKA 15: Karasal ekosistemleri korumak, iyileştirmek ve sürdürülebilir kullanımı desteklemek; sürdürülebilir orman yönetimini sağlamak; çölleşme ile mücadele etmek; arazi bozunumunu durdurmak ve tersine çevirmek; biyolojik çeşitlilik kaybını engellemek	117
5.16.	SKA 16: Sürdürülebilir kalkınma için barışçıl ve kapsayıcı toplumlar tesis etmek, herkes için adalete erişimi sağlamak ve her düzeyde etkili, hesap verebilir ve kapsayıcı kurumlar oluşturmak	121
5.17.	SKA 17: Uygulama araçlarını güçlendirmek ve sürdürülebilir kalkınma için küresel ortaklığı canlandırmak	125
6.	SONUÇ	131
7.	EKLER:	133
7.1.	EK-1: SKA'lar arası etkileşim haritası:	133
7.2.	EK-2. Sürdürülebilir kalkınma göstergeleri, 2010-2017	134

2. TABLO

Tablo 1. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları-Gönüllü Ulusal Gözden Geçirme Raporu ortaklıkların organizasyonu ve sorumluluklar	14
Tablo 2. Belediyelerde SKA uygulama örnekleri	19
Tablo 3. Türkiye'de üretilen göstergelerin TIER dağılımı, Şubat 2019	24
Tablo 4. SKA ısı haritası	28
Tablo 5. SKA'lar arasındaki etkileşim	30
Tablo 6. SKA bazında kurumsal sorumluluk dağılımı	33
Tablo 7. Yaş grubu ve cinsiyete göre nüfus, 2018, TÜİK	38
Tablo 8. SKA Odak Alanları	50
Tablo 9. Elektrik Üretim Kaynaklarının Payları	78
Tablo 10. İstihdam Verileri	86
Tablo 11. Cari Fiyatlarla 2009 Baz Yılı GSYH'nın Sektörel Dağılımı (2000-2017)	91
Tablo 12. Katı Atık Verileri	102
Tablo 13. Türkiye'nin İkili Resmi Kalkınma Yardımlarının Bölgesel Dağılımı (milyon ABD Doları)	127

3. ŞEKİL

Şekil 1. Üretilen göstergelerin amaçlara göre dağılımı	25
Şekil 2. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Yapısı	31
Şekil 3. Yoksulluk açığı	52
Şekil 4. Sektörel Su Kullanımı	75
Şekil 5. Gini Katsayısı	96
Şekil 6. Türkiye'nin Resmi Acil ve İnsani Yardımlarının RKY içindeki payı (%)	128

ÖNSÖZ

Küresel sorunların küresel çözümlere ihtiyaç duyduğu bir süreçte, herkes için ortak olarak kabul edilmiş çevrenin korunması, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, ekonomik büyüme gibi hususları ortak bir anlayışla kurgulayan “Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemini” 2015 yılında Dünya liderleri ile birlikte kabul ettik. Kalkınmanın yönünün daha sürdürülebilir bir rotaya evrilmesini öngören bu yeni küresel kalkınma yaklaşımında “kimseyi geride bırakmama” sloganı ile hiçbir kimsenin ve hiçbir ülkenin geride kalmamasını sağlamayı amaçlayarak 169 hedefi barındıran Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarını (SKA) oluşturduk. Dünya genelinde yoksulluğun azaltılması ve refahın artırılması çabalarına bütün toplumların dâhil edilmesi, dezavantajlı grupların ihtiyaçlarının gözetilmesi, eşitsizliklerin giderilmesi, ekonomik büyüme, teknolojik gelişme ve istihdamın güçlendirilmesi, sanayileşmenin sağlanması, ekosistemlerin korunması, sürdürülebilir üretim ve tüketim kalıplarının benimsenmesi, israfın önlenmesi gibi pek çok hedefi aynı düzlemde buluşturduk.

Böylece bizden önceki nesillerden emanet aldığımız yaşadığımız dünyayı aldığımız gibi, hatta ondan daha iyisini çocuklarımız, torunlarımız, bizden sonra gelecek nesillere miras bırakmayı hedefledik. Bu nedenle, SKA’ları kararlılıkla uygulamak zorundayız.

Türkiye olarak, tüm ülkeleri yerel, ulusal ve uluslararası seviyede eyleme geçmeye teşvik eden, kapsayıcı ve sonuç odaklı bir çerçeve olan SKA’ların uygulanması aşamasında, devletlerin güçlü sahiplik ve önderlik göstermesini başarılı sonuçlara ulaşmanın gereği olarak görmekteyiz.

SKA’ların kabulünden itibaren sürdürülebilir bir dünya için katkı vermeye hazır olduğunu her fırsatta vurgulayan ülkemiz 2016 yılında HLPF’de VNR Raporunu sunan 22 ülke arasında yer almış ve Gündeme sahipliğini göstermiştir.

SKA’ların kabulünün 1. yılında 20 Eylül 2016’da Birleşmiş Milletler 71. Genel Kurulu’nda tarafımızca yapılan konuşmada 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemini hep birlikte oluşturduğumuza dikkat çekildi ve gündemin herkes için iddialı ve dönüştürücü hedefler içerdiği ifade edilerek, en az gelişmiş ülkeler (EAGÜ) için en önemli finansman kaynağı olan resmi kalkınma yardımlarının devam etmesi yönünde çağrıda bulunuldu. Türkiye’nin resmi kalkınma yardımlarının taahhütlerin ötesine geçmesi ve her yıl artarak devam etmesi bu yaklaşımın sonucudur. Türkiye’nin ikinci kez

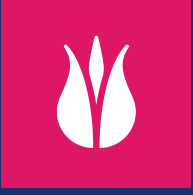
gerçekleştireceği Gönüllü Ulusal Gözden Geçirme Raporu hazırlıkları da tarafımızdan tüm kurumlara tevdi edilen genelge ile başlatılmış ve sürecin yürütülmesinde en üst düzey sahiplik ortaya konulmuştur.

Türkiye olarak, uluslararası meselelere, küresel ve bölgesel konulara, insanı odağına alan, hukuku ve adaleti öne alan bir yaklaşım içinde yaklaşıyoruz. Süregiden savaş ve çatışmaların önlenmesine, barışın tesis edilmesine, sürdürülebilir bir kalkınmaya, adaletli paylaşımaya, dayanışmaya, yürekte inaniyoruz.

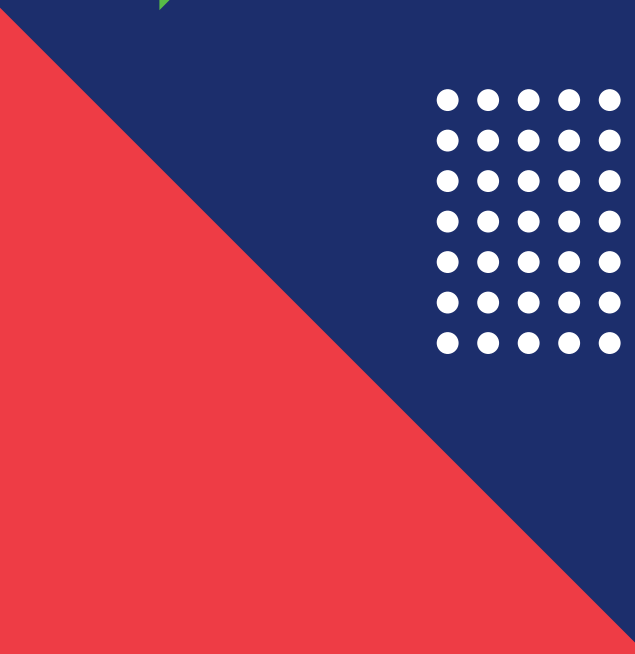
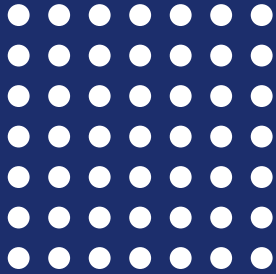
Köklü bir devlet ve demokrasi geleneğine sahip olan Türkiye, merkezi coğrafi konumu, derin tarihi tecrübesi, genç ve eğitilmiş nüfusu, güçlü kurumları ve dinamik ekonomisinden güç alarak kuruluşumuzun 100. yıldönümünü 2023 yılında kutlayacağız. 2023 yılı için ve önümüze koyduğumuz hedeflere ulaşmak için çok yoğun gayret içindeyiz. Bu hedeflere, sürdürülebilir kalkınma ve insan merkezli gelişme ilkeleriyle ulaşacağız. Biz, milli hedeflere, ulusal bir vizyonun yanında, uluslararası dayanışma ve işbirliği ile ulaşabileceğimizi biliyoruz. Bu rapor, sürdürülebilir kalkınma hedefleri bağlamında Türkiye için politika, mevzuat, uygulama düzeyi ve proje konularındaki gelişimini ve önümüzdeki dönemde atılması gereken adımları ortaya koyuyor. Küresel sorunların çözümü işbirliği ve etkin çok taraflılık temelindeki ortak çabalara bağlıdır. Esasen, başta küresel istikrar olmak üzere, her küresel meselede dayanışmaya sürekli vurgu yapıyoruz. 2023, ardından da 2030 hedeflerinin, böyle bir dayanışma ile mümkün olacağını biliyor, hazırlıklarımızı da ona göre yapıyoruz.

Recep Tayyip ERDOĞAN
T.C. Cumhurbaşkanı

YÖNETİCİ ÖZETİ

YÖNETİCİ ÖZETİ

Türkiye, geçmişten geleceğe kalkınma yolculuğunda, ülkesini ekonomik ve sosyal olarak ileriye taşıırken küresel sorumlulukları

doğrultusunda çevrenin korunması ve iyileştirilmesine de öncelik vermektedir. Bu bağlamda ülkemiz, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündeminin kabulünden itibaren sürdürülebilir bir dünya için katkı vermeye hazır olduğunu her fırsatta vurgulamaktadır. Nitekim, 2016 yılında HLPF'de VNR Raporunu sunan 22 ülke arasında yer almış ve Gündeme sahipliğini göstermiştir. İlk VNR Raporunda SKA'ları hayata geçirmek için planlanan adımları içeren yol haritası ortaya konulmuştur. 2019 yılında sunulan 2. VNR Raporunda ise, SKA'lardaki ilerleme durumuna odaklanılmaktadır.

Türkiye, SKA'ları bütüncül bir yaklaşımla Kalkınma Planlarına ve sektörel stratejilere entegre ederek hayata geçirmeyi ve izlemeyi benimsemektedir. Sürdürülebilir kalkınma kavramı 1992'de Rio'da düzenlenen BM Çevre ve Kalkınma Konferansından itibaren en üst politika çerçevesi olan Kalkınma Planlarında yer almaktadır. Plana yansıtılmasını takiben sürdürülebilir kalkınma olgusu, sektörel ve tematik ulusal politika ve strateji belgelerinde de yer bulmaktadır. Bu deneyim sonucunda ortaya çıkan birikim, güçlü altyapı ve kurumsal mekanizmalar SKA'ların uygulanması sürecinde önemli bir avantaj sağlamaktadır.

Kalkınma Planlarının hazırlanmasından da sorumlu olan Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SKA'lar için ulusal odak noktası olup VNR hazırlıklarının koordinasyonunu yürütmüştür. VNR süreci, en üst düzey politik sahiplikle Sayın Cumhurbaşkanımızın tüm kurumlara ilettiği çağrıyla başlatılmıştır.

VNR hazırlıkları kapsamında mevzuat, kurumsal çerçeve, politikalar, projeler ve uygulamalar SKA merceğiyle gözden geçirilmiştir. VNR Raporunda 2010-2018 dönemine ilişkin ilerlemeler Gündem 2030'un kabulünden sonraki döneme ağırlık verilerek değerlendirilmektedir. Raporda, her bir amaç bazında odak alanları belirlenerek hedefler sistematik bir yaklaşımla incelenmiştir. Bu analiz sonucunda, hedeflerin birçoğunun doğrudan veya dolaylı olarak politika belgelerinde yer aldığı görülmüştür. Mevzuatın da SKA'ları hayata geçirmek için yeterli bir çerçeve sunduğu belirlenmiştir. Kurumsal açıdan ise, Türkiye'deki kurumların politika ve mevzuatlarla belirlenmiş sorumluluklarının SKA'ların

tamamıyla örtüştüğü tespit edilmiştir. Projelerin incelenmesi sonrasında boşluklar ile uygulamada karşılaşılan zorluklar ortaya konulmuştur. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde, SKA'lar bağlamında Türkiye'nin ulaştığı düzey, özellikle politika, strateji, mevzuat alanlarında ileri düzeydeyken proje ve uygulamalarda gelişme ihtiyacı bulunmaktadır.

VNR kapsamındaki gelişmelere genel olarak bakıldığında; **SKA 1, SKA 3, SKA 6, SKA 7, SKA 9 ve SKA 11** önemli ilerleme kaydedilen amaçlar olarak öne çıkmaktadır. Diğer SKA'larda ise ilerleme kaydedilmiş olmakla birlikte, uygulamada karşılaşılan eksikliklerin giderilmesi ve niteliğin artırılmasına yönelik çabalara ivme kazandırılmasına ihtiyaç vardır. Bu doğrultuda bazı hedeflerde finansal ve teknik kapasitenin geliştirilmesi gerekmektedir.

2030 Gündeminin kabulünden hemen sonra Türkiye için geçerli olan 218 göstergenin sorumlu ve ilgili kuruluşları belirlenmiş ve Şubat 2019'da TÜİK tarafından 83 göstergeden oluşan Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeler Seti yayımlanmıştır. SKA 7, SKA 3, SKA 9 göstergeleri daha yüksek oranda üretilirken SKA 1, SKA 2, SKA 12, SKA 13 ve SKA 14 göstergelerinde ilave çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Türkiye, yoksulluğun azaltılması, temel hizmetlere erişimin sağlanması, eşitsizliklerin giderilmesi, kırılgan grupların gözetilmesi gibi konularda uygulanan sosyal politikaların da etkisiyle önemli mesafe kat etmiştir. Özellikle, bölgeler arası altyapı farklılıklarının azaltılması ve teknolojik imkânların yurt geneline yayılmasına yönelik politikalar kapsayıcı bir gelişme patikası oluşturmuştur. Bundan sonraki süreçte; ilerlemenin devam ettirilmesi ve erişilen hizmetlerde kalitenin daha da iyileştirilmesi hususunda çabalara yoğunlaşılacaktır. Hakkaniyet ilkesi doğrultusunda, başta kırılgan gruplar olmak üzere refah artışının etkilerinin toplumun tüm kesimlerine dengeli bir şekilde yaygınlaştırılmasına yönelik gayretler devam ettirilecektir.

VNR Raporunda, her bir SKA altında kırılgan gruplara yönelik yapılan değerlendirmelerin yanı sıra "**kimseyi geride bırakmamak**" ilkesi kapsamındaki gelişmeler ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Bu şekilde kadınlar, çocuklar, engelliler, gençler, yaşlılar ve sığınmacılara¹ dönük uygulamalar kapsamlı ve bütüncül bir yaklaşımla incelenmiştir.

Türkiye, dayanışma kültürü ve kırılgan gruplara insani yaklaşımı doğrultusunda komşuları öncelikli olmak üzere

1 Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Türkiye'de uluslararası koruma arayan bireylere yönelik yasal zemini, Geçici Koruma Yönetmeliği ise Suriyelilere verilen geçici koruma statüsünün yasal çerçevesini oluşturmaktadır. Söz konusu Kanun ve Yönetmelik, sağlık ve eğitim hizmetlerine erişimin yanı sıra yasal istihdama erişim de dahil olmak üzere, ülkemize iltica başvurusunda bulunanlar ile geçici koruma altındaki Suriyelilere sunulan desteklerin temelini oluşturmaktadır.

uluslararası alanda da yardım elini herkese uzatmaya gayret etmektedir. Bu anlayışın bir yansıması olarak 2011 yılında Suriye'de başlayan insani kriz sonucunda, bu ülkeden göç eden büyük bir nüfusun sığınma talebine duyarsız kalmamış, ayırım gözetmeksizin açık kapı politikası izleyerek sınırlarına gelen yabancıları "geçici koruma statüsünde" ülkeye kabul etmiştir. Suriyelilerin başta eğitim, sağlık ve insani ihtiyaçlar olmak üzere, Türk vatandaşları ile eşit şartlarda hizmet almaları sağlanmaktadır. Türkiye'nin günümüze kadar sığınmacılar için kendi kaynaklarından harcadığı toplam tutar 37 milyar ABD Dolarını aşmıştır.

Türkiye kimseyi geride bırakmama çabalarını ulusal düzeyin yanı sıra küresel düzeyde de sürdürmektedir. Ülkemiz gelişmekte olan ülkelerin uluslararası karar alma mekanizmalarında etkinliğinin artması gereğini tüm platformlarda savunmaktadır. Bölgesel ve küresel istikrarın desteklenmesi politikasıyla uyumlu olarak özellikle EAGÜ'ler başta olmak üzere gelişmekte olan ülkelere yardım elini uzatmakta ve kalkınma çabalarına destek olmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye yükselen bir donör ülke olarak birikimlerini ikili, çok taraflı, bölgesel ve küresel işbirlikleri çerçevesinde birçok ülke ile paylaşmaktadır.

Türkiye'nin 2010 yılında 967 milyon ABD Doları olan Resmi Kalkınma Yardımlar (RKY) tutarı 9 kata yakın artarak 2018 yılında **8,6 milyar ABD Doları** seviyesine yükselmiştir. Böylece, **RKY/GSMH oranı 2018 yılında yüzde 1,10** seviyesinde gerçekleşerek Türkiye'nin SKA hedeflerinden biri olan yüzde 0,7 RKY/GSMH oranına ulaşan ülkelerden biri olmasını sağlamıştır.

RKY'lere ek olarak gelişmekte olan ülkelere STK hibeleri ve özel sektör tarafından yapılan doğrudan yatırımlardan oluşan yardımlar ise 2018 yılında sırasıyla 826,5 ve 303,3 milyon ABD Doları tutarında gerçekleşmiştir. Kamu kesimi dışındaki bu kalkınma yardımları 2014-2018 yılları arasında 7,3 milyar ABD Doları seviyesine ulaşmıştır. Böylece Türkiye'nin aynı dönemde toplam kalkınma yardımları hacmi **38,7 milyar ABD Dolarını** aşmıştır.

EAGÜ'lere yönelik Haziran 2018'de BM bünyesinde bir birim olarak açılan **EAGÜ'ler için Teknoloji Bankası** Gebze'de kurulmuştur. Banka ile EAGÜ'lerin bilim, teknoloji ve yenilikçilik alanlarında kapasitenin güçlendirilmesi ve teknoloji transferinin kolaylaştırılması amaçlanmaktadır. Teknoloji Bankasının kuruluşu ile Hedef 17.8. gerçekleştirilen ilk küresel hedef olmuştur.

Hedeflere ulaşılması finansman kaynaklarının ötesinde önce farkındalık sonra kamudan, özel sektöre, yerel yönetimlerden STK'lara, akademik camiadan vatandaşın sahiplenmesini ve katılımını gerektirmektedir.

VNR süreci de katılımcılık ve kimseyi geride bırakmama ilkelerini odağına almıştır. Bu bakış açısıyla, VNR Raporunun hazırlıklarında; koordinatör kurum Strateji ve Bütçe Başkanlığının önderliğinde mevcut durum ve boşluklar tespit edilirken yerel yönetimler, özel sektör, STK'lar ve akademi tarafından ileriye yönelik adımlar ve öneriler şeffaf bir süreçle oluşturulmuştur. VNR sürecinde toplam **312 STK, 2000 şirket temsilcisi, 50 belediye temsilcisi, 600 uzman olmak üzere toplam 2962 kişi ve kurumun doğrudan katkısı alınmıştır.**

İlaveten, Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) İyi Uygulamaları veri tabanı sürekli bir uygulama olarak geliştirilmiştir. Sistem aracılığıyla ilk etapta kamu, özel sektör, akademi, STK, ve belediyeler tarafından yürütülmekte olan 400 uygulama toplanmıştır. Rapor kapsamında uygulamalar arasından seçilen en iyi örnekler yer verilmiştir.

1. GİRİŞ

Türkiye, sürdürülebilir kalkınma kavramını 1992'de Rio'da düzenlenen BM Çevre ve Kalkınma Konferansından itibaren en üst politika çerçevesi olan Kalkınma Planlarına yansıtılmaktadır. Türkiye, bu uzun süreli deneyimle SKA'larla uyumlu bir yol haritası belirlemek için güçlü birikim ve altyapıya sahiptir.

Türkiye SKA'lar için ayrı bir eylem planı veya politika dokümanı üretme yoluna gitmeyip SKA'ları ve göstergelerini bütüncül bir yaklaşımla Kalkınma Planları ve sektörel stratejilere entegre ederek hayata geçirmeyi ve izlemeyi benimsemektedir.

2030 Gündemi sağladığı geniş çerçeve, bütüncül yaklaşım ve kalkınmanın tüm unsurlarını bir arada ele alan yapısı ile Türkiye'de sektörel kalkınma politikalarına yeni bir bakış açısı getirmiştir. VNR süreci de politikaların bu açıdan değerlendirilmesine ivme kazandırmıştır.

VNR süreci en üst düzey politik sahiplikle Sayın Cumhurbaşkanımızın tüm kurumlara ilettiği çağrıyla başlatılmıştır. Rapor 2010-2018 dönemine ilişkin ilerlemeleri 2030 Gündeminin kabulünden sonraki döneme ağırlık vererek değerlendirmektedir.

VNR sürecinde mevcut mevzuat, kurumsal çerçeve ve politika ve uygulamaların SKA mercakleriyle gözden geçirilmesi, çoğu hedefin doğrudan veya dolaylı olarak mevcut politika belgelerinde yer aldığı ortaya koymuştur.

Özellikle yoksulluğun azaltılması, eşitsizliklerin giderilmesi, cinsiyet eşitliğinin sağlanması, başta sağlık, enerji ve içmesuyu olmak üzere temel hizmetlere erişim gibi alanlarda sosyal politikaların da etkisiyle önemli ilerleme kaydedildiği, birçok hedef açısından dünya ortalamasının üzerinde performans gösterildiği görülmüştür.

Diğer taraftan genel olarak temel hizmetlere erişim sağlanmakla birlikte, ekonomik-sosyal ve teknolojik gelişmelere paralel olarak hizmet kalitesinin artırılması ihtiyacı devam etmektedir.

Ayrıca hakkaniyet ilkesiyle uyumlu olarak başta kırılgan gruplar olmak üzere toplumun tüm kesimlerinin dengeli bir şekilde yaşam kalitesi yükseltilerek refahının artırılmasına yönelik çabalar sürdürülmektedir.

2030 Gündemi tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de çok taraflı işbirliklerinin kurulması ve finansman kaynaklarının

çeşitlendirilmesi başta olmak üzere yenilikçi uygulamalar ve çözümlerin geliştirilmesini gerektirmektedir. Bunun için de kamu kaynaklarının yanı sıra, özel sektör, yerel aktörler ve uluslararası finansal kuruluşların katkıları ile STK'ların çabalarının bir araya getirilmesi önemlidir.

Hedeflere ulaşılması finansman kaynaklarının ötesinde önce farkındalık sonra da kamudan, özel sektöre, yerel yönetimlerden STK'lara, akademik camiadan vatandaşların sahiplenmesini ve eylemlerini gerektirmektedir. Bu hassasiyetle, VNR süreci katılımçılık ve kimseyi geride bırakmama ilkelerini odağına almıştır.

Bu bakış açısıyla, VNR Raporunun hazırlıklarında; koordinatör kurum T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığının (SBB) önderliğinde mevcut durum ve boşluklar tespit edilirken yerel yönetimler, özel sektör, STK'lar ve akademi tarafından ileriye yönelik adımlar ve öneriler şeffaf bir süreçle oluşturulmuştur. Öncelikle tüm kamu kurumlarına anketler iletilmiş ve toplantılar düzenlenerek kamu kesiminin katkıları alınmıştır. Diğer paydaşların katkıları için 17 SKA taraflar arasında paylaştırılmıştır.

Özel sektör için TÜSİAD, MÜSİAD, TÜRKONFED, İş Dünyası Sürdürülebilir Kalkınma Derneği ve TOBB; sivil toplum ve BM Mukim Koordinatörlüğü aracılığıyla bütün BM kuruluşları; yerel yönetim için Türkiye Belediyeler Birliği koordinatör kurum olarak seçilmiştir.

Böylece, VNR sürecinde toplam 312 STK, 2000 şirket temsilcisi, 50 belediye temsilcisi, 600 uzman olmak üzere toplam 2962 kişi ve kurumun doğrudan katkısı alınmıştır.

Türkiye gibi 80 milyonu aşkın nüfusa sahip bir ülkede bu ölçekte katılımın sağlanması oldukça kapsamlı bir organizasyon, zaman yönetimi ve finansman kaynağı gerektirmiştir.

VNR sürecinde SBB tarafından Gündem 2030 süreci boyunca aktif olacak Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları İyi Uygulamaları veri tabanı geliştirilmiştir. Sistem aracılığıyla ilk etapta kamu, özel sektör, akademi, STK, ve belediyeler tarafından yürütülmekte olan 400 uygulama toplanmıştır. Rapor kapsamında uygulamalar arasından seçilen en iyi örnekler yer verilmiştir.

Son derece kapsamlı olan SKA'ların gerçekleştirilmesinde en büyük zorluk ülkelerin çabalarını yoğunlaştıracağı odak noktalarının belirlenmesidir. Türkiye VNR'ını hazırlama sürecinde hedefler bağlamında değerlendirmelerini yaparken her bir amaç bazında Tablo 8'de yer alan odak alanları belirlemiştir.

Türkiye 2030 Gündeminin kabulünden hemen sonra kendisi için geçerli olan 218 göstergenin sorumlu ve ilgili kuruluşlarını belirlemiş ve Şubat 2019'da 83 göstergeden oluşan Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeler Setini yayımlamıştır. Türkiye göstergeler açısından oransal olarak SKA 3, SKA 7, SKA 9 göstergelerinde güçlü olup SKA 1, SKA 2, SKA 12, SKA 13 ve SKA 14 göstergelerinde ilave çalışmalara ihtiyaç duymaktadır.

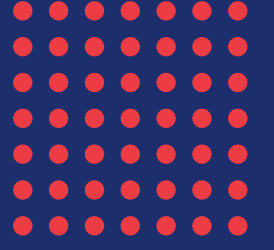
Türkiye VNR'ında kimseyi geride bırakmamak ilkesine verdiği önemi ortaya koymak için konuyu ayrı bir bölümde ele almıştır. Burada; kadın, çocuk, engelli, genç, yaşlı, sığınmacılar gibi kırılgan gruplara yönelik politika ve uygulamalarını SKA'lara ilişkin değerlendirmelerine ilave olarak kapsamlı ve bütüncül bir yaklaşımla ortaya koymuştur.

Türkiye dayanışma kültürü ve kırılgan gruplara insani yaklaşımı ile komşuları öncelikli olmak üzere uluslararası alanda da sürdürerek yardım elini herkese uzatmaya gayret etmektedir. Bu anlayışın bir yansıması olarak 2011 yılında Suriye'de başlayan insani kriz sonucunda, bu ülkeden göç eden büyük bir nüfusun sığınma talebine duyarsız kalmamış, ayırımı gözetmeksizin açık kapı politikası izleyerek sınırlarına gelen yabancıları "geçici koruma statüsünde" ülkeye kabul etmiştir. Bunların başta eğitim, sağlık ve insani ihtiyaçlar olmak üzere, Türk vatandaşları ile eşit şartlarda hizmet almaları sağlanmaktadır. Türkiye'nin günümüze kadar sığınmacılar için kendi kaynaklarından harcadığı tutar 37 milyar ABD Dolarını aşmıştır.

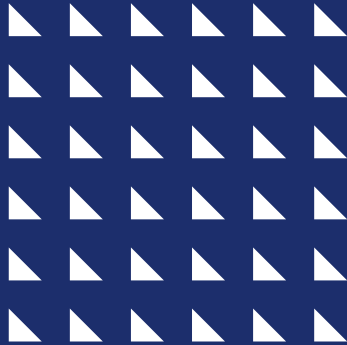
RKY alanında da yükselen bir donör ülke olan Türkiye dinamik bir aktör olarak birikimlerini ikili, çok taraflı, bölgesel ve küresel işbirlikleri çerçevesinde birçok ülke ile paylaşmaktadır.

Türkiye'nin RKY/GSMH oranı ise 2010 yılındaki 0,32 seviyesinden 2017 ve 2018 yıllarında sırasıyla yüzde 0,95 ve 1,10 seviyelerine yükselerek ülkemizin SKA hedeflerinden biri olan yüzde 0,7 RKY/GSMH oranına ulaşan ülkelerden biri olmasını sağlamıştır. Bu durum, Türkiye'nin "kimseyi geride bırakmamak" ilkesini iyi bir şekilde uyguladığını göstermektedir.

Türkiye'nin 2010 yılında 967 milyon ABD Doları olan RKY tutarı 9 kata yakın artarak 2018 yılında 8,6 milyar ABD Doları seviyesine yükselmiştir. RKY'lere ek olarak gelişmekte olan ülkelere STK hibeleri ve özel sektör tarafından yapılan doğrudan yatırımlardan oluşan yardımlar ise 2018 yılında sırasıyla 826,5 ve 303,3 milyon ABD Doları tutarında gerçekleşmiştir. Kamu kesimi dışındaki bu kalkınma yardımları 2014-2018 yılları arasında 7,3 milyar ABD Doları seviyesine ulaşmıştır. Böylece Türkiye'nin aynı dönemde toplam kalkınma yardımları hacmi 38,7 milyar ABD Dolarını aşmıştır.

TÜRKİYE'NİN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİ İLERLEME DURUMUNU GÖZDEN GEÇİRME SÜRECİ VE YÖNTEMİ

2. TÜRKİYE'NİN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİ İLERLEME DURUMUNU GÖZDEN GEÇİRME SÜRECİ VE YÖNTEMİ

2.1. MEVCUT DURUM ANALİZİ PROJESİ

İlk VNR Raporunu 2016 yılında sunan Türkiye, bu rapordaki öngörüye paralel bir şekilde kamu, STK, akademi ve özel sektörden 150 kurumu temsilen yaklaşık 350 kişinin katkısının alındığı, 1 yıl süren kapsamlı bir Mevcut Durum Analizi Projesini yürütmüştür. Proje, Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin (SKH) hangisinin Türkiye için geçerli olduğunu, bu hedefler için mevcut durumu ve boşlukları değerlendirerek öne çıkan ihtiyaçları tespit etmiştir². Diğer taraftan, SKH ilişki ağı oluşturularak haritalanmış ve Türkiye için SKA'ların ağırlık noktaları belirlenmiştir. Bu analizde, SKA 4, SKA 8 ve SKA 9'un, Türkiye'nin küresel hedeflere ulaşabilmesinde en çok bağlantısı olan amaçlardan olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, SKA 7 de Türkiye'nin enerjide dışa bağımlılığı ve arz güvenliği politikasının önemi doğrultusunda stratejik bir alan olarak bu ağırlık noktalarına eklenmiştir.

Bu Projede, SKA bazında yapılacak çalışmalarda mevzuat ve faaliyet alanı itibarıyla kurumsal rol ve sorumluluklar tespit edilmiştir³. Daha sonra TÜİK tarafından yapılan çalışmada, kurumsal sorumluluklar paylaşılarak buna ilişkin Bakanlar Kurulu onayı alınmıştır. Her iki çalışmada tanımlanan sorumluluklar büyük ölçüde uyumludur.

Sonuç olarak, Projenin bulguları VNR sürecinde kullanılan yöntemi iki temel açıdan etkilemiştir. İlk olarak, VNR hazırlıklarında kurulan işbirliklerinde, paydaşların sorumlu olduğu SKA'lar paylaşılırken Proje sonuçları kullanılmıştır. İlâveten, Projenin bulguları 5. bölümde yapılan SKA bazındaki değerlendirmede politika, stratejiler, boşluklar bölümünün temelini oluşturmuştur. VNR sürecinde mevcut durum analizi, aşağıda belirtilen yöntemlerle güncellenmiştir.

2.2. SÜRECE TÜM TARAFLARIN KATILIMININ SAĞLANMASI İÇİN KURULAN İŞBİRLİKLERİ

Politik sahipliğin küresel hedeflere ulaşmadaki önemi nedeniyle, VNR sürecinin başında, Raporun hazırlanması ve kapsamına ilişkin olarak TBMM'ye ve Sayın Cumhurbaşkanımıza bilgilendirme yapılmıştır. Daha sonra Sayın Cumhurbaşkanımızın imzasıyla VNR raporunun hazırlanması görevi SBB'ye verilerek tüm kurum ve kuruluşlara bu süreçte SBB'ye destek olması yönünde talimat iletilmiştir. Bu üst düzey sahiplilik doğrultusunda kamu kurumlarının sürece katılım ve katkılarının alınması etkinleştirilmiştir.

2030 Gündeminde düzenli gözden geçirmelerin, büyük grupların ve diğer ilgili paydaşların katılımı da dahil olmak üzere ortaklıklar için bir platform sunacağı kabul edilmiştir. Bu anlayışı en etkin şekilde uygulayabilmek için Türkiye STK, özel sektör ve yerel yönetimlerin temsilcileriyle doğrudan

işbirlikleri kurmuş, bu platformlar aracılığıyla merkezde ve yerelde tüm tarafları kapsayan geniş bir danışma süreci oluşturmuştur.

• Kamu kurumlarına gönderilen anketler

Mevcut Durum Analizi Projesinin bulgularının güncellenebilmesi için hazırlanan kapsamlı anket 35 kamu kurumuna iletilmiştir. Ankette SKA bazında politikalara entegrasyon (strateji, eylem planı ve mevzuat açısından), uygulamada ilerleme, yapılan iş ve projeler, farkındalık çalışmaları, "kimseyi geride bırakmamak" temasına ilişkin faaliyetler, SKA'lara ulaşmak için yapılacak öncelikli işler konusundaki görüş ve öneriler toplanmıştır.

2 Proje 2017 yılı ortasına kadar olan gelişmeleri kapsamaktadır.

3 Bakınız Bölüm 3.5.2

• **Kurulan işbirlikleri yoluyla alınan katkılar**

VNR kapsamındaki konuların daha kapsayıcı şekilde ele alınması, özellikle STK'lar, akademi ve özel sektör gibi dış paydaşların katkılarının daha yenilikçi yollarla rapora yansıtılması önemli görülmüştür. Paydaşların katkılarının alınması için 17 SKA kamu, özel sektör, STK ve yerel yönetimler arasında paylaştırılmıştır. Özel sektör katkısını almak için TÜSiAD, MÜSiAD, TÜRKONFED, İş Dünyası Sürdürülebilir Kalkınma Derneği ve TOBB; sivil toplum katkısı için BM Mukim Koordinatörlüğü aracılığıyla bütün BM kuruluşları; yerel yönetim katkıları için Türkiye Belediyeler Birliği koordinatör kurum olarak seçilmiştir. Beklenen katkıları anlatmak için ilgili taraflarla ikili toplantılar düzenlenmiş, yazı ile "kavramsal çerçeve" iletilmiş, bütün süreç boyunca bu kurumlarla yakın temas ve işbirliği sürdürülmüştür. Koordinatör kurumlara iletilen kavramsal çerçeveler, kurumlara ve seçilen SKA'lara göre özelleştirilmiş olmakla birlikte ortak olarak bütün paydaşlardan "bundan sonraki adımlar, SKA'ların uygulamasında öncelikli işler ve uygulama araçları bağlamında öneriler" bölümü beklenmiştir. Sürece ilişkin kurumsal görevler Tablo 1'de özetlenmektedir.

VNR Raporunun hazırlanmasında Türkiye'nin özgün durumu şu şekilde özetlenebilir; mevcut durum ve boşluklar yapılan analiz ve projelerle kamu tarafından tespit edilirken, atılması gereken adımlara ilişkin öneriler uygulayıcılar ile SKA'lardan doğrudan etkilenen grupların temsilcileri ve STK'lar taraftan geliştirilmiştir. Bütün süreç boyunca kamu, koordinatör kurumlara bilgi, dokümantasyon ve veri açısından destek sağlayarak yönlendirmiş, koordinatör kurumlar kendi alt paydaşlarının katkılarını beklenen rapor formatı ve içeriğini sağlamak için kendileri organize etmiştir. Bu yöntemle STK'lar açısından doğrudan 62, dolaylı 250 STK'nın; özel sektörde dolaylı olarak 105 bin, doğrudan 600 firmanın ve yaklaşık 2.000 kişinin, yerel yönetimlerde dolaylı olarak 1400 doğrudan 50 belediyenin katkı ve görüşü sürece dahil edilerek, bundan sonra atılması gereken ilk adımlara ilişkin öneriler oluşturulmuştur.

Mevcut Durum Analizi Projesi süresince ise yaklaşık 150 kurumu temsilen 300'den fazla uzman ve yöneticinin katıldığı, 6'sı geniş katılımlı yuvarlak masa toplantısı olmak üzere toplam 20 toplantı gerçekleştirilmiştir. Mevcut durum analizi projesi ile birlikte değerlendirildiğinde süreçte toplam 312 STK, 2.000 şirket temsilcisi, 50 belediye temsilcisi, 600 uzman olmak üzere toplam 2.962 kişi ve kurumun doğrudan katkısı alınmıştır.

Ayrıca raporda "kimseyi geride bırakmamak" ilkesi müstakil olarak ele alınmıştır. Bu amaçla, dezavantajlı

grupların önceliklerinin ulusal politika çerçevelerine dahil edilmesi ve farkındalığı artırmak için temel adımlara ilişkin değerlendirmenin tüm paydaşlar tarafından yapılarak önerilerinin sunulması talep edilmiştir. Paydaşlara iletilen kavramsal çerçeveler ve yapılan toplantılarda bu konu ayrı bir gündem maddesi olarak ele alınmıştır.

SKA'ların yerelle indirilmesi kapsamında, belediyelerin çatı kurumu niteliğindeki TBB, belediyeler tarafından yürütülen projeler ile SKA'lar arasındaki ilişkiyi analiz etmiş ve ilişki haritasını ortaya koymuştur. Buna göre, yürütülen projelerin SKA 3, SKA 6, SKA 10 ve SKA 11 amaçları ve kapsamında yer alan hedefler ile yoğunlukla ilişkili olduğu belirlenmiştir. Yapılan çalışma, merkez ve yerel düzeyler arasında politika tutarlılığının sağlanması ve SKA'ların yerelleştirilmesi açısından faydalı olmuştur.

Tablo 1. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları-Gönüllü Ulusal Gözden Geçirme Raporu ortaklıkların organizasyonu ve sorumluluklar

Gruplar	Koordinatör	Rapor için Beklenen Çıktılar	Kapsanan SKA'lar
Kamu kurumları	Strateji ve Bütçe Başkanlığı	Politikalar, stratejiler, mevzuat Kurumsal yapı Projeler, en iyi uygulamalar, boşluklar SKA Göstergeleri değerlendirmesi	Bütün SKA'lar
Özel Sektör ve Akademi	TÜSİAD, MÜSİAD, TÜRKONFED, SKD, TOBB	En iyi uygulamalar SKA'lar için Uygulama Araçları Açısından Öncelikler? Özel sektör, SKA'ları süreçlerine entegre etmek için ne yapıyor?	SKA 4- Nitelikli Eğitim; SKA 7- Erişilebilir ve Temiz Enerji; SKA 8- İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme; SKA 9- Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı; SKA 12- Sorumlu Tüketim ve Üretim;
STK ve Akademi	BM Mukim Temsilciliği ve UNDP	En İyi Uygulamalar Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları İçin Uygulama Araçları Hassas gruplara ilişkin politika değerlendirmesi: Kadınları, çocukları, gençleri, engellileri ulusal politika çerçevesine dahil etmek ve farkındalığı artırmak için adımlar Kimseyi geride bırakmak ve Suriyelilere yardım	SKA 1- Yoksulluğa Son; SKA 2- Açlığa Son; SKA 5- Cinsiyet Eşitliği SKA 11-Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar SKA 12- Sorumlu Tüketim ve Üretim; SKA 15- Karadaki Yaşam;
Yerel Yönetimler	Türkiye Belediyeler Birliği	En iyi uygulamalar: Değerlendirme: SKA'ların yerelleştirilmesi için neler yapıldı? Mevcut çalışmaların HLPF 2019 (SKA-4, SKA 8, SKA 10, SKA 13, SKA 16, SKA 17) konularında paylaşılması	SKA 3- Sağlıklı ve Kaliteli Yaşam; SKA 6- Temiz Su ve Sanitasyon; SKA 10- Eşitsizliklerin Azaltılması; SKA 11- Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar;

2.3. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AMAÇLARI EN İYİ UYGULAMA VE PROJELER VERİ TABANI

VNR sürecinde SBB tarafından Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları İyi Uygulamaları veri tabanı geliştirilerek 1. VNR Raporunda Türkiye'nin yapmayı öngördüğü işlerden biri gerçekleştirilmiştir. Veri tabanının operasyonel hale getirilmesinde koordinatör 7 paydaş kuruluş destek sağlamıştır. Her kurum kendi sorumluluk alanındaki ve ağındaki kuruluşlarla temas ederek, söz konusu veri tabanı ile ilgili duyuru ve bilgilendirmeyi yapmıştır. Sonrasında sisteme iyi uygulamasını sunmak isteyen kamu/ özel sektör/akademi/STK/belediyelere kolaylaştırıcılık sağlanmıştır. Bu yöntemle ilk aşamada 99 kamu, 81 özel sektör, 70 STK, 105 belediye, 10 akademi olmak üzere toplam 377 uygulama toplanmıştır. Veri tabanına girişi yapılan projeler belirlenen kriterler çerçevesinde değerlendirilerek her bir SKA için bir örnek proje seçilmiştir. Bu projeler Raporda ilgili SKA altında yer almaktadır.

Veri tabanı Gündem 2030 süreci boyunca aktif olacaktır. Yaşayan bir sistem olarak kurgulanan bu veri tabanı aracılığıyla, SKA uygulamaları takip edilerek faaliyetlerin yoğunlaştığı SKA'lar belirlenecek ve bunların "kimseyi geride bırakmamak" ilkesine etkisi izlenecek ve değerlendirilecektir. Ayrıca, bu uygulamalar bilinçlendirme ve teşvik amacıyla ulusal web sitesinde ve çeşitli etkinliklerde de sunulacaktır.

2.4. ÇOK PAYDAŞLI GÖRÜŞ ALMA SÜREÇLERİ

Yukarıda anlatılan süreçte hazırlanan VNR taslak Raporu, kamu kurumları ve koordinatör 7 paydaş kuruluşun görüşleri için gönderilmiştir. Sonrasında, bütün paydaşların (STK, özel sektör, akademi, kamu uzmanları) katılım sağladığı çalışma toplantıları düzenlenmiştir. Toplamda 300 uzman paralel oturumlarda taslağı değerlendirmiş, farklı organizasyonlarca getirilen öneriler karşılıklı olarak tartışılmış, ilave ve düzeltmeler yapılarak rapor tamamlanmıştır.

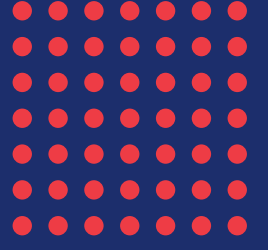
2.5. RAPORDAN ANA MESAJLARIN SÜZÜLMESİ VE POLİTİK SAHİPLİLİK

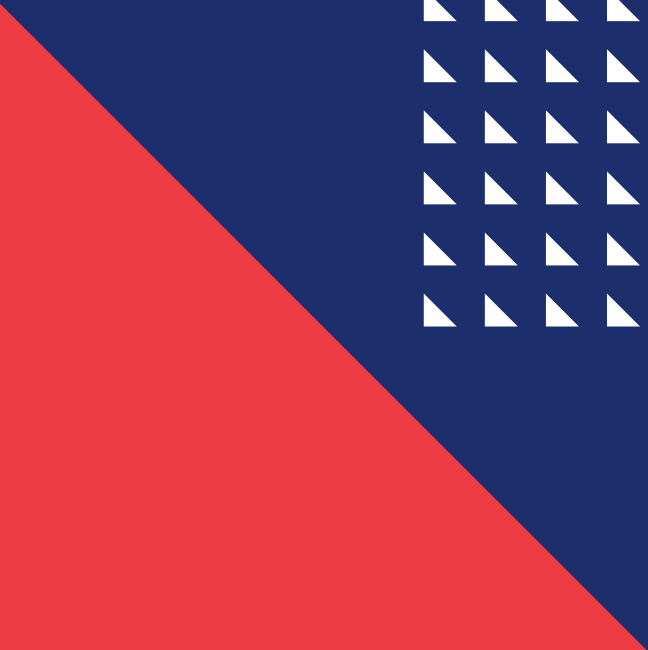
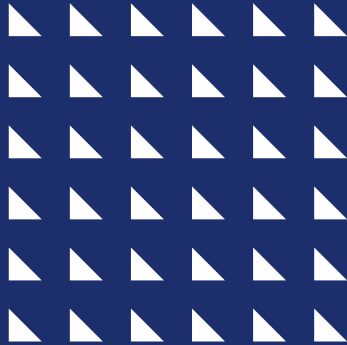
Son derece kapsamlı olan SKA'ların gerçekleştirilmesinde en büyük zorluk ülkelerin çabalarını yoğunlaştıracağı odak noktalarının belirlenmesidir. Türkiye VNR'ını hazırlama sürecinde hedefler bağlamında değerlendirmelerini yaparken her bir amaç bazında Tablo 8'de yer alan odak alanları belirlemiştir.

Tüm tarafların görüşlerinin esas alındığı ve toplamda 7 ay süren Raporun hazırlık sürecinin ardından ana mesajların belirlenmesi için koordinatör kurumun sentezi esas olmuştur. Rapor özeti ve ana mesajlar, BM'ye sunulmadan önce internet ortamında yayımlanarak, bu sürece katılım sağlayan tüm tarafların bilgilendirilmesi sağlanmıştır.

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİNİN ULUSAL GÜNDEME ENTEGRASYONU

3. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİNİN ULUSAL GÜNDEME ENTEGRASYONU

3.1. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AMAÇLARINA İLİŞKİN SAHİPLİĞİN OLUŞTURULMASI

Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi, tüm paydaşların işbirliğini ve katılımcı, açık ve şeffaf mekanizmalarla uygulama sürecine katkısını gerektiren oldukça kapsayıcı bir gündemdir. 2030'a kadar Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına ulaşılabilmesi için çok taraflı işbirlikleri kurulması ve finansman kaynaklarının çeşitlendirilmesi başta olmak üzere yenilikçi uygulamalar ve çözümler geliştirilmesi gerekmektedir. Bunun gerçekleşmesi için de ilgili tüm tarafların sahipliğinin sağlanması önem taşımaktadır. Bu bağlamda Türkiye'de SKA'lar, politika yapıcılarından yerel uygulayıcılar ve sivil toplum kuruluşlarına kadar birçok düzeyde ele alınarak uygulamalar yürütülmektedir.

3.1.1. SKA'lara Yönelik Üst Düzey Sahiplik

2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi, tüm ülkeleri yerel, ulusal ve uluslararası seviyede eyleme geçmeye teşvik eden, kapsayıcı ve sonuç odaklı bir çerçevedir. Bu çerçevenin, etkin ve zamanlı uygulanabilmesi için devletlerin güçlü sahiplik ve önderlik göstermesi vazgeçilmez bir unsur olarak görülmektedir. Türkiye, sürdürülebilir kalkınma amaçlarının kabulünden itibaren sürdürülebilir bir dünya için katkı vermeye hazır olduğunu her fırsatta vurgulamaktadır. Nitekim, Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan, SKA'ların kabulünün 1. yılında 20 Eylül 2016'da Birleşmiş Milletler 71. Genel Kurulu'nda yaptıkları konuşmada 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemini hep birlikte oluşturduğumuza dikkat çekmiş ve gündemin herkes için iddialı ve dönüştürücü hedefler içerdiğini ifade etmiştir. Ayrıca, en az gelişmiş ülkeler (EAGÜ) için en önemli finansman kaynağı olan resmi kalkınma yardımlarının devam etmesi yönünde çağrı yapmıştır. Türkiye'nin resmi kalkınma yardımlarının taahhütlerin ötesine geçmesi ve her yıl artarak devam etmesi bu yaklaşımın sonucudur. Türkiye'nin ikinci kez gerçekleştireceği Gönüllü Ulusal Gözden Geçirme Raporu hazırlıkları da Sayın Cumhurbaşkanımız tarafından tüm kurumlara tevdi edilen genelge ile başlatılmış ve sürecin yürütülmesinde en üst düzey sahiplik ortaya konulmuştur.

3.1.2. SKA'ların TBMM Gündeminde Yer Bulması

Gündem 2030'un 45. Maddesi; kanun tekliflerinin yasalaşması, bütçelerin onaylanması, SKA'ların etkin bir şekilde uygulamaya geçirilmesi ve hesap verebilirliğin sağlanmasında üstlendikleri rol nedeniyle ulusal parlamentoların önemine vurgu yapmaktadır.

Parlamentolar, yasama, bütçeleme ve denetim mekanizmalarının bir parçası olarak SKA'ların uygulanmasında önemli roller üstlenmektedir. Bu hedeflere ulaşabilmek için ülkelerin, siyasi sahipliği sağlamanın yanı sıra, hükümetlerin uygulama sürecinde hesap verebilirliği ilke edinmesi de önemli görülmektedir. SKA'ların müzakere ve uygulama sürecinde meclislerin dâhil olduğu toplantılar; SKA'ların meclis komisyonlarında gündeme alınarak yasama sürecine yansması; katılım sağlanan ulusal veya uluslararası toplantılarda dikkat çekilen hususlar; diğer parlamentolarla kurulan ortaklıklar ve işbirlikleri; SKA'larla ilgili düzenlenen brifinglerin sistematığı; milletvekillerinin seçim bölgelerinde SKA'lara yönelik gerçekleştirdikleri çalışmalar, parlamentolar açısından üst düzey sahipliği yansıtmaktadır.

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının uygulama sürecinde TBMM, çeşitli şekillerde dahil olmuş ve hedeflerin uygulanmasında güçlü bir rol üstlenmiştir. Ana teması “Değişen Dünyada Yoksulluğun Ortadan Kaldırılması ve Refahın Artırılması” olan HLPF-2017'ye TBMM Parlamentolar Arası Birlik (PAB) Grubundan temsilciler de katılım sağlamış ve ülkemizin gözden geçirilen SKA'lardaki ilerlemesini diğer ülkelerle paylaşmıştır.

Ülkemiz, SKA'ların uygulanması aşamasında siyasi sahiplik ve taahhüdü başarılı sonuçlara ulaşmanın gereği olarak görmektedir. 2016'dan itibaren TBMM'de Plan ve Bütçe Komisyonunda ve sonrasında Genel Kurul'da gerçekleştirilen bütçe sunuşlarında Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ile ilgili süreç ve yürütülen çalışmalar milletvekillerine aktarılmıştır. Türkiye'nin SKA gündemini ulusal politikalara uyarlama ve uygulamalarını ilerletme konusundaki kararlılığı, Parlamentodaki bütçe görüşmeleri sırasında bakan düzeyinde vurgulanmıştır.

Bütçe sunuşlarında;

- 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündeminin kapsamı, hedeflerin içeriği, uygulama araçlarının rolü,
- Ulusal düzeyde sürecin koordinasyonu ve yürütülen çalışmalar, kurulan işbirlikleri,
- SKA'ların ulusal politikalarla uyum düzeyinin belirlenmesi amacıyla yürütülen Mevcut Durum Analizi Projesi,
- SKA'lara yönelik başta PAB Grubunun çalışmaları olmak üzere parlamentonun sahipliğinin önemi vurgulanmış, yapısal mekanizmalar kurularak Meclis'e bilgi verilebilmesi yönündeki beklenti aktarılmıştır.

Bütçe sürecinde SKA'ların gündeme alınması, ülkemizin SKA'lara katkı sağlayacak projeleri ve uygulamaları destekleme niyetini göstermektedir.

TBMM PAB Grubu üyesi milletvekillerine SKA ulusal odak noktası Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından SKA'lardaki ilerleme durumu ve pozisyonu belirli aralıklarla aktarılmaktadır. Bu sayede, SKA'larla ilgili çeşitli düzeylerde politika uyumu gözetilmektedir.

Türkiye, 8-11 Ekim 2018 tarihinde Antalya'da gerçekleştirilen 3. Avrasya Parlamento Başkanları Toplantısına ev sahipliği yapmıştır. Toplantıda TBMM Başkanı, SKA'lara yönelik ülkemizdeki ilerlemeleri ve 2019 yılında ikinci kez VNR hazırlama niyetini diğer parlamento başkanları ile paylaşmıştır. Benzer şekilde, Türkiye, MIKTA (Meksika, Endonezya, Güney Kore, Türkiye, Avustralya) Parlamento Başkanları III. Toplantısına 28-29 Eylül 2017'de İstanbul'da Sürdürülebilir Kalkınma İçin 2030 Gündemi ve Ulusal Parlamentoların Rolü konulu toplantıya ev sahipliği yapmıştır.

PAB Grubu dışındaki milletvekilleri ve/veya TBMM'deki ilgili komisyonlar için yılda en az bir kez HLPF'nin gündemine göre bilgilendirme organize edilmesi uygun olabilecektir.

3.1.3. Sayıştay Denetimi

TBMM'nin önemli diğer bir rolü de denetim süreciyle ilgilidir. Anayasanın 160'ıncı ve 6085 sayılı Kanunun "Denetim alanı" başlıklı 4'üncü maddesine göre Sayıştay Başkanlığı ülkemizde TBMM adına merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki kamu idareleri ile sosyal güvenlik kurumlarını, mahallî idareleri, sermayesinde doğrudan veya dolaylı olarak kamu payı olan özel kanunlar veya Cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle kurulmuş anonim ortaklıkları, diğer kamu idareleri ile özel

hesaplar dâhil tüm kamu hesapları, fonlarını ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri olmak üzere kamu kaynağı kullanan tüm kamu idarelerini denetlemektedir. 6085 sayılı Sayıştay Kanununun 6'ncı maddesinin 4'üncü fıkrasında yer alan "Sayıştay, kamu idarelerinin hesap, işlem ve faaliyetleri ile mallarını, hesap veya faaliyet dönemine bağlı olmaksızın yılı içinde veya yıllar itibarıyla denetleyebileceği gibi sektör, program, proje ve konu bazında da denetleyebilir" hükmü yer almaktadır. Bu hüküm kapsamında Sayıştay Başkanlığı, Şubat 2019 tarihi itibarıyla Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının Uygulanmasına Yönelik Hazırlık Süreçleri hakkında "konu denetimi" sürecine başlamıştır. Bilindiği gibi konu denetimi, iyi yönetimin, şeffaflığın ve hesap verebilirliğin sağlanması bakımından kamu idarelerinin taahhüt, sistem, işlem, program, faaliyet ve projelerinin ekonomiklik, verimlilik ve etkinlik yönüyle tarafsız ve sistematik bir incelemesidir. SKA'ların uygulanmasına yönelik hazırlık süreçlerinin Sayıştay Başkanlığına değerlendirilmesi ile kamuoyuna bağımsız ve tarafsız bilgi sunulması ve SKA'ların uygulama hazırlıklarına ilişkin olarak Türkiye tarafından ilk VNR Raporunda ortaya konulan yol haritasının değerlendirilmesi mümkün olacaktır.

3.1.4. SKA'lara Yönelik Yerel Yönetimlerin Rolü

SKA'ların uygulama sürecinde başarı, ulusal ve yerel düzeyde sahipliğin ve politika uyumunun tesis edilmesine bağlıdır. Yerel yönetimler, vatandaşlara doğrudan hizmet sunumundaki rolleri ve yakınlık avantajları nedeniyle SKA'ların bir ülkedeki uygulamasında kritik rol üstlenmektedir. Nitekim SKA'ların müzakere sürecinde de yerel yönetimler görüşlerini BM düzeyinde aktarma ve gündemin oluşturulmasına katkı sağlama şansı elde etmiştir.

Yerel yönetimlerin asıl ilgi alanı SKA-11 olmakla birlikte; eğitim, sağlık, kentsel altyapı hizmetleri, iklim değişikliği, yoksullukla mücadele konuları başta olmak üzere çok sayıda amaç altında yer alan hedefler de yerel yönetimlerin çalışma alanına girmektedir

Birleşmiş Kentler Yerel Yönetimler Dünya Teşkilatı (UCLG), SKA'ların yerel düzeye aktarılması ve politikalara yansıtılması amacıyla Yerel ve Bölgesel Yönetimlerin Görev Gücü adlı bir çalışma grubu kurmuştur. Çalışma grubunun BM ile yerel yönetimler arasında köprü işlevi oluşturması hedeflenmiştir. Dünya genelindeki yerel yönetimleri bir şemsiye altında toplayan UCLG'nin dokuz bölge teşkilatından biri olan Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Orta Doğu ve Batı Asya Bölge Teşkilatı (UCLG-MEWA) İstanbul'da faaliyet göstermektedir.

Türkiye'deki tüm belediyeleri temsil eden TBB de UCLG'ye üye olup SKA'ların hayata geçirilmesine yönelik bu platformda yapılan çalışmalar ülkemiz tarafından izlenmektedir. TBB, özellikle Nitelikli Eğitim başlıklı SKA 4; İnsana Yakışır İşler ve Ekonomik Büyüme başlıklı SKA 8; Eşitsizliklerin Azaltılması başlıklı SKA 10; İklim Değişikliği ile Mücadele başlıklı SKA 13; Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar başlıklı SKA 16 ve Uygulama Araçları başlıklı SKA 17 ile ilgili çok sayıda proje ve çalışma yürütmektedir.

Türkiye'de yerel yönetimlerin sorumluluk ve görevleri SKH'lerin çok büyük bir bölümü ile doğrudan veya dolaylı olarak kesişmektedir. Yerel yönetimler içme suyu ve atık su hizmetlerinden atık toplama ve bertarafına, ekonomik hayatın düzenlenmesinden ulaşıma, sağlık hizmetlerinden eğitime kadar mahalli müşterek ihtiyaçları karşılayacak ekonomik, sosyal ve çevresel hizmetleri sunmakta ve bunlara yönelik yatırımlar yapmaktadır. Bu nedenle, yerel yönetimler doğal olarak SKA'ların gerçekleştirilmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca, yerel yönetimler sürdürülebilir kalkınma öneminin bilincinde olarak faaliyetlerini bu yönde önceliklendirmekte ve çeşitlendirmektedirler. Bu bağlamda halkla en yakın birimler olarak yerel ihtiyaçların farkında olan belediyeler sorunlara hızlı, etkin ve özgün çözümler getirmektedir.

Yerel yönetimlerin doğrudan hizmetleri dışında SKA'ların başarısına katkı sağlayacak örnek uygulamalarından bazıları aşağıdaki tabloda yer almaktadır:

Tablo 2. Belediyelerde SKA uygulama örnekleri

Belediye Adı	Uygulama/Proje Özeti	İlgili Hedef
Manisa Büyükşehir Belediyesi	Kadın Sağlığı Eğitim Programı kapsamında; üreme sağlığı konusunda eğitimler verilmektedir.	Hedef 3.7.
İstanbul Büyükşehir Belediyesi	"Evde Sağlık Hizmeti" kapsamında doktor muayenesi, hemşirelik hizmetleri, fizyoterapi, psikolojik danışmanlık, hasta nakli, refakat hizmeti, hane ve kişisel temizlik hizmetleri vatandaşlara ücretsiz olarak sunulmaktadır.	Hedef 3.8.
K.Maraş Büyükşehir Belediyesi	Yaşlı Destek Programı (YADES) kapsamında 65 yaş üstü yalnız yaşayan yaşlıların tansiyon ve şeker ölçümlerini yapabildikleri, kişisel bakım hizmeti almak isteyenlerin ellerindeki butonlara basarak taleplerini iletebildikleri bir akıllı kent uygulaması başlatılmıştır.	Hedef 3.8.
Tuzla Belediyesi	Tuzla Belediyesi ve Tuzla Kaymakamlığı öncülüğünde ve sivil inisiyatifin katılımıyla gerçekleştirilen "Tuzla'da Hep Birlikte Madde Bağımlılığına Hayır" Projesi kapsamında gönüllülük esaslı olarak farkındalık çalışmaları gerçekleştirilmektedir.	Hedef 3.5.
Sakarya Büyükşehir Belediyesi	Sakarya Büyükşehir Belediyesi Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı tarafından 'Uyuşturucu ile Mücadelede İl Eylem Planı' kapsamında yürütülen çalışmalarla madde ve madde bağımlılığında ailelerin bilinçlendirilmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilmektedir.	Hedef 3.5.
Edirne Belediyesi	Madde Bağımlılığı ile Mücadele kapsamında danışmanlık hizmetleri verilmektedir.	Hedef 3.5.
Yenimahalle Belediyesi	Ekonomik ve sosyokültürel açıdan dezavantajlı çocuklara okul derslerinde ve sınavlarında yardımcı olmak aynı zamanda sosyal ve kültürel açıdan da geliştirmek amacıyla bu çocuklara etüt hizmeti vermektedir.	Hedef 110.3
Adana Büyükşehir Belediyesi	Adana Büyükşehir Belediyesi sığınmacıların sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik açıdan kente uyumunun sağlanması amacıyla politikalar üretmesi için Mülteci Meclisini kurmuştur.	Hedef 110.7
İstanbul Büyükşehir Belediyesi	İBB binaları, tesisleri ve parklar enerji verimliliğine uygun hale getirilmektedir.	Hedef 11.c
İzmir Büyükşehir Belediyesi	Çevreci bir akıllı kent çözümü olarak ESHOT bünyesinde bulunan 20 adet tam elektrikli otobüsün enerji ihtiyacının Genel Müdürlüğün atölye çatılarına yerleştirdiği paneller aracılığıyla karşılanması amacıyla 10 bin m ² lik alanda güneş enerjisi santrali kurulmuştur.	Hedef 11.2
Gaziantep Büyükşehir Belediyesi	Gaziantep Büyükşehir Belediyesi UNESCO'nun 116 üyeli Yaratıcı Şehirler Ağına Türkiye'den gastronomi alanında dâhil olan ilk şehir olan Gaziantep Uluslararası Gastronomi Festivalini düzenlemiştir.	Hedef 11.4.
Seferihisar Belediyesi	Tohum Merkezi aracılığıyla atalık tohum üretilmekte ve ihtiyacı olan köylülere ücretsiz olarak dağıtılmaktadır.	Hedef 11.4.

3.1.5. Özel Sektörün SKA Sahipliği

Türkiye'de özel sektör, milli gelire yaptığı katkı, sağladığı istihdam, yatırımlarının büyüklüğü, uluslararası ticaretteki rolü ile SKA'ların gerçekleştirilmesinde büyük bir potansiyele sahiptir. Bu potansiyel SKA'lara ilişkin sahiplikle doğru orantılı olarak harekete geçirilecektir. Ayrıca, özel sektörün çalışmalarının kendi bünyelerinde sahipliği artırmanın yanı sıra etki alanının büyüklüğü nedeniyle başta çalışanları olmak üzere kamuoyunda yarattığı çarpan etkisi de önemlidir.

Bu kapsamda Türkiye'de özel sektörün SKA'ları sahiplenmesine yönelik yaptıkları çalışmaların öne çıkanları aşağıda özetlenmektedir.

Türkiye'de sürdürülebilir kalkınmanın öneminin bilincinde olan özel sektör bu alanda çalışmalarını ilk olarak sosyal sorumluluk projeleri kapsamında yürütmüş, Gündem 2030 süreci ile birlikte ise, SKA'ları çalışmalarının odağına alarak sürdürülebilirliği daha da ön plana çıkarmaya başlamıştır.

Yapılan çeşitli araştırmalar iş dünyasının sürdürülebilirlik konusunu yakından takip ettiğini ortaya koymaktadır. Mevcut Durum Analizi Projesine aktif olarak katılan özel sektör 2. Ulusal Gözden Geçirme Raporu hazırlıklarına da önemli katkılar vermiştir. Bu kapsamda oluşturulan proje stoku veri tabanına da yoğun ilgi göstermiş ve çok sayıda proje girişi yapmıştır⁴.

İş dünyasından bölgesel ve sektörel çok sayıda üyesi olan TÜSİAD, TÜRKONFED, MÜSİAD ve TOBB gibi kuruluşlar SKA'ları sahiplenmiş olup özel sektörü de yakından ilgilendiren çeşitli hedeflere yönelik çalışmalar yapmaktadır. Özel sektörü temsil eden çatı kuruluşlar, kadının iş dünyasındaki rolünün artırılması; çevrenin korunması, değer zinciri boyunca sürdürülebilir üretim sağlanması, ekonominin tüm sektörlerinin sürdürülebilirliğinin artırılması gibi pek çok alanda yürüttükleri faaliyetlerle SKA'ların toplumun tüm kesimleri tarafından anlaşılması, benimsenmesi ve uygulanmasına katkı sunmakta ve diyalog-ışbirliği ortamı sağlamaktadır.

Bu çalışmalara ilave olarak sürdürülebilirlik kavramının şirketlerin temel stratejilerinden biri haline getirilmesi amacıyla İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği (SKD Türkiye) 2004 yılında kurulmuştur. GSYH'nin yüzde 15'inden fazlasına tekabül eden toplam cirosu ile 350 bin kişiye istihdam

sağlamakta olan Türkiye'nin önde gelen 62 şirket dernek üyelerini oluşturmaktadır. Dünya Sürdürülebilir Kalkınma İş Konseyinin Türkiye'deki bölgesel ağı ve iş ortağı olan SKD, iş dünyasının ve kamuoyunun SKA'lar konusundaki farkındalığını ve etkisini artırmaya yönelik çalışmalar yürütmektedir. Dernek bu kapsamda, örnek teşkil edecek iyi uygulamaların artırılması, sürdürülebilirlik raporlamasının yaygınlaştırılması ve kalitesinin yükseltilmesi yönünde çalışmaktadır.

2019 yılı başında iş dünyasının SKA'ları içselleştirmesine yardımcı olmak amacıyla 40 binden fazla şirketi, 244 derneği temsil eden TÜRKONFED ve TÜSİAD ile BM Kalkınma Programının (UNDP) ortaklığında Hedefler İçin İş Dünyası Platformu oluşturulmuştur. Platform, şirketlerin ellerindeki kaynaklarını daha verimli ve etkin kullanmalarını sağlayacak çok ortaklı programları hayata geçirecek, bu kaynakların kamu ve sivil toplumun olanaklarıyla en doğru şekilde kullanılmasını sağlayacak bir ortam sunmayı amaçlamaktadır.

SÜRDÜRÜLEBİLİR GELECEK İÇİN LİDERLER PLATFORMU

SKA Hedefleri 16.6-16.7 – 17.14 – 17.17

Proje Yürütücüsü Yıldız Holding

Başlangıç-Bitiş Tarihleri 2018-Devam ediyor

Türkiye'nin ekonomisinin gelişiminde büyük pay sahibi olan şirketlerin CEO'ları/liderleri ile birlikte sürdürülebilirlik çerçevesinde ortak bir gelecek vizyonu oluşturmak amacıyla B Lab Avrupa işbirliği ile Sürdürülebilir Gelecek İçin Liderler Platformu hayata geçirilmiştir.

Platformla, küresel ölçekte sürdürülebilir bir gelecek inşasında özel sektörün ve liderlerin dönüştürücü gücünün, çevresel varlıkların korunması, refah seviyesi yüksek bir toplumun gelişimi ve değer odaklı bir ekonomik kalkınma modelinin hayata geçirilmesi için kullanılması hedeflenmektedir.

Tamamen gönüllü inisiyatif ile oluşturulan ve yılda en az bir kere bir araya gelen Platformla sürdürülebilirlik kavramı tüm yönleriyle ele alınarak ekonomik, sosyal ve çevresel amaçlar doğrultusunda iyi uygulama paylaşımları yapılarak gelecek adımlar tartışılmaktadır.

Yıldız Holding, Boyner Grup, Kaanlar Gıda, Ziyilan Grup, Doğan Holding, Albayrak Grubu, Zorlu Holding Sürdürülebilir Gelecek için Liderler Platformu'nun ilk katılımcılarıdır.

4 Bkz. Bölüm 2.2.

2011 yılında Türkiye'nin birleştirici gücü ile dinamik özel sektöründen yola çıkılarak Türk Hükümeti ve UNDP işbirliğinde İstanbul Uluslararası Özel Sektör ve Kalkınma Merkezi (IICPSD) kurulmuştur. UNDP'nin dünya çapındaki 6 Küresel Politika Merkezinden biri olan kuruluş, kalkınma sorunlarının çözümü yolundaki küresel ve yerel çabalara özel sektör boyutuyla katkı sağlamaktadır. Merkez, ülkelerin sürdürülebilir kalkınmaya yönelik çabalarına özel sektörün verdiği desteğin geliştirilmesini hedeflemektedir.

Önümüzdeki dönemde, SKA'lara erişimde özel sektörün hızlandırıcı rolünün başta EAGÜ'lerde olmak üzere devreye sokulmasını sağlayacak "SKA Etki Hızlandırıcısı" mekanizmasının IICPSD bünyesinde oluşturulması tasarlanmaktadır. Bu oluşumun Türk ve uluslararası kamu-özel sektör ortaklığı ile gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. UNDP'nin İstanbul'da bulunan Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) Bölgesel Merkezi tarafından 2015 yılından itibaren düzenlenen İstanbul Kalkınma Diyalogları Forumu kapsamında kamu, özel sektör ile birçok alandan uzmanlar bir araya gelerek SKA'ların gerçekleştirilmesine yönelik atılacak adımları tartışmaktadır.

Borsa İstanbul'da işlem gören şirketler arasında sürdürülebilirlik konusundaki anlayış, bilgi ve uygulamaların artırılması amacıyla 2014 yılında BIST Sürdürülebilirlik Endeksi oluşturulmuştur. Böylece hem şirketlerin

sürdürülebilirlik konusundaki bilinci artırılmakta hem de yatırımcılara şirketlerin çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim konularındaki politikalarına ilişkin bilgi sunulmaktadır.

3.1.6. Bilinçlendirme Faaliyetleri

2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündeminin kapsamının daha iyi anlaşılması, uygulama sürecinde bu hedeflerin kalkınma yaklaşımımıza ve politika tercihlerine yansıtılmasına yönelik fikirlerin ortaya konulması amacıyla BM Türkiye Ofisi ile işbirliği içinde tüm kamu kurumları, akademisyenler ve özel sektör temsilcileri için Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Eğitim Programı 2018 yılında Ankara'da yapılmıştır.

Ayrıca, SBB ve TÜİK uzmanlarına yönelik BM Türkiye Ofisi ile işbirliği içinde 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündeminin uygulanmasının planlama, izleme ve raporlama aşamalarında yenilikçi ve bütüncül araç ve yöntemlerin kullanılması amacıyla Gündem 2030 için Sonuç Odaklı Yönetim Çalıştayı da 2018 yılında düzenlenmiştir.

Bunlara ilaveten, kamu kurumları, özel sektör, yerel yönetimler ve yerel yönetim birlikleri, üniversiteler ile STK'lar tarafından SKA'lara ilişkin bilinçlendirme ve farkındalık yaratmaya yönelik birçok faaliyet yürütülmektedir.

3.2. SKA'LARIN ULUSAL POLİTİKALARA ENTEGRASYONU

Türkiye, Gündem 2030 müzakere sürecinden itibaren bütüncül bir yaklaşım izlemiş ve SKA'ları Kalkınma Planları aracılığıyla gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Kalkınma Planları, Türkiye'de kamu kurumları tarafından zorunlu, özel sektör tarafından yol gösterici nitelikte olan makro düzey politikaları barındıran politika metinleridir. Anayasa gereği hazırlanan Kalkınma Planları, tüm kamu kurumlarından, STK'lardan, uluslararası örgütlerden ve özel sektörden temsilciler barındıran Özel İhtisas Komisyonlarının odakta yer aldığı katılımcı bir süreçle hazırlanmaktadır. Teknik olarak hazırlanan Planlar önce TBMM Plan ve Bütçe Komisyonunda ve daha sonra Genel Kurulda siyaseten de tartışılarak kabul edilmekte ve yürürlüğe girmektedir. Bu yapıyla Kalkınma Planları, en üst düzeydeki orta vadeli politika çerçevesidir.

Türkiye, SKA'lar için ayrı bir eylem planı veya politika dokümanı üretme yoluna gitmemiştir. Bunun yerine, SKA'ları ve göstergelerini bütüncül bir yaklaşım ile Kalkınma Planları

ve sektörel stratejilere entegre ederek hayata geçirmeyi ve izlemeyi bir politika yaklaşımı olarak tercih etmiştir.

3.2.1. 11. Kalkınma Planı ÖİK Komisyonlarında SKA'lar

11. Kalkınma Planı hazırlıkları kapsamında her sektör ve konu için oluşturulan toplamda yaklaşık 5.000 uzmanın katılım sağladığı 43 Özel İhtisas Komisyonu (ÖİK) ve 32 çalışma grubu raporlarını 2018 yılında tamamlamıştır. ÖİK ve Çalışma Grupları, SKA'ların ulusal politikalara yansıtılmasında işlevsel bir rol oynamıştır. Öncelikle ÖİK Raporlarının Hazırlanması Kılavuzunda her Komisyon ve çalışma grubunun SKA'lara ilişkin bir değerlendirme yapması talep edilmiştir. Ayrıca, "Plan Hedef, Amaç ve Politikalarının Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleriyle İlişkisi ve Uyumu" başlığı altında belirlenen hedeflerin SKA'larla ilişkisine bakılması ve uyumun gözetilmesi gereği belirtilmiştir.

Bu sayede, SKH'ların 11. Kalkınma Planında bulunması öngörülen konular itibarıyla gündeme alınması sağlanmıştır.

11. Kalkınma Planı hazırlıkları sürecine katılan paydaşlarca SKA'ların tartışılması konunun ilgili tüm taraflarca bilinirliğine de katkı sağlamıştır. Böylece, en üst düzey politika dokümanı olan Kalkınma Planlarının ana girdisi olan ÖİK Raporlarında SKA'lara yer verilmesi sağlanarak, tüm kamu kurumlarının alanlarında hazırlayacakları tematik veya sektörel strateji belgelerine, eylem planlarına SKA'ları entegre etmeleri konusunda farkındalık artırılmıştır.

3.2.2. Yıllık Programlarda SKA'lara Yer Verilmesi

Türkiye'de sürdürülebilir kalkınma kavramı 8. Kalkınma Planından itibaren plan ve programlarda yer almaktadır. 2014-2018 dönemini kapsayan 10. Kalkınma Planında da sürdürülebilir kalkınma gündeminin tüm unsurları bulunmaktadır. 2015 sonrasında SKA'lara yönelik uygulama süreci yıllık programlar⁵ aracılığıyla yürütülmüştür.

SKA'ların kabulünden sonra yayımlanan ilk program olan 2016 Yılı Programında "Çevrenin Korunması ve Sürdürülebilir Kalkınma" başlığı altında 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi, Addis Ababa Eylem Planı dâhil, tüm unsurlarıyla açıklanmıştır. 2016 Yılı Programında yer alan tedbir doğrultusunda, kamu kurum ve kuruluşları, özel sektör ve STK'lar ile işbirliği içinde 2017 yılında "Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Kapsamında Türkiye'nin Mevcut Durum Analizi" projesi yürütülmüştür.

2017 Yılı Programında SKA'lara yönelik ilerlemelere yer verilmiş, özellikle Türkiye'nin 2016 yılında gönüllü ulusal sunum yapan 22 ülke arasında yer alma süreci ve rapor içeriği anlatılmıştır. Bu dönemde hedeflerin izlenmesine yönelik çalışmaların başlatılmasına karar verilmiş ve 2017 Yılı Yatırım Programında TÜİK tarafından yürütülmek üzere "Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Göstergelerinin Belirlenmesi Projesi" başlatılmıştır.⁶

2018 Yılı Programında SKA'lara ilişkin ülke genelinde farkındalığın artırılması ve uygulamanın ulusal ölçekte

izlenmesi ve değerlendirilmesini etkin ve katılımcı bir şekilde gerçekleştirecek bir kurumsal yapının oluşturulmasına ihtiyaç duyulduğu tespiti yapılmış, "sürdürülebilir kalkınmanın koordinasyonuna yönelik kurumsal yapılanma tamamlanacaktır" tedbirine yer verilmiştir. Tedbir kapsamında 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündeminin ulusal ölçekte uygulanmasının izlenmesi ve değerlendirilmesinden sorumlu olacak kamu, özel sektör, akademi ve STK'ların geniş katılım sağladığı bir koordinasyon yapısının⁷ oluşturulması hedeflenmiştir.

2019 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programında Türkiye'nin 2019 Temmuz'da EKOSOK bünyesinde düzenlenecek HLPF'te ikinci gönüllü ulusal gözden geçirmesini sunacağı açıklanmıştır. Ayrıca, SKA'ların koordinasyonu, izlenmesi ve değerlendirilmesine ilişkin kurumsal yapı ihtiyacı yinelenmiştir. İkinci Gönüllü Ulusal Gözden Geçirme ile ilgili sorumluluk ise, SBB'ye verilmiştir.

10. Kalkınma Planının yıllık programları aracılığıyla SKA'ların uygulanma adımları planlanmış ve koordine edilmiştir. Yıllık programlar kapsamında şu ana kadar yer verilen tedbirlerden ikisi gerçekleştirilmiş, biri Türkiye'nin kamu yönetimi sistemindeki değişiklik nedeniyle kısmen gerçekleştirilmiş ve süreç devam etmektedir.

3.2.3. SKA'lar Kapsamında Türkiye'nin Mevcut Durum Analizi Projesi

2030 gündeminin ulusal politikalara entegrasyonu bağlamında durum tespiti ve boşluk analizi amacıyla Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Kapsamında Türkiye'nin Mevcut Durum Analizi Projesi ilgili tüm tarafların katılımı ile 2017 yılında yürütülmüştür. Mevcut durum analizi yapılırken hedefler bazında politikalar, stratejiler, ilgili mevzuat, kurumsal çerçeve işleyişleri ve hedeflerle örtüşen projeler değerlendirilerek boşluklar ve gelişime açık alanlar belirlenmiştir. Değerlendirmelerde masa başı çalışmalarının yanı sıra yuvarlak masa toplantılarının sonuçlarına ve birebir görüşmeler ile paydaşlardan elde edilen bilgilerden faydalanılmıştır.

5 Yıllık Programlar, Kalkınma Planındaki politikaların yıllık planlaması olup, bütün kamu kurumlarının faaliyet ve politikalarını entegre bakış açısıyla önceliklendiren üst düzey politika çerçeve dokümanlarıdır. Türkiye'nin Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine uyum sağlamak için idari dönüşümünü gerçekleştirdiği bu dönemde 11. Kalkınma Planı bir yıl ertelenmiştir.

6 Proje ile ilgili detaylı bilgilere ve ulaşılan sonuçlara izleme sistemi ile ilgili başlıkta (3.3) daha etraflıca yer verilmektedir.

7 Söz konusu yapıya ilişkin gelişmeler 3.5 başlığında yer almaktadır.

Çalışmanın başlangıç aşamasında, kamu kesimi, özel sektör, STK'lar, üniversiteler başta olmak üzere her bir SKA kapsamında ilgili paydaşlar belirlenmiş, işbirlikleri kurgulanmıştır. SKA'lar arasındaki ilişki ve etkileşim ağı değerlendirilerek 6 SKA grubu oluşturulmuş; bu gruplarla yuvarlak masa toplantıları düzenlenmiştir. Proje süresince ve raporun hazırlık aşamasında gerçekleştirilen çalışmalarla birlikte yaklaşık 150 kurumu temsilen 300'den fazla uzman ve yöneticinin katıldığı, 6'sı geniş katılımlı yuvarlak masa toplantısı olmak üzere toplam 20 toplantı gerçekleştirilmiştir.

Katılımcı yöntemlerle elde edilen bulgular proje raporunun kalitatif analiz bölümünde kullanılmıştır. Tüm bu çalışmaların birlikte değerlendirilmesi sonucunda her bir hedef bazında gelişimin değerlendirildiği bir ısı haritası hazırlanmış, politika ve strateji ağırlıklı öneriler geliştirilmiştir.⁸

Ayrıca, SKA'ların gerçekleştirilmesi için uygulamada rolü olacak hedef bazında sorumlu ve ilgili kurum ve kuruluşlar saptanmıştır.⁹

Diğer taraftan, Türkiye'de SKA'lar ile ilgili yürütülen projelerin envanteri çıkarılmıştır. Bu çalışmayla uygulama eksikliği olan alanlar belirlenmiştir.

Proje kapsamında paydaşlarla kurulan yakın işbirliği SKA'lar ile ilgili farkındalığı artırmıştır. Böylece, paydaşların temsilcileri kendi iç süreçlerinde de SKA'ların gündeme alınmasına ve hazırlanan politika dokümanlarına SKA'ların yansıtılmasına katkı sağlamıştır. Oluşturulan sinerji ile özellikle kamu kurumlarında olmak üzere tüm paydaşlarda SKA'lara yönelik sahiplik artırılmıştır.

3.2.4. SKA Uygulamasında Ulusal Politikaların Takibi İçin Göstergeler

TÜİK, SKA'lara erişilmesinde rolü olan en önemli paydaş kurumlardan bir tanesidir. SKA göstergelerinin belirlenmesi için yürütülen uluslararası süreci TÜİK takip etmekte olup, bu durum izleme çerçevesinin oluşturulmasında önemli bir avantaj teşkil etmektedir.

Türkiye'nin ilk VNR Raporunda belirtildiği üzere; Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma gösterge seti, 2000 yılından itibaren

hazırlanmakta olup, bu sette 54 gösterge yer almaktadır. SKA'ların kabulünden sonra 2016 yılı Mart ayında ilk küresel gösterge setinin belirlenmesini takiben TÜİK, sürdürülebilir kalkınma göstergelerinin ulusal düzeyde mevcudiyet durumunun belirlenmesi amacıyla potansiyel veri üreticilerinin görüş ve önerilerinin alındığı, veri mevcudiyetine ilişkin ilk değerlendirmenin yapıldığı bir envanter çalışması yürütmüştür. Gerçekleştirilen bu çalışma, resmi istatistik üreticisi olan kurum ve kuruluşların sürdürülebilir kalkınma göstergeleri konusunda farkındalık kazanmalarına yönelik atılan ilk adımdır.

2016 yılında yapılan ilk envanter çalışması sonrasında sürdürülebilir kalkınma göstergeleri Resmi İstatistik Programı (RİP)¹⁰ çalışma gruplarında tekrar değerlendirilerek 218 göstergenin sorumlu ve ilgili kuruluşları belirlenmiş ve 2017-2021 RİP ekinde yayımlanmıştır. Ancak küresel gösterge setindeki değişikliklerin yanı sıra Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçilmesiyle birlikte Bakanlıkların görev ve yetkilerinde meydana gelen değişiklikler sonrasında, RİP Ekinde yer alan sürdürülebilir kalkınma göstergelerinin sorumluluk dağılımı da yeniden ele alınmış ve yeni durumda 215 gösterge kapsanmıştır. Sürdürülebilir kalkınma göstergelerine ilişkin kurumsal sorumlulukların RİP aracılığıyla belirlenmiş olması, göstergelere dair kurumsal farkındalık ve sahipliğin oluşması ve SKA'ların ulusal politikalara entegrasyonu açısından önemlidir.

2030 Gündemi küresel gösterge seti esas alınarak hazırlanan ilk yayın olan "Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeleri, 2010-2017 Haber Bülteni" Şubat 2019'da yayımlanmıştır. Bu bültende yer alan 83 göstergenin 71 tanesi küresel göstergeler ile birebir aynı metodolojiyle hesaplanmış özde göstergeler olup; 12 gösterge için ulusal düzeyde mevcut olan, ilgili hedefi izlemeye uygun ve küresel göstergenin yerine kullanılabileceği düşünülen ikame (proxy) gösterge kullanılmıştır.

İzleme olmadan gelişmenin görülemeyeceği prensibi doğrultusunda, TÜİK'in uluslararası süreçle entegre şekilde ve alt kırılımları da dikkate alarak teknik çalışmaları gerçekleştirmesi, VNR hazırlıkları ve uygulama için önemli bir kazanım olmuştur. Önümüzdeki dönemde küresel gelişmelerde de paralel şekilde sürdürülebilir kalkınma izleme sisteminde yeni tedbirler alınması gündeme gelebilecektir.

8 Bkz. 3.4.1.

9 Bkz. 3.5.2.

10 Bkz. 3.5.3.

3.3. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA GÖSTERGELERİ İLE İLGİLİ GELİŞMELER

3.3.1. Küresel Gösterge Seti Kapsamında Türkiye'nin Mevcut Durumu

SKA göstergeleri ile ilgili küresel gelişmelere bakıldığında; Şubat 2019 itibarıyla 232 küresel göstergeden 185'i için küresel metaveri olduğu (Tier I ve II altında olanlar), 41 gösterge çinse metodoloji geliştirme çalışmalarının devam ettiği görülmektedir (Tier III). Ayrıca, göstergelerin performansının, metaverilerin oluşması ile ilgili gelişmelerin ve üretilebilir hale gelen diğer göstergelerin değerlendirilmesi sonucunda, 2020 ve 2025 yıllarında küresel gösterge setinde revizyonlar yapılması planlanmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde küresel gösterge setinin "üzerinde çalışılmakta olan" bir takip çerçevesi olduğu bilinmektedir.

Göstergelerin mevcudiyet ve sorumluluk durumunun belirlenmesine yönelik sürdürülen çalışmalar neticesinde 17 gösterge, Türkiye ile ilişkisiz olduğu ya da kurumsal sorumluluğu netleştirilemediği için RİP altında kapsamamıştır. Bu nedenle, ülkemiz için 215 gösterge temel alınarak elde edilebilirlik durumu değerlendirilmiştir. Buna göre, RİP'te kapsanan 215 göstergeden yüzde 39'u TÜİK; yüzde 61'i ise diğer kurum ve kuruluşların sorumluluğunda yer almaktadır. 2017-2021 RİP'e göre TÜİK'ten sonra en fazla gösterge sorumluluğuna sahip olan kurum Tarım ve Orman Bakanlığıdır.

TÜİK'te ve diğer kurumlarda hali hazırda mevcut olan göstergelerin derlenmesi ve bu göstergelerin istatistiksel kalite kriterleri (tutarlılık, güvenilirlik, karşılaştırılabilirlik, zamanlılık vb.) dikkate alınarak değerlendirilmesi neticesinde 83 göstergenin (yüzde 36) yayımlanabilir olduğu belirlenmiştir.

Haber Bülteni ile yayımlanan 83 göstergenin 47'si TÜİK tarafından; 36'sı ise RİP kapsamında yer alan diğer ulusal veri üreticileri tarafından üretilmektedir. Üretilmeyen 132 göstergenin ise, 38'i TÜİK; 94'ü ise RİP'te yer alan diğer kurum ve kuruluşların sorumluluğundadır. Yayımlanan göstergeler açısından bakıldığında TÜİK haricinde en çok veri üreten kuruluşun 8 gösterge ile Sağlık Bakanlığı olduğu görülmektedir.

TÜİK, diğer kurumların sorumluluğunda yer alan göstergelerin derlenmesi, izlenmesi, ulusal düzeyde raporlanmasından sorumludur.

Tablo 3. Türkiye'de üretilen göstergelerin TIER dağılımı, Şubat 2019

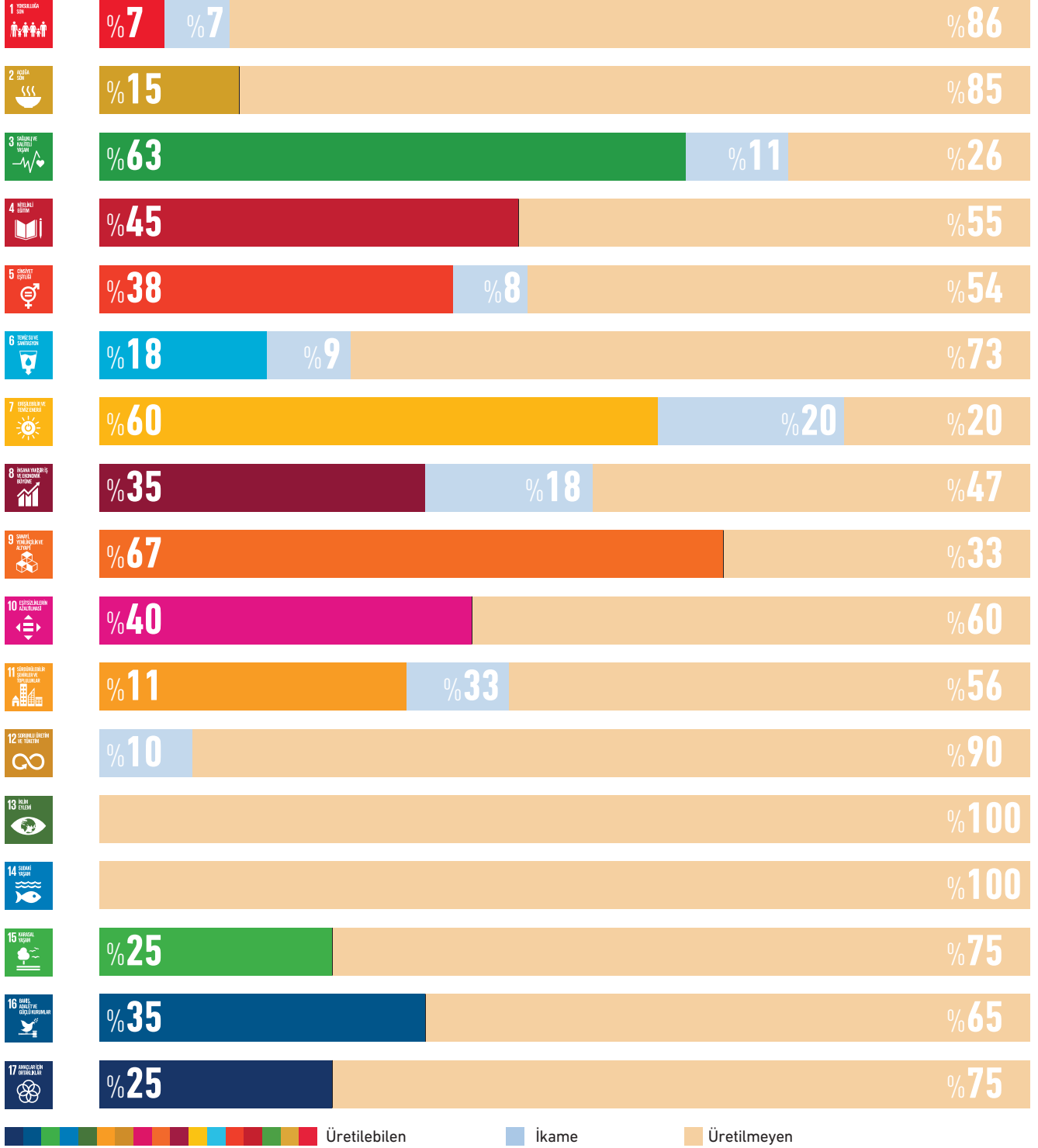
	Sayı	Yüzde Grup
Üretilen	83	100,0
Tier I	56	67,5
Tier II	20	24,1
Tier III	3	3,6
Çoklu Tier *	4	4,8

Tablo 3 incelendiğinde, yayımlanan göstergelerden yüzde 68'inin Tier 1'de, yüzde 24'ünün ise Tier 2'de yer aldığı görülmektedir. Ayrıca TÜİK, Tier 3'te yer alan bazı göstergeler için de veri yayımlamıştır.

RİP'te kapsanan 215 göstergenin amaçlara göre dağılımı incelendiğinde; sayısal olarak gösterge mevcudiyetinin en fazla olduğu amacın, 20 gösterge ile "Amaç 3-Sağlıklı Bireyler" olduğu görülmektedir. Bu amaç altında yayımlanan gösterge sayısı, toplam yayımlanan gösterge sayısının yüzde 24'ünü oluşturmaktadır. Bu amaç altında yayımlanmış olan 20 göstergeden 17'si küresel metaveri tanımları ile birebir uyumlu olup, 3'ü ikame gösterge olarak verilmiştir.

Sayısal gösterge mevcudiyeti açısından; Amaç 3'ü toplam 9 gösterge ile "Amaç 8 - İnsana Yakınsır İş ve Ekonomik Büyüme" ve 8 gösterge ile "Amaç 9 - Sanayi Yenilikçilik ve Altyapı" takip etmektedir.

Şekil 1. Üretilen göstergelerin amaçlara göre dağılımı

SKA gösterge sayılarının birbirinden çok farklı olması, gösterge mevcudiyetinin oransal olarak izlenmesini daha anlamlı kılmaktadır. Bu doğrultuda Şekil 1'de yer alan oranlar incelendiğinde; SKA 7 göstergelerinden yüzde 80'inin Türkiye'de mevcut olduğu görülmektedir. Oransal olarak bakıldığında da SKA 3 gösterge sayısının fazlalığına rağmen, gösterge mevcudiyet oranının en yüksek olduğu ikinci amaçtır (yüzde 75). Gösterge mevcudiyet oranı açısından üçüncü sırada yer alan SKA 9 göstergelerinden yüzde 67'si üretilmektedir. SKA 13 ve SKA 14 altındaki göstergelerden hiçbiri hali hazırda ülkemiz için mevcut değildir. SKA 12 göstergelerinden yüzde 10'u üretilmektedir. SKA 2 göstergelerinden yüzde 85'i üretilmezken, bu oran SKA 1 için yüzde 86'dır.

3.3.2. SKA Göstergeleri ile İlgili Farkındalık ve Sahiplik Artırma Faaliyetleri

TÜİK, sürdürülebilir kalkınma göstergelerinden mevcut olmayanların üretiminin teşvik edilmesine dair sorumluluğu çerçevesinde, RİP kapsamında yer alan kurumların sürdürülebilir kalkınma göstergeleri konusunda farkındalıklarını artırmak amacıyla çeşitli faaliyetler yürütmüştür. SKA göstergeleri ile ilgili idari kayıtlardan sorumlu kurumların ve süreçte yer alan diğer aktörlerin katılımıyla çeşitli toplantılar gerçekleştirilmiştir.

RİP kapsamında oluşturulan Çalışma Gruplarında da SKA göstergeleri düzenli olarak teknik seviyede tartışılmaktadır. Kurumlar tarafından SKA'lar ile ilgili düzenlenen etkinliklerde göstergelere ilişkin bilgilendirmeler yapılmaktadır.

RİP kapsamında yer alan kurumların sürdürülebilir kalkınma göstergeleri ile ilgili farkındalık ve sahiplenme düzeyleri arasında önemli farklar olsa da, 2017 yılı veri derleme sürecinde, özellikle yeni göstergelerin geliştirilmesi konusunda kurumlar kayda değer bir çaba içerisindedir. Bu çabalarda çok çeşitli faktörlerin etkisi olduğu düşünülmektedir;

- Küresel göstergelerin BM İstatistik Bölümüne raporlanmasından sorumlu olan BM kuruluşlarının (vasi kuruluş) göstergelerin derlenmesi ve doğrulanmasına dair 2018 yılı ile birlikte hız kazanan talepleri, RİP kapsamında yer alan kurumlar tarafından göstergelerin sahiplenilmesi sürecine katkı sağlamıştır.
- TÜİK'in veri derleme süreci öncesinde RİP kapsamında yer alan tüm kurumların katılımıyla gerçekleştirdiği çalıştayda kurumlardan beklentiler netleştirilmiştir.
- SBB tarafından tüm kurumlara gönderilmiş olan Cumhurbaşkanı imzalı, konunun tüm kurumlarca

sahiplenilmesinin önemine ve gereğine değinen yazının sahipliğin sağlanmasına katkısı büyük olmuştur.

Önümüzdeki dönemde SKA kapsamında ihtiyaç duyulan ve henüz üretilmeyen yeni göstergelerin üretimine yönelik olarak, TÜİK koordinasyonunda tematik çalıştaylar düzenlenmesi planlanmaktadır. Bu çalıştaylarda gösterge metaverilerinin detaylı olarak ele alınması, gösterge üretimine yönelik mevcut ve olası veri kaynaklarının değerlendirilmesi, üretilebilecek göstergelerin belirlenmesi hedeflenmektedir.

SKA göstergelerinin her an güncellenebilir ve görselliği güçlü bir ulusal raporlama platformu aracılığıyla yayımlanması planlanmaktadır. Bu platform; göstergelerin zaman içerisindeki değişiminin grafikler aracılığıyla da izlenmesine imkan sağlamanın yanı sıra, yeni üretilbilir hale gelen bir göstergenin bir sonraki yayın tarihi beklenmeksizin sisteme anında dahil edilmesine imkan verecektir.

3.4. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN ÜÇ BOYUTUNUN İLİŞKİLENDİRİLMESİ

SKA'ların üç boyutunun ilişkilendirilmesi, politikalar arası entegrasyon ile uygulamaya dönük eylemler olarak iki aşamada ele alınabilir. SKA'ların makro politikalara entegrasyonu Kalkınma Planları ve Yıllık Programlar aracılığıyla sağlanmaktadır. Uygulama açısından ise süreçte mevzuat, stratejik planlar, eylem planları ile uygulamayı destekleyecek SKA göstergeleri yer almaktadır.

Sürdürülebilir kalkınmanın Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda gelişmesine yönelik temel amaç ve öncelikleri belirleyen, kurumsal ve yapısal düzenlemelere çerçeve oluşturan, çok sektörlü Kalkınma Planlarına yansımaları aşağıda özetlenmektedir:

- Altıncı Kalkınma Planında (1990-1994) doğal kaynakların kullanımında israfın önlenmesi ve çevrenin korunması ekonomik ve sosyal kalkınmanın bir unsuru olarak benimsenmiştir.
- Yedinci Kalkınma Planında (1996-2000) sürdürülebilir kalkınma anlayışına uygun bir şekilde çevre ve ekonominin entegrasyonuna öncelik veren politikalar yer almıştır.
- Sekizinci Kalkınma Planında (2001-2005) ekonomik ve sosyal gelişmeyi gerçekleştirirken insan sağlığını, ekolojik dengeyi, tarihi ve estetik değerleri korumayı esas alan bir sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı benimsenmiştir.
- Dokuzuncu Kalkınma Planında (2007-2013) sürdürülebilir

kalkınma ilkeleri büyük ölçüde kalkınma hedeflerine entegre edilmiş ve temel amaçlar, gelişme eksenleri şeklinde tanımlanarak bütünlük bir bakış açısı benimsenmiştir. Türkiye'nin özgün koşullarına hitap eden öncelikleri sürdürülebilir kalkınmanın "ortak fakat farklılaşmış sorumluluklar" ilkesiyle uyumlu olarak bu Planda ve 2006 yılından itibaren hazırlanan Orta Vadeli Programlarda yer almıştır.

- Onuncu Kalkınma Planında (2014-2018) ise sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için küresel ölçekte önem kazanan yeşil büyüme yaklaşımı, planı şekillendiren başlıca kavramlardan birisi olmuş, bu kapsamda sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin hayata geçirilmesi ve yeşil büyüme yaklaşımının içselleştirilmesine yönelik politika ve stratejiler geliştirilmiştir.

Kalkınma Planları doğrultusunda sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı pek çok sektörel ve tematik politika ve strateji belgesinde yer almaktadır.

Üç boyutuyla farklı kamu kurum ve kuruluşlarının görev ve sorumluluk alanlarına giren sürdürülebilir kalkınmanın Türkiye'deki ulusal odak noktası SBB'dir. Çok sektörlü planlama ve programlama sürecini yöneten SBB ülke genelinde SKA'ların uygulanması, izlenmesi ve raporlanmasını koordine etmekte, Kalkınma Planlarının SKA'larla uyumlu ve tutarlı olmasını sağlamaktadır.

SKA'ların hayata geçirilmesinde sorumlu olan tüm ilgili kamu kurum ve kuruluşları başta kurumsal stratejik planları olmak üzere tüm tematik stratejilere SKA'ları yansıtmakta ve uygulamaya geçirmeye yönelik faaliyetler yürütmektedir.

Tarım ve Orman Bakanlığı (TOB) tarafından FAO ile işbirliği içinde yürütülen SKA'ların stratejik plana entegre edilmesine yönelik proje bu kapsamda iyi bir örnek olarak öne çıkmaktadır.¹¹

3.4.1. SKA Isı Haritası

Türkiye'nin Mevcut Durum Analizi Projesinde, paydaş katkılarını yansıtan nitel analiz, -GZFT analizi ve SKA'larla ilgili olarak elde edilen bulguların değerlendirilmesi yoluyla SKA'lar bazında uyum durumuna ilişkin analizler yapılmıştır. Bunların sonucunda politika-strateji, mevzuat kurumsal çerçeve, proje

stoku ve uygulama açısından her bir SKA için mevcut durum ve boşluklar belirlenerek uyum düzeyini ortaya koyan SKA ısı haritası oluşturulmuştur.

Isı haritasında uyum düzeyi 5 aralık üzerinden değerlendirilmektedir. Hedeflerin üçte ikisinden fazlasında yeterlilik sağlanması durumu ifade eden "ileri düzey" %80-100 aralığıyla, hedeflerin en az yarısında yeterlilik sağlanması durumu ifade eden "orta-ileri düzey" %60-80 aralığıyla, hedeflerin yarıdan azında yeterlilik sağlanması durumunu ifade eden "orta düzey" %40-60 aralığıyla, hedeflerin uygulanmasında büyük oranda yetersiz kaldığını ifade eden "orta-alt düzey" %20-40 aralığıyla, hedeflerde gelişim düzeyinin çok düşük olduğunu ifade eden "alt düzey" ise %0-20 aralığıyla ifade edilmektedir.

11 Bkz. SKA 15 Örnek Proje

Tablo 4. SKA ısı haritası

SKA Isı Haritası					
	Politika-Strateji	Mevzuat	Kurumsal Çerçeve	Proje Stoku	Uygulama
SKA 1					
SKA 2					
SKA 3					
SKA 4					
SKA 5					
SKA 6					
SKA 7					
SKA 8					
SKA 9					
SKA 10					
SKA 11					
SKA 12					
SKA 13					
SKA 14					
SKA 15					
SKA 16					
SKA 17					

Renk					
Uyum Düzeyi	% 0-20	% 20-40	% 40-60	% 60-80	% 80-100

Türkiye'nin SKA ısı haritası incelendiğinde politika-strateji bakımından SKA'ların yarısından fazlasında orta-ileri düzeyin yakalandığı, kalanlarda da orta düzeyde olduğu görülmektedir. Mevzuatta daha iyi bir görünüm dikkat çekmekte, orta-ileri düzeydeki SKA sayısı 10'a ulaşmaktadır. Kamu kurumları düzeyinde sorumluluklar öngörülebilir olsa da henüz SKA'lar kapsamında ilişkilendirilmiş ve düzenli olarak yönetilen bir kurumsal yapı faaliyette olmadığı için kurumsal çerçeve, politika-strateji ve mevzuattan daha olumsuz bir görünüm sergilemektedir. Proje stokunda hemen hemen tüm SKA'larda orta düzeyde kalınmıştır. Gerçekleşme üzerinden bakıldığında da yine orta düzeye yakınsayan bir tablo olduğu dikkat çekmektedir.

3.4.2. Türkiye Özelinde SKA'lar Arası Bağlantılar

2030 Gündemi yapısı itibarıyla hedefler arası bağlantıları içermekte, 17 SKA düzeyinde temaların kesişim alanları bulunmakta ve farklı SKA'ların kapsamındaki bazı hedefler birbirleriyle örtüşmektedir. Bu nedenle, hedefler arasındaki ilişkinin bütüncül bir yaklaşımla ele alınması, daha hızlı bir gelişim sağlamak üzere önceliklendirme yapılabilmesi, kaynakların doğru bir şekilde tahsis edilmesi açılarından önem taşımaktadır.

Türkiye SKA uygulamaları için en çok ileri ve geri bağlantısı bulunan, SKA'ların ağırlık merkezlerini bulmak için SKA haritalama çalışmasını yürütmüştür. SKA haritalama çalışmasında Türkiye için geçerli ve önemli olan SK hedefleri baz alınarak SKA'lar arasındaki ilişkiler, ilişkinin yönü ve düzeyi belirlenmiştir. İlişkinin yönü tayin edilirken ilgili hedefin bağlantılı olduğu hedefi etkileme ya da hedeften etkilenme düzeyi dikkate alınmış, ilişki "etkilenme" ya da "etkileme" olarak tasnif edilmiştir. "Etkilenme", bir başka hedefin incelenen hedefi olumlu ya da olumsuz etkilemesini, "etkileme" ise incelenen hedefin bir başka hedef üzerindeki etkisini, belirleyiciliğini ifade etmektedir. Bazı hedefler diğer hedeflerden hem etkilenmekte hem de onları etkilemektedir. Bu durum "karşılıklı etkileşim" olarak adlandırılmıştır.

Aşağıdaki tabloda her bir SKA için etkilenen/etkileyen hedef sayısının toplam hedef sayısına oranı bazında etkilenme ve etkileme oranları gösterilmektedir. Tablonun ilk sütununda her bir SKA için ilk satırda SKA'nın diğer amaçlardan etkilenen hedef sayısının ortalama oranı görülmektedir. Örneğin, SKA 1 hedeflerinin ortalama yüzde 74'ü diğer amaçların hedeflerinden etkilenmektedir. İlk sütunun ikinci satırında ise SKA'nın etkilediği diğer amaçlara ait hedef adedinin ortalama oranı görülmektedir. Örneğin, SKA 1 hedefleri diğer SKA'lara ait hedeflerin yaklaşık yüzde 40'ını etkilemektedir. Tablonun ikinci ve üçüncü sütunlarında ise yüksek derecede etkilenme ve etkileme gösteren amaçların adedi gösterilmektedir. Örneğin, SKA 1 hedeflerinin yüzde 40'ından fazlası 15 amacın, yüzde 60'ından fazlası 12 amacın hedeflerinden etkilenmektedir. Diğer taraftan SKA 1 hedefleri 8 amacın hedeflerinin yüzde 40'ından fazlasını ve 5 amacın hedeflerinin yüzde 60'ından fazlasını etkilemektedir. Tablodaki rakamlar birebir büyüklükleri ifade etmekten ziyade endikatif bir fikir oluşturma amacını taşımaktadır. Tablo değerlendirilirken her bir amaç altındaki hedef sayısının da oranlarda etkili olduğu dikkate alınmalıdır. Hedef sayısı yüksek olan amaçlarda etkileme ve etkilenme oranları az sayıda hedefi olan amaçlardan daha düşük görünebilmektedir. Ayrıca, amaç içinde her bir hedef kavramsal olarak eşit ağırlık taşımayıp, bazı hedefler daha merkezi role sahip olabilmektedir.

Tablo 5. SKA'lar arasındaki etkileşim

	Etkileşim Hedef Oranı (Yüze Ortalama)	Etkileşim Hedef Oranı % 40 ve Üstü Amaç Adedi	Etkileşim Hedef Oranı % 60 ve Üstü Amaç Adedi
SKA 1 (7 Hedef)			
Etkilenme	74	15	12
Etkileme	40	8	5
SKA 2 (8 Hedef)			
Etkilenme	41	8	5
Etkileme	35	7	3
SKA 3 (13 Hedef)			
Etkilenme	38	3	1
Etkileme	13	2	0
SKA 4 (10 Hedef)			
Etkilenme	20	3	2
Etkileme	39	6	5
SKA 5 (9 Hedef)			
Etkilenme	57	10	7
Etkileme	23	5	2
SKA 6 (8 Hedef)			
Etkilenme	27	4	2
Etkileme	27	4	2
SKA 7 (5 Hedef)			
Etkilenme	53	11	7
Etkileme	26	4	2
SKA 8 (12 Hedef)			
Etkilenme	45	9	4
Etkileme	52	9	6
SKA 9 (8 Hedef)			
Etkilenme	36	9	2
Etkileme	48	12	4
SKA 10 (10 Hedef)			
Etkilenme	25	4	0
Etkileme	25	5	2
SKA 11 (10 Hedef)			
Etkilenme	34	5	3
Etkileme	35	8	3
SKA 12 (11 Hedef)			
Etkilenme	26	3	2
Etkileme	36	8	3
SKA 13 (5 Hedef)			
Etkilenme	55	15	8
Etkileme	53	10	8
SKA 14 (10 Hedef)			
Etkilenme	28	4	3
Etkileme	21	2	1
SKA 15 (12 Hedef)			
Etkilenme	34	8	3
Etkileme	24	4	2
SKA 16 (12 Hedef)			
Etkilenme	6	1	1
Etkileme	43	9	4
SKA 17 (19 Hedef)			
Etkilenme	8	1	1
Etkileme	76	12	12

Yandaki Tablo 5 ve Ek-1'de yer alan SKA'lar arası ilişki haritası değerlendirildiğinde Türkiye özelinde SKA'ların etkileşimine yönelik aşağıdaki hususlar öne çıkmaktadır:

- SKA 1, SKA 3, SKA 5, SKA 10 altındaki hedefler, diğer SKA hedefleri tarafından güçlü bir şekilde etkilenen hedefler olarak öne çıkmaktadır. Söz konusu hedefler beşeri ve doğal sermayenin güçlendirilmesine yönelik hedefler olduğundan diğer hedefler üzerinde dolaylı etkiye sahiptir. Doğrudan etkiler söz konusu olduğunda eğitim (SKA 4), ekonomik büyüme, altyapı, sanayi (SKA 8 ve 9), iklim değişikliği (SKA 13) kapsamındaki hedefler bu hedefler üzerinde daha fazla belirleyici olmaktadır.
- SKA 4, SKA 16 ve SKA 17, etkilenme düzeyi daha düşük, ancak etkileme düzeyi çok yüksek hedefleri barındırmaktadır. Diğer SKA hedeflerinin çok büyük bir bölümü SKA 4 hedeflerinden etkilenmektedir. SKA 16 ve 17 ise hukuki altyapı, kurumsal kapasitenin gelişimi, küresel kalkınma işbirliği gibi üst yapısal hedefleri içerdikleri için tüm hedeflerle değişik düzeylerde ilişkilidir.
- SKA 8, SKA 9, SKA 13 ise diğer tüm hedeflerle ilişkisi yüksek, etkileme gücü daha fazla olmakla birlikte aynı zamanda karşılıklı etkileşimi güçlü SKA'lar olarak öne çıkmaktadır.
- Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmişlik düzeyiyle birlikte değerlendirildiğinde fiziksel, beşeri altyapının güçlendirilmesi ve hukuki-kurumsal yapının geliştirilmesi temalarını kapsayan SKA 4, SKA 8, SKA 9, SKA 13, SKA 16, SKA 17 öncelik verilmesi gereken amaçlar olarak Mevcut Durum Analizinde öne çıkmıştır.

3.5. KURUMSAL MEKANİZMALAR

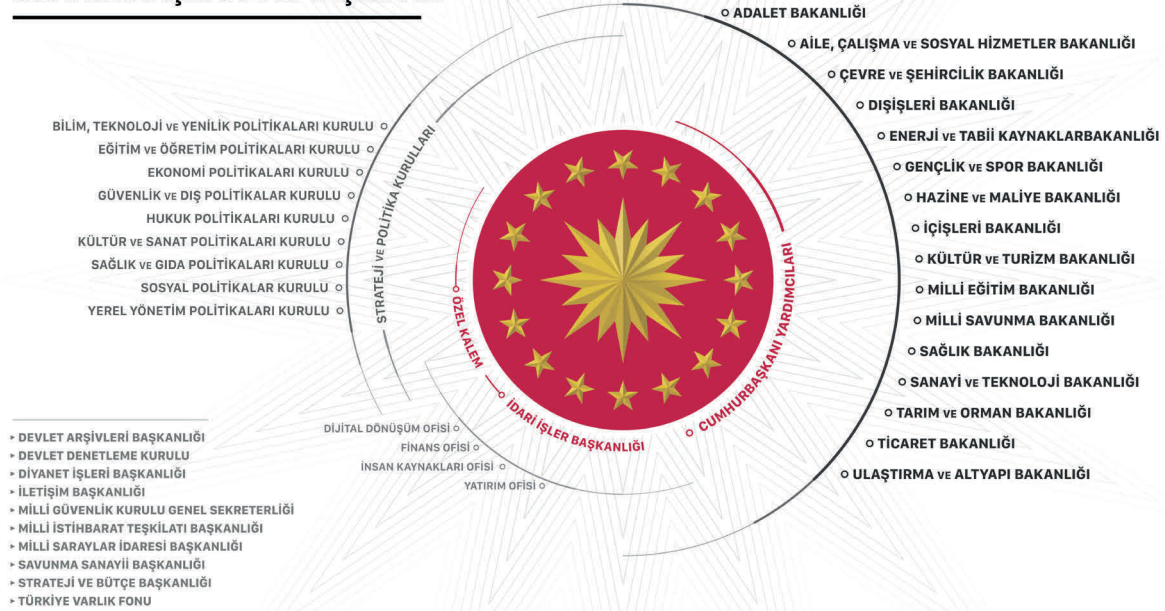
3.5.1. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçiş

16 Nisan 2017 tarihinde gerçekleştirilen halk oylaması ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında yapılan değişikliklerle "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi" kabul edilmiş, 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan seçimler sonrasında da parlamenter sistem sona erdirilerek Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmiştir. Yeni sistemde milletvekili sayısı 600'e çıkarılmış, seçimle yaşı 25'ten 18'e düşürülmüş, Başbakanlık makamı ilga edilmiş, bakanlık sayısı 26'dan 16'ya düşürülmüş, Cumhurbaşkanlığı Kabinesi oluşturulmuş ve Cumhurbaşkanlığı teşkilat yapısında hizmet verecek yeni başkanlıklar ve ofisler kurulmuştur. Ayrıca politika önerileri yapmak, bilimden, sağlık ve gıda politikalarına kadar stratejik ve uzun vadeli vizyonlar geliştirmek, politikaların hayata geçirilme süreçlerini izlemek ve talep, ihtiyaç ve etki analizleri yapmak üzere aşağıdaki şemada yer alan dokuz politika kurulu oluşturulmuştur. Bu kurullarda STK'lar akademi ve sektör temsilcileri politika yapım sürecine doğrudan dâhil edilerek ortak aklın kurumsallaştırılması hedeflenmiştir.

İnsan kaynağının etkin ve verimli kullanımı, dijital dönüşüm ve hizmet kalitesinin artırılması ile Türkiye'nin yatırım alanında cazibe merkezi haline getirilmesi ve yeni finansal enstrümanların geliştirilmesinde rol almak üzere Yatırım Ofisi, Finans Ofisi, Dijital Dönüşüm Ofisi ve İnsan Kaynakları Ofisi kurulmuştur.

Şekil 2. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Yapısı

TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI TEŞKİLATI

Yeni yönetim modelinde Cumhurbaşkanlığına bağlı yukarıdaki şemada adları yazılı başkanlıklarla güçlü koordinasyon ve verimli yönetim sağlanması hedeflenmiştir. Kurulan başkanlıklardan bir tanesi de SBB'dir. SBB ile bütçe planlaması ve yönetiminin daha etkin ve verimli hale getirilmesi, bütçe performansının yakından izlenmesi, bütçe disiplininin pekiştirilmesi, stratejiler geliştirilmesi ve yapısal reformların hızlandırılması öngörülmüştür.

Yeni yapılanmada yer alan Cumhurbaşkanlığı Politika kurulları yapısı ve görevleri itibarıyla Türkiye'de SKA'ların uygulamasına ilişkin üst düzeyde bilgilendirme yapılacak otorite olarak rol üstlenebilir.

3.5.2. Birinci VNR Sonrası SKA'lara İlişkin Kurumsal Mekanizmalar

Ülkemizde sürdürülebilir kalkınmanın odak noktası T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığıdır. Yaklaşık 60 yıldır kalkınma planlarını katılımcı bir yaklaşımla hazırlayan Türkiye'nin bu deneyimlerini bünyesinde bulunduran SBB, sürdürülebilir kalkınma politikalarının ve uygulamalarının koordinasyonunu da katılımcı yaklaşımla sürdürmektedir.

SBB bünyesinde yer alan Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Dairesi (ÇSKD) uygulama sürecinde SKA'ların ulusal politikalara yansıtılması, ilerlemenin izlenmesi ve değerlendirilmesi ile raporlanmasına yönelik faaliyetlerin koordinasyonunu yürütmektedir. Bu amaçla, ÇSKD'de 7 kişilik bir odak grup ile SBB'de görev yapan uzman ve yöneticilerden oluşan 50 kişilik bir görev gücü oluşturulmuştur. SBB tüm bu süreçlerde, rol sahibi olan kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, akademik kuruluşlar, STK'lar ve özel sektörden bireylere kadar çeşitlenen paydaşlarla işbirliği yapmaktadır.

SBB'nin koordinasyonunda hazırlanan SKA Mevcut Durum Analizi Projesi ile SKA'lar bazında koordinatör kurumlar ile sorumlu ve ilgili kamu kurum ve kuruluşları tespit edilmiştir.

Tablo 6. SKA bazında kurumsal sorumluluk dağılımı

SKA 1 Koordinatör:	AİLE, ÇALIŞMA VE SOSYAL HİZMETLER BAKANLIĞI
Sorumlu veya İlgili Kurum/ Kuruluşlar	Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, AFAD, İŞKUR, TİKA, TÜİK
SKA2 Koordinatör:	TARIM VE ORMAN BAKANLIĞI
Sorumlu veya İlgili Kurum/ Kuruluşlar	Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Merkez Bankası, TÜBİTAK, TİKA, Üniversiteler
SKA3 Koordinatör:	SAĞLIK BAKANLIĞI
Sorumlu veya İlgili Kurum/ Kuruluşlar	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Karayolları Genel Müdürlüğü, Sosyal Güvenlik Kurumu, TİKA, TÜBİTAK, Üniversiteler, Sivil Toplum Kuruluşları
SKA 4 Koordinatör:	MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI
Sorumlu veya İlgili Kurum/ Kuruluşlar	Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, YÖK, İŞKUR
SKA5 Koordinatör:	AİLE, ÇALIŞMA VE SOSYAL HİZMETLER BAKANLIĞI
Sorumlu veya İlgili Kurum/ Kuruluşlar	Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Adalet Bakanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
SKA 6 Koordinatör:	TARIM VE ORMAN BAKANLIĞI
Sorumlu veya İlgili Kurum/ Kuruluşlar	Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, DSİ Genel Müdürlüğü, İLBANK, Türkiye Belediyeler Birliği, Türkiye Su Enstitüsü
SKA 7 Koordinatör:	ENERJİ VE TABİİ KAYNAKLAR BAKANLIĞI
Sorumlu veya İlgili Kurum/ Kuruluşlar	Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, DSİ Genel Müdürlüğü, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, TÜBİTAK, TİKA
SKA 8 Koordinatör:	AİLE, ÇALIŞMA VE SOSYAL HİZMETLER BAKANLIĞI
Sorumlu veya İlgili Kurum/ Kuruluşlar	Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, TÜBİTAK, BDDK, SPK, KOSGEB, Merkez Bankası TMSF, İŞKUR
SKA 9 Koordinatör:	SANAYİ VE TEKNOLOJİ BAKANLIĞI
Sorumlu veya İlgili Kurum/ Kuruluşlar	Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, YÖK, TÜBİTAK TOBB, KOSGEB, TİKA, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu
SKA 10 Koordinatör:	TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU
Sorumlu veya İlgili Kurum/ Kuruluşlar	Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, BDDK, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu

SKA 11 Koordinatör:	ÇEVRE VE ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞI
Sorumlu veya İlgili Kurum/ Kuruluşlar	Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Karayolları Genel Müdürlüğü, AFAD, TİKA, TOKİ Başkanlığı, İller Bankası A.Ş., Türkiye Belediyeler Birliği
SKA 12 Koordinatör:	ÇEVRE VE ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞI
Sorumlu veya İlgili Kurum/ Kuruluşlar	Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Tüm Bakanlıklar, Kamu İhale Kurumu, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, BİST, Türkiye Belediyeler Birliği
SKA 13 Koordinatör:	ÇEVRE VE ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞI
Sorumlu veya İlgili Kurum/ Kuruluşlar	Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, TİKA, AFAD, Doğal Afet Sigortaları Kurumu
SKA 14 Koordinatör:	ÇEVRE VE ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞI
Sorumlu veya İlgili Kurum/ Kuruluşlar	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, TÜBİTAK
SKA 15 Koordinatör:	TARIM VE ORMAN BAKANLIĞI
Sorumlu veya İlgili Kurum/ Kuruluşlar	Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, TÜİK
SKA 16 Koordinatör:	ADALET BAKANLIĞI
Sorumlu veya İlgili Kurum/ Kuruluşlar	Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Adalet Bakanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (Haberleşme Genel Müdürlüğü), Devlet Denetleme Kurulu, Sayıştay, Yargıtay, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, YÖK, Emniyet Genel Müdürlüğü, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, Kamu Denetçiliği Kurumu, MASAK, TÜİK, Türkiye Barolar Birliği
SKA 17 Koordinatör:	DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI - HAZİNE VE MALİYE BAKANLIĞI
Sorumlu veya İlgili Kurum/ Kuruluşlar	TBMM, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, TİKA, TÜİK, Üniversiteler, Kalkınma Bankaları, Sivil Toplum Kuruluşları

Tablo 6 değerlendirildiğinde her bir SKA'nın birden çok kuruluşun sorumluluk alanında yer aldığı gözlenmektedir. SBB'nin genel koordinasyonundaki bu yapı Türkiye'nin kurumsal yapılanmasının SKA'ların uygulanması için yeterli seviyede olduğunu göstermektedir. Ancak SKA'lara yönelik kurumlar arası iletişim ve etkileşimin artırılması; sistematik bir şekilde uygulamanın izlenmesi, değerlendirilmesi ve yönlendirilmesini için ulusal bir kurumsal yapının oluşturulması yönündeki ihtiyaç devam etmektedir.

3.5.3. SKA'ların İzlenmesi ve Takibinde Kurumsal Rol Paylaşımı

SKA'lar bazında ilerlemenin takibi açısından kritik öneme sahip gösterge üretimi süreci TÜİK tarafından yürütülmektedir. Bu bağlamda TÜİK, SKA göstergelerine ilişkin veri temini ve konsolidasyonu konusunda koordinasyon rolüne sahiptir.

TÜİK, Türk İstatistik Sisteminin koordinasyon rolünü Türkiye İstatistik Kanunu, Resmi İstatistik Programı ve İstatistik Konseyinden oluşan yapı ile yerine getirmektedir.

İstatistiklerin üretimine ve yayımına ilişkin temel ilkeler ile standartları belirlemek, ulusal ve uluslararası düzeyde

ihtiyaç duyulan alanlarda güncel, güvenilir, zamanlı, şeffaf ve tarafsız veri üretilmesini sağlamak amacıyla Resmi İstatistik Programı (RİP), beşer yıllık dönemler için hazırlanmaktadır. RİP kapsamında veri, sorumlu kurum, yöntem, yayınlanma dönemi ve zamanı konularına açıklık getirilmektedir. Program uygulamalarının değerlendirilmesi amacıyla her yıl "Resmi İstatistik Programı Yıllık İzleme Raporu" hazırlanmaktadır.

Resmi istatistiklerin gelişimine ve işlevlerine ilişkin tavsiyelerde bulunmak, resmi istatistik ihtiyaçlarını tespit etmek, değerlendirmek ve ileriye yönelik görüş ve önerileri kapsayan çalışmalar yapmak üzere İstatistik Konseyi oluşturulmuştur. İzleme raporları İstatistik Konseyinde görüşülerek değerlendirilmektedir.

3.6. UYGULAMA SÜRECİNDE KARŞILAŞILAN ZORLUKLAR VE FIRSATLAR

Küresel düzeyde artan ticaret engelleri, daralan finansal imkanlar, sermaye hareketleri ve süregelen jeopolitik gerilimler ve bunun ekonomi ve ticaret üzerindeki negatif izdüşümleri dünya ekonomisi ile ileri düzeyde entegre olan Türkiye'yi de etkilemekte ve SKA'lara ulaşma çabalarının zaman zaman yavaşlamasına neden olabilmektedir. 2016 yılında yaşanan menfur darbe girişimi ve küresel ölçekte oluşan belirsizliklerin etkisiyle Türkiye ekonomisinde dalgalanmalar meydana gelmiş, ancak alınan tedbirlerle hızlı bir toparlanma sürecine girilmiştir.

Bu dönemde Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçişle birlikte kamu kurum ve kuruluşlarının yeniden yapılanma süreci yeni görev paylaşımının tanımlanmasını gerektirmiştir. Ancak, köklü kamu yönetimi ve gerekli düzenlemelerin hızla gerçekleştirilmesi bu sürecin kolayca aşılmasına katkıda bulunmuştur.

Johannesburg Uygulama Planı sonrasında tüm ülkelerde olduğu gibi 2004 yılında ülkemizde kurulan Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonunun etkinleştirilmesi ihtiyacı uzun yıllar politika dokümanlarında yer almıştır. Ancak yeni hükümet sistemiyle birlikte, koordinasyon görevini yürütecek mekanizmaların yeniden tanımlanması gerekmektedir.

SKA'ların birbirleriyle bağlantılı ve kapsamlı oluşu ortak çalışma kültürünün yaygınlaştırılmasını zorunlu kılmaktadır. Türkiye'de de bunu gerçekleştirmeye yönelik çabaların artarak devam etmesi gerekmektedir. VNR hazırlıkları dahil, 2030 kalkınma sürecinde yürütülen farkındalık artırma faaliyetleri bu çabaları güçlendirecektir.

SKA'lara ulaşmak, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de önemli bir finansman ihtiyacına işaret etmektedir. Bunun için de kamu kaynaklarının yanı sıra, özel sektör, yerel aktörler ve uluslararası finansal kuruluşların katkıları ile STK'ların çabalarının bir araya getirilmesi önemlidir.

SKA'ların ulusal düzeyde izlenmesi için göstergelere erişim, göstergelerin kalitesi, düzenliliği ve önceliği de önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma gösterge setinin geniş kapsamı ve yenilenmiş olması önemli bir ilerlemeyi gösterse de bu göstergelerin tüm hedefleri kapsadığını söylemek mümkün değildir. Bu anlamda, SKH'lerin izlenmesi için önümüzdeki dönemde de yoğun çalışmalar yürütülmesi gerekmektedir. Kaliteli, geçerli ve düzenli göstergelerle uygulamanın izlenmesi için TÜİK'in yanı sıra, istatistik üretme anlamında kurumların idari kayıtlarının ve kapasitesinin geliştirilmesi ihtiyacı da devam etmektedir. Diğer taraftan, bu ihtiyacın karşılanması için yapılacak önceliklendirmede gereken finansmanın da dikkate alınması önem taşımaktadır.

Gösterge bazında sorumlu kurumların belirlenmesine dair 2016 yılında başlayan süreç; özellikle yeni, metaverisi kesinlik kazanmamış veya geleneksel yöntemlerle üretilmesi mümkün olmayan göstergeler için sorumluların tespitinin zor olabileceğini ortaya koymuştur. Örneğin; metaverisine göre uydur görüntüleri esas alınarak derlenmesi gereken "11.3.1- Yerleşim amaçlı arazi tüketim oranının nüfus artış hızına oranı" göstergesinin ulusal düzeyde sahiplenilmesi mümkün olmamış, 2017-2021 RİP'te yer alan bu göstergenin, RİP Revizyonunda, kurumların sorumluluklarını belirten listeden çıkarılması gündeme gelmiştir.

Diğer taraftan, alt kırılımlara göre ayrıştırılmış verilerin yetersizliği, karar alma süreçlerinde farklı yerleşmeler ve gruplara özgü politikanın geliştirilmesini ve uygulamanın takibi ile değerlendirilmesini zorlaştırmaktadır. Veriye dayalı analiz kapasitesinin geliştirilmesi ve karar destek mekanizmaları için uygun teknolojilerin kullanımının yaygınlaştırılması ihtiyacı ülkemizde de devam etmektedir.

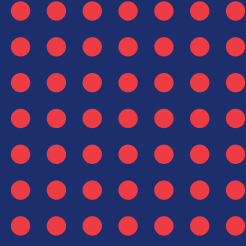
Bir diğer zorluk da uluslararası izleme sistemi ile ilgilidir. Küresel göstergelerden sorumlu olan BM kuruluşları (vasi kuruluş) aracılığıyla iletilen veya doğrulaması yapılan göstergelerin BM SKA veri tabanına dahil edilmesi zaman almakta, bu durum bu veri tabanından alınacak verilerle hazırlanacak değerlendirme raporlarının doğruluğuna gölge düşürmektedir. Ayrıca ulusal kurumların veri gönderim/ doğrulama sürecine dair istek ve motivasyonlarını olumsuz yönde etkilemektedir. BM veri tabanında yer alan tüm verilerin, ülkelerce doğrulanmasına yönelik vasi kuruluşlarca yürütülecek sürecin hız kazanması ve iletilen güncelleme, revizyon gibi taleplerin hızla veri tabanına yansıtılmasının sağlanması önem arz etmektedir.

İlerlemenin değerlendirilmesi konusunda Türkiye'de proje öncesi ve sonrası değerlendirmeler sıklıkla yapılmaktadır. Ancak SKA'lar özelinde sistematik bir değerlendirme süreci tanımlanmış değildir. SKA'ların kalkınma planlarına yansıtılarak takip edilmesi tercihi de dikkate alındığında, bu yapıya ve ulusal süreçlerimize uygun değerlendirme mekanizmalarının güçlendirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

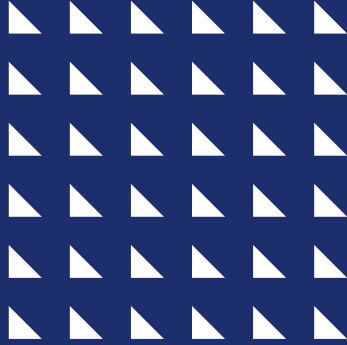
Türkiye ölçeğinde bir ülkede çok sayıda STK, oda, özel sektör temsilcisi bulunmaktadır. Bu büyüklük oranında bu paydaşlarla biraraya gelip çalışmak, oldukça kapsamlı bir organizasyon, zaman yönetimi ve finansman kaynağı gerektirmektedir. Bu nedenle, VNR hazırlıkları sırasında önceki başlıklarda da aktarıldığı üzere STK'lar, iş dünyası, yerel yönetimler ve özel sektör firmalarının çatı örgütleri ile çalışma yöntemi tercih edilerek kapsayıcılık sağlanmıştır.

Diğer bir zorluk da, oldukça kapsamlı bu gündeme dair farklı paydaşlar arasında ortaya çıkan farklı görüşlerin rapora yansıtılmasında yaşanmıştır. Bu zorluğun aşılması için, dış paydaşların görüşlerinin rapora dengeli şekilde yansıtılmasına çalışılmış, rapora katkı öncesinde de düzenlenen çalıştayda kolaylaştırıcılar vasıtasıyla uzlaşma aranmıştır.

Türkiye, SKA'ların müzakere sürecinden itibaren SKA'ları kalkınma planları aracılığıyla ulusal politikalara yansıtma yöntemini benimsemiştir. İkinci VNR hazırlıkları da 11. Plan'ın 2018 yılında çıkacak olması öngörüsüyle başlatılmıştır. Ancak kamu yönetimindeki yeniden yapılanma nedeniyle 11. Kalkınma Planının çıkmasının bir yıl ertelenmesi, sürecin başlangıcında belirsizlik yaratmıştır. İlerleyen dönemde ise kamu yönetiminin yeni sisteme uyum sağlaması ile SKA'ların koordinasyon sürecinin hiyerarşik olarak daha üst bir düzeye taşınması neticesinde bu durum fırsata dönüşmüştür. VNR hazırlıkları süreci en üst politika düzeyinin talimatlandırması ile başlamış ve neticede koordinasyon zorlukları minimize edilmiştir.

KİMSEYİ GERİDE BIRAKMAMAK

4. KİMSEYİ GERİDE BIRAKMAMAK

Güçlendirme, eşitlik ve içerme yaklaşımlarını benimseyen politikalar aracılığıyla sürdürülebilir kalkınmanın tüm nüfus kesimlerini kapsamasını sağlayan kimseyi geride bırakmamak ilkesi 2030 Kalkınma Gündeminin temel taşlarından biridir.

Türkiye'nin nüfusu 2018 yılı sonu itibarıyla yüzde 50,2'si erkek, yüzde 49,8'i ise kadın olmak üzere 82 milyonu aşmıştır. Genç bir nüfus yapısına sahip olan ülkemizin yüzde 39'unu 0-24 yaş arasındaki çocuk ve gençler oluşturmaktadır. Diğer taraftan doğuştan beklenen yaşam süresinin uzaması sonucunda yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı da artmaktadır. 2013 yılı sonunda yüzde 7,7 olan 64 yaş üstü nüfusun toplam nüfus içindeki payı 2018 yılı sonunda yüzde 8,8'e ulaşmıştır. Ülkemizin bu demografik yapısı kimseyi geride bırakmamak ilkesine yönelik politikaların önemini ortaya koymaktadır.

Tablo 7. Yaş grubu ve cinsiyete göre nüfus, 2018, TÜİK

	2018	
	Erkek	Kadın
Toplam	82.003.882	40.863.902
0-14	19.184.329	9.337.764
15-24	12.823.598	6.324.650
25-64	42.661.953	21.185.416
64+	7.186.204	4.016.072

2000'li yıllardan itibaren Türkiye'de yüksek büyümeyle birlikte altyapı yatırımlarında önemli gelişmeler yaşanması, toplumun tüm kesimlerine nüfuz eden bir refah artışına yol açmıştır. Özellikle, bölgeler arası altyapı farklılıklarının azaltılması ve teknolojik imkânların yurt geneline yayılmasına yönelik politikalar kapsayıcı bir gelişme patikası oluşturmuştur. Oluşan refah artışı makroekonomik politikalar kapsamındaki yeniden dağıtım mekanizmalarıyla kırılgan kesimlere de yansıtılmış ve bu kesimlerin güçlendirilmesinde etkili olmuştur.

Türkiye, yürütülen ekonomik ve sosyal politikalar sonucunda son on yıllık dönemde aşırı yoksulluk ve gıda yoksulluğu oranlarını neredeyse sıfır düzeyine indirmiş ve göreceli yoksulluk göstergelerinde büyük bir ilerleme kaydetmiştir. 2015 yılı

itibarıyla günlük geliri 2,15 ABD Dolarının altında olan fertlerin toplam nüfusa oranı yüzde 0,06 ile minimum seviyeye inmiş; göreceli yoksulluk oranı¹² ise 2007 yılında yüzde 23,4 iken 2017 yılında yüzde 20,1'e gerilemiştir.

Temel politika dokümanlarında da fırsatların ve refahın toplumun tüm kesimlerine dağılmasını sağlamak ana hedeflerden biri olarak ifade edilmektedir. Bu kapsamda, asgari ücret tutarında yapılan önemli artışlar, kayıt dışı istihdamın azaltılmasının ücretli kesimin gelirleri üzerinde oluşturduğu olumlu etki ve başta kadınlar olmak üzere işgücüne katılım oranlarının artması, sosyal yardımların çeşitlendirilmesi ve daha etkin hale getirilmesine yönelik politikalar yoksulluğun azalması ve gelir dağılımındaki iyileşmede etkili olmuştur.

Ayrıca, 2007 yılında sağlık alanında yapılan reformla Genel Sağlık Sigortası (GSS) uygulamasına geçilmiş ve toplumun her kesimi sağlık güvencesine kavuşturulmuştur. 2012 yılında da ödeme gücü olmayan kesimlerin GSS primleri devlet tarafından ödenmeye başlanmıştır. Buna ilaveten, her kesimin işgücü piyasasına girmesine yönelik kolaylaştırıcı politikalar uygulanmaktadır. 2016 yılından itibaren yürütülen teşvikler kapsamında aktif işgücü programları uygulanmakta ve işe yerleşmeleri halinde yararlanıcılar için sosyal güvenlik prim teşviki verilmektedir.

Kalkınma çabalarının olumlu etkisinden nüfusun tüm kesimlerinin faydalanması ve kimsenin kalkınma sürecinin gerisinde kalmaması için ülkemizde yürütülen politikalar ve uygulamalar örnekleriyle aşağıda değerlendirilmektedir

¹² Göreceli yoksulluk oranı hesaplanırken, yoksulluk sınırı olarak eşdeğer hanehalkı harcanabilir medyan gelirinin yüzde 60'ı kullanılmıştır.

4.1. KADINLARA YÖNELİK POLİTİKALAR

Türkiye'de kadınların güçlenmesi ve kadın erkek fırsat eşitliğinin sağlanmasında yasal alanda pek çok kazanım elde edilmiş; çeşitli kurumsal mekanizmalar oluşturulmuş, mevzuatın uygulamaya yansımaları için ilgili kurumlarca çalışmalar yürütülmüştür.

Kadınların ve Kız Çocuklarının Eğitime Katılımı: Kız çocuklarının okullaşma oranlarının artırılması, ortaöğretime geçiş oranlarının yükseltilmesi, **hiçbir kız çocuğunun eğitim dışında kalmaması** kalkınma planları ve diğer politika belgelerinde ulusal hedefler olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda Kız Çocuklarının Okula Devam Oranının Artırılması Operasyonu-1 (KEP-1) projesi tamamlanmış, KEP-2'nin uygulanmasına devam edilmektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki 15 pilot ilde uygulanan Projeye eğitimcilere, yerel kanaat önderlerine, aile ve çocuğa doğrudan ulaşılmış, eğitici eğitimleri, konferanslar ve festivaller düzenlenmiştir.

Anne Çocuk Eğitim Vakfı tarafından Genç Kadınlar İçin Gelişim Programı kapsamında 15-35 yaş arası genç kadınlara yönelik kadın hakları, cinsiyet eşitliği, karar mekanizmalarına katılım, eğitime devam, çocuk koruma ve kadına yönelik şiddetin önlenmesi gibi 16 tema altında kapsamlı kapasite geliştirme programları yürütülmüştür.

Kadın Sağlığı: Sağlıkta Dönüşüm Programı ile kadın sağlığına verilen önem ve öncelik artmıştır. **Kadınların kansere yakalanma riskinin azaltılabilmesi amacıyla, Kanser Erken Teşhis, Tarama ve Eğitim Merkezlerinde meme ve serviks (rahim ağzı) taraması yapılmakta** ve kanserde erken teşhisle ilgili farkındalık oluşturulmaktadır.

Anne sağlığı açısından önemli olan doğum öncesi bakım hizmetleri yaygınlaştırılarak hizmet alma oranı 2017 yılı itibarıyla yüzde 99,7'ye ulaşmıştır. Buna bağlı olarak anne ölüm oranlarında iyileşmeler görülmüş ve 100.000 canlı doğumda gerçekleşen anne ölüm oranı 14,6'ya gerilemiştir. Ayrıca, erken yaştaki doğumların önüne geçilmesi amacıyla yürütülen çalışmalar sonucunda adolesan doğurganlık oranı 2012 yılında binde 31 iken 2017 yılında binde 21'e gerilemiştir.

Kadının Sosyal Hayata Katılımı: Kadının sosyal hayata katılımı konusunda yerelde ve bölgesel düzeyde birçok proje yürütülmektedir. Bu kapsamda, 1995 yılından Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamındaki illerde faaliyet gösteren 29 Çok Amaçlı Toplum Merkezi (ÇATOM) örnek olarak verilebilir. ÇATOM'larda okuma-yazma, okul öncesi eğitim,

anne eğitimi, bilgisayar ve sağlık eğitimi, kısmi ve gezici poliklinik hizmetleri gibi sağlık programları, gelir getirici atölyeler ve kadın girişimciliğini destekleyici programlar düzenlenmektedir. Ayrıca, kadınlara resmi nikâh, burs ve aynı yardım gibi çeşitli hizmetlere ulaşmaları konusunda yol gösterilmektedir. **Proje kapsamında 1995-2018 döneminde toplamda yaklaşık 1,4 milyon kadına ulaşılmıştır.**

Kadın İstihdamı: Kadınların işgücüne katılım oranının artırılması amacıyla 2000'li yılların başından itibaren **aktif işgücü programları** yaygınlaştırılmış ve mesleğe yöneltme, mesleki danışmanlık ve rehberlik hizmetleri genişletilmiştir. Bu programları desteklemek üzere işverenlere sigorta primi ve vergi teşvikleri getirilmiştir.

2016 yılında İş Kanununda yapılan değişiklikle kadınlara doğum sonrasında belli bir süre yarı zamanlı çalışma hakkı verilmiştir. **2018 yılında yapılan düzenleme ile de kadınların istihdam edildiği iş yerlerinde kreş ve gündüz bakım evi hizmeti verilmesi veya bu hizmetlerin verilmediği durumlarda işveren tarafından hizmet sağlayanlara doğrudan ödeme yapılması kaydıyla, bu tutarın gelir vergisinden istisnası olanağı sağlanmıştır.**

Halk eğitim ve mesleki eğitim merkezlerinde kadınların gelir getirici meslek edinmelerine yönelik mesleki eğitim kursları verilmektedir.

Özel sektörün rolü - Kadına yönelik yürütülen politikaların başarısı, sektörler ve kurumlar arasında uyum ve işbirliğinin sağlanmasına bağlıdır. Kamu kaynaklarının yanı sıra, dezavantajlı kesimleri hedefleyen özel sektör katkısıyla çeşitli projeler de uygulanmaktadır. Kamu ve özel sektör işbirliğiyle yürütülen **Annemin İşi Benim Geleceğim Projesi** ile çalışan kadınların çocuk bakımı konusunda desteklenmesi amacıyla 10 Organize Sanayi Bölgesinde (OSB) kreş açmaya yönelik çalışmalar sürdürülmekte olup 4 OSB'de yapımı tamamlanan kreş faaliyete geçmiştir.

Kadın istihdamına yönelik başka bir örnek ise Özel sektör, STK, BM ve kamu işbirliğinde, mühendis olmak isteyen kız öğrencilerin desteklenmesi amacıyla yürütülen Türkiye'nin Mühendis Kızları Projesidir. Proje kapsamında üniversite öğrencilerine burs, staj ve istihdam imkânları sağlanmış; İngilizce dil eğitimi, Sosyal Mühendislik sertifika programları eğitimleri ve mentorlük desteği verilmiştir. Proje kapsamında 2018 yılı sonu itibarıyla toplam 21.400 kişiye ulaşılmıştır.

Kadınların ekonomiye aktif katılımlarının sağlanması ve istihdamının arttırılabilmesi için bilgi teknolojileri ve internetin bilinçli ve güvenli kullanımı eğitimleri verilmektedir. Ayrıca, özel sektörle işbirliği içerisinde dijital teknolojilerin sunduğu imkân ve fırsatların etkin biçimde kullanılmasına yönelik olarak "Dijital Okur Yazarlık" eğitim programları düzenlenmektedir. Bugüne kadar yaklaşık 2000 kadın bu eğitimlerden yararlanmıştı.

Kadın girişimciliği - Kadınlarının ekonomik yaşamda daha etkin rol almalarına katkı sağlamak amacıyla ayrıcalıklı destekler verilmektedir.

Yeni girişimcilere sağlanan destekler kapsamında, 2010-2018 yılları arasında başvuruları kabul edilen kadın girişimcilere yüzde 20 daha fazla kredi/hibe sağlanmıştır. 2019 yılından itibaren uygulanmaya başlanan Yeni Girişimci Programında ise kadınlarla birlikte, genç, engelli ve şehit yakını olan girişimcilere ayrıcalık tanınmaya devam edilmektedir. Geleneksel sektörlerde faaliyet gösterecek kadın girişimcilere eskisinden daha fazla (60.000 TL'ye (10.900 ABD Doları)

kadar) destek imkânı sağlanmıştır. Ayrıca, ülkemizin rekabet gücünün artmasına katkı sağlayacak, ihracatı ve istihdamı arttıracak, marka olabilecek imalat, yazılım gibi alanlarda faaliyet gösteren kadın girişimcilere teknoloji seviyesi ile bağıntılı olarak 370.000 TL'ye (67.400 ABD Doları) kadar destek sağlanmaya başlanmıştır.

Kadın kooperatifleri - Kadınların dayanışma kültürü ile üretime katılmalarını ve gelir elde ederek güçlenmelerini desteklemek amacıyla kadın kooperatiflerine yönelik projeler yürütülmektedir. Bu kapsamda, yurt genelinde Halk Eğitim Merkezlerinde Kooperatifçilik Geliştirme ve Uyum Eğitim Programı uygulanmaktadır. Program kapsamında 2014-2017 yılları arasında 2.782 kadın eğitimi başarıyla tamamlayarak sertifika almaya hak kazanmıştır.

Toplumsal Cinsiyete Dayalı Bütçeleme: TBMM'de Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu altında kurulan Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme Alt Komisyonu, diğer idarelere örnek olmak üzere toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme yaklaşımını esas alan bir proje başlatarak farkındalığı arttırmaya yönelik bir dizi faaliyet ve çalışma yürütmüştür.

Merkezi ve yerel yönetimlerde kadın erkek fırsat eşitliğinin sağlanmasına yönelik kamu politikaları, planları, programları ve bütçe süreçlerine ilişkin; siyasi ve bürokratik farkındalık ve sahiplenme yaratmak, kurumsal kapasiteyi geliştirmek ve sürdürülebilirliği sağlamak ayrıca izleme kapasitesini geliştirmek amacıyla **Türkiye'de Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Planlama ve Bütçeleme Projesi** yürütülmesi planlanmaktadır.

4.2. ÇOCUK VE GENÇLERE YÖNELİK POLİTİKALAR

2018 yılsonu verilerine göre nüfusun yaklaşık yüzde 28'ini çocuklar (0-17 yaş), yüzde 16'sını ise gençler (15-24 yaş) oluşturmaktadır. Buna ilaveten, ülkemizde geçici koruma altında olan yaklaşık 3,6 milyon Suriyeli nüfusun 1,6 milyonu da çocuktur.

Çocuk nüfusunun refahını arttırmaya yönelik önemli kamu politikaları uygulanmaktadır. Çocukların üstün yararı perspektifi ile iyi olma hallerinin desteklenmesi, potansiyellerini geliştirmeye ve gerçekleştirmeye yönelik fırsat ve imkânların iyileştirilmesi, başta eğitim, sağlık, adalet ve sosyal hizmetler olmak üzere temel kamu hizmetlerine erişimlerinin artırılması yönünde çalışmalar yürütülmektedir.

Çocuk ve Gençlerin Sağlığı: Ülkemizde çocuklara sağlık hizmetleri ücretsiz olarak sunulmaktadır. Erken dönem çocukluk gelişimi bağlamında, çocukların sağlıklı olarak dünyaya gelmelerini ve hayatlarını devam ettirebilmelerini sağlamak, beslenme durumlarını ve gelişimlerini değerlendirmek ve buna yönelik ihtiyaçlara cevap verebilmek üzere ailelerin ücretsiz yararlandıkları takip sistemleri uygulanmaktadır. Hastalıklara zemin hazırlayan koşulların önceden saptanarak önlenmesi amacıyla yürütülmekte olan **Bebek ve Çocuk İzlemleri Programı, Beslenme Programları, Ulusal Tarama Programları ve Bebek ve Çocuk Ölümünü Azaltma Programı, Anne Sütünün Teşviki, Bebek Dostu Sağlık Kuruluşlarının Yaygınlaştırılması, Aşılama, Bebeklerde Demir ile D Vitamini Yetersizliğinin Önlenmesi ve Kemik Sağlığının Geliştirilmesi** bu kapsamda yürütülen programlardır.

Ülkemizde 2017 yılında söz konusu program ve tedbirlerle aşılama oranı yüzde 96, doğum öncesi bakım alma oranı yüzde 99,7, sağlık kuruluşunda doğum oranı yüzde 98 ve bebek ölüm hızı (binde 9,1) olarak gerçekleşmiştir.

Tüm anne adayları da gebelik döneminde sağlık hizmetlerinden ücretsiz olarak yararlanabilmektedir. 2002 yılından bu yana uygulanmakta olan **Şartlı Sağlık Yardımı Programı kapsamında yoksul durumdaki anne adaylarına gebelik döneminde sağlık kontrollerini yaptırılmaları ve sağlık kuruluşunda doğum yapmaları şartıyla ödeme yapılmaktadır**. Ayrıca, yoksul durumdaki ailelerin 6 yaşın altındaki çocuklarının düzenli sağlık kontrollerini ve aşılarını yaptırılmaları karşılığında anneye çocuk başına ödeme yapılmaktadır. 2018 yılında bu kapsamda toplam 1.225.402 anne ve çocuğa toplam 382.23 milyon TL (79 milyon ABD Doları) sağlık desteği sağlanmıştır.

Özellikle ergenlerin ve gençlerin yaşlarına uygun ergen sağlığı bilgisi edinmesini ve psikolojik danışman ve rehberler tarafından okullarda sunulan hizmetlerin geliştirilmesini sağlamak üzere çalışmalar yürütülmektedir.

Gençlik Danışmanlık ve Sağlık Hizmet Merkezlerinde genç dostu sağlık hizmetleri sunulmakta; gençlerle çalışan profesyonellere yönelik çalışmalar yapılmakta; akran eğitimi, tiyatro temelli eğitimler gibi metodlarla kırılğan gruplar öncelikli olmak üzere farklı genç gruplarına cinsel sağlık ve üreme sağlığı haklarına ilişkin eğitim programları düzenlenmektedir.

Eğitime Erişim: Üretken ve kaliteli yaşamın önkoşulu olmanın yanında hem toplumsal hem de bireysel değişimin aracı olarak, toplumsal gruplar ve cinsiyetler arasındaki eşitsizlikleri en aza indirebilecek bir anahtar olan **eğitim, Anayasada temel hak olarak kabul edilmiş ve kişilerin bu haktan mahrum edilmeleri yasaklanmıştır. Ülkemizde yükseköğretim seviyesi de dâhil olmak üzere tüm eğitim kademelerinde eğitim hizmetleri ücretsiz olarak sunulmaktadır.**

Sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı, geçici koruma altında, özel gereksinimi olan ve diğer dezavantajlı gruplarda yer alan bütün çocukların eğitime erişimi için çeşitli projeler ve teşvik sistemleri uygulamaya konmaktadır. Söz konusu projelerin bazıları **engelli olan çocukların erken çocuklukta kaliteli kapsayıcı eğitim yoluyla sosyal yaşama katılımlarına katkı sağlamayı**, uzun vadede ise sosyal yaşama erişimlerini kolaylaştırmayı sağlamaya odaklanmıştır.

Nüfusun en yoksul kesiminde yer alan ve maddi imkânsızlıklar nedeniyle çocuklarını okula gönderemeyen veya göndermekte güçlük yaşayan ailelere, çocuklarının okula devam etmesi şartıyla 2003 yılından itibaren düzenli olarak Şartlı Eğitim Yardımı (ŞEY) yapılmaktadır. Bu yardımda özellikle kız çocuklarının okullaşma oranının artırılması ve okula devamının sağlanması için kız çocuklar açısından daha yüksek miktarlar belirlenmiştir. ŞEY kapsamında 2018 yılında, 2,5 milyonu aşkın çocuğa 643,1 milyon TL (117 milyon ABD Doları) eğitim desteği verilmiştir.

Erken çocukluk döneminde eğitim - Yoksulluğun nesiller arası transferini azaltma ve fırsat eşitliğini artırma bağlamında erken çocukluk dönemi eğitimine verilen önem giderek artmaktadır. Bu amaçla her çocuğun ilköğretim öncesi en az 1 yıl okul öncesi eğitim kurumlarına devam etmesi ve yüzde 75 olan 5 yaş okullaşma oranının yüzde 100 olması hedeflenmektedir. Ayrıca, özel sektör tarafından işletilen kreş, gündüz bakımevi ve çocuk kulüplerinin ücretsiz olarak dezavantajlı ve yoksul çocuklar için mevcut kapasitelerinin yüzde 3'ü kadar kontenjan ayırmaları zorunlu hale getirilmiştir. Özel eğitime ihtiyacı olan engelli çocuklar okul öncesi eğitim hizmetlerinden ücretsiz olarak yararlanmaktadır.

Ülkemizin 2023 Eğitim Vizyonu kapsamında **yoksul hane halklarında yaşayan çocuklara gelişimlerini destekleyici temel materyaller sağlaması, düşük yoğunluklu yerleşim bölgelerindeki çocuklar için alternatif ve toplum temelli erken çocukluk eğitimi hizmetlerinin yaygınlaştırılması planlanmıştır**. Bu bağlamda çeşitli merkez, atölye ve gezici otobüs sınıflar oluşturulmaktadır. Ayrıca elverişsiz şartlardaki çocukların beslenme ihtiyaçlarına yönelik programlar hazırlanmakta; **geçici koruma altındaki ve mevsimlik tarım işçisi çocuklarla okulsuz köy yerlerindeki çocukların bulunduğu okullar için özel müfredatlar oluşturulmaktadır**. Gezici Anasınıfı Öğretmenliği pilot uygulaması ile öğrenci sayısı yetersiz olduğu için sınıf açılmayan bölgelerdeki okul öncesi çocuklara okul öncesi eğitim verilmektedir.

2003 yılından itibaren genişleyerek uygulanan Yaz Anaokulları Programı kapsamında, 4-6 yaş grubu çocuklar için 10 haftalık hızlandırılmış okul öncesi eğitim programı uygulanmaktadır. Ayrıca çocukların annelerine yönelik Anne Destek Programı eğitimleri verilmektedir. Program, Suriyeli çocukların okula uyum konusunda yaşadıkları sorunlardan hareketle, okula hazır başlama düzeylerini artıracak kısa süreli bir müdahale programı olarak da uygulanmıştır.

İlköğretim ve ortaöğretime erişim - İlköğretim ve ortaöğretimde eğitime erişimde coğrafi ve ekonomik şartlar nedeniyle çocukların eğitim haklarından mahrum kalmalarını önlemek üzere **taşınmalı eğitim uygulanmaktadır**. Bu kapsamda, çocuklar en yakın merkezdeki okullara taşınmakta ve **ücretsiz öğle yemeğinden faydalanmaktadır**. Ayrıca, okulu bulunmayan köy ve köy altı yerleşim birimlerindeki çocuklar ile yoksul ailelerin çocuklarının eğitim hizmetlerine erişimini sağlamak üzere **ücretsiz barınma imkânları sunulmaktadır**. 2017-2018 yılı öğretim yılı verilerine göre yatılı öğrencilerin yüzde 49,5'i kız çocuklarından oluşmaktadır.

Çocukların ücretsiz ve nitelikli eğitimden faydalanmalarına yönelik bir başka uygulama ise **tüm okul kitaplarının ücretsiz olarak dağıtılmasıdır**. Bunun dışında, yoksul ailelerin ilköğretim ve ortaöğretim çağındaki çocuklarının ulaşım, kırtasiye vb. ihtiyaçlarına yönelik olarak düzenli olmayan eğitim yardımları yapılmaktadır.

Çeşitli nedenlerle okul başarısı düşük olan, temel okur-yazarlık ve matematiksel becerileri akranlarının gerisinde olan ilkokul öğrencilerine yönelik **İlkokullarda Yetiştirme Programı** uygulanmaktadır. Ayrıca, ortaöğretimin üst kademesinde öğrencilerin devamsızlık ve okulu bırakma eğilimlerini önlemeye yönelik **Ortaöğretime Uyum Programı** yürütülmektedir.

Özel eğitime ihtiyacı olan çocukların özel rehabilitasyon ve eğitim hizmetlerine erişimlerini kolaylaştırmak yönünde adımlar atılmıştır. **Devlet söz konusu hizmetleri ücretsiz olarak sunmakta, ayrıca özel eğitim kurumlarında verilen eğitim ve rehabilitasyon hizmetleri ile çocukların yemek ve ulaşım giderlerini de karşılamaktadır**.

Yükseköğrenime erişim - Üniversite eğitimine devam eden gençler için ekonomik koşulları dikkate alınarak eğitim bursu ve kredisi verilmekte, konaklamaları için yurt imkânı sağlanmaktadır. Gençlerin iyi koşullarda eğitim hayatlarına devam etmeleri için inşa edilen **yurtlarda ücretsiz internet, yemek vb. imkânlar sunulmaktadır**. Ayrıca yurtlarda kalan gençler için kültürel ve sportif etkinlikler ile kurslar düzenlenmektedir.

Dezavantajlı Çocuklara Yönelik Bakım Hizmeti: Çocukların korunması, bakımı ve yetiştirilmelerine yönelik hizmetler "**çocuğun üstün yararı**" ve "**öncelikle kendi ailesi olmak üzere aile yanında bakımı**" ilkeleri doğrultusunda verilmektedir. Sadece ekonomik nedenlerle çocuklarına bakamayan ailelerin çocuklarıyla birlikte yaşamalarını temin etmek üzere **sosyal ve ekonomik destek hizmeti (SED)** uygulanmaktadır. SED kapsamında, ihtiyaç halindeki ailelere çocuğun yaşına

ve eğitim kademesine göre değişen tutarlarda yardım yapılmaktadır. Ayrıca, söz konusu ailelerde çocuklarının gelişimi ve ihtiyaçlarına yönelik bir farkındalık oluşturmak, sosyal hayata katılımlarını artırmak ve çocuklara sosyal, kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetler için ortam ve imkân sunmak amacıyla Okul Destek Projesi 2017 yılında başlatılmıştır. **Geçici koruma statüsündeki Suriyeli çocuklar ve uluslararası koruma altındaki yabancı çocuklar da SED'den faydalanabilmektedir**.

Kendi ailesi yanında kalamayacak çocuklara yönelik ise kurum bakımı, koruyucu aile ve evlat edindirilme hizmetleri sunulmaktadır. Kurum bakımı hizmeti kapsamında, çocuklar devlet korumasında bakım hizmetlerinden yararlanmaktadır. Çocuklar, **aile yapısına en yakın model olan ev tipi bakım kuruluşları olan Çocuk Evleri ve Çocuk Evleri Sitesinde** yaşamakta ve diğer çocuklarla eşit eğitim fırsatlarından erken çocukluk döneminden itibaren yararlanmaktadır. Üniversite eğitimlerini tamamlayana veya reşit olana kadar kurumda kalan çocuklara kurumdan ayrıldıktan sonra karşılaşılabilecekleri risk ve sorunlarda desteklemek amacıyla çeşitli mentorlük hizmetleri sunulmaktadır. Bunun yanı sıra **söz konusu çocuklara kamuda istihdam hakkı da sağlanmaktadır**.

Hiçbir çocuğun bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliğini tehlikeye atan bir ortamlarla karşılaşmaması temel hedef olmakla birlikte, ihmal veya istismar edildiği ya da suç mağduru olduğu tespit edilen çocuklara ve ailelerine de kurum bakımı, psiko-sosyal destek ve ekonomik destek gibi hizmetler sağlanmaktadır. **Suçta sürüklenmiş, suç mağduru, sokakta yaşayan, madde kullanan ve yabancı uyruklu refakatsiz çocuklara ise ihtisaslaştırılmış çocuk destek merkezlerinde hizmet verilmektedir**.

Çocuk İşçiliğiyle Mücadele: Başta en kötü biçimleri olmak üzere çocuk işçiliğinin önlenmesi ulusal bir hedef olarak konulmuş ve bu amaçla **Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı 2018 yılında uygulamaya konulmuştur**. Ayrıca ülkemizin söz konusu mücadelede kararlılığını göstermek üzere 2018 yılı "**Çocuk İşçiliği ile Mücadele Yılı**" ilan edilmiş, ülke genelinde tüm illerde Çocuk İşçiliği ile Mücadele Birimlerinin oluşturulmasına karar verilmiştir. Sokakta çalışmak veya dlenmek zorunda bırakılan çocukları korumaya ve bu tür durumlara kamu eliyle hızlı müdahale edilmesini sağlamaya yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Bu amaçla, Türkiye genelinde polis ve sosyal çalışmacılardan oluşan uzman mobil ekipler oluşturularak çok sayıda çocuk eğitime döndürülmüştür.

Çocuk işçiliğinin sona erdirilmesine yönelik yürütülen

çalışmalara örnek olarak 3 pilot ilde uygulanan Türkiye'deki Mevsimlik Fındık Tarımında En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Projesi verilebilir. Mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocuklarının göç ettikleri yerlerde okula devam etmeleri teşvik edilmekte; okul terk oranlarının düşürülmesi, okul başarılarının yükseltilmesi ve sosyal becerilerinin geliştirilmesi amacıyla programlar uygulanmaktadır. Ayrıca, çocukların sağlık hizmetlerinden yararlanması da sağlanmaktadır. Toplu yaşam alanlarında uygulanan yaz okulları ve anaokulları, sanat ve spor etkinlikleri ile çocukların akademik başarıları ve sosyal-bilişsel gelişimleri desteklenmektedir. Projenin 2020 yılı sonuna kadar sürdürülmesi planlanmaktadır.

Gençlerin Sosyal Hayata Katılımı: Gençlerin sosyal hayata katılımlarını artırmak ve yaşam becerilerini geliştirmelerine katkı sunmak amacıyla kültür, spor, sanat gibi faaliyetlerin yürütüldüğü **292 adet gençlik merkezi** tüm ülke çapında

hizmet vermektedir. Bu merkezlerde farklı sosyo-ekonomik kesim ve kültürlerden gelen çocuk ve gençlerin kaynaşması sağlanmaktadır. Diğer yandan yılın belli dönemlerinde farklı temalarla tüm çocuk ve gençler için sportif, kültürel ve sosyal aktiviteler içeren kamplar düzenlenmektedir. Ayrıca dezavantajlı veya üstün yetenekli gençler ile ülkemizde bulunan uluslararası ve geçici koruma kapsamındaki gençlere yönelik ayrı kamplar da düzenlenmektedir. **Gerek gençlik merkezlerinde gerekse kamplarda verilen hizmetler ücretsizdir.**

Gençlerin gönüllü faaliyetlere katılımını artırmak, gönüllülük kültürü ve bilincini yaygınlaştırmak ve gönüllülerle gönüllü arayan kuruluşlar arasında köprü oluşturmak amacıyla Genç Gönüllüler Platformu oluşturulmuştur. Üyelik esasına göre çalışan www.gencgonulluler.gov.tr sitesinde gönüllü arayan kuruluşlar ile gönüllü olmak isteyen gençler eşleşmektedir.

4.3. ENGELLİLERE VE YAŞLILARA YÖNELİK POLİTİKALAR

Yaşlıların Sosyal Hayata Katılımı: Aktif yaşlanma anlayışını esas alan ve yaşlıların sosyal çevre ile etkileşim içinde mutlu bir hayat geçirmelerini amaçlayan bakım modelleri geliştirilmiş ve bunun için ayrılan kamu kaynakları yıllar itibarıyla artış göstermiştir.

2016 yılında uygulanmaya başlanan Yaşlı Destek Programı (YADES) ile psiko-sosyal bakıma ihtiyacı olan yaşlıların yaşadıkları mekânlarda veya gündüzlü merkezlerde bakımına ilişkin olarak yürütülecek projeler için merkezi bütçeden yerel yönetimlere kaynak aktarılmaktadır.

Engelli ve Yaşlılara Sunulan Sosyal Yardımlar: Türkiye'de engelli ve yaşlılara yönelik olarak yapılan desteklerin en düzenli ve eski olanlarından bir tanesi 1976 yılından bu yana uygulanan ve belirli bir gelir kriterine ve sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olmama şartına bağlı olarak ödenen **aylık nakit desteklerdir**. Bu kişilerin **sağlık sigortası primleri ve sağlık giderleri de devlet tarafından karşılanmaktadır**. Ayrıca, yaşlıların yanı sıra en az yüzde 50 engelli ve daha ağır engelli ferdi olan yoksul ailelere **evde bakım yardımı** verilmektedir. Engellilere yönelik kamusal destekler gönüllü faaliyetler ile de desteklenmektedir. Bu kapsamda, Bedensel Engelliler Dayanışma Derneği 1993 yılından itibaren yaklaşık 35.000 engelliye, ihtiyaçlarına uygun tekerlekli sandalye ulaştırmıştır.

Engelli ve Yaşlı Bakım Hizmeti: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı huzurevlerinin sayısı 2015 yılında 132 iken 2018 yılında 146'ya çıkmış olup huzurevlerinde 13.883 yaşlı birey kalmaktadır. Ayrıca kamu, özel sektör ve STK yapıları ile sunulan evde bakım ve gündüzlü bakım hizmetleri, yaşlıların aile ortamında bakımını desteklemektedir. 2018 yılı itibarıyla engellilere yönelik bakım ve iyileştirme hizmetini yürüten kamuya ait 104 adet bakım merkezi bulunmakta ve **talep eden her engelli bu hizmetten sıra beklemeden faydalanabilmektedir**.

Engellilerin İstihdamı: Engellilerin işgücü piyasasına katılımına yönelik yürütülen Kamuda Engelli Kontenjanı Programı kapsamında istihdam edilen engelli memur sayısı 2002 yılında 5.777 iken 2018 yılı itibarıyla bu sayı önemli ölçüde artarak 53.017'ye yükselmiştir.

Herkes İçin Erişilebilir İşyerleri stratejisi doğrultusunda engelli bireylerin çalışma yaşamına ve topluma entegrasyonları **kota/ceza yöntemi, destekli istihdam, sübvansede edilen istihdam ve korumalı istihdam gibi özel önlemlerle sağlanmaktadır**. **Kota uygulaması kapsamında, 50 veya daha fazla işçi çalıştıran özel sektör işverenleri işyerlerinde yüzde 3 engelliye, kamu işyerlerinde ise yüzde 4 engelliye çalıştırmakla yükümlüdür. Çalıştırılan her engelli için sosyal sigorta primlerinin tamamı, kamu kaynaklarından karşılanmaktadır**. Sübvansede edilen istihdam uygulaması

kapsamında, engellilerin tüm çalışanlarla aynı koşullarda kariyer gelişimine sahip olabilmesi amacıyla işbaşı eğitim programları yürütülmektedir. Bu programlara katılan engellilerin kurs boyunca ulaşım ve iâşe giderleri ve sosyal güvenlik primleri kamu kaynaklarından karşılanmaktadır.

2013 yılında uygulanmaya başlanan **Korumalı İşyeri Modeli kapsamında en az sekiz engelli çalıştıran ve çalışan sayısının toplam işçi sayısına oranı yüzde yetmiş beşten az olmayan işyerleri korumalı işyeri statüsü alabilmektedir.** Bu kapsamdaki işverenler ücret, gelir vergisi ve prim desteğinin yanı sıra engelli çalışanlara ilişkin zaruri işyeri düzenlemeleri için oluşturdukları projelere hibe desteği alabilmektedir.

Engellilerin Kapasitelerinin Gelişimine Yönelik Faaliyetler: STK'ların bir kısmı engellilere yönelik mesleki beceri geliştirme ve eğitim faaliyetlerinde bulunmaktadır. Görme engelli insanların kendilerine yetebilmesi ve toplumla

bütünleşebilmesi amacıyla, şehirlerdeki halk eğitim merkezleriyle işbirliği halinde Altı Nokta Körler derneğinde gönüllü eğitmen, gönüllü asistan, ofis gönüllüsü, sesli kitap okuma, danışmanlık (hukuk, psikoloji v.b), etkinlik destekleme ve organizasyonu, sponsorluk, bağış hizmetleri gibi alanlarda gönüllü faaliyetler yürütülmektedir.

Engellilerin eğitim ve istihdam alanlarında fırsat eşitliği yakalamaları ve bilişim alanlarında engellerin kaldırılması amacıyla gerekli yazılım ve donanım imkânı sağlanmaktadır. Üçüncü El Projesi ile ellerini kullanamayan engellilerin kendilerine sağlanacak donanım ile tablet bilgisayarların tüm özelliklerini eksiksiz kullanmaları desteklenmiştir. Bu kapsamda 80 ilde engelli erişilebilirlik cihazı ve tablet bilgisayar dağıtılmış olup, çalışmalara devam edilmektedir. Ayrıca söz konusu cihazları kullanacak engellilere eğitim ve destek verecek eğitimcilerin eğitimi yapılmıştır.

4.4. GEÇİCİ KORUMA ALTINDAKİ SIĞINMACILARA YÖNELİK POLİTİKALAR

Türkiye, ana göç yolları üzerinde olması, çevresinde artan siyasi ve ekonomik sorunların yaşanması ve tüm dünyada göç akımları artış eğilimi göstermesi gibi etkenler nedeniyle uzun dönemdir göç ve mülteci hareketlerinden etkilenmektedir. 2011 yılında Suriye'de başlayan insani kriz sonucunda bu ülkeden göç edenler ülkemize büyük bir sığınma talebinde bulunmuştur. **Türkiye din, mezhep ve etnik köken ayırımı gözetmeksizin insani ve kapsayıcı bir açık kapı politikası izlemiştir,** Suriye krizi sonrasında ülkemize sığınan milyonlarca Suriyeliyi "**geçici koruma statüsünde" ülkeye kabul etmiştir. Türkiye, 2015 yılından itibaren dünyada en fazla sığınmacı barındıran ülke haline gelmiştir. Güncel verilere göre ülkemizde 3,7 milyonu Suriyeli olmak üzere yaklaşık 4 milyon kişi uluslararası koruma altındadır.**

Türkiye, Suriye insani krizine etkin ve hızlı bir şekilde müdahale etmiş, zamanlı ve doğru politikalar geliştirerek yaşanabilecek büyük insani dramların önüne geçmiştir. Krizin başlarında, ülkemize kitlesel olarak akın eden yabancıların barınma, beslenme, sağlık ve sosyal yardım gibi acil ihtiyaçları, gerektiğinde ilgili uluslararası kuruluşlarla işbirliği içerisinde kısa sürede karşılanmıştır. Gelen nüfusun beklenenin çok üzerinde bir sayıya ulaşması sebebiyle, inşa edilen geçici barınma merkezleri yetersiz kalmış, gelenlerin büyük bir bölümü şehirlere yerleşmiştir.

Ülkemizde bulunan geçici koruma altındaki Suriyelilerin öncelikli olarak barınma ve gıda ihtiyaçları giderilmiş, gelen nüfusun büyüklüğü ve acil yardım ihtiyacı sebebiyle kimlik

tespit ve kayıt işlemleri çok kısa bir sürede yapılmıştır.

Bu nüfusun sosyal yardım, sağlık ve eğitim gibi daha geniş çerçevede kamu hizmetlerinden faydalanmaları için kayıt altına alınmaları yükümlülüğü getirilmiştir. Bu şekilde göç yönetiminin daha sistematik ve düzenli bir hale gelmesi sağlanmıştır. Bu kişilere **geçici koruma kimlik belgesi verilmiştir.**

Suriye'de yaşanan krizin müzminleşmesi ve Türkiye'ye gelen nüfusun daha uzun süre ülkemizde kalma eğilimi göstermesi sonucunda göçmenlerin ekonomik ve sosyal hayata uyumu için gerekli tedbirler alınmıştır.

Başlangıçta daha yoğun bir şekilde geçici **barınma merkezlerinde yaşayan Suriyeli nüfus zaman içinde azalarak şehirlerde yaşamaya başlamıştır.** Geçici barınma merkezlerinden ayrılarak şehirlerde yaşayanlara uluslararası kabul gören hassasiyet kriterleri çerçevesinde **kira yardımı yapılarak** bu kişilerin geçimlerini sağlamalarına katkıda bulunulmuştur. **2016 yılında geçici barınma merkezlerinde yaşayan Suriyeli nüfus 259 bin iken 2019 yılı Mayıs ayı itibarıyla 116 bine gerilemiştir.**

Göç yönetiminin etkin ve koordineli bir şekilde gerçekleştirilmesi amacıyla Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu 2013 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun, yabancıların Türkiye'ye giriş, kalış ve çıkışları ile Türkiye'den koruma talep eden yabancılarla sağlanacak korumaya ilişkin usul ve esasları düzenlemektedir. Aynı zamanda yabancılarla

İlgili işlemleri yürütmek üzere İçişleri Bakanlığı bünyesinde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur.

Ayrıca 2013 yılında göç politika ve stratejilerinin belirlenmesi, uygulamanın takip edilmesi; kitlesel akın durumunda uygulanacak yöntem ve tedbirlerin belirlenmesi; toplu halde Türkiye'ye kabul edilecek yabancılar ile bu yabancıların ülkeye girişi ve ülkedeki kalışlarıyla ilgili usul ve esasların belirlenmesi amacıyla Göç Kurulu oluşturulmuştur.

Türkiye geçici ve uluslararası koruma kapsamındaki nüfus için ayrı bir kamusal hizmet alanı oluşturmak yerine, bu kişilerin Türk vatandaşları ile birlikte mevcut kamu hizmetlerinden faydalanmaları üzerine kapsamlı ve bütüncül bir strateji geliştirmiştir.

Uluslararası İşbirlikleri ve Projeler: Uluslararası bir sorun olarak ortaya çıkan Suriye insani krizinin çözümü için oluşan küresel inisiyatif çerçevesinde Türkiye, uluslararası kuruluşlar ile yüksek işbirliği ve koordinasyon oluşturarak hareket etmeyi hedeflemiştir. Ancak uluslararası camiadan ve diğer ülkelerden beklendiği ölçüde katkı alınamamıştır. **Türkiye'nin günümüze kadar yalnızca geçici koruma altında bulunan Suriyeliler için kendi kaynaklarından harcadığı tutar 38 milyar ABD Dolarını aşmıştır.**

Göçmen akımına mali destek sağlama ve sorumluluk paylaşma amacıyla 18 Mart 2016 tarihinde Avrupa Birliği (AB) ile mutabakata varılmıştır. **Bu mutabakatla AB Ülkemizdeki Suriyeliler için kullanılmak üzere 3+3 milyar Avro destek sağlamayı taahhüt etmiştir.** Bu desteğin ilk dilimi olan 3 milyar Avro kabul edilen 72 proje kapsamında kullanılmaktadır. İkinci 3 milyar Avro'luk dilim kapsamında proje oluşturma ve yürütme çalışmaları devam etmektedir.

Sığınmacı Mali İmkânı (Facility for Refugees in Turkey-FRIT) kapsamında aktarılan bu kaynak BM ve uluslararası finans kuruluşları aracılığıyla olduğu gibi, ilgili kurumlarımıza doğrudan hibe şeklinde de kullanılmaktadır. Bu projeler kapsamında insani yardım programı, eğitim için şartlı nakit transferi, mültecilerin yoğun olarak yaşadığı şehirlerde okul, hastane ve belediye altyapısının geliştirilmesi, istihdam edilebilirliğin artırılması için eğitim programları Suriyeli çocukların Türk eğitim sistemine entegrasyonu, Suriyelilere sağlık hizmetleri sunulması gibi farklı alanlarda faaliyetler

yürütülmektedir. **Bu projelerden bazıları ev sahibi toplulukların da faydalanabileceği şekilde tasarlanmakta** yerel hizmetlere erişim bağlamında ülkemizdeki Suriyelilerle benzer sorunlar yaşayan vatandaşların da ihtiyaçlarının ihmal edilmemesi sağlanmaktadır.

Geçici ve Uluslararası Koruma Altındaki Sığınmacılara Yönelik İnsani ve Sosyal Yardım: Türkiye'de devlet eliyle yapılan tüm sosyal yardımların tek bir merkezden yönetilip takip edilmesini sağlayan Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri Bilgi Sistemi üzerinden mültecilere yönelik yardım faaliyetleri yönetilmekte, yardım yapılacak sığınmacılara yönelik ödeme listeleri bu sistemden oluşturulmaktadır.

Ülkemizdeki geçici ve uluslararası koruma altındaki sığınmacıların temel ihtiyaçlarının karşılanması için **2016 yılında başlatılan Sosyal Uyum Yardımı (SUY) Programı¹³, FRIT birinci faz kapsamında ayrılan yaklaşık bir milyar Avro ile finanse edilmektedir.** SUY Programından geçici veya uluslararası koruma kapsamındaki muhtaç aileler faydalanabilmektedir. Program faydalanıcıları, hane büyüklüğü, tek yaşayan kadın olma, tek ebeveynli aile olma, yaşlılık, engelli olma gibi savunmasızlık derecesi ve demografik kriterler çerçevesinde belirlenmektedir. Yardım için uygun bulunan her aileye, **KIZILAYKART¹⁴** verilmektedir. **Karta her ay ailede kayıtlı fert başına 120 TL (22 ABD Doları)¹⁵ yüklenmekte ve aileler bu yardımı kira, gıda, ilaç gibi kendi belirledikleri ihtiyaçlarını karşılamak veya nakit para çekmek için kullanabilmektedir.** Suriyeli aile yapısının geniş olması dikkate alındığında kişi başına yapılan bu yardım tutarları toplamda anlamlı bir seviyeye ulaşmaktadır. **Ölçek ekonomisinden faydalanması mümkün olmayan küçük ailelere ve bakım ihtiyacı olan engelli bulunan ailelere ilave katkı da sağlanmaktadır. Bu faydalanıcılardan ağır engeli bulunan yaklaşık 6 binine de aylık 600 TL (109 ABD Doları) ilave yardım yapılmaktadır.**

SUY Programı kapsamında 2019 yılı başı itibarıyla yaklaşık 1,5 milyon ihtiyaç sahibine toplam 3,2 milyar TL (583 milyon ABD Doları) nakdi yardım yapılmıştır. SUY faydalanıcılarının, gıda güvenliğinin arttığını, borçlarının azaldığını ve olumsuz başa çıkma stratejisini kullanımlarında azalma olduğu gözlenmektedir.

Geçici ve uluslararası koruma altındaki sığınmacılara yönelik

13 Bu kaynak AÇSHB (Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü), WFP, Türk Kızılayı ve Avrupa İnsani Yardım Fonu (ECHO) işbirliğiyle kullanılmaktadır.

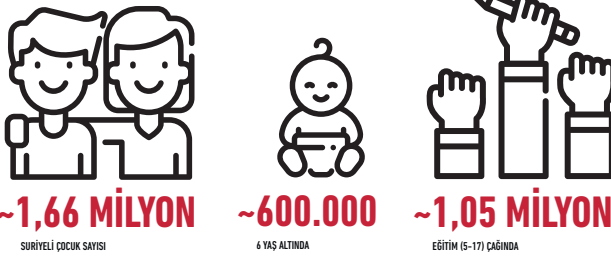
14 KIZILAYKART ilk olarak 2011 yılında Türk vatandaşları için kullanılmaya başlanmıştır.

15 Türkiye'de asgari ücret 373 ABD Dolarıdır (1 \$=5.49 TL).

uygulanan diğer bir yardım programı da hâlihazırda geçici barınma merkezlerinde (GBM) yaşayan sığınmacıların beslenme ihtiyaçlarını karşılamak üzere yürütülen **Gıda Kart Projesidir. Kişi başına aylık 100 TL'lik (18,2 ABD Dolar) bir yardım tutarını içeren Gıda Kartları ile aileler GBM'lerde bulunan marketlerden gıda, temizlik ürünleri gibi temel ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Hâlihazırda bu programdan yaklaşık 91 bin GBM sakini faydalanmaktadır. Bu programın katkısıyla GBM'lerde yaşayan hanelerin yüzde 91'inin kabul edilebilir gıda tüketimine sahip olduğu tespit edilmiştir.**

Geçici Koruma Altındaki Sığınmacıların Eğitim Hizmetlerine

Erişimi: Suriyeli çocukların eğitime erişimi ve devamları, bu çocukların potansiyellerini hayata geçirmeleri, becerilerini geliştirmeleri, ülkeye uyum sağlamaları ve döndüklerinde kendi ülkelerinin gelişimine katkıda bulunmaları, sonuç olarak kayıp bir nesil oluşmaması Türkiye'nin önem verdiği konulardan biridir.

Türkiye'deki geçici koruma altındaki Suriyeli çocuk sayısı yaklaşık 1,66 milyondur. Bu çocukların yaklaşık 600 bini 6 yaş altında, 1,05 milyonu ise eğitim (5-17) çağındadır. Kanunlarımız uyarınca Türk vatandaşı olmayanlar dâhil Türkiye'de yaşayan tüm çocukların ücretsiz olarak temel eğitimden yararlanma hakkı vardır.

Ülkemize gelen Suriyeli çocukların Türkçe bilmemesi ve yoğun olarak yaşadıkları yerlerdeki okul ve öğretmen sayısının yetersiz kalması nedeniyle eğitim ihtiyacını karşılamak üzere **Geçici Eğitim Merkezleri (GEM) oluşturulmuştur. İlk aşamada yoğun olarak Türkçe dil eğitimi verilen GEM'lerde Suriyeli gönüllü eğiticiler de çalışmaktadır.** Bu şekilde uyum sağlaması desteklenen Suriyeli çocukların kademeli olarak Milli Eğitim Bakanlığına bağlı resmi okullara geçişi sağlanmaktadır. Mevcut durumda 222 bin öğrenci GEM'lerde eğitim görmekteyken, 388 bin öğrenci Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda eğitim görmektedir. **GEM'lerde yaklaşık 13 bin Suriyeli gönüllü eğitici görev yapmakta ve aylık olarak maddi destek almaktadır. GEM'lerde Türk eğiticiler, rehber ve psikolojik danışmanlar da görev yapmaktadır. GEM'ler için ayrı bir müfredat ve ders kitapları oluşturulmuştur. Ayrıca**

geçici koruma altındaki Suriyeli öğrencilerin kayıt, başarı, devamsızlık takibinin yapılması için Yabancı Öğrenciler Bilgi Sistemi (YÖBİS) kurulmuştur.

Suriyeli öğrencilerin eğitim kademelerine göre okullaşma oranları farklılık göstermektedir. **Eğitim kademesi ilerledikçe okul terkleri artmaktadır. Okullaşma oranları ilkokulda yüzde 100'e yakinken ortaokulda yüzde 50'ye, lisede ise yüzde 24'e gerilemektedir.**

Ülkemizde yoksul ailelerin çocuklarının ve kızların okula devamının sağlanması için uygulanan **ŞEY Programı geçici koruma statüsündeki ve diğer uyruklu öğrencileri kapsayacak şekilde genişletilmiştir.** Mart 2019 tarihi itibarıyla yaklaşık 500 bin çocuğun ailesi bu kapsamda desteklenmektedir. Faydalanıcılar bir ayda 4 gün ya da daha az devamsızlık yapmak koşuluyla ödeme almaya hak kazanmakta olup yapılan ŞEY eğitim kademelerine göre çocuk başına aylık 35 ile 60 TL (6,4- 11 ABD Doları) arasında değişmektedir. Ayrıca Ocak ve Eylül dönemlerinde faydalanıcı başına 100 TL (18,2 ABD Doları) ek ödeme yapılmaktadır.

Ülkemizde kayıt altına alınmış **göçmen çocuklar kendilerine özel olarak sunulan ücretsiz sağlık, eğitim ve sosyal koruma hizmetlerine ek olarak tüm çocuklara sunulan rutin sağlık, eğitim ve sosyal koruma hizmetlerinden ücretsiz yararlanabilmektedir.** Sınırlı kapsamda olmakla birlikte ev temelli eğitimler aracılığıyla Suriyeli çocuk ve annelere hane düzeyinde erken çocukluk gelişimi eğitimi verilmesi; yaz anaokulları aracılığıyla Suriyeli çocukların okul öncesi eğitim alması ve Türkiye'deki eğitim sistemine entegre olmasının sağlanması gibi uygulamalar da sürdürülmektedir.

Dil problemi geçici koruma altında bulunan Suriyelilerin ve diğer yabancıların eğitime uyum sürecinde ve sosyal hayata katılabilmeleri konusunda büyük bir engel teşkil etmektedir. Bu sorunu hafifletmek amacıyla ayrı yaş seviyelerindeki yabancılar için Türkçe öğretim programları uygulanmaktadır. 6-12 ve 13-17 yaş öğrenciler seviyelerine uygun olarak tasarlanmış öğretim modülleri çerçevesinde halk eğitim merkezleri bünyesindeki Türkçe kurslarından da yararlanabilmektedir.

Geçici Koruma Altındaki Sığınmacıların Sağlık Hizmetlerine

Erişimi: Suriyeli nüfusun sağlık alanında ihtiyaçlarının karşılanması göçmen politikası alanında temel önceliklerden biridir.

Türkiye'de kayıt altında bulunan ve geçici kimlik numarası almış olan Suriyeliler acil sağlık, koruyucu ve temel sağlık hizmetleri ile tedavi edici tüm sağlık hizmetlerinden ücretsiz

olarak faydalanabilmektedir. Geçici kimlik numarası almamış olanlara ise; bulaşıcı hastalıklarla mücadele, bağışıklama ve acil sağlık hizmetleri sunulmaktadır. **Suriyeliler, Sağlık Bakanlığı tarafından işletilen sağlık tesislerine doğrudan başvurabilmektedir.**

Ülkemizdeki Suriyelilere sağlık hizmetlerini daha etkin ve verimli bir şekilde sunabilmek, dil ve kültür bariyerinden kaynaklanan sorunları aşabilmek için, bu kişilerin yoğun olarak yaşadıkları yerlerde, göçmen sağlığı merkezleri (GSM) oluşturulmaktadır. **Hali hazırda 29 ilde, 178 GSM içerisinde 688 göçmen sağlığı birimi açılmış olup faaliyetlerine devam etmektedir.** GSM açılmayan ancak bu kişilerin yoğun olarak yaşadıkları yerleşim yerlerinde, birinci basamak sağlık hizmetlerini sunmak üzere, Yabancı Uyruklular Polikliniği (YUP) açılmaktadır. **Her ilde en az bir YUP açılması planlanmış olup, hali hazırda 70 ilde 88 poliklinik hizmet vermektedir.**

Türkiye'de geçici koruma altındaki Suriyelilere yönelik hâlihazırda Sağlık Bakanlığı tarafından sunulan I. ve II. basamak sağlık hizmetlerinin desteklenmesi ve geliştirilmesi için **Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Sağlık Statüsünün ve Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Sunulan İlgili Hizmetlerin Geliştirilmesi Projesi (SIHHAT)** uygulanmaktadır. Proje ile Suriyeli nüfusun yoğun olarak yaşadığı 28 ilde sağlık hizmetlerinin kapsamının genişletilmesi ile hizmet sunum kapasite ve kalitesinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Suriyeli Göçmenlere Evde Sağlık, Bakım ve Sosyal Hizmet Sunumu Geliştirme Projesi¹⁶ ile göçmen Sağlığı Eğitim Merkezlerinin bulunduğu 7 ilde, Suriyeli yaşlı ve engellilere sunulan evde sağlık bakımı hizmetleri desteklenmektedir. Proje kapsamında; çoğunluğu Suriyeli kadınlar olmak üzere 300 kişi teorik ve pratik eğitimlere tabi tutulmuş, başarılı adayların 19 ay süreyle istihdamı sağlanmıştır. GSM'lerde çalışan sağlık personeli ise ülkemizde sunulan evde sağlık hizmeti uygulamaları hakkında eğitilmiş, söz konusu merkezler lojistik yönüyle desteklenmiştir.

Risk altındaki göçmen gruplara yönelik hizmetler¹⁷ (kadın sağlığı, ergen sağlığı ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet vb.) GSM'ler içerisinde ya da müstakil olarak açılan Kadın Sağlığı

Danışma Merkezlerinde yürütülmektedir. Hâlihazırda, **GSM'ler içerisinde 34 Kadın Sağlığı Danışma Merkezi kurulmuştur.**¹⁸ Proje kapsamında 382.469 kişiye güvenli annelik, doğum öncesi ve doğum sonrası bakım, sağlık eğitimi, cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar, beslenme gibi kadın ve üreme sağlığı alanlarında hizmet verilmiştir. Aynı dönem içerisinde toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle mücadele, psiko-sosyal destek konularında **392.930 kişiye** yönelik farkındalık eğitimleri gerçekleştirilmiştir.

Geçici Koruma Altındaki Sığınmacıların Sosyal Uyum: Kamplarda ve kampların dışında farklı yaş gruplarındaki geçici koruma altındaki çocuklara psiko-sosyal destek vermek, katılımcı ve kapsayıcı eğitim ile gelişimi destekleyici etkinliklere ve mekânlara erişimlerini sağlamak üzere çocuk dostu alanlar oluşturulmaktadır. Çocuk dostu alanlarda çocuklara eğitim verilmekte, eğlence-dinlenme ve kültürel etkinlikler düzenlenmektedir.

Ülkemizde kamp dışında yaşayan Suriyeli çocukların topluma uyumlarının sağlanması ve Türk çocuklar ile Suriyeli çocuklar arasında karşılıklı diyaloga ve bilgi alışverişine olanak sağlayacak bir platformun oluşturulması amacıyla **Sosyal Uyum Programı düzenlenmektedir. Şu ana kadar yaklaşık 51.000 çocuk söz konusu programdan yararlanmıştır.**

Önümüzdeki yıllarda yaygınlaştırılacak Koruyucu ve Önleyici Hizmetler Kapsamında Sosyal Hizmet Merkezlerinin Desteklenmesi Projesi¹⁹ kapsamında psiko-sosyal destek sağlanarak Suriyeli nüfusun kendi ayakları üzerinde durmaları sağlanmaktadır.

Suriyeli kadınların güçlendirilmesi için uluslararası kuruluşlar, merkezi hükümet ve yerel yönetimler arasında işbirlikleri gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmalara örnek olarak 2017 yılında Gaziantep'te kadınlara özel geçim kaynakları, koruma ve sosyal içerme unsurlarını bütüncül biçimde bir araya getiren SADA Kadın Gelişim ve Dayanışma Merkezi kurulmuştur. Bu merkezde kadınlara meslek danışmanlığı, psiko-sosyal destek, dil ve mesleki eğitim hizmetleri sunulmaktadır.

16 Dünya Sağlık Örgütü'nün teknik desteği ile yürütülmektedir.

17 Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) ile 16/12/2016 tarihinde imzalanan ve 31/12/2020 tarihine kadar geçerli olan "Mutabakat Zaptı" çerçevesinde yürütülmektedir.

18 Bu merkezlerin 25'i AB Sivil Koruma ve İnsani Yardım Fonu (ECHO), 4'ü İsveç Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı (SIDA) ve 5'i UNHCR aracılığıyla AB Türkiye Delegasyonu tarafından finanse edilmektedir.

19 UNFPA işbirliği ile uygulanmaktadır.

Geçici Koruma Altındaki Sığınmacıların İstihdamı: Ülkemizde geçici koruma altındaki Suriyelilere işgücü piyasasına erişim hakkı tanınmıştır. Ancak büyük bir oranda sosyal yardım sisteminde bulunan bu nüfusun yardımlardan mahrum kalacakları düşüncesi ile kayıtlı işlerden kaçınarak çoğunlukla kayıtsız çalıştığı bilinmektedir. Bu sebeple geçici koruma altında bulunan Suriyelilerin sadece 38 bini çalışma izni almıştır.

Bu kapsamda sosyal yardım programlarından yararlanan Suriyelilerin işgücü piyasalarına geçişini sağlayacak politika uygulamaları geliştirilmektedir.

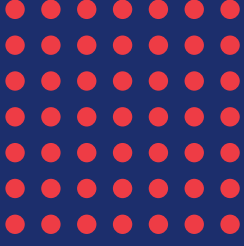
FRIT ikinci faz kapsamında Suriyeli nüfusun SUY kapsamından çıkarak kayıtlı olarak işgücü piyasasına geçişini destekleyecek projelerin finanse edileceği duyurulmuştur. Bu amaçla sosyo-ekonomik destek kapsamında 465 milyon Avro kaynak ayrılmıştır. SUY faydalanıcıları büyük bir oranda çocuk ve gençlerden oluşmakta olup sadece 460 bini 18-59 yaş grubundadır. Kendi artan nüfusu ile birlikte Suriyeli nüfusa da istihdam olanakları yaratması, Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınması için önemli bir faktör olacaktır.

Önümüzdeki dönemde, ülkemizdeki geçici koruma altındaki Suriyelilere sağlanan kısa dönem insani yardımların ve geçim yardımlarının yerini bu şahısların kendi ihtiyaçlarını karşılayabildikleri sürdürülebilir bir sistemin almasını teminen, Suriyelilerin sosyal ve ekonomik yaşama uyumlarının teşvik edilmesi ve kayıt altında çalışmalarının yaygınlaştırılması temel önceliklerimiz arasında olacaktır. Bu nüfusun ülkemizde istihdam edilebilirliğinin artırılması için gerekli temel beceri ve donanımına sahip olmaları önem arz etmektedir. Bu çerçevede, ülkemizdeki Suriyelilerin Türkçe dil yeterliliğinin sağlanmasını teminen, Türkçe öğretiminin ve dil kurslarının yaygınlaştırılması, mesleki ve teknik becerileri geliştirmeye yönelik özel amaçlı kursların verilmesi, Suriyelilerin işbaşı eğitim programlarına katılımlarının teşvik edilmesi, Suriyelilere sunulan mesleki ve yasal konulara ilişkin rehberlik/danışma hizmetlerinin sağlanması sürdürülecektir.

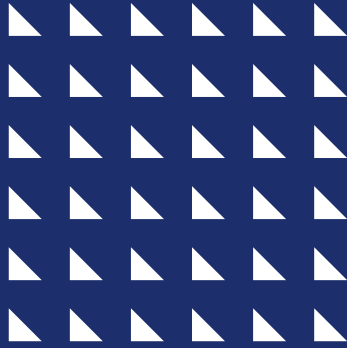
Öte yandan, mülteci krizinin sadece ülkemizin çabaları ve ulusal düzeydeki insani yardımlarla çözülemeyeceğinin bilincinde olan ülkemiz; uluslararası toplumun Suriye krizi kaynaklı düzensiz göç akımlarının küresel düzeyde beraberinde getirdiği sorunlara ilişkin farkındalığın artırılması için gayretlerini sürdürecektir. Ülkemizdeki Suriyeliler de dâhil olmak üzere mültecilerin mevcut durumlarının iyileştirilmesi ve yeni insani krizlerin önlenmesi için düzensiz göç sebebiyet veren faktörlerin ortadan kaldırılması ve küresel çapta mültecilere yönelik yük ve sorumluluk paylaşımının

sağlanmasına yönelik uluslararası girişimlere öncülük etmeye devam edilecektir. Bu kapsamda Aralık 2018'de kabul edilen Mültecilere Yönelik Küresel Mutabakat'ın (MKM) etkili bir şekilde uygulanmasını ve bu süreçte Aralık 2019 tarihinde düzenlenecek olan ilk Küresel Mülteci Forumu'nun eş-başkanı olarak ülkemiz Forumu aktif ve üst düzey katılım sağlayacaktır.

TÜRKİYE'DE SKA'LARDA GELİŞMELER- SONRAKİ ADIMLAR

5. TÜRKİYE'DE SKA'LARDA GELİŞMELER - BUNDAN SONRAKİ ADIMLAR

SKA'lar bağlamında ülkemizde yoksulluğun azaltılması, eşitsizliklerin giderilmesi, etkin sosyal politikaların uygulanması başta sağlık, enerji ve içmesuyu olmak üzere temel hizmetlere erişimin artırılması ile birçok hedef açısından çok önemli ilerleme kaydedilmiştir. Bu bölümde her bir SKA bazında politika, mevzuat, öne çıkan gelişmeler ve gelişim ihtiyacı olan alanlar ışığında Türkiye'nin uygulama performansı değerlendirilmektedir. Her bir amaç özelinde öne çıkan gelişmeler belirli odak alanlarının tanımlanması ve hedeflerin bu alanlarla ilişkilendirilmesi ile incelenmiştir. Aşağıda sunulan **odak alanları Türkiye'nin Gündem 2030'da ulusal politika önceliklerinin uyumlaştırılmasının çerçevesini de göstermektedir.**

Tablo 8. SKA Odak Alanları

1 YOKSULLUK KİMLİK	Yoksulluğun azaltılması Kırılgan kesimlerin güçlendirilmesi
2 SAĞLIK VE İÇME SUYU	Yeterli gıdaya erişim ve beslenme ihtiyaçlarının karşılanması Genetik kaynakların korunması ve geleneksel bilginin paylaşımı Tarımsal verimliliğin artırılması ve dayanıklı tarım uygulamaları
3 SAĞLIK VE İÇME SUYU	Koruyucu sağlık hizmetlerine yönelik programlar Sağlık hizmet sunumunun ve altyapısının geliştirilmesi
4 EĞİTİM VE KÜLTÜR	Kaliteli eğitime erişim Eğitimde fırsat eşitliği Mesleki ve yaşam boyu eğitim
5 EŞİTLİK VE KÜLTÜR	Kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılması Kadınlara yönelik şiddetin ve istismarın önlenmesi Kadınların sosyal, siyasi ve ekonomik yaşama katılımına ilişkin fırsatların desteklenmesi Üreme sağlığı ve hakkı
6 İÇME SUYU VE KÜLTÜR	İçme suyu ile atık su hizmetlerine erişim Su kaynaklarının etkin yönetimi Su kirliliğinin önlenmesi ve suyun miktar ve kalite bakımından iyileştirilmesi
7 ENERJİYE VE KÜLTÜR	Herkes için enerjiye erişimin sağlanması Yenilenebilir enerjinin toplam enerji arzı içerisindeki payının artırılması Enerji verimliliğinin artırılması Temiz enerji teknolojilerinin ve altyapısının geliştirilmesi
8 EKONOMİK BÜYÜME VE İSTİHDAM	Ekonomik büyüme İstihdam
9 GÜVENİLİR, SÜRDÜRÜLEBİLİR VE DAYANIKLI ALTYAPILAR	Güvenilir, sürdürülebilir ve dayanıklı altyapı Kapsayıcı ve sürdürülebilir sanayileşme Yenilik.
10 EKONOMİK VE SOSYAL EŞİTLİĞİN GÜÇLENDİRİLMESİ	Ekonomik ve sosyal eşitliğin güçlendirilmesi Küresel hareketlik Uluslararası ekonomi ve finans kurumlarıyla işbirlikleri
11 KAPSAYICI VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTLEŞME	Kapsayıcı ve sürdürülebilir kentleşme Güvenli ve erişilebilir ulaşım Mekânsal planlama ve bölgesel gelişme Doğal ve kültürel mirasın korunması
12 KAYNAKLARIN VE ATIKLARIN SÜRDÜRÜLEBİLİR YÖNETİMİ	Kaynakların ve atıkların sürdürülebilir yönetimi Sürdürülebilirlik raporlaması Sürdürülebilir turizm
13 İKLİM BİLİMİ	İklim değişikliğine uyum İklim değişikliğiyle mücadelenin politikalara entegrasyonu Farkındalık ve kapasite artırımı Finansman

14 SAĞLIKLI YAŞAM	Deniz kirliliğinin önlenmesi ve ekosisteminin korunması Su ürünlerinin sürdürülebilir üretimi ve stok yönetimi
15 SAĞLIKLI YAŞAM	Karasal ekosistemlerin korunması ve sürdürülebilir yönetimi Biyolojik çeşitliliğin ve genetik kaynaklarının korunması
16 SAĞLIKLI YAŞAM VE EĞİTİM	Suç ve şiddetin önlenmesi Adalet eşit erişimin sağlanması Etkin yönetim
17 SÜRDÜRÜLEBİLİR EKONOMİ	Kapasite Geliştirme Finans Teknoloji Ticaret Uluslararası Ortaklıklar Kamu-Özel İşbirliği

5.1. SKA 1: YOKSULLUĞUN TÜM BİÇİMLERİNİ HER YERDE SONA ERDİRMEK

Yoksulluğun azaltılması hedefi doğrultusunda son 20 yılda önemli gelişme kaydedilmiştir. Türkiye, uluslararası karşılaştırmalarda yoksulluğun azaltılması konusunda en yüksek ilerlemeyi gösteren ülkelerin başında gelmektedir. Hem ekonomik büyüme hem de sosyal koruma sistemindeki gelişmeler bu ilerlemede etkili olmuştur.

POLİTİKALAR

Kalkınma Planlarının ve ilgili kamu kurumlarının stratejik planlarının yanı sıra Ulusal İstihdam Stratejisi Belgesi, Ulusal Genç İstihdamı Strateji Belgesi, Verimlilik Stratejisi ve Eylem Planı, İklim Değişikliği Strateji Belgesi, Kalkınma İçin Uluslararası İşbirliği Programı SKA 1 ile ilgili öne çıkan politika belgeleridir.

SKA 1 ile örtüşen ana politikalar aşağıda yer almaktadır:

- Yoksulluk riskine karşı koruyucu ve önleyici hizmetlerin nitelik ve niceliğinin geliştirilmesi,
- Sosyal yardım ve sosyal hizmet sisteminin geliştirilerek yoksulluğun yıkıcı etkilerinin azaltılması,
- Kadınlar ve gençler başta olmak üzere dezavantajlı grupların ekonomik faaliyetlere katılımının artırılması ve bu kesimlere yönelik istihdam politikaları,
- Yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altında bulunan kesimlerin fırsatlara erişimlerinin kolaylaştırılması,
- Yoksullukla mücadelede sivil toplumun katılımının artırılması ve yerel yönetimlerin rolünün güçlendirilmesi,
- Sosyal yardım ve sosyal hizmet bilgi sistemleri arasında eşgüdümün sağlanması,
- Sosyal uyum analizleri yapılması,
- Vergi ve sosyal transferlerin gelir dağılımı eşitsizliğini ve yoksulluğu azaltıcı etkisinin artırılması.

MEVZUAT

Türkiye'de 2000-2018 döneminde yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunabilecek bir dizi yasal ve kurumsal düzenleme gerçekleştirilmiştir. Sosyal koruma sisteminin yeniden yapılandırılması, bu doğrultuda Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonunun etkin hale getirilmesi, kırılgan kesimlerle ilgili birimlerin Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB) çatısı altında birleştirilmesi öne çıkan gelişmelerdir. Sosyal koruma sisteminin yeniden yapılandırılmasına ek olarak sosyal

güvenlik kurumlarının konsolidasyonu, genel sağlık sigortasının uygulanması ile nüfusun tamamının sağlık güvencesine kavuşturulması gibi önemli yasal düzenlemeler hayata geçirilmiştir.

Sosyal Hizmet Merkezleri Yönetmeliği ve Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetleri Hakkında Yönetmelikle yoksul ve dezavantajlı kesime yönelik sosyal yardım ve hizmetlerin yaygınlaştırılmasına ilişkin mevzuat altyapısında önemli gelişmeler sağlanmıştır. Söz konusu yönetmelikler, ihtiyaç sahibi vatandaşlara sunulacak olan hizmet ve yardımlar sayesinde yoksulluğun azaltılması ve hatta tamamen sona erdirilmesini sağlamaya yöneliktir. Diğer taraftan ülkemizin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar ve sosyal güvenlik sözleşmeleri de yoksulluğun her yerde ve herkes için ortadan kaldırılması çabalarını destekler niteliktedir.

ÖNE ÇIKAN GELİŞMELER VE GELİŞİM İHTİYACI OLAN ALANLAR

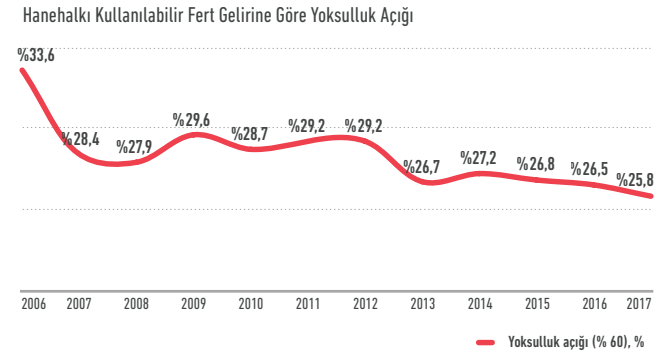
SKA 1 iki ana tema odağında değerlendirilmektedir: i. Yoksulluğun azaltılması ve ii. Kırılgan kesimlerin güçlendirilmesi.

Yoksulluğun azaltılması bağlamında; makroekonomik istikrarın sağlanması, ekonomideki büyüme ve sosyal transferlerdeki artışla birlikte ulusal mutlak yoksulluk sınırları altında yaşayan nüfusun oranında önemli bir iyileşme sağlanmıştır. TÜİK verilerine göre 2015 yılı itibarıyla günlük geliri 2,15 ABD Dolarının altında olan fertlerin nüfusa oranı yüzde 0,06 (on binde altı) ile ihmal edilebilir düzeydedir. **Dolayısıyla aşırı yoksulluğun herkes için her yerde ortadan kaldırılması olarak tanımlanan Hedef 1.1 Türkiye için aşılıdır.**²⁰ Bir diğer mutlak yoksulluk sınırı olarak tanımlanan günlük kişi başı 4,3 ABD Dolarının altında yaşayan nüfusun oranı 2013 yılında yüzde 2,6 olup bu oran kentlerde yüzde 0,6 iken kırdan bu oran yüzde 5,1'tir.²¹ 2017 yılında ise, günlük kişi başı 4,3 ABD Dolarının altında yaşayan nüfusun oranı yüzde 1,58'e düşmüştür.

Diğer taraftan medyan gelirin yüzde 60'ının altında kalanların (görelî yoksulluk) oranına bakıldığında, son 10 yıllık dönemde iyileşme kaydedildiği görülmektedir. Görelî yoksulluk oranı 2007 yılında yüzde 23,4'ten, 2017 yılında yüzde 20,1'ye gerilemiştir. Bu doğrultuda, yoksulluğun azaltılması

kapsamında kırılgan kesimlere yönelik olarak kır-kent, çocuk-yetişkin, kadın-erkek ayrımında farklılaştırılmış politikaların 2030 perspektifi gözetilerek geliştirilmesine devam edilmektedir.

Şekil 3. Yoksulluk açığı

Sosyal yardımların çeşitlendirilmesi, sosyal yardım düzeyinde yaşanan artış ve sosyal yardım sisteminin iyileştirilmesine yönelik atılan adımlar da yoksullukla mücadelede etkili olmuştur. Ayrıca, istihdam, sosyal güvenlik, eğitim, sağlık ve konut gibi sektörlerde izlenen yoksul yanlısı politikalar bu düşüşe önemli katkı sağlamıştır. 2006 yılında toplam kamu sosyal yardım harcamalarının GSYH'ye oranı yüzde 0,83 iken, bu oran 2018 yılında yüzde 1,15 olarak gerçekleşmiştir.

Mutlak ve görelî yoksulluğun azaltılmasına yönelik istihdamı destekleyici, kız çocuklarının ve engellilerin eğitime erişimini kolaylaştırıcı, kırsal kesimde yeni iş olanakları sağlamaya dönük ve sosyal yardım alanların işgücü piyasasına katılımını teşvik eden projeler uygulanmaktadır. Bu alanda bölgesel bir uygulamaya örnek olarak kırdan göç etmiş yoksul hanelerin yaşadığı mahallelerde GAP bölgesindeki illerde bulunan Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM) bünyesinde kadın ve çocukların sosyal ve ekonomik durumlarının iyileştirilmesine yönelik faaliyetler gösterilebilir.

Farklı kurum ve kuruluşlar tarafından yapılan sosyal destek ve yardımları Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı altında birleştirilmiş olup Bakanlık bu konuda yardım programları yürüten odak kuruluş haline gelmiştir. Bu programlar kapsamında yoksul kesimlerin hayat standardını yükseltmek ve yoksulluğu azaltmak amacıyla gıda, yakacak, eğitim, doğum

20 Aşırı yoksulluk ölçümünde kullanılan ve günlük 1.25 ABD Dolarının altındaki gelir ile yaşayan nüfus kesimini ifade eden gösterge yüzde 0,01 düzeyinin altına indiği için 2005 yılından bu yana TÜİK tarafından hesaplanmamaktadır.

21 Kent – kır ayrımında mutlak yoksulluk verisi 2013 yılından bu yana TÜİK tarafından üretilmemektedir.

ve aile yardımları gibi uygulamalar yürütülmektedir. 2003 yılından sonraki dönemde sosyal yardım ve proje desteklerinin sayısı ve çeşidi giderek artmıştır. Bu dönemde özellikle, yoksulluğun kuşaklar arası aktarımının engellemesinde etkili olduğu bilinen eğitim ve sağlık yardımlarındaki artış dikkat çekicidir. Ayrıca, muhtaç asker aileleri, kronik hastalar, öksüz ve yetim çocuklar gibi farklı nüfus kesimlerine yönelik yardım programları başlatılmıştır.

Sosyal yardımlara ilişkin değerlendirme ve izleme süreçleri, oluşturulan Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sistemi ile elektronik ortamda yapılabilmekte olup bu sayede başvuru süreçleri kolaylaştırılmış ve gerçek ihtiyaç sahiplerine erişim artmıştır.

Düzensiz göç ve yurtiçi göç hareketleri özellikle kentlerde yoğunlaşan yoksulluk riskini artırmaktadır. Söz konusu risklerin giderilmesi için ulusal ve uluslararası kuruluşlarla işbirlikleri kapsamında başta geçici koruma statüsünde olan ve kamplar dışında yaşayan Suriyeliler olmak üzere, yabancı uyruklu yoksul kişilerin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla sosyal yardım ve destek uygulamaları yürütülmektedir.²²

Kırılgan kesimlerin güçlendirilmesi bağlamında, ekonomik hayata katılımlarının artırılması yoksullukla mücadele için çok önemli görülmektedir. **Bu kesimlerin içerisinde odaklanılması gereken gruplardan biri olan kadınların işgücü piyasasına katılımının artırılması amacıyla 2016 yılında İş Kanununda yapılan değişikliklerle kadın/erkek işçilere kanunen öngörülen izinlerin bitiminden sonra mecburi ilköğretim çağının başladığı tarihi takip eden aybaşına kadar kısmi süreli çalışma hakkı verilmiştir.** Ayrıca doğum sonrasında 60 ila 360 gün belli bir süre yarı zamanlı çalışma hakkı verilmiş; yarım çalışma yapılan bu dönemde çalışılmayan süreler için gerekli prim şartlarını taşıyanlara yarım çalışma ödeneği altında İşsizlik Sigortası Fonundan ödeme yapılması kararlaştırılmıştır. Türkiye'de dezavantajlı gruplara yönelik çok sayıda proje uygulanmaktadır. Bu kapsamda sosyal koruma sistemlerinin ve önlemlerinin geliştirilmesine yönelik politikalar konusunda gelişim sağlanmıştır.

SOSYAL UYUM YARDIM (SUY) PROGRAMI

SKA Hedefleri	1.1 - 1.2 - 1.3 -1.4 - 1.5 - 1.a - 1.b - 2.1 - 2.2 -17.1 - 17.3 - 17.6 - 17.9 - 17.13 - 17.14 - 17.15 - 17.16 - 17.17 - 17.18 - 17.19
Proje Yürütücüsü Kurumlar	Türk Kızılayı - Dünya Gıda Programı (WFP)
Başlangıç-Bitiş Tarihleri	2016 - Devam ediyor

SUY Programı mülteci akımına kamp dışı bir çözüm sunmayı ve mültecilerin kamu hizmetlerine erişimini sağlamayı amaçlamaktadır.

SUY kapsamında, ulusal sosyal yardım sistemi aracılığıyla Türkiye'de bulunan en muhtaç durumdaki mültecilere temel ihtiyaçlarını karşılamaları için "Kızılay Kart" ile aylık yardımları yapılmaktadır. Karta her ay ailede kayıtlı fert başına 120 TL (22 ABD Doları) yüklenmekte ve aileler bu yardımı kira, gıda, ilaç gibi kendi belirledikleri ihtiyaçlarını karşılamak veya nakit para çekmek için kullanabilmektedir. Bu faydalanıcılardan ağır engelli bulunan yaklaşık 6 binine de aylık 600 TL (109 ABD Doları) ilave yardım yapılmaktadır.

Ocak 2019 itibarıyla programın 1,53 milyon yararlanıcısı ve toplam yaklaşık 1 milyar avro bütçesi bulunup, dünyadaki en büyük insani nakit yardım programıdır. Proje Avrupa Sivil Koruma ve İnsani Yardım Genel Müdürlüğü (ECHO) tarafından fonlanmıştır.

22 Bakınız Bölüm 4.4

2010-2023 dönemlerini kapsayan İklim Değişikliğiyle Mücadele Stratejisiyle, çevresel felaketler ve afetlerin kırılgan kesimler üzerinde oluşturduğu risklerin azaltılmasına yönelik önemli adımlar atılması hedeflenmektedir. Bu çerçevede, tarımsal kuraklıkla mücadele edilmesi, altyapı, sağlık ve kentleşme alanlarında iklim değişikliği risk haritaları ve uygulama planları oluşturulması yoluyla yoksulluk sınırındaki kesimlerin çevresel olaylar ve afetler karşısındaki kırılganlığı azaltılacaktır.

Yaşlılar ve engelliler, kırılgan kesimlere yönelik politikalarda özel olarak odaklanılan gruplar arasında yer almaktadır. Engellileri işgücüne kazandırmak, yaşlıları da sosyal güvenlik ve yardım hizmetleri yoluyla yoksulluktan uzaklaştırmak ya da bağlı oldukları hanelere düşen yükü azaltmak için çeşitli politikalar uygulanmaktadır.

Yaşlıların çevrelerinden uzaklaşmadan evde bakımlarını sağlamaya yönelik hizmetlerin artırılması ve kurumsal bakım hizmetlerinin geliştirilmesini hedefleyen YADES programıyla merkezi bütçe kaynaklarından yerel yönetimlere destek sağlanmaktadır.

2002 yılında kamuda istihdam edilen engelli sayısı 5.777 iken 2018 yılında 53.017'ye yükselmiştir.

Engellilerin istihdamı konusunda ülkemizde kota sistemi uygulanmaktadır. Ayrıca, engelli sigortalıların istihdam eden işverenler için prim teşviki uygulaması bulunmaktadır.

Engellilere yönelik bakım hizmetleri evde bakım, kurum bakımı, özel kuruluştaki bakım gibi çeşitli modeller kapsamında yürütülmektedir. Bu kapsamda, 2018 yılı sonu itibarıyla evde bakım hizmetinden yararlanan yaklaşık 500 bin kişi için 6,7 milyar TL (1,39 milyar ABD Doları) harcanmıştır.

Ailesi olmayan veya ailesinin yanında bakımı sağlanamayan engelli bireylere, yatılı bakım merkezlerinde bakım ve rehabilitasyon hizmeti verilmektedir. Mart 2019 itibarıyla 99 Engelsiz Yaşam Merkezinde 7017 engelli bireye hizmet verilmektedir.

Engellilere yönelik kurumsal bakım hizmetlerinde, engelli bireylerin küçük gruplar halinde aynı evde toplumla iç içe yaşamalarını sağlayan umut evi modeline geçilmeye başlanmış olup Mart 2019 itibarıyla toplam 149 adet umut evi, 99 adet bakım ve rehabilitasyon merkezi bulunmaktadır. Özel Bakım Merkezi sayısı 246'dır. Ayrıca sekizi müstakil 48 kuruluştaki engelli bireylere gündüzlü bakım hizmeti verilmektedir.

SONRAKİ ADIMLAR:

Önümüzdeki dönemde SKA 1'e erişilmesi için aşağıdaki politikaların uygulanması hedeflenmektedir:

- Sosyal yardımların analiz edilmesi ve sosyal yardım sisteminin daha etkin hale getirilmesi,
- Sosyal politika geliştiricilerin ve uygulayıcıların kapasitelerinin artırılmasına yönelik programların yürütülmesi,
- En yoksul kesimlere ilişkin verilerde alt kırılımın artırılması ve bu verilere dayanarak söz konusu kesimlere ulaşmaya yönelik politika araçlarının tasarlanması,
- Kayıtdışı işin azaltılması ve sosyal yardım faydalanıcılarının istihdama yönlendirilmesi doğrultusunda sosyal güvenlik uygulamalarının geliştirilmesi ve esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaştırılması,
- Yerel yönetimlerin sosyal yardım politika ve uygulamalarının izlenmesine ve merkezi yönetim uygulamaları ile uyumlaştırılmasına yönelik etkin bir sistem oluşturulması.

5.2. SKA 2: AÇLIĞI BİTİRMEK, GIDA GÜVENLİĞİNE VE İYİ BESLENMEYE ULAŞMAK VE SÜRDÜRÜLEBİLİR TARIMI DESTEKLEMELER

Ekonomik ve sosyal politikaların katkısıyla yoksullukla mücadele, gelir dağılımının iyileştirilmesi, tarımsal üretimin artırılması ve çocuk beslenme bozukluklarının giderilmesi konularında Türkiye'de atılmış olan yapısal adımların da etkisi ile SKA 2 hedeflerinde uluslararası ortalamadan daha iyi bir konuma ulaşılmıştır.

POLİTİKALAR

Kalkınma Planlarının ve ilgili kamu kurumlarının stratejik planlarının yanı sıra Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi ve Eylem Planı, Biyoteknoloji Stratejisi ve Eylem Planı, Türkiye Tarımsal Kuraklıkla Mücadele Stratejisi ve Eylem Planı, İklim Değişikliği Stratejisi ve Eylem Planı SKA 2 ile ilgili öne çıkan politika belgeleridir.

SKA 2 ile örtüşen ana politikalar aşağıda yer almaktadır:

- Doğal kaynakları sürdürülebilir kullanan bir tarım sektörünün oluşturulması,
- Yoksulluğun azaltılması, gelir dağılımının iyileştirilmesi ve sosyal içerme,
- Ekonomik faaliyetlere katılımın artırılması,
- Tarımsal desteklerin sürdürülebilir üretim temelinde gözden geçirilmesi,
- Sağlık ve beslenme politikalarının birbirini destekleyecek şekilde belirlenmesi,
- Çocukların yoksulluktan kaynaklanan gıda yoksunluklarının giderilmesi ve erken çocukluk gelişiminin desteklenmesi,
- Gıda, sağlık ve beslenmeye ilişkin verilerin düzenli aralıklarla ve birbiriyle ilişkisi gözetilerek toplanması ve veri kalitesinin iyileştirilmesi,
- Gıdaya erişimin sosyal politikalarla desteklenmesi,
- Tarımsal üretimde verimliliğin artırılması,
- Kırsal alanda yaşam koşullarının iyileştirilmesi,
- Gıda güvenliğini temin etmek üzere ürün stok yönetiminin etkinleştirilmesi,
- Tarım ve gıda ürünlerinin güvenilirliği konusunda etkin denetimin yapılması,
- Tarım işletmelerinin ölçek ve etkinlik sorunlarının giderilmesi,
- Risk yönetimi kapsamında tarım sigortalarının geliştirilmesi,
- Gen kaynaklarının korunması ve gen bankalarının kurulması,
- Tarımsal araştırma ve teknoloji geliştirme faaliyetlerinin desteklenmesi,

- Üretici örgütlerinin pazara erişiminin kolaylaştırılması,
- Gıda sanayiinde yerli hammaddenin rekabetçi fiyat ve kalitede sürdürülebilir temini.

MEVZUAT

Ülkemizde tarımsal verimliliğin ve tarımı zor şartlara dayanıklı kılan (dayanıklı tarım) uygulamaların artırılması çerçevesinde kırsal alanda gelir düzeyinin yükseltilmesi, küçük ve orta ölçekli işletmelerin desteklenmesi, hayvan ve bitki sağlığına yönelik uygulamaların geliştirilmesi, kırsal göçün önlenmesi, iyi tarım uygulamalarının ve organik tarımsal üretimin ve pazarlamanın düzenlenmesi ve geliştirilmesi konuları Tarım Kanunu başta olmak üzere mevzuatımızda yer almaktadır. Ayrıca, tarıma dayalı yatırımların desteklenmesi, doğa kaynaklı afetlerden zarar gören çiftçilerin tarımsal faaliyetlerini sürdürebilmelerinin güvence altına alınması gibi konulara ilişkin yasal düzenlemeler bulunmaktadır. Ekolojik dengenin korunması, toprak ve su kalitesinin artırılıp tarımsal verimin yükseltilmesi, tarımsal işletme yapısının güçlendirilmesi bağlamında yasal düzenlemeler de mevcuttur.

Tarım için çok önemli olan bitki ve hayvanların genetik çeşitliliğini korumak amacıyla, bitki ve hayvansal ve sucul canlıların gen kaynaklarını toplama, depolama, üretim, karakterizasyon, değerlendirme, dokümantasyon ve değişimi gibi konular da düzenlenmiştir.

ÖNE ÇIKAN GELİŞMELER VE GELİŞİM İHTİYACI OLAN ALANLAR

SKA 2 üç ana tema odağında değerlendirilmiştir: i. Yeterli gıdaya erişim ve beslenme ihtiyaçlarının karşılanması, ii. Tarımsal verimliliğin artırılması ve dayanıklı tarım uygulamaları, iii. Genetik kaynakların ve geleneksel birikimlerin paylaşımı.

Türkiye, **yeterli gıdaya erişim ve beslenme ihtiyaçlarının karşılanması** bağlamında gelişmekte olan ülkelerle gelişmiş ülkelerin sorunlarını bir arada barındırmaktadır. Halkın beslenme alışkanlıklarında bölgesel, mevsimsel, sosyo-ekonomik, kent-kır ayrımı gibi değişkenlere göre farklılıklar görüldüğünden, yetersiz beslenme, beslenmenin niteliği, aşırı beslenme Türkiye açısından sorun alanları olarak aynı anda öne çıkmaktadır.

Türkiye'de enerji ve besin öğeleri yönünden beslenme durumuna göre enerjiyi yetersiz düzeyde tüketen aile oranı düşüktür. Toplam protein tüketimi kişi başına yeterli düzeyde

olmakla birlikte ağırlıklı olarak bitkisel kaynaklı olup hayvansal protein tüketimi yetersizdir.

Anne sütüyle emzirmenin teşvikini, tamamlayıcı beslenmeyi, mikro-besin destek programlarını (demir ve D vitamini desteği, tuzun iyotlanması programları) içeren uygulamaların da etkisi ile çocukların beslenme durumunun iyileşmesinde önemli gelişmeler sağlanmıştır. Bu programlar sayesinde; çocuklarda demir eksikliği anemisi görülme oranı yüzde 30'lardan yüzde 6,3'e gerilemiş, D vitamini eksikliği annelere göre çocuklarda yüzde 50 oranında azaltılmıştır.²³ Ancak mikrobis eksiklikleri sebebiyle sağlık sorunu ve risk yaşayan çocuk oranının düşürülmesine yönelik daha fazla ilerleme sağlanmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Türkiye'deki çocukların yüzde 96'sı bebekliğinin bir döneminde anne sütüyle beslenmektedir (2013 TNSA). İlk altı ay içinde yalnızca anne sütüyle beslenen bebek oranı yüzde 41,6'dır. Bu oran yüzde 37'lik dünya ortalamasının üzerindedir.²⁴

Okullarda yürütülen beslenme ve fiziksel aktivite ile ilgili programlarla (Beslenme Dostu Okullar Programı, kantin düzenlemeleri, okul beslenme ve fiziksel aktivite eğitimleri, Sağlıkla İlgili Fiziksel Uygunluk Karnesi vb.) sağlıklı beslenme ve düzenli fiziksel aktivite davranışlarının yerleştirilmesi başta olmak üzere sağlığın korunması ve geliştirilmesi yönünde önemli adımlar atılmıştır.

Beslenme Dostu Okullar Programı ile ülke genelinde okul/kurumların sağlıklı beslenme ve hareketli yaşam konularında teşvik edilmesi ve bu konuda yapılan iyi uygulamaların desteklenmesi ile okul ortamı ve öğrenci sağlığının geliştirilmesi amaçlanmıştır. **Beslenme Dostu Okul Sertifikasına sahip okul sayısı 2016 yılında 1225, 2017 yılında 3949, 2018 yılında bu sayı 5730 iken, 2019 yılı ilk çeyreğinde ise bu sayı 11866'ya ulaşmıştır.**

Türkiyede Sağlıklı Beslenme ve Hareketli Hayat Programı ile çocukluk döneminde sağlıklı beslenme programları yürütülerek 5 yaş altı çocuklarda bodurluk oranının yüzde 7,5'e indirilmesi hedeflenmiştir.

Tarım politikaları ve bu kapsamda destekleme politikalarında demografik gelişmeler, ekonomik kalkınma, kırsal yoksulluğun azaltılması, yeterli beslenme için gereken gıda çeşitliliğinin sağlanması ile AB müzakere süreci ve DTÖ taahhütleri belirleyici olmuştur.

Destekleme politikasında etkinlik sağlamak üzere havza bazlı destekleme modeline geçilmiş, sağlıklı tarım istatistiklerinin elde edilmesi ve tarım envanterinin geliştirilmesine ilişkin bir dizi adım atılmış, kırsal kalkınma politikalarının altyapısının oluşturulmasına yönelik kapsamlı politika dokümanları hazırlanmıştır.

2006 yılında çıkartılan Tarım Kanunuyla çerçevesi belirlenen politikalara istinaden, tarım sektörüne 2018 yılında sağlanan destek tutarı bir önceki yıla göre yüzde 13,9 artırılarak 14,5 milyar TL'ye (3 milyar ABD Doları) yükseltilmiştir. 2019 yılında ise tarımsal destekleme tutarı 16,1 milyar TL (2,9 milyar ABD Doları) olarak öngörülmektedir.

Gıda bankacılığı, gıda israf ve kayıplarının önlenmesi gibi konularda yapılmakta olan uygulama kampanyaların gıda güvencesinin iyileştirilmesi yönünde olumlu katkılar sağlaması öngörülmektedir.

Tarımsal verimliliğin ve sürdürülebilir tarım uygulamalarının artırılması odağında tarımsal istihdamın gelişimi ve etkinliği, tarım işletmelerinin ölçek ve etkinliği ile araştırma-geliştirme faaliyetlerine yönelik politikalar bulunmaktadır. Tarımdaki yapısal değişiklikler ve gıda güvenilirliği düzenlemeleri ile sektörde geçmişe göre önemli ilerleme sağlanmıştır.

Türkiye'de 23,4 milyon hektar olan tarım arazisinin yaklaşık 5 milyon hektarında sulu tarım yapılırken geri kalanında ise yağışa bağımlı kalınmaktadır. Bu nedenle olası bir yağış azlığı üretim miktarı üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Bununla birlikte **yıllık su tüketiminin yüzde 70-75'i sulu tarım alanlarında harcanmaktadır. Dolayısıyla iklim değişikliğinin tarım sektörü üzerinde oluşturabileceği tehdidin önüne geçilmesi gerekmektedir.**

Tarımsal üretim artışının nüfus artışının gereksinimlerini karşılayacak düzeye getirilmesi, yeterli beslenme için gereken gıda çeşitliliğinin öncelikle yerli üretimle sağlanması, iklim değişikliğiyle artış gösteren kuraklık ve diğer afetlere yönelik tedbirlerin geliştirilmesi, atıl tarım arazilerinin değerlendirilmesi, kırsal yoksulluğun azaltılması, üretimde verimliliği de artıracak teknolojik uygulamaların yaygınlaştırılması gelişim alanları olarak öne çıkmaktadır.

23 SB-6-17 Ay Bebek ve Çocuklarda Demir ve D vitamini Eksikliği Durum Belirleme ve Yeni Müdahale Programları Geliştirme Araştırması, 2011

24 UNICEF'in 2012 Dünya Çocuklarının Durumu Raporu

TOPRAKTAN TABAĞA SIFIR GIDA KAYBI	
SKA Hedefleri	2.1- 2.3 - 2.a-12.2-12.3-12.5
Proje Yürütücüsü Kurumlar	Kerevitaş Gıda San. ve Tic. A.Ş.
Başlangıç-Bitiş Tarihleri	2013 - Devam ediyor
<p>Projeyle, tarladan sofraya ulaşma sürecinde sebze ve meyvelerde gerçekleşen kaybın en aza indirilmesi amaçlanmaktadır. Sözleşmeli tarım modeli kapsamında arz-talep optimizasyonu ile üretim miktarı ve fiyatı önceden belirlenerek planlı üretim sağlanmaktadır.</p> <p>Gıda kayıpları;</p> <p>Ekimden hasada tüm üretim sürecinin ziraat mühendislerinin kontrolünde gerçekleştirilmesiyle hastalıklara dayanıklılığı artırılması,</p> <p>Çiftçiye bölgeye uygun verimli sertifikalı tohum sağlanması,</p> <p>Hasat zamanı tayin aletleri sayesinde bitkinin doğru zamanda hasat edilmesi,</p> <p>Modern hasat makineleriyle ürünlerin çok kısa sürede hasat edilip fabrikalara nakledilmesi,</p> <p>Fabrikalarda bekleme ve depolama süreçlerinin kısa tutulması,</p> <p>Üretim tesislerinde tasnif, seçme, yıkama, dondurma ve paketleme gibi işlemlerde ürün kaybının önlenmesine yönelik önlemlerin alınması sayesinde azaltılmaktadır.</p> <p>Ayrıca, üretim sonrası ortaya çıkan bitki kalıntıları öğütülerek yıllık 3.840 büyükbaş hayvanın beslenmesine yetecek hayvan yemi yapılmaktadır. Patates kalıntıları, biogaz tesislerinde yenilenebilir enerji üretiminde değerlendirilerek yıllık 3,7 milyon kWh elektrik elde edilmektedir.</p>	

Türkiye'de tarımsal işletmelerin ortalama büyüklüğü 59 dekar olup, bu haliyle pek çok ülkeden daha küçük ve daha parçalı arazi yapısına sahiptir. İşletme verimliliğinin artırılması için bölünmüş arazilerin toplulaştırılarak tarım parsellerinin ortalama büyüklüklerinin artırılmasına yönelik çalışmalarla birlikte tarım işletmelerinin miras yoluyla bölünmesinin önlenmesine yönelik mevzuat düzenlemesi gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, **2018 yılı sonu itibarıyla 6,1 milyon hektar alanın toplulaştırma çalışmaları tamamlanmış ve bunun 3,6 milyon hektarlık bölümünün tapu tescil işlemleri gerçekleştirilmiştir. Toplulaştırması tamamlanan alanlar dışında halen 2,1 milyon hektar tarım arazisinin toplulaştırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.**

Öte yandan, tarım iş kolunda çalışanların sosyal güvenlik koşullarının iyileştirilmesi ile tarımsal arazi kullanımının etkinleştirilmesi için arazi sahipliği ve intikallere yönelik uygulamaların güçlendirilmesi öncelikli görülmektedir.

İyi Tarım Uygulamaları (İTU) Hakkında Yönetmelik ile çevre, insan ve hayvan sağlığına zarar vermeyen tarımsal üretimin

yapılması, doğal kaynakların korunması, tarımda izlenebilirlik ve sürdürülebilirlik ile güvenilir ürün arzının sağlanması amaçlanmaktadır. Türkiye'de İTU Sertifikası 2007 yılından itibaren verilmeye başlanmış olup, 2018 yılı itibarıyla 63 ilde ve 616 bin hektar alanda üretim yapılmaktadır.

Çevre Amaçlı Tarım Arazilerini Koruma Programı (ÇATAK) ile çevre dostu tarım teknikleri ve kültürel uygulamalarını tercih eden çiftçilere alan bazlı destekleme ödemesi yapılmaktadır. **Proje 58 ilde ve toplam 626 bin ha alanda yürütülmekte olup, çiftçiler 3 yıl süre ile kontrollü olarak desteklenmektedir.**

Tarım Sigortaları Kanunu ile tarımda risk yönetimi yeni bir boyut ve ivme kazanmış olup, üreticilerin zararlarının tazmin edilmesini temin etmek üzere sigorta prim desteği sağlanmasına yönelik uygulamalarda önemli gelişmeler kaydedilmiştir.

Gıda fiyat artışlarının kontrolüne yönelik olarak Gıda ve Tarımsal Ürün Piyasaları İzleme ve Değerlendirme Komitesi oluşturulmuştur. Söz konusu Komite, fiyat artışlarının nedenlerinin belirlenmesi ve gerekli tedbirlerin üretilmesi konusunda çalışmaktadır. Tarımsal üretimin yapısal sorunlarına yönelik politikaların geliştirilmesi fiyat dalgalanmalarının azaltılması hedefine hizmet etmektedir.

Sebze ve meyve ticaretinin merkezi olarak izlenebilmesi, işlemlerin kayıt altına alınması ve sektöre yönelik sağlıklı ve güncel veri tabanının elektronik ortamda oluşturulması amacıyla 2012 yılında Hal Kayıt Sistemi kurulmuştur.

Gen kaynaklarının korunması ile saklanması konusunda Çevre Kanunu çerçevesinde yapılan düzenlemelerin yanı sıra, caydırıcı yaptırımlar uygulanmış ve sosyal bilinçlendirme çalışmalarıyla toplumsal bilinç artırılmıştır. Birçok ülkeyle yapılan tarım alanında teknik, bilimsel ve ekonomik iş birliği protokolleri ile tarımsal üretimin kapasitesi artırılmış, gıda ve tarımsal gen kaynaklarının korunmasına ilişkin düzenlemeler yapılmıştır.

Biyçeşitliliği koruma altına almak ve gelecek nesillerin gıda güvenliğini garanti altına almak için **2010 yılında Türkiye'nin ikinci tohum gen bankası olan Ulusal Gen Bankası ve Herbaryumu, 2017 yılında ise Ulusal Starter Kültür Gen Bankası kurulmuştur.** Ayrıca, hayvan gen kaynaklarının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmakta ve tıbbi ve aromatik bitkilere yönelik araştırmalar artırılmaktadır.

Gen kaynaklarının korunması ile saklanması politikalarına ve uygulamalarına önem verilmekle birlikte kayıt ve kullanım gibi hususlarda çalışmaların devam ettirilmesi gerekmektedir.

Başta tarla bitkileri ve bağ-bahçe bitkileri olmak üzere, tüm bitki türlerine ilişkin çeşitlerin ve diğer gen kaynaklarının kayıt altına alınması, özel sektör araştırma kuruluşlarının yetkilendirilmesi ve denetimine ilişkin düzenlemeler yapılmıştır.

Biyogüvenlik Kanunu ile bilimsel ve teknolojik gelişmeler çerçevesinde, **modern biyoteknoloji kullanılarak elde edilen genetik yapısı değiştirilmiş organizmalar ve ürünlerinden kaynaklanabilecek riskleri engellemek**, sürdürülebilirliğin sağlanması amacıyla biyogüvenlik sisteminin kurulması ve uygulanması, bu faaliyetlerin denetlenmesi ve izlenmesi ile ilgili usul ve esaslar belirlenmiştir.

Gen kaynaklarının korunması ile saklanması politikalarına ve uygulamalarına önem verilmekle birlikte kayıt ve kullanım gibi hususlarda çalışmaların devam ettirilmesi gerekmektedir.

SONRAKİ ADIMLAR:

Önümüzdeki dönemde SKA 2'ye erişilmesi için aşağıdaki politikaların uygulanması hedeflenmektedir:

- Kendine yeterliliği artırmak için üretim ve verimlilik artışı, işletme ölçeklerinin büyütülmesi,
- Gıda israf ve kaybının azaltılarak hedef kitleye gıda yardımlarının artırılması,
- Tarımsal üretimin devamlılığı için kırsalda yaşayanların yerinde istihdamının desteklenmesi,
- Tarımsal Ar-Ge hizmetlerinin ve desteklerinin etkinleştirilmesi,
- Gen kaynaklarının ve biyoçeşitliliğin korunması için mevzuatın geliştirilmesi,
- Yeni teknolojilere ve değişen iklim şartlarına uyum sağlayan tarımsal üretim yöntemlerine geçilmesi,
- Desteklemede tarımsal üretim maliyeti-gelir dengesinin gözetilmesi,
- Tarımsal eğitim ve yayım faaliyetleri ile üreticinin sektörde tutunmalarının sağlanması ve verimliliklerinin artırılması,
- Daha verimli üretim ve pazara erişim için, özellikle küçük tarımsal işletmelerin örgütlenmesi,
- Dezavantajlı grupların temel gıda gereksinimlerinin karşılanması,
- Gençleri ve kadınları destekleyerek tarımsal işgücünün sürdürülebilirliğinin sağlanması,
- Gıda-sağlık-beslenme politikalarının koordinasyon ve işbirliğinin artırılması,
- Tarımsal istatistik altyapısının geliştirilmesi.

5.3. SKA 3: SAĞLIKLI VE KALİTELİ YAŞAMI HER YAŞTA GÜVENCE ALTINA ALMAK

Ülkemizde 2000'li yılların başından itibaren yürütülen **Sağlıkta Dönüşüm Programı çerçevesinde sağlık alanında fiziki altyapı, hizmet kalitesi, hizmete erişim ve mali destekler bağlamında reform niteliğinde olan önemli değişiklikler yapılmıştır.** Bu gelişmelerin etkisiyle hedeflerle ilişkili tüm göstergelerde iyileşme sağlanmış olup göstergeler açısından **SKA 3 Türkiye'nin en iyi durumda olduğu amaçlardan biri haline gelmiştir.**

POLİTİKALAR

Kalkınma Planı, Yıllık Programlar ve ilgili kamu kurumlarını stratejik planlarının yanı sıra Türkiye Obezite ile Mücadele Programı ve Ulusal Eylem Planı, Ulusal Kanser Kontrol Programı, Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı, Akılcı İlaç Kullanımı Ulusal Eylem Planı, Türkiye İlaç Sektörü Strateji Belgesi ve Eylem Planı, Ulusal Tütün Kontrolü Strateji Belgesi ve Eylem Planı, Uyuşturucu ile Mücadele Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı, Türkiye Bulaşıcı Olmayan Hastalıklar Çok Paydaşlı Eylem Planı, Türkiye Sağlıklı Yaşlanma Eylem Planı ve Uygulama Programı, Karayolları Trafik Güvenliği Stratejisi ve Eylem Planı, Trafik Güvenliği Uygulama Politika Belgesi SKA 3 ile ilgili öne çıkan politika belgeleridir.

SKA 3 ile örtüşen ana politikalar aşağıda yer almaktadır:

- Ruh sağlığının geliştirilmesi,
- Anne, çocuk ve ergen sağlığının korunması ve geliştirilmesi,
- Üreme sağlığı ve farkındalığının geliştirilmesi,
- Bulaşıcı hastalıklar ve risk faktörleriyle mücadele edilmesi,
- Bulaşıcı olmayan hastalıkların önlenmesi için sağlıklı hayat tarzının teşvik edilmesi,
- Koruyucu sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi,
- Uyuşturucu bağımlılığı ile mücadelenin sürdürülmesi kapsamında farkındalığın artırılması, tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerine erişimin kolaylaştırılması, sosyal uyum mekanizmalarının yaygınlaştırılması,
- Tütün ve tütün ürünleri kullanım oranlarının azaltılması amacıyla özellikle çocuklara ve gençlere yönelik politika ve uygulamalara ağırlık verilmesi,
- Akılcı ilaç kullanımının sağlanması,
- Sağlık hizmet sunum kalitesinin artırılması,

- Erişilebilir, nitelikli, maliyet etkin ve sürdürülebilir sağlık hizmet sunumunun sağlanması,
- Sağlık hizmetine ilişkin fiziki altyapının nitelik ve nicelik açısından güçlendirilmesi,
- Sağlık insan kaynağının genişletilmesi ve nitelik olarak geliştirilmesi,
- Veri ve kanıta dayalı sağlık politikalarının geliştirilmesi ve bu amaçla uluslararası karşılaştırmalara imkân verecek standart ve kalitede verilerin üretilmesi.

MEVZUAT

Yürürlükteki mevzuat, sağlık risklerinin önlenmesi ve sağlık hizmetlerinin yurt içinde eşit, ulaşılabilir, kaliteli, hızlı ve verimli olarak yürütülmesini amaçlayan düzenlemeler getirmektedir. Bu çerçevede, bütüncül bir yaklaşım ile sağlığın geliştirilmesine yönelik önleyici, koruyucu, tedavi edici ve rehabilite edici yapı bir arada ele alınmakta ve koruyucu-önleyici yaklaşımlara öncelik verilmektedir.

Ayrıca, mevzuat madde bağımlılığı ile mücadele kapsamında bağımlılık yapması muhtemel maddelerin üretimine, taşınmasına, kullanımına ve satışına yönelik kısıtlamalar, yasaklamalar ve yaptırımlar getirmektedir.

ÖNE ÇIKAN GELİŞMELER VE GELİŞİM İHTİYACI OLAN ALANLAR

SKA 3 iki ana tema odağında değerlendirilmektedir: i. Koruyucu sağlık hizmetlerine yönelik programlar ve ii. Sağlık hizmet sunumunun ve altyapısının geliştirilmesi

Koruyucu sağlık hizmetleri ve sağlıklı yaşamın teşvik edilmesi bağlamında, ülkemizde anne-çocuk sağlığı, bulaşıcı ve bulaşıcı olmayan hastalıklarla mücadele, ruh sağlığı, alkol, tütün ve madde bağımlılığı ve üreme sağlığı konularına yönelik geniş kapsamlı politikalar uygulanmaktadır.

Sağlıkta Dönüşüm Programı kapsamındaki başta olmak üzere çok sayıda proje gerçekleştirilmektedir. Bu projelerin büyük bölümü zaman içinde reformlar niteliğinde genel yapılmaya entegre edilerek süreklilik kazanmıştır.

Bağışıklama, doğum öncesi bakım, üreme sağlığı, okul sütü, beslenme dostu okul, kanser kontrol ile bulaşıcı ve bulaşıcı olmayan hastalıklarla mücadele programları örnek olarak öne çıkmaktadır.

Doğum öncesi ve sonrası bakım hizmetleri, yeni doğan tarama-bakım programlarındaki gelişmelerle **neonatal ölüm hızı 2017 yılında 1.000 canlı doğumda 5,8'e, bebek ölüm hızı 1.000 canlı doğumda 9,2'ye, 5 yaş altı çocuk ölüm oranı ise binde 11,2'ye düşmüştür. Anne ölüm oranı ise 100.000 canlı doğumda 14,6'dır. Tüm bu alanlarda 2030 küresel hedefi aşmıştır.**

Anne Dostu Hastane Programı ile Misafir Anne Projesi, gebe ve lohusa izlemesi ile tüm doğumların hastanede güvenli koşullarda gerçekleştirilmesini sağlamak, anne ve bebek ölümlerini azaltmak amacıyla başlatılmıştır. Belirlenen 10 kriteri yerine getiren hastanelere "Anne Dostu Hastane" unvanı verilmektedir. Misafir Anne Projesi ile riskli gebelerin güvenli ortamlarda misafir edilmesine başlanmıştır. 2019 yılı ocak ayı itibarıyla 54 hastane "Anne Dostu Hastane" unvanı almıştır.

Ülkemizde yürütülmekte olan **Genişletilmiş Bağışıklama Programı** (GBP) kapsamında Boğmaca, Difteri, Tetanoz, Kızamık, Kızamıkçık, Kabakulak, Tüberküloz, Poliomyelit ve Hepatit-B, Hepatit A, Pnömonokok, Su Çiçeği ile Hemofilus influenza tip B'ye bağlı hastalıkların ve bu hastalıklardan kaynaklanan bebek ve çocuk ölümleri ile sakatlıkların engellenmesi hedeflenmektedir. Doğan her bebek aşı takvimine uygun olarak ücretsiz olarak aşılanmaktadır. Genişletilmiş deyimine ise aşısız veya eksik aşıları bebek ve çocukların tespit edildiği anda aşılanmasının sağlanması ve bu uygulamanın ülke genelinde her yerde eşit olarak yapılması anlamını vurgulamak için kullanılmaktadır. Bulaşıcı hastalıklarla mücadele kapsamında yerel yönetimler ile birlikte önemli çalışmalar yürütülmektedir. Örneğin, Mersin Büyükşehir, Beşiktaş, Konak, Şişli, Nilüfer ve Çankaya Belediyeleri bünyesinde gönüllü test ve danışmanlık merkezleri oluşturulmuştur. Hem küresel ölçekte hem de Türkiye için ölümlerin kaynağı, bulaşıcı hastalıklardan bulaşıcı olmayan hastalıklara (BOH) doğru kaymaktadır.

Ülkemizde **BOH'ların toplam hastalık yükü içerisindeki payı 2002 yılında yüzde 69,7 iken, 2017 yılında yüzde 82 seviyesine yükselmiştir.** BOH'ın risk faktörlerinin azaltılmasına

yönelik çalışmalar **Sağlıklı Yaşam ve Hareketlilik Öncelikli Dönüşüm Programı** çerçevesinde ele alınmıştır. BOH'ın erken teşhisinde, tedavisinde ve süreç yönetimi konusunda birinci basamak sağlık hizmetleri düzeyinde, kardiyovasküler risk değerlendirilmesi, hipertansiyon ve diyabet hastalıklarının takibine yönelik çalışmalar yürütülmektedir.

Sağlıklı hayat tarzının teşvik edilmesi için sağlıklı beslenme ve hareketli hayat alışkanlıklarının kazandırılması ve obezitenin önlenmesi amacıyla Türkiye Sağlıklı Beslenme ve Hareketli Hayat Programı, Türkiye Diyabet Programı ve Türkiye Aşırı Tuz Tüketiminin Azaltılması Programı yürütülmektedir. Ayrıca, Sağlıklı Hayat Merkezleri ve bazı Toplum Sağlığı Merkezlerinde sağlıklı beslenme ve obezite tedavisi için danışmanlık hizmeti verilmektedir. 2018 yılında 235.000 kişiye danışmanlık hizmeti verilmiştir.

2018 yılında başlatılan **Sağlık Riski Tarama Programı** kapsamında muhtemel hastalıkların daha ortaya çıkmadan önlenmesi için yaş, cinsiyet ve risk gruplarına göre **check-up programları** uygulanmaktadır. Bu kapsamda kan basıncı, kan şekeri, kolesterol ve yağ düzeyleri, EKG (kalp grafisi), idrar tahlilleri, karaciğer ve böbrek fonksiyon testleri ile kanser taraması hizmetleri verilmektedir. 2015 yılında 155 olan Kanser Erken Teşhis, Tarama ve Eğitim Merkezi sayısı 2017 yılında 166'ya yükselmiştir. Söz konusu merkezleri yaygınlaştırma çalışmaları devam etmektedir.

Çocuklarda yetersiz ve dengesiz beslenmenin engellenmesi amacıyla 2010 yılından beri Beslenme Dostu Okul Programı uygulanmakta olup 2016 yılında söz konusu program daimi hale getirilmiştir. Bu programla, okul kantinlerinde sağlığa zararlı yiyeceklerin satışı yasaklanmıştır.

2014 yılından itibaren ağır ruhsal bozukluğu olan hastalara psikolojik destek hizmetlerinin birinci basamak sağlık hizmetlerine entegre bir biçimde sunulabilmesi için **Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri** kurulmaya başlanmış olup sayıları yurt genelinde 163'e ulaşmıştır.

Madde ve tütün bağımlılığının önlenmesi ve trafik kazalarından kaynaklanan ölüm ve yaralanmaların azaltılmasına yönelik tedbirler geliştirilmiştir.

Giderek yaygınlaşmakta olan madde bağımlılığı, sosyal bir sorun olmanın yanında ciddi bir sağlık tehdidi oluşturmaktadır. Bu kapsamda toplumu her türlü uyuşturucu madde kullanımından uzak tutmak amacıyla 2015 yılında **Ulusal Uyuşturucu ile Mücadele Acil Eylem Planı** uygulamaya konmuş, ardından kapsamı 2023'e kadar uzanan **Uyuşturucu ile Mücadele Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planları** yayımlanmıştır.

Madde bağımlılarının tıbbi ve psiko-sosyal tedavi ile rehabilitasyonlarının yapıldığı tedavi merkezlerinin sayılarının artırılmasına ve nitelik olarak iyileştirilmesine devam edilmektedir. **2014 yılında 3 olan Çocuk ve Ergen Madde Bağımlılığı Merkezi (ÇEMATEM) sayısı 2019 yılı itibarıyla 9'a, 24 olan yataklı Alkol-Madde Bağımlılığı Araştırma Tedavi ve Eğitim Merkezi (AMATEM) sayısı 41'e ve bu kurumlardaki toplam yatak sayısı 710'dan 1.158'e yükseltilmiştir. Yataklı tedavi merkezlerinin yanı sıra 66 ayakta tedavi merkezinde de bağımlılık tedavisi sunulmaktadır.**

2014 yılından beri yürütülmekte olan Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitimi Projesi kapsamında tütün, alkol, madde ve teknoloji bağımlılığı konusunda öğrenciler başta olmak üzere toplumda konuyla ilgili farkındalık artırılması amacıyla eğitim öğretim çalışmaları yapılmaktadır.

Yerel yönetimlerin de uyuşturucuyla mücadele kapsamında yürüttükleri çalışmalar vardır. Örnek olarak, Sakarya Büyükşehir Belediyesi Uyuşturucuyla Mücadele İl Eylem Planını hazırlamış, 3 bin 189 kişiye eğitimler verilmiştir. Edirne Belediyesi ise İl Emniyet Müdürlüğü ile birlikte Madde Bağımlılığıyla Mücadele projesini yürütmektedir.

Tuzla Belediyesi ve Tuzla Kaymakamlığı öncülüğünde ve sivil inisiyatifin katılımıyla gerçekleştirilen "Tuzla'da Hep Birlikte Madde Bağımlılığına Hayır" Projesi kapsamında gönüllülük esaslı olarak farkındalık çalışmaları gerçekleştirilmiş, 311 gönüllü ile 189 eğitimde 7.326 kişiye eğitim verilmiştir.

Türkiye 2004 yılında Tütün Kontrol Çerçeve Sözleşmesini imzalayan ilk ülkeler arasında yer almıştır. Bu kapsamda 2008 yılında yapılan hukuki düzenlemeyle tütün ürünü tüketilmesinin yasaklandığı yerler genişletilmiş ve "bütün kamusal kapalı alanlar" bu yasak kapsamına alınmıştır. Ayrıca Ulusal Tütünle Mücadele Kontrol Programı (2008-2012), Ulusal Tütün Kontrol Programı Eylem Planı (2015-2018) ve Tütün Kontrolü Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2018-2023) hayata geçirilmiştir. Bunun yanında 2018 yılında getirilen yeni bir hukuki düzenlemeyle tütün ürünlerinin paketlerine ilişkin standartlar yeniden düzenlenmiş, satış yerleri ve yazılı, görsel ve sosyal medya alanlarına ilişkin ilave kısıtlamalar getirilmiştir.

Tütünle mücadele başta Sayın Cumhurbaşkanımız olmak üzere siyasi irade, merkezi ve yerel yönetimler, STK'lar ve medya tarafından el birliğiyle kararlılıkla sürdürülmektedir. Koruyucu-önleyici faaliyetlerle birlikte tütün ürünü kullanan kişilere ALO 171 Sigara Bırakma Danışma Hattı ve sigara bırakma poliklinikleri aracılığıyla ücretsiz olarak hizmet sunulmaktadır. Türkiye bu yönde yürüttüğü çalışmalarla dünyaya örnek olmaktadır.

Bulaşıcı olmayan hastalıkların erken teşhisi, tedavisinde ve süreç yönetiminde birinci basamak sağlık hizmetlerinde kardiyovasküler risk değerlendirilmesi, hipertansiyon ve diyabet hastalıklarının takibine yönelik çalışmalar etkin bir şekilde devam etmektedir.

Sağlık alanındaki tüm bu gelişmelere rağmen, dünyada olduğu gibi ülkemizde de bulaşıcı olmayan hastalıklarla mücadele, koruyucu sağlık hizmetleri ve artan yaşlı nüfusun sağlık sorunlarının çözümlenmesine yönelik tedbirlerin genişletilmesi önemini korumaktadır.

Önemli bir sosyo-ekonomik sorun olan trafik kazalarından kaynaklı can ve mal kayıplarının en aza indirilmesi için tedbirler alınmaya devam edilmektedir. Ancak, karayollarının standartlarındaki iyileşmeler ve bölünmüş yol yapımındaki hızlı ilerlemelerin olumlu etkisi olmasına rağmen can kaybı gelişmiş ülke ortalamalarına göre hala yüksek düzeydedir.

Sağlık hizmet sunumunun ve altyapısının geliştirilmesi kapsamında sağlık insan gücü, yatırımların ve hizmetlerin finansmanı, genel sağlık sigortası ve ilaca erişim hususlarında önemli gelişme kaydedilmiştir.

Sağlıkta Dönüşüm Programı kapsamında elde edilen kazanımlar sayesinde gerek fiziksel altyapı gerekse insan kaynağında önemli bir mesafe kat edilmiştir. 2015 yılında 26,6 olan on bin kişiye düşen yatak sayısı 2017 yılında 27,9'a yükselmiştir. **Nitelikli yatak sayısının toplam yataklar içerisindeki oranı ise 2015 yılında yüzde 59,7 iken bu oran 2017 yılında yüzde 67,2'ye çıkmıştır.**

Ülke genelindeki hekim, hemşire ve diğer sağlık personeli sayısındaki artışla beraber, kişi başına düşen sağlık personeli sayılarında gelişmiş ülkelerin seviyelerine yaklaşmıştır. **2015 yılında 100 bin kişiye düşen toplam hekim ve hemşire/ebe sayıları sırasıyla 179 ve 261 iken 2017 yılında bu rakamlar 186 ve 272'ye yükselmiştir.**

Birinci basamak sağlık hizmeti veren kurum sayısı artmış ve acil hizmetlerin altyapısı 2015 yılına göre gelişmiştir. **Aile Hekimliği Birimi ve Aile Sağlığı Merkezi** sayıları 2015 yılına göre 2017 yılında sırasıyla 21.696'dan 25.198'e ve 6.902'den

7.774'e yükselmiştir. Türkiye genelinde 2017 yılı itibarıyla 3.481 kişiye bir aile hekimi hizmet sunmaktadır. Ancak aile hekimi başına düşen kişi sayısı açısından istenen seviyeye henüz ulaşılamamış olup, iller arasında dengeli dağılım ihtiyacı devam etmektedir.

EVDE SAĞLIK HİZMETLERİ SUNUMU

İlgili SKH'ler	3.8
Proje Yürütücüsü	Sağlık Bakanlığı
Başlangıç-Bitiş Tarihleri	2010 - Devam ediyor
<p>Bedensel ve zihinsel şartları nedeniyle yatağa ve/veya eve bağımlı olan bireylere yaşamını sürdürdüğü mekânda, sosyal ve psikolojik danışmanlık hizmetleri de dahil muayene, tetkik, tahlil, tedavi, tıbbi bakım, takip ve rehabilitasyon hizmetleri sunulmaktadır. Ayrıca hasta ve yakınlarına bakım konusunda eğitim verilmektedir. Bu hizmetlerle, hastanın kaliteli bakım alması sağlanmakta, enfeksiyon riski azaltılmakta, iyileşme süreci hızlandırılmakta ve hem hastanın hem de ailelerin yaşam kalitesi, memnuniyeti ve konforu artırılmaktadır.</p> <p>Merkezi ve yerel yönetimleri işbirliği ile yürütülen program ile hizmetlerin sürdürülebilirliği sağlanmaktadır. 2018 yılı sonu itibarıyla hizmet veren ekip sayısı 1.600 kişiye, ulaşılan hasta sayısı ise 1,25 milyona yükselmiştir. 2019 yılında hizmet sunulan hasta sayısının 1,35 milyona, ekip sayısının ise 1.800'e yükseltilmesi hedeflenmektedir.</p>	

Tüm bireylerin insan hakkı olan sağlık hizmetlerine erişimin güvence altına alınması için 2006 yılında Genel Sağlık Sigortası (GSS) sistemi kurulmuş, 2012 yılında da GSS primini ödeme gücü olmayan kişilerin primlerinin devlet tarafından ödenmesine başlanarak evrensel sağlık güvencesi fiilen uygulamaya geçirilmiştir.

Ülkemize göç eden sığınmacılara ve göçmenlere gerek koruyucu gerekse tedavi edici sağlık hizmetlerinin Türk vatandaşlarıyla aynı kalitede ve erişim şartlarıyla sunulması konusunda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu çerçevede, birinci ve ikinci basamak sağlık hizmetleri sunumu geliştirilmekte ve Geçici Barınma Merkezleri ve göçmenlerin yoğun yaşadığı yerlerde Göçmen Sağlığı Merkezleri kurulmaktadır. 29 ilde yabancı sağlık personelinin de istihdam edildiği 178 göçmen sağlığı merkezinde toplam 688 göçmen sağlığı birimi açılmıştır. Söz konusu birimlerde sığınmacılarla aynı milliyetten sağlık çalışanlarının istihdam edilebilmesi için "Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik" ve "Yabancı Meslek Mensuplarının Türkiye'de Özel Sağlık Kuruluşlarında Çalışma Usul ve Esaslarında Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik" düzenlenmiştir.

2015 yılında **E-nabız** uygulamasına başlanmış olup bu sayede vatandaşların tıbbi özgeçmişlerine internet ve mobil cihazlar üzerinden erişebilecekleri bir kişisel sağlık kaydı sistemi oluşturulmuştur. E-nabız sistemiyle kişilerin verdikleri yetki çerçevesinde, sağlık personeli hastaların tıbbi kayıtlarına ulaşabilmekte böylece teşhis ve tedavi sürecinin kalitesi ve hızı artırılmaktadır.

Sağlık personelinin ve halkın bilinçlendirilmesi, ilaç ve tıbbi cihazların kalitesi, kullanımı ve bunlara yönelik harcamaların etkinliğinin kontrol edilebilmesi için **Akılcı İlaç Kullanımı Ulusal Eylem Planı** 2014-2017 döneminde uygulanmıştır. Eylem Planı kapsamında antibiyotik kullanım oranının düşürülmesi amaçlanmış ve 2015 yılında 40,5 olan 1000 kişiye düşen günlük antibiyotik kullanım dozu 2017 yılında 35,3'e düşürülmüştür.

Sağlık alanındaki Ar-Ge faaliyetlerini güçlendirmek ve yönlendirmek amacıyla 2014 yılında Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı kurulmuştur.

2015 yılında fiyatlandırma, kamu alımları, kamu destekleri, ticaret ve sağlık teknolojisi politikaları, veri yönetimi ve özel kesimle diyalog gibi hususları koordine etmek üzere Sağlık Endüstrileri Yönlendirme Komitesi oluşturulmuştur.

Temel sağlık hizmetlerine genel yaklaşım modeli çerçevesinde 2014 yılında **Çok Paydaşlı Sağlık Sorumluluğunu Geliştirme Programı** uygulamaya geçirilmiştir. Programda ilk aşamada koruyucu sağlık ve sağlığın geliştirilmesi hizmetlerinde, ikinci aşamada ise tedavi ve rehabilite edici sağlık hizmetlerinde ilgili tüm aktörlere sorumluluk ve görevlerin verilmesini öngören çok paydaşlı bir yaklaşım benimsenmiştir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi ve diğer pek çok belediye tarafından evde sağlık hizmetleri ve yaşlı destek programları sağlanmaktadır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi bugüne kadar 1.200.985 kez evde hemşirelik bakımı hizmeti gerçekleştirmiştir.

Sağlığın finansmanı kapsamında özel sektörün sağlık alanında payının artırılmasına yönelik tedbirler alınmaktadır. **2017 yılı itibarıyla mevcut hastanelerin yüzde 37'si özel sektöre ait olup 2016 yılında 47.143 olan özel hastane yatağı sayısı 2017 yılında 49.200'e ulaşmıştır.**

Risk azaltımı ve risk yönetimi kapsamında özellikle afetlere bağlı dışsal faktörlerin sağlık üzerine etkisini azaltmaya yönelik Sağlık Afet Koordinasyon Merkezi (SAKOM) kurularak önemli ilerlemeler kaydedilmiştir.

Konusunda uzman gönüllü sağlık personelinin oluştuğu **Ulusal Medikal Kurtarma Ekibi** (UMKE) olağan dışı olaylar ve doğal afetlerde acil tıbbi yardım ve medikal kurtarma yapmaktadır. UMKE bünyesindeki gönüllü sağlık personeli sayısı ve farklı dallardaki uzmanlaşmış medikal ekiplerin niteliği açısından medikal kurtarma konusunda dünyada ilk sıralarda yer almaktadır.

SONRAKİ ADIMLAR:

Önümüzdeki dönemde SKA 3'e erişilmesi için aşağıdaki politikaların uygulanması hedeflenmektedir:

- Anne, çocuk ve ergen sağlığının korunması ve geliştirilmesi alanındaki çalışmaların sürdürülmesi,
- Üreme sağlığı ve farkındalığının geliştirilmesi amacıyla eğitim programlarının yaygınlaştırılması,
- Bulaşıcı hastalıklar ve risk faktörleriyle mücadele edilerek, bu alanda yerel yönetimlerle işbirliklerinin artırılması,

- Koruyucu sağlık hizmetleri ve sağlıklı yaşam tarzının teşvik edilmesi amacıyla programların geliştirilmesi ve hizmetlerin yaygınlaştırılması,
- Uyuşturucu bağımlılığıyla mücadelenin sürdürülmesi kapsamında, farkındalığın artırılması, tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerine erişimin güçlendirilmesi ve sosyal uyum mekanizmalarının yaygınlaştırılması,
- Tütün ve tütün ürünleri kullanım oranlarının azaltılması hedefine yönelik projeler geliştirilmesi,
- Sağlık hizmet sunum kalitesinin artırılarak, evde hasta bakımı, aile hekimliği gibi hizmetlerin yaygınlaştırılmasının sağlanması,
- Sağlık hizmeti fiziki altyapısının nitelik ve nicelik açısından güçlendirilmesi,
- Veri ve kanıta dayalı sağlık politikalarının geliştirilebilmesi için uluslararası standart ve kalitede veri üretilmesi,
- Bulaşıcı olmayan hastalıklarla mücadeleye çok sektörlü olarak etkin bir şekilde devam edilmesi,
- Arz ihtiyaç dengesi gözetilerek sağlık profesyonellerinin istihdamının ve niteliğinin artırılması,
- Akılcı ilaç kullanımına ilişkin vatandaş ve sağlık personelinin bilinç düzeyi ve farkındalığı artırılarak, antibiyotik tüketim miktarının azaltılması.

5.4. SKA 4: KAPSAYICI VE HAKKANİYETE DAYANAN NİTELİKLİ EĞİTİMİ SAĞLAMAK VE HERKES İÇİN YAŞAM BOYU ÖĞRENİM FIRSATLARINI TEŞVİK ETMEK

Son yıllarda Türkiye'de eğitime erişimde önemli mesafe kat edilmiş olup öğretmen nitelikleri başta olmak üzere eğitimin niteliğinin artırılması hedeflenmektedir. Eğitim sisteminde bireylerin kişilik ve kabiliyetlerini geliştiren, fırsat eşitliğine dayalı, kaliteyi yükselten bir dönüşüm programı uygulanmaktadır.

Kapsayıcı, fırsat eşitliğine dayalı kaliteli bir eğitime ve hayat boyu öğrenme imkânlarına erişimin sağlanması; yoksulluğun azaltılması, nitelikli istihdam ve ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi başta olmak üzere tüm SKA'lara ulaşmada en önemli politikalarından biridir.

POLİTİKALAR

Kalkınma Planları ve ilgili kamu kurumlarının stratejik planlarının yanı sıra; MEB Strateji Belgesi ve Eylem Planı, Hayat Boyu Öğrenme Strateji Belgesi, Mesleki ve Teknik Eğitim Strateji Belgesi ve Eylem Planı, 2023 Eğitim Vizyonu Belgesi, Öğretmen Strateji Belgesi ve Ulusal İstihdam Stratejisi ve Eylem Planı SKA 4 ile ilgili temel politika belgeleridir.

SKA 4 ile örtüşen ana politika çerçevesinin bileşenleri aşağıdaki başlıklardan oluşmaktadır:

- Eğitimin tüm kademelerinde okullaşma oranlarının artırılması,
- Başta engelliler ve kız çocukları olmak üzere tüm çocukların okula erişiminin ve eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması,
- Başta öğretmen nitelikleri, öğrenme ortamları, müfredat ve kurumsal kapasite alanlarında olmak üzere eğitimde kalitenin artırılması,
- Teknolojinin eğitim ile entegrasyonunun sağlanması,
- Okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması ve bütüncül bir yaklaşımla yürütülmesi,
- Okul öncesi eğitime yönelik fiziksel altyapı ve öğretmen ihtiyacının karşılanması,
- İşgücü piyasasının ihtiyaç duyduğu nitelik ve türde mesleki eğitim programlarının geliştirilmesi, ortaöğretim ve yükseköğretimin içeriğinin bu doğrultuda düzenlenmesi,
- Nitelikli işgücünün yetiştirilmesinde uygulamalı eğitime ağırlık verilmesi,
- Beceri kazandırma ve meslek edindirme faaliyetlerinin artırılması,
- Hayat boyu öğrenme yaklaşımı çerçevesinde işgücü

- piyasasıyla uyumu güçlendiren, fırsat eşitliğine dayalı, kalite odaklı dönüşümün sürdürülmesi,
- Kırılgan gruplara yönelik hayat boyu öğrenme fırsatlarının artırılması,
  - Eğitimden erken ayrılmaların önlenmesi, devamsızlıkların azaltılması ve eğitim dışında kalan bireylerin yeniden eğitime katılmalarının sağlanması,
  - Özel eğitime gereksinim duyan engellilerin ve özel yetenekli bireylerin, bütünleştirme eğitimi doğrultusunda, uygun ortamlarda eğitimlerinin sağlanması amacıyla beşeri ve fiziki altyapının güçlendirilmesi,
  - Eğitimin finansmanında özel sektörün payının artırılması,
  - Öğretmenlerin kişisel ve mesleki gelişiminin sürekli kılınması.

MEVZUAT

Mevzuatımızda fırsat eşitliğine dayalı, ücretsiz ve kaliteli eğitime erişim hakkının sağlanmasına yönelik düzenlemeler bulunmaktadır. Milli Eğitim Temel Kanunu uyarınca, eğitim kurumlarında kadın ve erkek herkese fırsat ve imkân eşitliği sağlanarak her bir bireyin hakkaniyetli ve kaliteli bir eğitime erişim hakkı güvence altına alınmıştır. Mevzuatımızda, maddi imkânlardan yoksun öğrencilerin en yüksek eğitim kademelerine kadar öğrenim görmelerini sağlamak amacıyla parasız yatılılık, bursluluk, öğrenim harcı ve kredi destekleri şeklinde imkânlar düzenlenmiştir.

Bireysel ve gelişim özellikleri ile eğitim yeterlilikleri bakımından akranlarından beklenen düzeyden anlamlı farklılık gösteren bireylerin özel olarak yetiştirilmiş personel, geliştirilmiş eğitim programları ve yöntemleriyle uygun ortamlarda eğitime eşit biçimde erişimlerinin sağlanması da mevzuatımızda düzenlenmiştir.

ÖNE ÇIKAN GELİŞMELER VE GELİŞİM İHTİYACI OLAN ALANLAR

SKA 4 üç ana tema odağında değerlendirilmektedir: i. Kaliteli eğitime erişim ii. Eğitimde fırsat eşitliği ve iii. Mesleki ve hayat boyu eğitim.

Kaliteli eğitime erişim bağlamında, okullaşma oranları artırılmış, beşeri ve fiziki altyapı iyileştirilmiş ve derslik başına düşen öğrenci sayısı azaltılmış, müfredat güncellenmiş, öğretmenlerin hizmet içi eğitimlerine ağırlık verilmiş ve eğitimin tüm kademelerine ayrılan kaynak artırılmıştır.

2000-2016 döneminde zorunlu eğitimin önce 8 yıla, ardından da 12 yıla çıkarılmasıyla öğrenci sayısı ve net okullaşma oranında ilerleme sağlanmıştır. Ayrıca ortaöğretimde öğrencilere açık öğretime devam imkânı da tanınmıştır.

Erişim imkânlarının artmasının sonucu olarak ortalama eğitim süresi 7,6 yıla, eğitimde kalma beklentisi 17,7 yıla yükselmiştir.

Eğitime erişim kapsamında yapılan çalışmalar, uygulamalar ve projelerin etkisiyle 2002-2003 eğitim-öğretim yılında ilköğretimde yüzde 91, ortaöğretimde yüzde 50,6 olan net okullaşma oranı 2017-2018 eğitim-öğretim yılında sırasıyla yüzde 96,1 ve yüzde 83,6'ya yükselmiştir. Yükseköğretime erişim de artmış, 18-22 yaş için örgün eğitimde net okullaşma oranı 2017-2018 eğitim-öğretim yılı itibarıyla yüzde 45,6'ya ulaşmıştır.

2018 yılında kurulan 16 devlet ve 4 vakıf üniversitesiyle toplam üniversite sayısı 207'ye ulaşmış, yükseköğretim öğrenci sayısı da 8 milyonu aşmıştır. Böylece Avrupa'da yükseköğretim alanında ikinci en büyük öğrenci sayısına sahip ülke konumuna gelinmiştir.

Erken çocukluk eğitiminin yaygınlaştırılmasına yönelik faaliyetler neticesinde okul öncesi eğitime erişimde önemli gelişmeler yaşanmıştır. **Okul öncesi eğitimde 2002-2003 eğitim öğretim döneminde 4-5 yaş için yüzde 11,7 olan net okullaşma oranı 2017-2018 eğitim öğretim döneminde yüzde 50,4'e yükselmiştir.**

Eğitimde kalitenin artırılmasına yönelik ikili eğitimden tekli eğitime geçiş devam etmektedir. 2013-2014 döneminde tekli eğitimde okuyan ilkökul öğrencilerinin oranı yüzde 43, ortaokul öğrencilerinin oranı yüzde 49, ortaöğretim öğrencilerinin oranı yüzde 76,5 iken; 2017-2018 döneminde bu oranlar sırasıyla yüzde 58,7, yüzde 66,4 ve yüzde 93,2 olarak gerçekleşmiştir.

Son dönemde hizmete alınan yeni dersliklerle birlikte öğrenme ortamlarının niceliğinde önemli iyileşmeler sağlanmıştır. 2002-2003 eğitim öğretim döneminde ilköğretimde 36, ortaöğretimde 30 olan derslik başına düşen öğrenci sayısı 2017-2018 eğitim öğretim döneminde sırasıyla 24 ve 21'e düşmüştür.

Okullar arasındaki kalite farkının azaltılması için tüm okullarda okul türü ayırt edilmeksizin erişimi artırıcı ve kaliteyi sürekli iyileştirici adımların atılması benimsenmiştir. Eğitim alanında nicelikten niteliğe doğru bir dönüşümü içeren 2023 Eğitim Vizyon Belgesi yayımlanmıştır.

Yükseköğretim kurumlarında kalite güvencesi kültürünün içselleştirilmesi ve yaygınlaştırılması amacıyla 2018 yılında idari ve mali açıdan özerk Yükseköğretim Kalite Kurulu kurulmuştur.

Öğretim süreçlerinin iyileştirilmesi amacıyla öğretmen sayısı artırılmış, Öğretmen Strateji Belgesi ile Öğretmen Yeterlik Çerçevesi yayımlanmış, performans sistemi çalışmaları başlatılmış, öğretim programları tüm kademelerde ihtiyaca uygun olarak güncellenmiştir.

Ülkemizdeki tüm okullarda su, hijyen, elektrik, internet gibi temel hizmetlere erişim sağlanmıştır. Örgün ve yaygın eğitim kurumlarının temizlik ve hijyen konusunda teşvik edilmesi, okul sağlığının daha iyi düzeye çıkarılması amacıyla okullara Beyaz Bayrak Sertifikası verilmektedir. 2016 yılında 5.943, 2017 yılında 10.810, 2018 yılında 9.340 okul Beyaz Bayrak Sertifikası almıştır.

Okul öncesi eğitim ve ilköğretim kurumlarında sunulan hizmetin belirlenen asgari ölçütlere göre değerlendirilmesi, verilerin toplanması ve sonuçların iyileştirici çalışmalarda kullanılması amacıyla 2017 yılında Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Standartları Sistemi oluşturulmuştur. Okul yöneticileri, öğretmenler, veliler ve çocuklar sunulan eğitim hizmetlerinin niteliğini bu sistemi kullanarak değerlendirmektedir.

2016 yılında MEB tarafından yenilenen öğretim programlarında adalet, barış, dostluk, saygı, sevgi gibi değerlerin ilgili disiplin alanları kapsamında öğrencilere aktarılması esas alınmaktadır.

2018 yılında başlatılan Temel Eğitim Programlarında Demokrasi Kültürünün Geliştirilmesi Projesiyle öğrenciler, okul personeli ve ailelere evrensel temel değerler ile temel hak ve özgürlükleri içine alan demokratik okul kültürünün eğitim sistemine yerleştirilmesi ve toplumun genelinde demokratik kültür uygulamalarının güçlendirilmesi amaçlanmaktadır.

2018 yılı Eylül ayında Millî Eğitim Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı okullar ve çevresinin daha güvenli hale getirilmesine yönelik bir iş birliği protokolü imzalamıştır.

MEB ve STK'ların işbirliğiyle 2010 yılında başlatılan Çık Dışarıya Oynayalım Projesi ile okullarda, çocukların yaratıcılıklarını geliştirecekleri, hareket ederek ve iletişim kurarak oyun oynayabilecekleri alanlar oluşturulmuştur. 2010-2014 yılları arasında devam eden proje kapsamında 50 ilde 500 okula aktif oyun alanları yapılmıştır.

Özel sektörün, eğitimin finansmanında payının artırılması kapsamında her eğitim kademesi için özel okullarda öğrenim gören öğrencilere yıllık değişen miktarlarda eğitim ve öğretim desteği verilmesine 2014 yılında başlanılmıştır. Özel sektörün eğitim hizmetleri sunumundaki payı 2017-2018 eğitim-öğretim döneminde bir önceki döneme göre yüzde 13'lük artışla öğrenci bazında yüzde 8,3 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye, eğitim alanındaki hareketliliğini ikili anlaşmalar ve uluslararası kuruluşlarla işbirlikleri çerçevesinde gerçekleştirmektedir. AB Eğitim ve Gençlik Programları kapsamında 2004-2016 yılları arasında 27 binden fazla proje ve 427 binden fazla katılımcı Erasmus programlarından faydalanmıştır. 2014-2020 yılları arasında uygulanmakta olan Erasmus+ Programı ile okul eğitimi, yükseköğretim, mesleki eğitim, yetişkin eğitimi ve gençlik alanına yönelik destekler ile spor alanındaki projelerde hibe desteğinden yararlanılmaktadır.

Yurt Dışı Lisansüstü Öğrenim Bursu Programı ile üniversitelerin ve kamu kurumlarının yetişmiş insan kaynağını karşılamak üzere mecburi hizmet karşılığı yurtdışına yüksek lisans ve doktora eğitimi için bursiyer gönderilmektedir.

Mevlana Değişim Programı ile yurtiçinde ve yurtdışında eğitim veren yükseköğretim kurumları arasında öğrenci ve öğretim elemanı değişimi gerçekleştirilmektedir.

Türkiye ile diğer ülkeler arasındaki karşılıklı ilişkileri geliştirmek ve küresel bilgi zenginliğine katkıda bulunmak amacıyla Türkiye Bursları kapsamında başarılı uluslararası öğrenciler için burs olanağı sunulmaktadır. Yılda ortalama 4 bin öğrenciye burs sağlayan Türkiye Bursları uygulanmaya başlandığı 2012 yılında, toplam 10 bin civarında başvuru alınırken 2018 yılında bu sayı 100 binin üzerine çıkmıştır. Aynı zamanda başvuru alınan ülke sayısı da neredeyse ikiye katlanmıştır.

Eğitimde fırsat eşitliği bağlamında, mevzuatımız kadın-erkek, dil, ırk, engellilik ve din ayırımı gözetmeksizin, hiçbir kişiye ve zümreye imtiyaz tanımadan her bir bireyin eğitim hakkını güvence altına almaktadır. 2000-2001 eğitim ve öğretim yılında kızlarda yüzde 39,2, erkeklerde yüzde 48,5

seviyesinde olan ortaöğretimde net okullaşma oranı 2017-2018 eğitim ve öğretim yılı itibarıyla kızlarda yüzde 83,4'e, erkeklerde yüzde 83,8'e yükselmiştir. Bu gelişmede, zorunlu eğitim süresinin uzatılmasına ek olarak kamu, özel sektör ve STK'ların yürüttüğü projelerin ve kampanyaların büyük etkisi olmuştur.

Engellilerin uygun ortamlarda eğitimlerinin sağlanması amacıyla beşeri ve fiziki altyapının güçlendirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir. Görme engellilerin eğitim ve eğitsel materyal ihtiyaçlarını karşılamak için yazılı belgeler Braille alfabesine, Braille alfabesi ile alınan notları da yazı diline çevirme özelliğine sahip okuma yazma cihazlarının kullanımına başlanmıştır.

2018 yılı itibarıyla engellilerin kullanımına yönelik düzenleme yapılan okul veya kurum oranı yüzde 40, okul sayısı ise 1.200 olup okul sayısının 2023 yılında 2.000'e ulaşması hedeflenmektedir.

Özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitimlerini sürdürülebilirliği için ücretsiz taşıma ve öğle yemeği hizmeti sunulmaktadır. Özel eğitim meslek okullarında, öğrencilere potansiyel istihdam alanı olarak belirlenen 22 konuda meslek edinebilmeleri ve toplumla bütünleşmelerine yönelik eğitimler verilmektedir.

İlk ve orta öğretim düzeyinde 2003 yılından bu yana ücretsiz ders kitabı dağıtımı yapılmaktadır. Bunun yanı sıra 2017-2018 döneminde yaklaşık 365 bin öğrenciye 3.053 pansiyonda barınma imkânı sunulmuştur. Yatılılık imkânlarının ihtiyaç duyan tüm çocuklar için ülke genelinde yaygınlaşması, bu suretle taşınabilir eğitimin azaltılarak elverişsiz şartlardaki öğrencilerin okul terkinin azaltılması hedeflenmektedir.

İlköğretim ve ortaöğretimde eğitime erişimde güçlük çeken çocukların eğitime erişimlerini artırmak üzere **taşınabilir eğitim uygulaması yürütülmektedir.** 2017-2018 öğretim yılında söz konusu uygulamadan 1,4 milyon öğrenci yararlanmıştı.

Tüm öğrencilerin teknolojiye erişimini sağlamak amacıyla 15.103 okulda ağ altyapısı ve 432.288 etkileşimli tahta kurulumu gerçekleştirilmiştir. Özellikle dezavantajlı grupların eğitimde teknoloji kullanımının sağlanması için 2600 okula uyu ile internet bağlantısı verilmiştir.

Fırsat eşitliği ilkesiyle uyumlu olarak, zorunlu eğitim çağındakilerin ücretsiz, kaliteli ilk ve ortaöğretimden faydalanabilmesi ile özellikle eğitime ulaşamayan veya eğitimden erken ayrılan bireylerin eğitim-öğretime devam

etmesinin desteklenmesi için kamu ve özel sektör ile STK'lar tarafından çeşitli projeler yürütülmektedir.

2017 yılında engeli olan çocukların erken çocukluktan 1. sınıfın sonuna kadarki süreçte kaliteli, kapsayıcı eğitim yoluyla engelli olmayan çocuklarla birlikte sosyal yaşama katılmalarına katkı sağlamak amacıyla Engeli Olan Çocuklar İçin Kapsayıcı Erken Çocukluk Eğitimi Projesi başlatılmıştır.

Ülkemizde geçici koruma altında bulunan okul çağındaki çocukların eğitim hizmetinden yararlanması amacıyla çalışmalar yürütülmüştür. Şubat 2016'da yüzde 37 seviyesinde olan okul çağındaki Suriyeli çocukların okullaşma oranı, Aralık 2016 itibarıyla yüzde 60'a yükselmiştir. 2019 yılı Nisan ayı itibarıyla yaklaşık 545 bin Suriyeli öğrenci okul öncesinden 12. sınıfa kadar Türk akranları ile birlikte eşit şartlarda ve kalitede eğitimlerine devam etmektedir. Ayrıca Suriyelilerin yoğun bir şekilde ve bir arada yaşadığı şehirlerde ve onlar için oluşturulmuş geçici barınma merkezlerinde özel olarak hazırlanmış bir program ile kendi dillerinde eğitim faaliyetleri yürütülmektedir²⁵.

MERHABA UMUT	
İlgili SKH'ler	4.5 - 4.6 - 4.7 -10.2 -
Proje Yürütücüsü Kurumlar	Turkcell İletişim Hizmetleri A.Ş.
Başlangıç-Bitiş Tarihleri	2015 - Devam ediyor
<p>Merhaba Umut projesi, anadili Arapça olanların, özellikle Türkiye'deki Suriyelilerin, temel Türkçe öğrenmelerini, Kızılay işbirliğiyle geliştirilen içerikler ile Türkiye'de ihtiyaçları olabilecek faydalı bilgilere kısa yoldan erişmelerini, ana dillerinde haberleri okuyabilmelerini, yakınlarındaki yerlere erişebilmelerini, ayrıca kendilerini dil ve kültürel olarak toplumun dışında hissetmelerini azaltmayı ve Türkiye'ye adaptasyonlarını kolaylaştırmayı amaçlamaktadır.</p> <p>Merhaba Umut uygulaması Türkçe öğrenme, iletişim kurma, faydalı bilgilere, Arapça haberlere ve yakındaki önemli yerlerin konum bilgilerine ulaşmaya yardımcı olan bir mobil uygulamadır. Türk Kızılayı'nın katkılarıyla Türkiye'deki yaşam, kamusal hizmetlere erişim, eğitim ve sağlık gibi alanlarda sıkça sorulabilecek sorular ve cevaplarını içeren Faydalı Bilgiler sekmesi hazırlanmıştır. Daily Sabah Arabic gazetesinin katkılarıyla uygulamada son 2 güne ait Arapça haberlere erişim sağlanabilmektedir. AFAD ve Prodea işbirliğiyle Kahramanmaraş Geçici Barınma Merkezi'nde Merhaba Umut Teknoloji Merkezi hayata geçirilmiş ve burada çocuklara teknoloji eğitimleri verilmiştir.</p> <p>Merhaba Umut dijital uygulaması bugüne kadar yaklaşık 1 milyon kişi tarafından indirilmiştir. Haftada yaklaşık 30 bin kişi tarafından aktif olarak kullanılmaktadır. Proje sayesinde Suriyeli çocuklar ve yetişkinler Türkçe dilini öğrenme fırsatı yakalamakta, Türkiye'deki hayata adapte olabilmektedir.</p>	

Mesleki ve hayat boyu eğitim bağlamında, eğitim-istihdam-üretim ilişkisinin geliştirilmesi ile farklı öğrenim ve yaş seviyelerindeki bireylerin bilgi, beceri ve yeterliliklerinin geliştirilerek istihdam edilebilirliklerinin artırılmasına önem verilmektedir. Bu kapsamda mesleki eğitim ve hayat boyu eğitime yönelik uygulamalar geliştirilmektedir. İş dünyasının ihtiyaç duyduğu meslek ve alanlarda nitelikli işgücünün yetiştirilmesini sağlayacak şekilde mesleki eğitimin kalitesinin artırılması 2023 Eğitim Vizyon Belgesinin önceliklerinden birisidir.

2017-2018 eğitim-öğretim yılında ortaöğretimdeki öğrencilerin yüzde 35'i mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarına devam etmiştir. Bu öğrencilerin yüzde 43,8'i kız, yüzde 56,2'si erkektir. Öğretmen sayısı ise 145.511'dir.

2018-2019 eğitim-öğretim yılında 3.753 mesleki ve teknik ortaöğretim okulunda 134.870 öğretmen ve 1.538.019 öğrenci ile eğitim ve öğretime devam edilmektedir.

Nitelikli bir mesleki eğitim için öğrencilerin gerçek iş ortamında aldıkları beceri eğitimleri ve stajlar büyük bir önem arz ettiğinden bu imkanları sunmakla yükümlü bulunan işletmeler tarafından öğrencilere ödenen ücretin belli bir tutarı için devlet katkısı sağlanmaktadır. Ayrıca, mesleki ve teknik ortaöğretim öğrencilerinin alan eğitimleri sırasında iş kazası ve meslek hastalıklarına karşı sigortalanması sağlanmıştır.

25 Bkz. Bölüm 4.4.

2017 yılında bilim, teknoloji ve sanayi politikaları doğrultusunda ihtiyaç duyulan insan profilini geliştirme amacıyla 300 OSB'ye 300 Meslek Lisesi Projesi başlatılmıştır. Proje ile 300 Organize Sanayi Bölgesi (OSB) içinde en az 300 teknik kolej kurulması ve teknik kolejlerde uygulanacak teorik ve pratik eğitim programları sayesinde nitelikli ara eleman yetiştirilmesi hedeflenmektedir.

Bireylerin eksik eğitimlerini tamamlamak, bilimsel, teknolojik, sosyal ve kültürel gelişmelerine uymalarını sağlamak, hizmet içinde ve mesleklerinde gelişmeleri için gerekli bilgi ve becerileri kazandırmak amacıyla yaşam boyu eğitim programları ve kampanyalar yürütülmektedir. Türkiye'de 2017 yılı itibarıyla 15-24 yaş aralığındaki kadınların yüzde 34'ü, erkeklerin ise yüzde 14,6'sı ne eğitimde ne istihdamda yer almaktadır.

Yaşam boyu öğrenmeye ilişkin olarak 2017 yılında MEB, olgunlaşma enstitüleri ve halk eğitim merkezleri tarafından açılan yaklaşık 340 bin kursa 7 milyon kişi katılmıştır. Bu kursların yüzde 57'si genel yüzde 43'ü mesleki ve teknik nitelikli olup katılımcıların yüzde 59'u kadındır.

Hayat boyu eğitim konusunda, vatandaşların ihtiyaçlarını yakından takip eden yerel yönetimler yaygın ve etkili faaliyetler yürütmektedir. Dezavantajlı gruplar başta olmak üzere toplumun her kesiminin kolayca erişebileceği eğitimler düzenlenmektedir. 2017 yılında yüzde 56,5'i kadınlardan oluşan yaklaşık 1,8 milyon kişi belediyeler tarafından açılan 24.822 kursa katılım sağlamıştır.

Gençlerin kişisel, mesleki ve sosyal gelişmelerine katkıda bulunarak özgüveni yüksek, girişimci, aktif vatandaş olmaları ve sosyal hayatın her alanında katılımlarını desteklemek amacıyla 2019 yılı Gönüllülük Yılı olarak ilan edilmiş ve 2019 Gönüllülük Yılı Strateji Belgesi uygulamaya konulmuştur.

Ceza infaz kurumlarında bulunan tutuklu ve hükümlüler ile denetimli serbestlik altında bulunan hükümlüler ve koruma kurullarınca yönlendirilen eski hükümlülere yönelik iyileştirilme çalışmaları kapsamında mesleki eğitim programları yürütülmektedir.

Uluslararası işbirlikleri bağlamında, 25 ülkede 20 meslek alanında 272 öğretmenle mesleki bilgi ve yeni teknolojilere yönelik 4 binden fazla öğrenciye eğitim verilmiştir.

Sanayide dijital dönüşüm ihtiyacı da göz önünde bulundurulduğunda eğitim sisteminin işgücü piyasasının ihtiyaçlarına cevap verebilirliğinin artırılması gerekmektedir. Bu kapsamda gelecekte rekabetçi olabilecek iş kollarının belirlenmesi, işsizliğin azaltılması ve insan gücünün yetiştirilmesi için bilim ve teknoloji, mühendislik ve matematik gibi temel bilimlere daha fazla odaklanılması önem taşımaktadır.

SONRAKİ ADIMLAR:

Önümüzdeki dönemde SKA 4'e erişilmesi için aşağıdaki politikaların uygulanması hedeflenmektedir:

- Kariyer rehberlik sisteminin geliştirilerek mesleki yönlendirmenin etkin hale getirilmesi,Orta öğretimdeki mesleki eğitim programlarının oluşturulmasıyla ilgili iş dünyasıyla işbirliğinin etkinleştirilmesi,
- Mesleki eğitim ile işgücü piyasasının etkileşiminin güçlendirilmesi, okul-işletme işbirlikleri geliştirilmesi,
- Erken çocukluk eğitim hizmetinin dezavantajlı grupları özellikle kırsal ve düşük yoğunluklu yerleşim yerlerini de kapsayacak şekilde alternatif ve esnek programlar ile çeşitlendirilmesi,
- Araştırmacılığı, yenilikçiliği ve yaratıcılığı güçlendirmek üzere "STEM+A" gibi eğitim yaklaşımlarının tüm eğitim kademelerinde yaygınlaştırılması,
- Yükseköğretim ve mesleki eğitim programlarının işgücünün dijital teknolojilerle bağlantılı beceri ve yenilik yetkinliklerini artıracak şekilde uyarlanması ve girişimci yaklaşımların güçlendirilmesi,
- Tüm vatandaşların dijital eğitim içeriklerinden ücretsiz faydalanmalarının temini amacıyla Eğitim Bilişim Ağına (EBA) aylık belirli bir kotaya kadar ücretsiz erişimin sağlanması,
- Özellikle dezavantajlı grupların eğitimde teknoloji kullanımının sağlanması için uydu ile internet bağlantısının 5.100 okula yaygınlaştırılması,
- Toplumun ve iş dünyasının her kesimi için dijital, finans, sağlık, ekoloji ve sosyal medya gibi 21. yüzyıl becerileri arasında yer alan okuryazarlıklara ilişkin farkındalık ve beceri eğitimlerinin düzenlenmesi.

5.5. SKA 5: CİNSİYET EŞİTLİĞİNİ SAĞLAMAK VE TÜM KADINLAR İLE KIZ ÇOCUKLARINI GÜÇLENDİRMEK

Türkiye'de kadınların ekonomik, sosyal ve kültürel açılardan tüm yönleriyle güçlenmelerinin ve bu kazanımlarını kalkınma için etkin bir biçimde kullanmalarının sağlanması, insan odaklı kalkınma anlayışımızın vazgeçilmez bir bileşeni olarak ele alınmaktadır.

POLİTİKALAR

Kalkınma Planları başta olmak üzere cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve tüm kadınların ve kız çocuklarının güçlendirilmesine ilişkin Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı, Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı, Kırsal Alanda Kadının Güçlendirilmesi Ulusal Eylem Planı öne çıkan temel politika dokümanlarıdır. Ayrıca istihdam, bilgi toplumu, sağlık, girişimcilik konularındaki politika dokümanlarına kadının güçlenmesine yönelik tedbirler eklenmiştir.

SKA 5 ile örtüşen politika çerçevesinin ana unsurları aşağıdaki başlıklarda yoğunlaşmaktadır:

- İller ve bölgeler bazında değişiklik gösteren, kız ve erkek çocuklarının okullaşma oranları arasındaki farklılıkların giderilmesi ve okullaşma ile okul tamamlama oranında yüzde 100'e ulaşılması,
- Kadınların istihdamının artırılması ve nitelikli ve güvenceli işlerde, eşit değerde iş için eşit ücret ödenmesi ve her tür ayrımcılıktan uzak bir biçimde istihdamlarının sağlanması,
- Kadınların ekonomik hayata katılımlarının artırılması amacıyla iş ve aile yaşamının uyumlaştırılması ve erişilebilir, kaliteli ve yaygın bakım hizmetleri altyapısının geliştirilmesi,
- Kadın girişimciliğinin teşvik edilmesi,
- Kız çocuklarının ve kadınların dijital okuryazarlıklarının artırılması,
- Siyasette ve karar alma mekanizmalarında kadın oranlarının yükseltilmesi,
- Şiddetin tüm boyutlarıyla ele alınması ve önlenmesi ve bu alanda hizmet veren birimlerin kurumsal kapasitesinin artırılması,
- Erken yaşta ve zorla evliliklerin önlenmesi için caydırıcı cezai yaptırımların uygulanması ve aileye yönelik eğitim hizmetlerinin yaygınlığının, etkinliğinin artırılması,
- Medyanın şiddet konusundaki sorumluluğuna ilişkin bilincin artırılması.

MEVZUAT

Cinsiyet eşitliğinin sağlanması kapsamında evlilik ve aile hayatı, iş hayatı, kadına yönelik şiddetin ve istismarın önlenmesi, erken yaşta ve zorla evliliğin önlenmesi, kadının güçlendirilmesi ve mülk ve miras edinmeleri konularında başta Anayasa olmak üzere Türk Ceza Kanunu, Türk Medeni Kanunu, İş Kanunu ile Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunda ayrıntılı düzenlemeler yapılmıştır.

ÖNE ÇIKAN GELİŞMELER VE GELİŞİM İHTİYACI OLAN ALANLAR

SKA 5 dört odak noktası kapsamında değerlendirilmektedir: i. Kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılması, ii. Kadınlara yönelik şiddetin ve istismarın önlenmesi, iii. Kadınların sosyal, siyasi ve ekonomik yaşama katılımına ilişkin fırsatların desteklenmesi ve iv. Üreme sağlığı ve hakkı.

Kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılması kapsamında, Türkiye'de son yirmi yılda toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin giderilmesi açısından önemli ölçüde ilerleme kaydedilmiştir.

2009 yılında TBMM'de kadın erkek fırsat eşitliğine ilişkin sorunların yasal uygulama düzeyinde iyileştirilmesini sağlayarak etkili bir parlamentere denetimin gerçekleştirilmesi amacıyla **Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu** kurulmuştur.

Türkiye'de kadın erkek eşitliği ilkesi Anayasada 2001, 2004 ve 2010 yıllarında yapılan değişikliklerle güçlendirilmiştir. Kadınlar ve erkeklerin eşit haklara sahip olması, devletin bu eşitliği sağlamakla yükümlü olması ve ailenin eşler arasında eşitliğe dayanması hükümleri düzenlenmiştir.

Türk Medeni Kanunu başta olmak üzere ilgili diğer düzenlemeler, kadınlara ekonomik kaynaklara ulaşabilme ve mülkiyete sahip olma hakları açısından cinsiyet ayrımı gözetmeksizin eşit olma güvencesi sağlamaktadır.

Türk Medeni Kanunu ile "her eşin kendi adına kayıtlı mallara sahip olması esasına dayanan mal ayrılığı rejimi yerine, evlilik birliğinin kurulmasından sonra **edinilmiş malların evliliğin sona ermesi halinde eşler arasında eşit olarak paylaşması esas alınmıştır.**

İş Kanununda; iş sözleşmesinin yapılmasında, uygulanmasında ve sona erdirilmesinde cinsiyet veya gebelik nedeniyle doğrudan veya dolaylı farklı işlem yapılamayacağı, cinsiyet nedeniyle eşit değerde iş için daha düşük ücret verilemeyeceği gibi hükümler başta olmak üzere cinsiyet ayrımcılığını engellemeye dönük hükümler ile mevzuat güçlendirilmeye devam edilmektedir.

Türkiye’de kadınların ekonomik kaynaklara ulaşma, toprak ve diğer mülk türlerine sahip olma ve üzerinde kontrol kurabilme, finansal hizmetler, miras ve doğal kaynaklara erişimleri gibi haklar yasalarla garanti edilmiştir. Bu konuda uygulamaların iyileştirilmesi gerekmektedir.

Merkezi ve yerel yönetimlerin bütçe süreçlerinin tüm aşamalarına eşitlikçi bir yaklaşımın dâhil edilmesini amaçlayan **Türkiye’de Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme ve Planlamanın Uygulanması Projesinin** hazırlık çalışmaları devam etmektedir.

Kadınlara yönelik şiddetin ve istismarın önlenmesi bağlamında, Türkiye Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesini (İstanbul Sözleşmesi) ilk imzalayan ve onaylayan ülke olmuştur.

2012 tarihinde yürürlüğe giren **Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun** ile korunan kişi ile şiddet uygulayan ve uygulama ihtimali bulunan kişi hakkında alınabilecek koruyucu ve önleyici tedbirler ayrıntılı düzenlenmiştir. Korunan kişi hakkında; barınma yeri tespiti, geçici maddi yardım yapılması, psikolojik, mesleki, hukuki ve sosyal destek hizmetlerinin verilmesi, resen geçici koruma altına alınması ve kreş imkânından faydalandırılması sağlanmaktadır. Aciliyet arz eden durumlarda ise delil ve belge aranmaksızın ilgili kolluk amirlerince koruyucu tedbir kararı alınabilmektedir. 2014 yılında yapılan bir dizi değişiklik ile de cinsel suçlara ilişkin cezalar artırılmıştır.

2012 yılından beri şiddetin önlenmesi ile koruyucu ve önleyici tedbirlerin etkin olarak uygulanmasına yönelik destek ve izleme hizmetlerini veren **Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM)** sayısı 2019 yılı Mart ayı itibarıyla 79’a ulaşmıştır.

2014-2016 yılları arasında yürütülmüş olan, Aile İçi Şiddetle Mücadele İçin Kadın Konukevleri Projesi ile şiddet mağduru kadınlara sağlanacak destek hizmetlerinin geliştirilmesi yoluyla 26 ilde; kadına yönelik şiddetle mücadele çalışmalarının güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Proje kapsamında şiddete maruz kalan kadınlara hizmet veren birimlerin personeline yönelik eğitim programları düzenlenmiş ve verilecek hizmetlerde standartlaşmanın sağlanmasına ilişkin çalışmalar geliştirilmiştir.

Şiddet mağduru kadın ve beraberindeki çocukların güvenli bir barınma yerine hızlı ve kolay erişimini sağlamak üzere kadın konukevlerinin sayı ve kapasiteleri artırılmakta, bunlardan hizmet alan farklı ihtiyaç gruplarına daha etkin hizmet sunumu amacıyla ihtisaslaşma çalışmaları yürütülmektedir. Hali hazırda merkezi ve yerel yönetimler ile STK'lara bağlı çalışan toplam 144 kadın konukevi 3.454 kapasite ile hizmet vermektedir. Kadın konukevi ihtisaslaşmasına yönelik modeller geliştirilmiş, hizmet standartları rehberi hazırlanarak pilot olarak Ankara’da uygulanmıştır. Bu uygulamaların ülke geneline yaygınlaştırılması çalışmalarına devam edilmektedir.

Kadınların sosyal, siyasi ve ekonomik yaşama katılımına ilişkin fırsatların desteklenmesi odağı kapsamında kadınlara seçme ve seçilme hakkı 1934 yılında yürürlüğe giren mevzuat ile tanınmıştır.

Ülkemizde siyasi partilerin karar organlarında kadınlara daha çok yer verilmesi, parti politikalarının kadın erkek fırsat eşitliğine duyarlılığı açısından önemlidir. Kadınların ilk defa aday olarak katıldığı 1935 seçimlerinden bu yana TBMM’ye seçilen 12.416 milletvekilinin 712’sini (yüzde 5,7) kadınlar oluşturmuştur. 2018 Genel Seçimlerinde kadın milletvekili sayısı 104, Parlamento’daki kadın temsil oranı yüzde 17,45 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran erkek milletvekillerinde sırası ile 492 ve yüzde 82,55’tir.

Türkiye’de 15+ yaş grubu için 2019 yılı Şubat ayı itibarıyla kadınların istihdam oranı yüzde 28,3, işgücüne katılım oranı yüzde 34 olup eğitim durumuna göre değişiklik göstermektedir. En yüksek işgücüne katılım oranı yüzde 73 ile yükseköğretim mezunlarıdır. Kadın yönetici oranı ise 2012 yılında yüzde 12,2’lik düzeyinden 2019 yılında yüzde 16,7’ye yükselmesine rağmen erkeklerin ¼’ünden azdır.

Kırsal alanda yaşayan kadınlara yönelik gelir getirici, faaliyet çeşitliliğini artırıcı ve sosyo-ekonomik yönden güçlendirici projeler yapılmakta, kooperatif kurmaları desteklenmekte, tarıma dayalı iş kollarında kadın girişimciliği özendirilmekte; kadın çiftçilerin bilgi ve becerilerini artırmak ve kaliteli ürün artışının sağlanması amacıyla çeşitli eğitimler verilmektedir.

Tarımda çalışan kadının ücretsiz aile işçisi konumundan çıkarılarak sosyal ve ekonomik olarak güçlendirilmesi amacıyla 2018 yılında **12.273 faaliyet kapsamında 95.185 kadın çiftçiye sosyo-ekonomik gelişim eğitimi ile 2.881 kadın çiftçiye kooperatifçilik eğitimi verilmiştir.** 2019 yılı Ocak ayı itibarıyla kurucusu kadın ve ortaklarının çoğu kadınlardan oluşan 49 Tarımsal Kalkınma Kooperatifi bulunmaktadır.

Bu bağlamda 2015 yılında başlatılan "**Tarımda Kadın Girişimciliğinin Güçlendirilmesi Programı**" örnek olarak verilebilir. Program ile kırsalda yaşayan girişimci özelliği taşıyan kadınlara **İŞKUR/KOSGEB işbirliği ile sertifikalı uygulamalı girişimcilik eğitimleri** verilmiş ve bir iş fikri ile proje hazırlamaları sağlanmıştır. 2018 yılında 29 ilde **2.060 kadın çiftçi olmak üzere 2014-2018 yılları arasında 63 ilimizde 4.211 kadın çiftçimize girişimcilik eğitimi almıştır.** Söz konusu alanlarda kadın girişimciliğinin desteklenmesi, işletmelerin büyüklüğüne göre teknoloji ve makineleşme konusunda değişen teşviklerin verilmesi ve kadınlara özel eğitim programlarının geliştirilmesi önem arz etmektedir.

GÜNEYDOĞU ANADOLU'DA KADININ GÜÇLENDİRİLMESİNDE YENİLİKLER PROJESİ

İlgili SKH'ler	5.1 – 5.4 – 5.5 – 5.a – 1.4 – 1.5 – 1.a – 1.b – 8.2 – 8.3 – 8.5 – 8.8 – 17.13 – 17.14 – 17.16 – 17.17
Proje Yürütücüsü Kurumlar	GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, İsveç Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı (SIDA) ve UNDP
Başlangıç-Bitiş Tarihleri	2008 – 2017

Projenin amacı, kadınların kişisel ve sosyal kapasitelerini ve işletme düzeyindeki yönetim becerilerini geliştirerek güçlenmelerini sağlamak, girişimcilik ve istihdam olanaklarını ve gelirlerini artırmak, bölgesel bir marka oluşturarak, bu markanın sürdürülebilirliğinin sağlanmasıdır.

44 ÇATOM ve 10 yerel girişime, kapasite geliştirme, pazar bağlantısı ve işletme ekipman ve hammadde alımı gibi konularda destek sağlanmıştır. 1012 kadın ve 391 erkek proje kapsamında verilen eğitimlerden faydalanmıştır. Atölye çalışmalarından 422 kadın faydalanmıştır. Kilis'te kurulan fabrikada ÇATOM'lar aracılığıyla gelen 3.000 kadın çalışmakta olup, üretim yapan kadınların çocuklarına yönelik kreş hizmeti de verilmektedir. Ayrıca, Koton "el ürünleri" koleksiyonu da yapılmış ve kadınların gelir elde etmesi sağlanmıştır. Ayrıca, Koton "el ürünleri" koleksiyonu kapsamında yine ÇATOM aracılığıyla 6.500 kadının üretim yaparak gelir elde etmesi sağlanmıştır. Argande ürünlerinin satışı Mudo mağazalarında ve internet üzerinden sürdürülmektedir.

Proje kapsayıcı bir iş modeli örneğidir ve G20 Kapsayıcı İş Modelleri Güncelleme Raporuna (2018) Türkiye'den gelen projelerden biri olarak dâhil edilmiştir. Argande girişimiyle, Batman hazır giyim üretim sektöründe önemli bir merkez olma yolunda ilerlemektedir. Uygulamanın genişletilerek, sürdürülmesi planlanmaktadır. Projenin özellikle yoksulluğun azaltılması ve kadının güçlendirilmesi bağlamında dezavantajlı gruplara olumlu etkileri olmuştur.

Teknolojinin üretimi ve kullanımı, ekonomiye katkısı olduğu kadar, günlük yaşamda kadınların bilgiye erişimlerini kolaylaştırarak aktif yaşama katılımlarını desteklemekte ve kadınların risk bölgelerinde güvenliklerinin artırılmasına katkı sağlamaktadır. Türkiye'de 2018 yılı itibarıyla bilgisayar ve internet kullanım oranları 16-74 yaş grubundaki erkeklerde yüzde 68,6 ve yüzde 80,4 iken, kadınlarda yüzde 50,6 ve yüzde 65,5'tir.

Teknolojinin kullanımı ve üretimi konusunda kadınlar arasında yaşam koşulları, yaşanılan yer, yaş ve eğitim açısından farklılıklar bulunmaktadır. Kadınlar arasındaki bu farklılıkları göz önünde bulunduran politikaların üretilmesi ve özellikle dijital okuryazarlığın artırılmasına ilişkin eğitimlerin yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Üreme sağlığı ve hakkı bağlamında, cinsel sağlık ve üreme sağlığına ilişkin hukuki düzenlenmeler; uluslararası anlaşmalar ve Anayasa başta olmak üzere çeşitli kanun ve yönetmeliklerde yer almış ve hak ihlallerine karşı cezai hükümler getirilmiştir. Türkiye'nin taraf olduğu İnsan Hakları Bildirgesi uyarınca, üreme sağlığı hakkına ilişkin olarak tüm bireylerin çocuk sahibi olup olmamaya ve ne zaman çocuk sahibi olacağına karar verme hakkı güvence altına alınmış olup, paralel düzenlemeler iç hukukumuzda yer almaktadır. Çocuk sahibi olamayan evli çiftlere bu konuda hizmet verecek kurumlar ve hizmetin nasıl verileceği mevzuatta düzenlenmiştir.

Ülkemizde 16 ve 17 yaşındaki kız çocuklarda resmi evliliklerin toplam evlilikler içindeki payı 2008 yılında yüzde 7,2 iken 2018 yılında yüzde 3,8'e düşmüştür. Erken yaşta evlenmenin en önemli sonucu erken yaşta doğurganlıktır. Yıllar itibarıyla 15-17 yaş arasındaki doğum oranları düşmekte olup, adölesan doğurganlık hızı 2012 yılında yüzde 0,31 iken 2018 yılında yüzde 0,19 olarak gerçekleşmiştir."

Ulaşım açısından dezavantajlı kırsal yerleşim yerlerinde yaşayan kadınlar, mevsimlik tarım işçileri, mülteciler, uluslararası koruma altında olan veya bu statü için başvuran kadınlar gibi özel politika/hizmet gerektiren kadınların 15-49 yaş izlemleri, doğum öncesi bakım, sağlık kuruluşunda doğum ve doğum sonrası bakımları için "mobil sağlık hizmetleri" de dâhil verilen hizmet politikaları geliştirilecektir. Ayrıca, özel politika/hizmet gerektiren kadınların mobil sağlık hizmetlerine erişimine ilişkin olarak kanser taramaları hizmetleri yaygınlaştırılacaktır.

SONRAKİ ADIMLAR:

Önümüzdeki dönemde SKA 5'e erişilmesi için aşağıdaki politikaların uygulanması hedeflenmektedir:

- Kamu kurum ve kuruluşlarının hizmet içi eğitim programlarına kadın erkek fırsat eşitliği hususunun dâhil edilmesi,
- Tüm kurum ve kuruluşların bütçelerinin kadın erkek fırsat eşitliğini destekleyecek biçimde yapılandırılması,
- Kadınlara yönelik şiddetin tüm türlerinin engellenmesi için araştırmaların ve farkındalık artırıcı çalışmaların yaygınlaştırılması,
- Erken yaşta ve zorla evlilikler bağlamında kadın ve kız çocuklarına yönelik uygulanmakta olan mevzuatın yeniden gözden geçirilmesi,
- Erken yaşta ve zorla evliliklerle ilgili bölgesel ve yerel düzeyde detaylı veri üretilmesi,
- Kadınların siyasete ve karar alma süreçlerine eşit katılımlarının ve fırsat ve haklardan eşit yararlanmalarının sağlanmasına yönelik çalışmaların etkinliğinin ve yaygınlığının artırılması,
- Kadın kooperatiflerinin güçlendirilmesine yönelik çalışmaların artırılarak devam ettirilmesi.

5.6. SKA 6: HERKES İÇİN ERİŞİLEBİLİR SU VE ATIKSU HİZMETLERİNİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİR SU YÖNETİMİNİ GÜVENCE ALTINA ALMAK

Türkiye, kişi başına düşen 1400 m³ kullanılabilir su miktarı ile su kısıtı bulunan ülkeler kategorisinde yer almaktadır. Artan su talebi, kuraklık, kentleşme, sanayileşme ve iklim değişikliğinin su kaynakları üzerinde oluşturacağı baskı dikkate alındığında

ülkemizin gelecekte su sıkıntısı çekebileceği tahmin edilmektedir. Bu nedenle, su kaynaklarının korunması, alternatif kaynakların geliştirilmesi ve sürdürülebilir su politikalarına devam edilmesi önemli görülmektedir.

POLİTİKALAR

Kalkınma Planı ile ilgili kamu kurumlarını stratejik planlarının yanı sıra Havza Koruma Eylem Planları, Nehir Havza Yönetim Planları, Havza Master Planları, Su Kalitesi Eylem Planları, İçme Suyu Havzaları Koruma Eylem Planları, İklim Değişikliği Eylem Planı (2011-2023), Türkiye'nin İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı, Taşkın Yönetimi Eylem Planları, Kuraklık Yönetimi Eylem Planları, Sektörel Su Tahsis Planları, Su Kalitesi Eylem Planları, Sektörel Su Tahsis Planları, Ulusal Havza Yönetim Stratejisi, Atıksu Eylem Planı, Ulusal Havza Yönetim Stratejisi, İçme Suyu Koruma Planları, Tarımda Su Kullanımının Etkinleştirilmesi Programı ve Eylem Planı SKA 6 ile ilgili öne çıkan politika belgeleridir.

SKA 6 ile örtüşen ana politikalar aşağıda yer almaktadır:

- Bütüncül su kaynakları yönetim modelinin oluşturulması,
- Ulusal havza sınıflama sisteminin, su kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir kullanımına imkân verecek şekilde geliştirilmesi,
- Yeraltı ve yerüstü su kalitesinin ve miktarının belirlenmesi, izlenmesi, bilgi sistemlerinin oluşturulması; su kaynaklarının korunması, iyileştirilmesi ile kirliliğinin önlenmesi ve kontrolünün sağlanması,
- Kaynaktan musluğa içme ve kullanma suyu güvenliğinin kentsel ve kırsal nüfusun tamamını kapsayacak şekilde sağlanması, mevcut şebekelerin iyileştirilmesi ve su kayıp-kaçaklarının önlenmesi,
- İçme suyu ve kanalizasyon yatırım ve hizmetlerinin sağlanmasında mali sürdürülebilirliğin gözetilmesi,
- Su havzalarının sınıfı ve ihtiyaç duyulan çevre koruma seviyesine uygun şekilde arıtma tesislerinin yaygınlaştırılması ve standartlara uygun çalıştırılması,

- Arıtılan atık suların yeniden kullanımının özendirilmesi,
- İklim değişikliğinin ve su havzalarındaki tüm faaliyetlerin su miktarı ve kalitesine etkilerinin değerlendirilerek havzalarda su tasarrufunun sağlanması,

MEVZUAT

Güvenilir içme suyuna ve atıksu hizmetlerine erişim ile yeraltı ve yerüstü su kaynaklarının potansiyelinin korunması, geliştirilmesi ve kirliliğin önlenmesi için su kaynaklarının sürdürülebilir yönetimine yönelik tedbirler mevzuatımızda detaylı olarak düzenlenmektedir. Genel itibarıyla, su kirliliği ve kalitesine yönelik mevzuattaki standartlar AB standartlarıyla uyumludur.

ÖNE ÇIKAN GELİŞMELER VE GELİŞİM İHTİYACI OLAN ALANLAR

SKA 6 entegre su yönetimi yaklaşımıyla üç ana tema odağında değerlendirilmektedir: i. İçme suyu ile atık su hizmetlerine erişim, ii. Su kaynaklarının etkin yönetimi ve iii. Su kirliliğinin önlenmesi ve suyun miktar ve kalite bakımından iyileştirilmesi.

İçme suyu ile atık su hizmetlerine erişim bağlamında merkezi ve yerel yönetimlerin gerçekleştirdiği yatırımların sonucunda nüfusun çok büyük bir bölümüne hizmet ulaştırılmaktadır.

Güvenilir şekilde yönetilen içme suyu hizmetlerini kullanan nüfus 2002 yılında yüzde 95 olup, bu oran 2018 yılında yüzde 99 seviyesine ulaşmıştır. Aynı dönemde güvenilir şekilde yönetilen atıksu ve kanalizasyon hizmetlerini kullanan belediye nüfus oranı yüzde 83'ten yüzde 90'a; **evsel atıksu arıtma tesisi sayısı 126'dan 881'e; atıksu arıtma tesisiyle hizmet verilen belediye nüfus oranı ise yüzde 35'ten, yüzde 75 seviyesine yükselmiştir.**

Türkiye'nin her yerinde yerel yönetimler tarafından merkezi yönetimin de katkısı alınarak su ve kanalizasyon altyapı projeleri gerçekleştirilmektedir. 2011 yılında başlatılan Su ve Kanalizasyon Altyapı Projesi (SUKAP) kapsamında merkezi bütçeden aktarılan kaynaklarla yerel yönetimlerin yatırımları desteklenmektedir. Proje çerçevesinde yapılan su ve kanalizasyon altyapısı çalışmaları aşağıda özetlenmektedir.

SU, KANALİZASYON VE ALTYAPI PROJESİ (SUKAP)	
İlgili SKH'ler	6.1 - 6.2 - 6.3 - 6.4
Proje Yürütücüsü Kurumlar	İLBANK
Başlangıç-Bitiş Tarihleri	2011 - devam ediyor
Nüfusu 25.000 ve altında olan belediyelere içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri için genel bütçeden proje maliyetinin yarısı kadar hibe sağlanmaktadır.	
Proje ile belediyelerde insan sağlığını doğrudan etkileyen içme suyu kalitesinin artırılması ve yeni su kaynaklarının işletmeye alınması sağlanmaktadır. Ayrıca, kanalizasyon altyapısı ve atık su arıtma tesisi ihtiyacı karşılanarak etkin, verimli ve çevreye duyarlı şehir altyapıları oluşturulmaktadır.	
Bugüne kadar proje tutarı 8,6 milyar TL (cari fiyatlarla) (3,14 milyar ABD Doları) olan 1.289 adet iş başlatılmıştır. Bu projeler için 3,4 milyar TL (cari fiyatlarla) (1,24 milyar ABD Doları) hibe, 5,2 milyar TL (1,9 milyar ABD Doları) kredi finansmanı tahsis edilmiştir. 892 adet proje tamamlanmış olup, 397 projenin inşaatı devam etmektedir.	

İller ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını en aza indirmek amacıyla merkezi bütçeden finanse edilerek başlatılan **Köylerin Altyapısını Destekleme (KÖYDES) Projesi kapsamında 2005-2017 yılları arasında içme suyu bulunmayan veya yetersiz kalan toplam 16.746.473 kişilik kırsal nüfusa 49.259 tesis ile içmesuyu sağlanmıştır. Ayrıca 1.377 foseptik veya arıtma tesisi ile 132.158 kişiye hizmet götürülmüştür.** Ayrıca 2.079 adet küçük ölçekli sulama tesisi de bu proje kapsamında devreye alınmıştır.

2011 yılında başlayan geçici koruma altında yaşayan Suriyeli nüfustan etkilenen illerde başta içme suyu temini olmak üzere, belediye altyapılarının yetersiz hale gelmesi ilave yatırımların yapılmasını gerektirmiştir. Bu kapsamda yapılan yatırımlar Kutu 1'de yer almaktadır.

Kutu 1. Suriyelilere Yönelik Yapılan İçmesuyu Yatırımları

Kilis'te göç nedeniyle 2 kattan fazla artan içme suyu talebini karşılamak için acil olarak yeni bir kaynaktan su temini yapılmıştır. Ancak bunun yetersiz kalması nedeniyle 2013 yılında yapımına başlanan Yukarı Afrin Barajı 2018 yılında tamamlanmıştır.

Gaziantep'de içme suyunun 2023 yılına kadar yeterli olacağı öngörüldüğü; artan nüfus nedeniyle 2,2 milyar TL (400 milyon ABD Doları) maliyetli Düzbağ Barajı çalışmaları öne alınarak 2016 yılında yapımına başlanmıştır.

Şanlıurfa'da tüm ilçelerde su kaynaklarının yetersiz kalması nedeniyle, toplam 530,7 milyon TL (96,5 milyon ABD Doları) maliyetli Siverek, Suruç, Hilvan, Birecik-Halfeti ve Viranşehir içme suyu projeleri başlatılmıştır.

Hatay'da mevcut içme suyu temin kapasitesi talebi karşılayamamakta olup, devam eden Büyük Karacay Barajının yapımı hızlandırılarak baraj inşaatı tamamlanmıştır.

Belediyeler, İLBANK aracılığı ile JICA'dan içme suyu ve kanalizasyon altyapısı için yaklaşık 2,9 milyar TL (527 milyon ABD Doları) kredi kullanmıştır.

Temiz içme suyuna erişimin artırılmasına yönelik uluslararası işbirliği çerçevesinde; son yıllarda Moritanya, Cibuti, Nijer, Etiyopya, Sudan, Mali, Somali, Burkina Faso ve Suriye'de projeler yürütülmüştür. Türkiye su ve atıksu yatırımları bağlamında yıllık ortalama 5 milyon ABD Doları seviyesinde kalkınma yardımı sağlamaktadır.

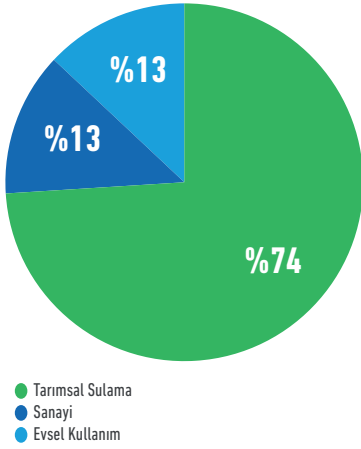
Su kaynaklarının etkin yönetimi bağlamında, su yönetiminde etkinliği sağlamak üzere **25 havzanın havza master planları** tamamlanmış olup nehir havza yönetim planları çalışmaları devam etmektedir.

Söz konusu eylem planları, AB Su Çerçeve Direktifi doğrultusunda havza yönetiminin tam anlamıyla sağlanması amacıyla Nehir Havza Yönetim Planlarına dönüştürülmektedir. Çalışmalar 6 havzada tamamlanmış, 5 havzada ise devam etmektedir. 2023 yılına kadar tamamlanarak uygulamaya geçirecek Nehir Havza Yönetim Planları ile su kaynaklarının koruma ve kullanma dengesi ilkesi çerçevesinde bütüncül yönetimi planlanmaktadır.

Etkin su yönetimi çerçevesinde sektörler arası eşgüdüm ve işbirliğini sağlamak, bütünlük bir havza yönetim yaklaşımı benimsemek, ulusal hedeflere ulaşmak ve uluslararası taahhütleri yerine getirebilmek amacıyla strateji ve planlar geliştirilerek önlemler almak üzere Havza Yönetimi Merkez Kurulu oluşturulmuştur.

Su kullanımının sektörel dağılımına bakıldığında ortalama olarak %74'lük miktarın, tarımsal sulama, %13'lük miktarın sanayi, %13'lük miktarın da evsel kullanım maksatlı olduğu görülmektedir.

Şekil 4. Sektörel Su Kullanımı

Sektörel su tahsis planları ile havza ve sektörel alt havza ölçeğinde her sektörün kurak durumlar da dikkate alınarak ekonomik, sosyal ve çevresel açıdan su ihtiyacı analiz edilerek tahsis planlanması yapılmaktadır. Günümüze kadar tahsis planları 3 havzada bitirilmiş, 2 havzada devam etmekte olup 2023 yılına kadar tüm havzalarda bitirilmesi planlanmaktadır.

İklim Değişikliğinin Su Kaynaklarına Etkisi ve Uyumu Projesi ile her bir havza özelinde 2100 yılına kadar sıcaklık, yağış, su potansiyeli, su açığı/fazlası projeksiyonları ve uyum faaliyetleri önerileri üretilmiştir. Yer altı su potansiyeli ve yüzey su seviyelerindeki değişim tespit edilmiş, su bütçesi modellemesi ile tarım, içme suyu, sanayi ve ekosistem ana sektörleri için su etkisinin analizi çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Belediyelerin 2016 yılında toplam dağıttığı su ile kaynaktan çektiği su miktarı dikkate alındığında, 2017 yılı itibarıyla faturalandırılmayan su kullanımının yüzde 36 olduğu tahmin edilmektedir. Bazı belediyeler tarafından kayıp-kaçığın azaltılmasına yönelik çeşitli uygulamalar yapılmakla birlikte su kayıp-kaçık oranında istenilen düzeyde iyileşme sağlanamamış olup bu oranın azaltılması önemini korumaktadır.

Bu doğrultuda, 2014 yılında yapılan düzenleme ile içme-kullanma suyunun etkin kullanılması ve israfının önlenmesi için temin ve dağıtım sistemlerindeki su kayıplarının

kontrolüne ilişkin standart ve önlemler belirlenmiştir. Bu düzenleme ile **belediyeler ve su idarelerinin su kayıp oranlarını 2023 yılına kadar yüzde 25 düzeyine indirmeleri hedeflenmektedir.**

Tarımda Su Kullanımının Etkinleştirilmesi Öncelikli Dönüşüm Programı ile sulama altyapısının modernizasyonu; sulamada kurumsal yapıların etkinleştirilmesi, sulama yatırımları ile tarımsal üretim arasındaki bağlantının güçlendirilmesi, kurumlar arası eşgüdümün iyileştirilmesi ve suyun etkin kullanımı için tarım üreticilerinin bilinçlendirilmesi yönünde ilerleme sağlanmıştır.

Tarımda su kısıtı dikkate alınarak havza bazlı destekleme modeli ile üretim planlaması yapılmaktadır. Ayrıca, suyun verimli kullanılmasına yönelik sulama sistemlerinin kurulması destekleme yoluyla teşvik edilmektedir.

Su kirliliğinin önlenmesi ve suyun miktar ve kalite bakımından iyileştirilmesi bağlamında, yeraltı ve yüzeysel su kaynaklarının kirlenmesinin önlenmesi, korunması ve iyileştirilmesine yönelik yasal düzenleme, politika ve uygulamalar geliştirilmektedir.

Ulusal İzleme Ağının oluşturulması çalışmaları doğrultusunda her bir havzada Havza İzleme Programları oluşturulmuştur. Söz konusu programlar ile nehir, göl, geçiş ve kıyı sularında, toplam 2877 adet izleme noktasında, genel kimyasal ve fizikokimyasal parametreler, öncelikli maddeler, belirli kirlenmeler, biyolojik kalite unsurları ve hidromorfolojik kalite bileşenleri izlenmektedir. Atıksu arıtma tesisleri ve kanalizasyon sistemlerinin yatırım ve yenileme ihtiyacı ile gerekli maliyetlerin ortaya konulmasına yönelik konuları kapsayan Atıksu Arıtımı Eylem Planı 2017-2023 dönemini kapsayacak şekilde güncellenmiştir.

Su kaynaklarının havza bazında korunması amacıyla 8 havzada kirlilik önleme eylem planları ile Ergene ve Gediz Havzaları için arıtma çamuru yönetim planları hazırlanmıştır. Bunların Türkiye çapında yaygınlaştırılması çalışmalarına başlanmıştır.

Atıksu arıtma tesislerinin çevreye duyarlı bir şekilde işletilmesini sağlamak amacıyla bu tesislerin enerji giderlerinin yüzde 50'sine kadar enerji teşvik ödemesi yapılmaktadır.

Üretim birim başına kullanılan su miktarının azaltılması ve kirliliğin önlenmesi temel politika hedefi olup, bu kapsamda sektörlere özgü çalışmalar yapılmaktadır. Örneğin, tekstil sektöründe temiz üretimin yaygınlaştırılması kapsamında 2017 yılında 136 tekstil tesisinde Temiz Üretim Planı onaylanmıştır. Uygulamalarla, yaklaşık 2695 m³/gün su ile 7035 kWh/ton-kumaş enerji tasarrufu sağlanmıştır.

Tüm sektörler için su temini sağlanan kaynaklarda mevcut bütün tehlikeli kimyasalların envanteri yapılarak izlenmesi sağlanmıştır. 2014 yılında konuya ilişkin çalışmalar tamamlanmış olup, tespit edilen 250 madde için Çevresel Kalite Standardı belirlenmiştir. Bütün su havzalarımızda, yerüstü sularında kentsel su kirliliği açısından hassas su alanları ve nitrate hassas bölgeler tespit edilmiş; su kalitesi hedefleri ile su kalitesinin iyileştirilmesi için alınacak tedbirler belirlenmiştir.

Su kaynaklarının sürdürülebilirliği için su havzalarındaki yapılaşmanın, kentsel ve sanayi atık sularının arıtımının, tarımsal ilaç ve gübre kullanımının kontrolü önemini korumaktadır.

SONRAKİ ADIMLAR:

Önümüzdeki dönemde SKA 6'ya erişilmesi için aşağıdaki politikaların uygulanması hedeflenmektedir:

- Su kaynaklarının koruma ve kullanma dengesi gözetilerek, miktar ve kalite açısından sürdürülebilir yönetimi için Ulusal Su Planının hazırlanması,
- Sağlıklı, güvenilir içmesuyu altyapısının kent ve kırsal nüfusun tamamını kapsayacak şekilde sürekli geliştirilmesi,
- Su kayıplarıyla ceza ve teşvik sistemiyle daha etkin şekilde mücadele edilmesi,
- İçme suyu ve kanalizasyon yatırımlarında ve işletilmesinde kamu-özel işbirliği dahil, karşılanabilir ve sürdürülebilir finansman modellerinin geliştirilmesi
- Tarımda tasarruflu sulama yöntemlerinin desteklenmesine devam edilmesi,
- Sulamada kayıpların azaltılması için altyapının modernizasyonu,
- Kamu kurumları arasında su yönetiminde eşgüdümün güçlendirilmesi,
- Deniz kirliliğinin izlenmesi ve denetimi sisteminin geliştirilmesi ve yaptırımların artırılması,
- Suyun etkin kullanımı için tarım üreticilerinin bilinçlendirilmesi.

5.7. SKA 7: HERKES İÇİN KARŞILANABİLİR, GÜVENİLİR, SÜRDÜRÜLEBİLİR VE MODERN ENERJİYE ERİŞİMİ SAĞLAMAK

Enerjiye erişim temel ihtiyaçlardan biri ve yoksulluğun azaltılması açısından önemli bir unsurdur. Türkiye'de elektriğe erişebilen nüfusun oranı 2010 yılı itibarıyla yüzde 100 olmuştur. Nihai enerji tüketiminde yenilenebilir enerjinin payı 2017 yılında yüzde 12 civarındadır²⁶.

SKA 7'nin gerçekleştirilmesi için önemli miktarda yatırım ve finansman ihtiyacı bulunmaktadır. Bu yatırımların tamamının kamu tarafından gerçekleştirilmesi mümkün değildir. Özel sektörün yenilenebilir enerji, enerji verimliliği, yeşil binalar, temiz enerji kaynakları gibi alanlarda gerçekleştireceği yatırımlar SKA'lara erişmek açısından büyük katkı sağlayacaktır.

POLİTİKALAR

Kalkınma Planları ve ilgili kamu kurumlarının stratejik planlarının yanı sıra; Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı, Elektrik Enerjisi Piyasası ve Arz Güvenliği Strateji Belgesi, Türkiye Ulusal Yenilenebilir Enerji Eylem Planı, Enerji Verimliliği Strateji Belgesi, Ulusal İklim Değişikliği Stratejisi, İklim Değişikliği Eylem Planı, İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı SKA 7 ile ilgili politikaları belirleyen temel dokümanlardır.

SKA 7 ile örtüşen ana politika çerçevesinin bileşenleri aşağıdaki başlıklardan oluşmaktadır:

- Yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarının mümkün olan en üst düzeyde değerlendirilmesi ve bu kaynakların güvenilir, ekonomik ve kaliteli biçimde ekonomiye kazandırılması,
- İsrafın ve enerjinin çevresel etkilerinin asgariye indirilmesi,
- Yenilenebilir enerjinin elektrik üretimi içindeki payının kaynakları çeşitlendirerek artırılması,
- Hidroelektriğin yanı sıra güneş, rüzgâr, jeotermal, biyokütle gibi kaynaklardan enerji üretimini artırmaya yönelik çalışmaların yapılması,
- Yenilenebilir enerji üretiminde yerli ekipman kullanımının desteklenmesi,
- Sanayi sektöründe enerji yoğunluğunun düşürülmesi,

- Binalarda enerji verimliliğine yönelik destekler sağlanması,
- Enerji maliyetlerinin ekonomi üzerindeki yükünün hafifletilmesi,
- Sanayide yüksek verimli motorların kullanımının yaygınlaştırılması,
- Ulaşımında elektrikli araçların kullanımının artırılması.

MEVZUAT

Mevcut mevzuat ile uygun fiyatlı, güvenilir ve modern enerjiye erişimin güvence altına alınmasına dair düzenlemeler yapılmıştır.

Elektrik piyasası mevzuatı üretilen elektriğin yeterli, kaliteli, sürekli, düşük maliyetli ve çevreyle uyumlu bir şekilde tüketicilerin kullanımına sunulmasını, mali açıdan güçlü, istikrarlı ve şeffaf bir elektrik enerjisi piyasasının oluşturulmasını ve bu piyasada bağımsız bir düzenleme ve denetimin yapılmasını hedeflemektedir. Aynı zamanda, elektriğe evrensel erişimin sağlanması amacıyla küçük ölçekli elektrik üretim tesislerinin ülke ekonomisine kazandırılması ve etkin kullanımının sağlanması, elektrik şebekelerinde meydana gelen kayıp miktarlarının azaltılması elektrik piyasası mevzuatının düzenleme getirdiği diğer önemli hususlardır.

Mevzuat, yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik üretimi için teşvik edici bir çerçeve sunmaktadır. Enerji verimliliği alanında sanayide, binalarda, ulaşımında enerji verimliliğini artırmayı teşvik eden çeşitli düzenlemeler bulunmaktadır.

Taraf olduğumuz Avrupa Enerji Şartı Anlaşması, BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) ve Kyoto Protokolünde getirilen düzenlemeler uyarınca enerji arz güvenliğinin artırılması için enerjinin üretimden dağıtımına kadar olan süreçte verimliliğin iyileştirilmesi ve temiz enerji teknolojisi alanlarına yatırımın teşvik edilmesi için uluslararası işbirliğinin geliştirilmesine yönelik düzenlemeler bulunmaktadır.

²⁶ Hesaplama yöntemi nedeniyle TÜİK SKA göstergelerinden (Gösterge 7.2.1) farklıdır. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın genel enerji denge tablosundan hesaplanmıştır.

ÖNE ÇIKAN GELİŞMELER VE GELİŞİM İHTİYACI OLAN ALANLAR

SKA 7'ye ilişkin gelişmeler dört ana tema esas alınarak değerlendirilmiştir: i. Herkes için enerjiye erişimin sağlanması, ii. Yenilenebilir enerjinin toplam enerji arzı içerisindeki payının artırılması iii. Enerji verimliliğinin artırılması ve iv. Temiz enerji teknolojilerinin ve altyapısının geliştirilmesi.

Herkes için enerjiye erişimin sağlanması bağlamında 2000'li yılların başından itibaren enerji sektöründe serbestleşme çalışmaları önem kazanmıştır. Bu kapsamda; kamu santrallerinin büyük bölümü özelleştirilmiş ve yeni santraller özel sektör tarafından kurulmuştur. Böylece özel sektörün elektrik toplam kurulu gücündeki payı önemli oranda artmış, elektrik dağıtımı ve ticaretinde serbestleşme büyük ölçüde tamamlanmıştır. Doğal gaz dağıtımı da tamamen özel sektöre devredilmiştir. Kayıp kaçak performansı, arz kalitesi ve müşteri memnuniyeti gibi alanlarda ciddi iyileştirmeler sağlanmıştır. Yeni kurulan yenilenebilir enerji santrallerinin elektrik iletim dağıtım sistemine entegrasyonu hızlanmış, benzer şekilde enerji verimliliği politikaları öne çıkmıştır. Ayrıca, **düşük gelirli vatandaşların asgari elektrik tüketim ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik Şubat 2019'dan itibaren elektrik tüketim desteği programı başlatılmıştır.** Elektrik tüketim desteği kapsamında bulunan hanelere, hanedeki kişi sayısı kriteri dikkate alınarak aylık 150 kilovatsaat karşılığı tutara kadar destek verilmektedir.

Kesintisiz enerjinin sağlanabilmesi arz, talep, iletim, dağıtım ve depolama sistemlerinin optimizasyonunu gerektirmektedir. Türkiye özellikle elektriğe erişim konusunda hızlı bir gelişim kaydetmiştir. Ayrıca, artan elektrik ihtiyacının karşılanması ve elektrik iletim hizmetinin yaygınlaştırılması/iyileştirilmesi amacıyla elektrik iletim ve dağıtım şebekesinin genişleme, yenileme ve modernizasyonu için hat ve trafo yatırımlarına devam edilmektedir. Elektrik depolama sistemine ilişkin mevzuat çalışmaları başlatılmıştır. Ayrıca, Türkiye Akıllı Şebekeler Yol Haritasının belirlenmesi ve uzun vadeli elektrik altyapı planlamalarının yapılması önem arz etmektedir.

2018 yılında her biri 1.200 MW güce sahip olan 4 üniteyle toplam 4.800 MW kurulu güce sahip ve Türkiye'nin ilk nükleer santrali olan Akkuyu Nükleer Santralinin inşasına başlanmıştır. Akkuyu Nükleer Santralinin ilk ünitesinin 2023 yılında diğer ünitelerin de birer yıl arayla işletmeye alınması planlanmaktadır. Temmuz 2018'de nükleer alandaki faaliyetlerin güvenli ve emniyetli bir şekilde yürütülmesini sağlamak için; bağımsız, güçlü ve yetkin bir nükleer düzenleme ve denetleme sistemi oluşturulması amacıyla Nükleer Düzenleme Kurumu kurulmuştur.

Yenilenebilir enerjinin toplam enerji arzı içerisindeki payının artırılması kapsamında; Türkiye enerji kaynaklarını çeşitlendirmek, ithalata bağımlılığı azaltmak, yerel imalat sanayisini geliştirmek ve sera gazı emisyonlarını azaltmak için yenilenebilir enerji kaynaklarından enerji üretimine büyük önem vermektedir.

İyileştirilen mevzuat ve teşvik mekanizmalarının etkisiyle rüzgâr ve güneş gibi hidroelektrik haricindeki diğer kaynakların yenilenebilir enerjideki payında belirgin bir artış gerçekleşmiştir.

2009 Elektrik Piyasası ve Arz Stratejisi ile elektrik üretiminde yenilenebilir enerjinin payının 2023 yılına kadar en az yüzde 30 seviyesine yükseltilmesi hedeflenmiştir. 2018 yılında yenilenebilir enerji kaynaklarının elektrik üretimindeki payı yüzde 32,5'e yükselmiş olup belirlenen hedefe ulaşılmıştır. Ayrıca, diğer OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında ülkemizde yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik üretiminde önemli gelişmeler kaydedilmiştir.

Tablo 9. Elektrik Üretim Kaynaklarının Payları

Kaynak	2013 Yılı Üretimi	2017 Yılı Üretimi	2013 Yılı Sıralaması	2017 Yılı Sıralaması	Karşılaştırma Grubu
Hidroelektrik	59,4 TWh	58,2 TWh	7	6	OECD
Jeotermal	1,4 TWh	6,1 TWh	7	4	OECD
Güneş	0,017 TWh	2,9 TWh	27	14	OECD
Rüzgar	7,6 TWh	17,9 TWh	12	7	OECD

Türkiye'de yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik yasal çerçeve ile, 2005 yılında elektrik enerjisi üretiminde yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına alım garantisi tarife desteği (FIT) getirilmiştir. Ancak teknoloji maliyetlerinin yüksek olması nedeniyle tarifeler yetersiz kalmış ve yatırımlar beklenen düzeyde gerçekleşmemiştir. **2011 yılında yapılan değişiklikle yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı üretimde tesis tipine göre alım garantili tarife fiyatları belirleyen Yenilenebilir Enerji Destek Mekanizması (YEKDEM) oluşturulmuştur. Alım garantili tarife; hidroelektrik ile rüzgâr enerjisine dayalı üretim tesisi için 7,3 (ABD Doları) sent/kWh, jeotermal enerjisine dayalı üretim tesisi için 10,5 (ABD Doları) sent/kWh, biyokütle (çöp gazı dâhil) ile güneş enerjisine dayalı üretim tesisi için 13,3 (ABD Doları) sent/kWh'tir.**

2020 yılı sonuna kadar işletmeye girmiş veya girecek YEKDEM'e tabi üretim lisansı sahipleri 10 yıl süre ile FIT destek mekanizmasından yararlanacaktır. Satın alma garantisi, yerli ve yabancı yatırımcılar için son derece önemlidir. Böylece belirsizlik ortadan kalkmakta ve yatırımcılar 10 yıl boyunca piyasa risklerinden korunmaktadır. Bu aynı zamanda projenin finansmanı için ek bir güvence sağlamaktadır.

2017 yılı sonu itibarıyla 17.400 MW kurulu güce sahip tesislerde üretilen 70 milyar kWh elektrik için 13,9 milyar TL (3,81 milyar ABD Doları) YEKDEM kapsamında ödenmiştir. Bu doğrultuda, YEKDEM son yıllarda yenilenebilir enerji yatırımcıları için oldukça cazip hale gelmiştir.

Kaynak bazında düzenlenen destekleme mekanizmasıyla beraber yenilenebilir enerji kaynaklı elektrik üretim tesislerinde kullanılacak yerli makine ve ekipmanlar için ilâve teşvik mekanizması oluşturulmuştur. Yenilenebilir enerji tesisinin kurulumunda yurt içinde üretilmiş mekanik ve/veya elektro-mekanik aksam kullanıldığı takdirde, 5 yıl süreyle her bir aksam başına ilâve fiyat desteği verilmektedir. Bu şekilde, yenilenebilir enerjinin gelişimi için kritik olan araştırma ve geliştirme faaliyetleri ve yerli üretim bileşenin artırılmasına yönelik teşvikler de yapılmaktadır.

2016 yılında yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını artırmak için Yenilenebilir Enerji Kaynağı Alanı (YEKA) teşvik mekanizması uygulamaya konulmuştur. En az bir yenilenebilir enerji kaynağı açısından potansiyeli yüksek kamu ve hazine taşınmazları ile özel mülkiyete konu taşınmazlar büyük ölçekli YEKA olarak belirlenmeye başlanmıştır. YEKA'lar ölçek ekonomisinin etkisiyle etkin ve verimli yenilenebilir enerji üretiminin gerçekleştirilmesine katkı sağlayacaktır. Lisans alacak yatırımcılar için öngörülen ihale sürecinin getirdiği yükümlülükler azaltılmaktadır. YEKA'ların entegre yaklaşımı ile

Ar-Ge kapasitesinin desteklenmesi, yerli ekipman kullanımının teşvik edilmesi ve ilave istihdam yaratılması beklenmektedir.

YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAK ALANLARI (YEKA)

İlgili SKH'ler	7.2 - 7.a
Proje Yürütücüsü Kurumlar	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
Başlangıç-Bitiş Tarihleri	2017 - devam ediyor

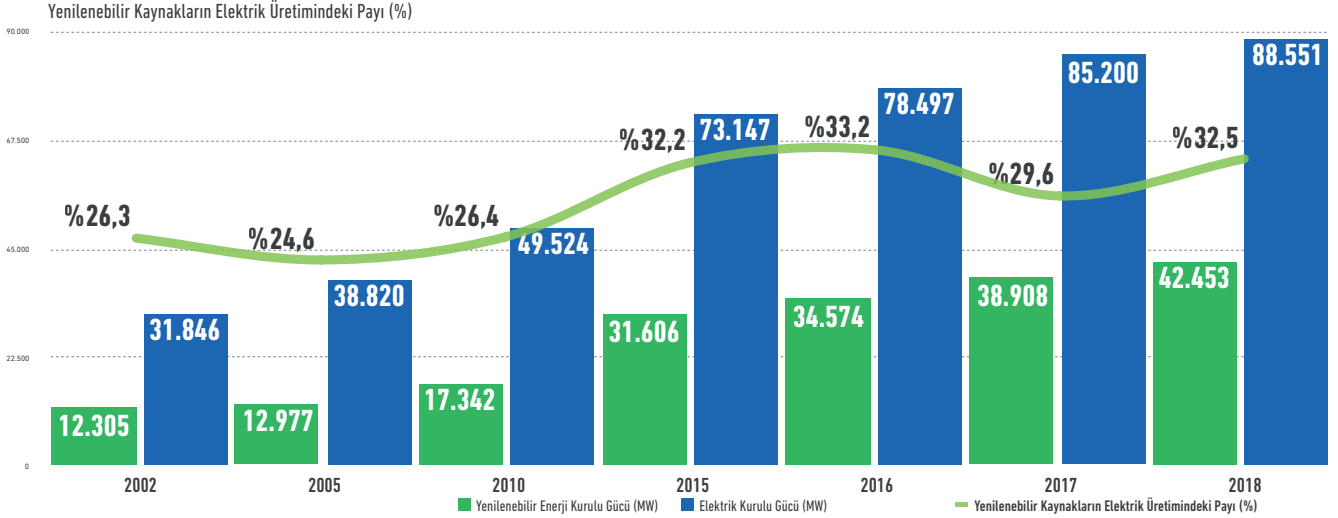
Proje ile 2 adet güneş ve rüzgâr santrallerinin kurulması ve yenilenebilir enerjinin teşvik edilmesi hedeflenmektedir. Yerli ekipmanların Türkiye'de üretilmesi ve yenilenebilir enerji için Ar-Ge ihtisas bölgelerinin kurulması projenin diğer bileşenleridir.

Proje kapsamında Konya Karapınarda 1.000 MW Kurulu güce sahip güneş enerjisi santrali kurulumu ve GES projelerine yönelik yılda minimum 500 MW fotovoltaik modül üretim kapasitesine sahip güneş paneli fabrikası kurulumu için ihale düzenlenmiştir. Santralde üretilen elektriğin 15 yıllık garantili alım fiyatı 6,99 Dolar sent/kWh fiyat desteği ile ihale tamamlanmıştır.

Rüzgâr YEKA için 1.000 MW rüzgâr enerjisi kapasitesi ve yıllık 400 MW üretim kapasitesine sahip rüzgâr türbini imalat ve Ar-Ge merkezi kurulacaktır. Ağustos 2017'de düzenlenen Rüzgâr YEKA ihalesinde 15 yıl boyunca üretilen elektriğin 3,48 (ABD Doları) sent/kWh fiyat üzerinden sisteme verilmesine karar verilmiştir.

Söz konusu gelişmeler kapsamında Türkiye'nin yenilenebilir enerji kurulu gücü 2018 yılı sonu itibarıyla 42,5 GW seviyesine yükselmiştir. Türkiye'nin yenilenebilir enerji santrallerinin kurulu gücünün 2023 yılında, 2018 yılı gerçekleştirmeleri ile karşılaştırıldığında yüzde 34 oranında artması beklenmektedir.

Ayrıca Yenilenebilir Enerji Eylem Planı çerçevesinde ulaşım, sanayi ve konutlarda tüketilen enerjide yenilenebilir enerjinin payını artırma yönündeki adımlar yenilenebilir enerjinin payının artmasına katkı sağlayacaktır.

YEKDEM'in 2020 yılında tamamlanmasından sonra da yenilenebilir enerji kaynaklarının piyasa işleyişini bozmayacak şekilde desteklenmesi ve yenilenebilir enerji ekipmanlarında yerli imalat kabiliyetinin ve kapasitesinin geliştirilmesi önemli görülmektedir. Buna ilaveten, artan yenilenebilir enerji üretiminin iletim sistemine entegrasyonuna yönelik gerekli iletim altyapı yatırım planlamalarının yapılması gerekmektedir.

Enerji verimliliğinin artırılması kapsamında, Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı ile 2017-2023 döneminde Türkiye'nin birincil enerji tüketiminde kümülatif olarak 23,9 MTEP azaltım sağlanması hedeflenmiştir.

Sanayide, kamu ve hizmet binalarında enerji verimliliğinin artırılması amacıyla prosesleri/yapıları/sistemleri yenileme, bu konuda bilinçlendirme faaliyetleri yürütme, enerji verimliliği danışmanlığı hizmeti sağlama ve enerji yönetimini geliştirme alanlarında çeşitli çalışmalar yürütülmektedir.

Belirli büyüklükteki sanayi kuruluşlarına enerji verimliliği etütleri yaptırma ve enerji yönetimi oluşturma zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca, enerji verimliliğinin teşvik edilmesine yönelik Verimlilik Artırıcı Projeler ve Gönüllü Anlaşmalar gibi çeşitli destek mekanizmaları da uygulanmaya başlanmıştır.

Yeni yapılacak ve mevcut binaların verim sınıflarının iyileştirilmesi, Enerji Performans Sözleşmeleri ile kamu binalarının iyileştirilmesi, binalarda yerinde üretimin ve yenilenebilir enerji kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalarda devam etmektedir. **Türkiye'de 2000-2017 yıllarını kapsayan dönemde yıllık bazda ortalama birincil enerji yoğunluğu endeksi yüzde 1,3, nihai enerji yoğunluğu endeksi ise yüzde 1,4 oranında azalmıştır.** GSYH içinde enerji yoğun imalat sanayii sektörlerinin payı azalırken hizmet sektörlerinin payında artış yaşanması, enerji yoğunluğunun düşmesine neden olan faktörlerdendir. Ayrıca sınırlı da olsa enerji tüketiminin yüksek olduğu düşük ve orta-düşük teknoloji sektörlerinden enerji tüketiminin daha düşük olduğu orta-yüksek teknolojilere doğru geçişin enerji yoğunluğundaki düşüşte etkisi olduğu görülmektedir. Bu gelişmede; enerji verimliliği alanında yürütülen faaliyetler, özellikle sanayi sektöründe yapılan iyileştirme yatırımları, stoka dâhil olan yeni binalarda ısı yalıtımının daha yüksek olması ve yüksek verimli elektrikli ev aletlerinin kullanımının yaygınlaşması etkili olmuştur.

Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı kapsamında bugüne kadar 1,2 milyar ABD Doları yatırım ile yaklaşık 1 milyon TEP enerji tasarrufu sağlanmıştır. Elektrik şebekesinde enerji verimliliği çalışmaları ve dağıtık üretimin yaygınlaşması ile kayıpların son yıllarda yüzde 12 mertebelerine inmesi sağlanmıştır.

Bugüne kadar ETKB tarafından toplam 210 verimlilik artırıcı projeye 23.1 milyon TL destek hibe ödemesi gerçekleştirilmiştir. Bu projelerden yıllık 84 milyon TL parasal tasarruf sağlanmaktadır.

Kırsal Kalkınma Destekleri Bireysel Sulama Sistemlerinin Desteklenmesi kapsamında, Tarım ve Orman Bakanlığı 9.093 projeye yaklaşık 200 Milyon TL hibe ödemesi yaparak 865 bin dekar alanda enerji verimli sulama sistemlerinin kurulmasını sağlamıştır.

2019 yılı Şubat ayında açıklanan düzenlemeyle; konut kredilerinde kredi tutarının teminat olarak alınan konutun değerine oranı için belirlenmiş bulunan yüzde 80 oranındaki sınır, enerji performansı A sınıfı olan konutlar için yüzde 90'a, enerji performansı B sınıfı olan konutlar için ise yüzde 85'e yükseltilmiştir.

Temiz enerji teknolojilerinin ve altyapısının geliştirilmesi

kapsamında YEKA'lar aracılığıyla uluslararası enerji işbirliklerine yönelmesi, Türk enerji sanayisinin yabancı teknolojilerle bir araya getirilmesi ve bilgi birikiminin transfer edilmesine yönelik düzenlemelerin oluşturulması temiz enerji teknolojilerine ilişkin uluslararası işbirliklerinin geliştirilmesi hedefiyle uyum sağlamaktadır.

Yenilenebilir enerji teknolojilerini ağırlıklı olarak ithal eden Türkiye'de bu teknolojilerin geliştirileceği Ar-Ge tesislerinin kurulması ve teknoloji transferinin planlanması olumlu gelişmelerdir.

Temiz enerji kaynaklarının elektrik üretimi dışında ısınma ve ulaştırma gibi alanlarda kullanımının artırılması ve enerji verimliliğinin geliştirilerek enerji tüketiminin artış hızının düşürülmesi hedeflere erişilmesine önemli katkıda bulunacaktır. Bu kapsamda doğal gazın ülke geneline yaygınlaştırılması amacıyla doğal gaza sahip olmayan, ilçeler ile Organize Sanayi Bölgelerine (OSB) doğal gaz ulaştırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Erişilebilir ve temiz enerji kapsamındaki hedeflerin uygulanabilmesi için, toplumun tüm kesimlerinde bu hedeflerle ilgili farkındalığın artırılması önemlidir.

SONRAKİ ADIMLAR:

Önümüzdeki dönemde SKA 7'ye erişilmesi için aşağıdaki politikaların uygulanması hedeflenmektedir:

- Kesintisiz enerji tedarigi için gerekli şebeke yapısının verimlilik ve teknoloji açısından geliştirilmesi,
- Akıllı şebekelerin geliştirilmesine yönelik uygulamaların artırılması,
- Uzun vadeli şebeke altyapı planlarının oluşturulması,
- Uzun vadeli ulusal enerji ve iklim stratejisi yol haritasının belirlenmesi,
- Enerji depolama sistemlerine yönelik yasal altyapının oluşturulması,
- Yerli ekipman teşviği için alternatif finansman mekanizmalarının değerlendirilmesi,
- Enerji verimliliğine yönelik kamuoyu farkındalığının artırılması ve talep tarafı katılımı uygulamasına yönelik piyasa altyapısının oluşturulması,
- Kamu binalarında enerji verimliliği uygulamalarının Enerji Performans Sözleşmeleri (EPS) modeli ile yaygınlaştırılması,
- Yakıt tasarrufu sağlayan araçlara yönelik teşvikler getirilmesi.
- Enerji verimliliği yüksek bölgesel ısıtma ve soğutma sistemlerinin toplam ısıtma ve soğutma sistemleri içerisindeki payının artırılması,
- Kamu binalarına yönelik enerji verimliliği hedeflerinin tanımlanması,
- Ulaşım ve tarım sektöründe verimli araçların kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik teşviklerin sağlanması.

5.8. SKA 8: İSTİKRARLI, KAPSAYICI VE SÜRDÜRÜLEBİLİR EKONOMİK BÜYÜMEYİ, TAM VE ÜRETKEN İSTİHDAMI VE HERKES İÇİN İNSANA YAKIŞIR İŞLERİ DESTEKLEMELER

Ülkelerin gelişmişlik ve kalkınmışlık düzeyleri açısından anahtar rol oynayan ekonomik büyüme sürdürülebilir kalkınmanın üç boyutunu doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir.

Güçlü, kapsayıcı ve sürdürülebilir büyüme uzun vadeli stratejilere, ülkenin ekonomik yapısına uygun olarak geliştirilecek büyüme modellerine ve bu modellere uygun olarak yürürlüğe konulacak politikalara bağlıdır.

Cari işlemler dengesinde istikrar sağlanarak dış finansman ihtiyacının azaltılması, yurtiçi tasarruflar artırılarak iç finansmanın güçlendirilmesi ve cari açığın finansmanında doğrudan yabancı yatırımların payının artırılması makroekonomik görünümü olumlu etkilemektedir. Büyüyen bir ekonomide istihdamın ve insana yakışır işlerin artması ile işsizliğin azalması elzemdir. Küresel ticarete yaşanan ve korumacılığı öne çıkaran konjonktürel gelişmelerden bağımsız olarak pazar çeşitliliğinin artırılması ve ihracatın nitelik ve nicelik olarak yüksek seviyelere ulaştırılması bir yandan ekonominin dış kaynak ihtiyacını azaltarak makroekonomik istikrarı destekleyecek diğer yandan ekonominin sürdürülebilir yüksek büyüme patikasına girmesine destek sağlayacaktır.

POLİTİKALAR

Ekonomik büyüme ve istihdama yönelik makro politikaları belirleyen Kalkınma Planlarının yanı sıra; Üretimde Verimliliğin Artırılması Programı, Sanayi Strateji Belgesi, Verimlilik Stratejisi ve Eylem Planı, KOBİ Strateji Belgesi, Ulusal İstihdam Stratejisi, Kadın İstihdamı Eylem Planı, Ulusal Gençlik İstihdam Eylem Planı, Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı, İşgücü Piyasasının Etkinleştirilmesi Programı, 2023 İhracat Strateji Belgesi ve İstanbul Uluslararası Finans Merkezi Programı Eylem Planı ile Finansal Erişim, Finansal Eğitim, Finansal Tüketicinin Korunması Stratejisi ve Eylem Planı, Türkiye Turizm Stratejisi 2023 ve Eylem Planı SKA 8 kapsamında diğer temel politika dokümanları olarak öne çıkmaktadır.

SKA 8 hedeflerine ilişkin politika çerçevesinin ana unsurları aşağıdaki konularda yoğunlaşmaktadır.

- Makroekonomik istikrarın sürdürülmesi,
- Özel sektörün ekonomi içindeki ağırlığının artırılması,
- Devletin ekonomi içindeki düzenleyici ve denetleyici işlevinin kuvvetlendirilmesi,
- Dışa açık ve rekabetçi üretim yapısının geliştirilmesi,
- Sanayide teknoloji içeriğinin, katma değer artırılması ve büyümede toplam faktör verimliliği (TFV) katkısının artırılması,
- İmalat sanayinin yüksek nitelikli insan gücü kullanan, çevreye duyarlı, Ar-Ge'ye önem veren, teknoloji üreten, tasarım ve marka yaratan bir yapıya dönüştürülmesi ve bu amaçlara yönelik destekler sağlanması,
- Üretken yatırımların artırılması,
- Sermaye verimliliğinin artırılması,
- KOBİ'lerde üretimin teknoloji düzeyinin, verimliliğin ve sanayi katma değeri içerisindeki payının artırılması ve finansmana erişiminin kolaylaştırılması,
- Çevre yönetiminin etkinleştirilmesi, çevrenin korunması ve kaynakların sürdürülebilir kullanımı,
- Bankacılık sektörünün finansal aracılık faaliyetinin etkinliğinin artırılması,
- Sermaye piyasalarının geliştirilmesi ve sigortacılık faaliyetlerinin yaygınlaştırılması,
- Üniversite-sanayi işbirliğinin artırılması,
- Teknoloji geliştirme merkezlerinin ve teknoparkların kurulmasının desteklenmesi ve Ar-Ge desteklerinin artırılması,
- Turizmin sosyal, kültürel ve çevresel etkileri göz önünde bulundurularak ülkenin turizm kapasitesinin artırılması,
- İşgücü niteliğinin ve verimliliğinin artırılması,
- İnsana yakışır iş fırsatlarının artırılması,
- İş sağlığı ve güvenliği standartlarına uyumun artırılması, denetim ve teşvik uygulamalarının geliştirilmesi,
- Eğitim ile istihdam piyasası arasındaki ilişkinin güçlendirilmesi,
- Başta kadınlar, gençler ve engelliler olmak üzere tüm kırılgan kesimlerin istihdamının artırılması,
- Başta en kötü biçimleri olmak üzere çocuk işçiliği ile mücadele edilmesi,
- Kayıtlı istihdamın teşvik edilmesi,

- İstihdam teşviklerinin ve aktif işgücü programlarının etkinliğinin artırılması,
- İşgücü piyasasında güvenceli esnekliğin sağlanması,
- İş ve meslek danışmanlarının sayılarının ve niteliklerinin artırılması,
- İşsizlik sigortasından yararlanma şartlarının esnetilmesi.

MEVZUAT

2016 ve 2017 yıllarında Ar-Ge ve Tasarım Kanunu ile ikincil mevzuatı, Teknoloji Geliştirme Bölgeleri (TGB) Kanunu ve ikincil mevzuatı yenilenmiştir. Ayrıca, KOBİ'lerin büyümelerinin teşviki ile finansmana erişimine ilişkin mevzuat mevcuttur.

Türkiye'de iş bulma, kadın ve erkek arasındaki ücret eşitliği, engellilerin hakları ve mesleki rehabilitasyonu konularında cinsiyet, yaş ve engel durumu gözetilerek yapılan düzenlemeler, SKA 8'in kapsadığı hedeflere erişilmesi açısından ileri seviyededir.

İş hayatına erken yaşta atılan gençlerin gelişimlerinin olumsuz etkilenmemesi, öğrenimlerinin tehlikeye girmemesi ve ekonomik istismarın önlenmesi amacı ile belli bir yaşın altındaki genç nüfusun çalışması engellenmekte, genç işçilerin sağlık ve güvenliklerine ilişkin düzenlemeler getirilmektedir.

Türkiye, BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeyi, İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin Sözleşme ile Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesini onaylamış ve ilgili düzenlemeleri yapmıştır.

Kadın çalışanlar, gebe, emziren ve yeni doğum yapmış olanlar da dâhil tüm yerli ve yabancı göçmen işçiler ile tehlikeli madde bulunduran kuruluşlarda ve/veya ağır işlerde çalışan işçilerin haklarına yönelik düzenlemeler mevzuatımızda yeterli düzeydedir.

Hedef 8.10 kapsamında, bankacılık mevzuatı uluslararası düzenlemelerle uyumlu bir şekilde düzenlenmiş olup güçlü bir yapıya sahiptir. Bankacılık, sigortacılık ve finansal hizmetlere erişimin teşvik edilmesi ve artırılması için yurt içi finansal kurumların kapasitelerinin güçlendirilmesine yardımcı olacak birçok düzenleme mevcuttur.

2012 yılı sonunda yürürlüğe giren yeni Sermaye Piyasası Kanunu ile küresel kriz sonrasında edinilen tecrübelerle şirketler için alternatif finansman kaynaklarının oluşturulması ve finansal aracılık sektörünün dünyayla rekabet edebilmesine imkân sağlanması amaçlanmıştır.

Yurtiçi tasarruf oranının artırılması amacıyla Bireysel Emeklilik Sisteminde (BES) 2013 yılı başından itibaren tüm katılımcıların faydalanacağı devlet katkısı uygulamasına geçilmiştir. BES'e ek olarak, katılımın gönüllülük esasına bağlı olduğu ancak devlet destekleriyle özendirildiği otomatik katılım sistemi, 1 Ocak 2017 tarihinde uygulanmaya başlanmıştır. Buna göre, 45 yaşın altındaki ücret karşılığı çalışanlar, düzenlenen emeklilik sözleşmesiyle bir emeklilik planına dâhil edilmektedir.

ÖNE ÇIKAN GELİŞMELER VE GELİŞİM İHTİYACI OLAN ALANLAR

SKA 8 ilişkin gelişmeler i. ekonomik büyüme ve ii. istihdam olmak üzere iki ana tema odağında değerlendirilmektedir.

Ekonomik büyüme kapsamında, Türkiye'de 2001 krizinden sonra bankacılık sektörünün güçlendirilerek finansal serbestleşmenin artırılması ve devletin üretimden çekilerek denetim ve düzenleme rollerine ağırlık verilmesi, enerji, haberleşme, eğitim, sağlık gibi alanların özel sektöre ve rekabete açılması, tarımda yapısal dönüşüm sağlanması başta olmak üzere gerçekleştirilen köklü mali, ekonomik ve yasal dönüşümlerin sonucunda güçlü ekonomik büyüme yönünde önemli ilerleme sağlanmıştır.

Türkiye'de sürdürülebilir kalkınmanın finansmanı için kullanılan kamu bütçesinin asli gelir unsuru olan vergilerin daha etkin hale getirilmesi için düzenlemeler yapılmıştır. Vergi sisteminde mükellef odaklı bir yaklaşımla üretim ve büyümeyi teşvik edici uygulamalar hayata geçirilmiştir. Vergi borçlarını ödemede zorluk çekenlere getirilen kolaylıklarla kamu gelirlerinde iyileşme sağlanmıştır.

Büyümenin niteliksel ve niceliksel kalitesinin orta ve uzun vadede artırılması için üretken yatırımların ve yatırımların finansmanındaki iç kaynakların payının artırılması ihtiyacı vardır. Son dönemde yatırım ihtiyacı artarken bunun finansmanı daha çok dış tasarruflar ile sağlanmış ve sürekli cari açık verilmesine neden olarak ülke ekonomisi için bir kırılma noktası unsuru olmuştur. Bu nedenle yurtiçi tasarrufların artırılmasına yönelik yeni politikalar geliştirilmiştir.

BES'te yapılan düzenlemeler neticesinde, 2018 yılı sonu itibarıyla 6,9 milyon katılımcı BES'te yer almakta olup toplam fon büyüklüğü (devlet katkısı dahil) cari fiyatlarla 87,9 milyar TL'ye (16,6 milyar ABD Doları) ulaşmıştır. Söz konusu dönem itibarıyla otomatik katılım sistemindeyse 5 milyon çalışan yer almakta olup çalışanların fon tutarı cari fiyatlarla 4,6 milyar TL'ye (0,9 milyar ABD Doları) ulaşmıştır.

2000'li yılların başından itibaren uygulanan yapısal reformlar ve elverişli küresel likidite koşulları sayesinde kamu açıklarının GSYH'ye oranı gerilemiş, enflasyon düşmüş, yabancı doğrudan yatırımlar hızlanmış ve ekonomi **2000-2018 döneminde özel sektör öncülüğünde yıllık ortalama yüzde 4,9 oranında büyüme kaydetmiştir. Küresel kriz sonrasındaki 2010-2018 döneminde ise GSYH büyümesi ortalama yüzde 6,33 düzeyine ulaşmıştır.**

Ekonomideki yapısal reformların kişi başına düşen gelir üzerindeki artırıcı etkisi sonucunda **2001 yılında yaklaşık 3.084 ABD Doları düzeyinde olan kişi başına düşen gelir 2018 yılında 9.632 dolar seviyesine ulaşmıştır.**

Genel bir verimlilik göstergesi olarak seçilen çalışan kişi başına reel GSYH artış hızında Türkiye'nin dünya ortalamasından daha hızlı bir gelişim gösterdiği görülmektedir. Dünya gelişmişlik göstergelerindeki veriler baz alındığında, satın alma gücü paritesine göre düzeltilmiş sabit fiyatlarla kişi başına GSYH 2000-2017 döneminde küresel ekonomide ortalama yüzde 2,25 artış sergilerken; Türkiye'de bu artış hızı ortalama yüzde 3,01 olarak gerçekleşmiştir²⁷.

2018 yılı itibarıyla KOBİ'ler banka kredilerinin yüzde 26'sını kullanmaktadır. Ayrıca, Ar-Ge harcamaları içinde KOBİ'lerin payı 2014 yılında yüzde 17,4 iken 2015 yılında yüzde 17,7'ye yükselmiştir. KOBİ'lerin küreselleşmeden kaynaklanan yüksek rekabete ayak uydurma, yetkin insan gücü ve yeterli sermayeye sahip olma, yenilikçi projeler üretme, ortak iş ve proje geliştirme gibi hususlarda güçlendirilmesine, girişimcilik yeteneklerinin ve girişimci sayısının artırılmasına olan ihtiyaç devam etmektedir.

Küresel kriz sonrası dönemde istihdam ile mal ve hizmet piyasalarını desteklemek amacıyla etkinliği güçlendirilen maliye politikaları genişletilmiştir. Bu bağlamda, 2017 yılı içinde devreye giren istihdamı artırmaya yönelik tedbir ve teşvikler, KOSGEB destekleri ve Kredi Garanti Fonu (KGF) kefaletli krediler ile KOBİ'lere finansman desteği, inşaat ve dayanıklı tüketim malları sektörlerine yönelik vergi indirimleri sağlanmıştır.

2017 yılında yapılan yeni düzenlemelerle, imalat sanayii üretiminin teknolojik içeriğinin geliştirilmesi ile tasarım ve yenilikçi faaliyetlerin desteklenmesine yönelik bir dizi ek önlem ve teşvik getirilmiştir. Ayrıca, KOBİ'lerin finansmana erişimini artırmak amacıyla Kredi Garanti Fonunun garanti kapsamı

genişletilmiş ve ihracat ve istihdama yönelik ek destekler sağlanmıştır. **2013 yılında Hazine destekli olarak KGF tarafından desteklenen işletme sayısı 1.263 iken 2017 yılında 316 bine ulaşmıştır.**

Küreselleşmenin etkisinin iyice arttığı dönemde ülkemiz dünya imalat sanayii içinde payını artırabilmiş, 2002 yılında imalat sanayii katma değeriyle dünyada 20'inci, Avrupa'da 10'uncu sırada yer alırken, 2017 yılında dünyada 16'ncı, Avrupa'da ise 6'ncı sıraya yükselmiştir.

Türkiye'de sanayinin rekabet edebilirliğinin, yenilikçiliğinin ve verimliliğinin yükseltilmesi, küresel ihracattan daha fazla pay alınması, ağırlıklı olarak yüksek teknoloji ürünlerin üretilmesi, nitelikli işgücüne sahip ve aynı zamanda çevreye ve topluma duyarlı bir sanayi yapısına dönüştürülmesi hedefi için tedarik zincirindeki işletmeler arasında işbirlikleri ile daha fazla katma değer üretimine yönelik yerlilik oranını artırıcı projeler ve programlar yürütülmektedir. Bu kapsamda 2012 yılında yürürlüğe konulan Kümelene Destek Programı örnek olarak gösterilebilir. Ancak, sektörlerin üretim kapasitelerinden azami oranda yararlanabilmek ve yaratılan toplam değer içerisinde yerli üretimin payını artırmak için, imalat sanayii sektörleri arasında işbirliklerinin ve kümelenemelerin güçlendirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

Sanayinin dijital dönüşümünün hızlandırılması amacıyla İmalat Sanayiinde Dijital Dönüşüm Yol Haritası 2018 yılında yayımlanmıştır. Yol haritasında; eğitim altyapısı ile teknoloji ve yenilik kapasitesinin geliştirilmesi, nitelikli işgücünün yetiştirilmesi, veri iletişim altyapısı ve kurumsal yönetişimin güçlendirilmesi, ulusal teknoloji tedarikçilerinin desteklenmesi ve kullanıcıların dijital dönüşümünün teşvik edilmesi bileşenlerine yönelik eylemler belirlenmiştir.

2016 yılında, üretim kapasitesi yetersiz ürünlerde arz güvenliği sağlayan, teknoloji açığı olan alanlarda teknoloji kapasitesini geliştiren, ithalat bağımlılığını azaltan, yüksek katma değerli, yeni nesil teknolojilerle üretim yapılmasını sağlayan, yenilikçi ve Ar-Ge'ye dayalı olan 100 milyon ABD doları ve üzerindeki yatırımlara yönelik kapsamlı teşvikler getirilmiştir.

27 <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=SL.GDP.PCAP.EM.KD&country=#>

Girişimciliğin geliştirilmesi amacıyla 19 İş Geliştirme Merkezinde (İŞGEM) başlangıç aşamasındaki girişimciler desteklenmektedir. Ayrıca, girişimcilik kültürünün yaygınlaştırılması ve tabana yayılması amacıyla, çeşitli seviyelerde girişimcilik eğitimleri verilmekte ve buna bağlı destekler sağlanmaktadır.

Türkiye'nin turizmden elde ettiği gelirlerin dünya turizm gelirleri içindeki payı 2000 yılında %1,3 iken, 2017 yılında %2,56'ya yükselmiştir. Ayrıca, turizm sektörü emek-yoğun bir sektör olması sayesinde yüksek düzeyde istihdam yaratma kapasitesine sahiptir.

Türkiye turizm ürünlerinin çeşitlendirilerek sezonun bütün bir yıla yayılması, eko-turizm, kırsal turizm ve agro-turizm konularında kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının bilinçlendirilmesi ve turizmin yoğunlaştığı yerlerde ortaya çıkan altyapı ve çevre sorunlarının yerel yönetimlerin ve özel sektörün de katkılarıyla çözümlenmesi yönünde çalışmalar yürütülmektedir.

Hedef 8.a ile uyumlu olarak, EAGÜ'lerin dünya ticaretinde daha aktif rol oynayabilmeleri için geliştirilen Entegre Edilmiş Çerçeve Dayanışma Fonuna (EIF) Türkiye tarafından 2010 yılında 1 milyon ABD Dolarlık katkıda bulunulmuştur. Ayrıca, Tacikistan, Kamboçya, Etiyopya, Kamerun, Filistin ve Irak yetkililerine Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) konulu eğitim programları düzenlenmiştir.

İstihdam odağına ilişkin olarak 2014-2018 döneminde teşvikler çeşitlendirilmiş ve işverenlerin daha fazla iş yaratması desteklenmiştir. Esnek çalışma biçimlerine yönelik düzenlemeler yapılmış, aktif işgücü programlarına ayrılan kaynaklar ve bu programlardan faydalanan kişi sayısı önemli ölçüde artırılmıştır. 2014-2017 döneminde toplam istihdam 25,9 milyondan 28,2 milyona ulaşmıştır. Hizmetler sektörü istihdam artışının belirleyicisi olmuştur.

İşverenlerin rekabet gücünün artırılması, kayıtlı istihdamın teşvik edilmesi, özellikle KOBİ'lerin maliyetlerinin düşürülmesi ve bu şekilde istihdamın artırılması amacıyla 2016 yılından itibaren uygulanan Asgari Ücret Desteğinin kapsamı 2019 yılında genişletilmiştir.

İşsizlik Sigortası Kanununda yapılan değişiklikle işveren üzerindeki yükü hafifletecek, istihdamı artıracak ilave istihdam teşvikleri uygulamaya konulmuştur. Bu teşvikler ile önceki yıldaki ile mevcut durumdaki işçi sayısına bağlı olarak yapılan hesaplamalar dâhilinde ilave olarak işe alınacak her yeni personel için işverene prim, ücret veya vergi desteği verilebilmektedir.

Kamuda işçilerin ücret, yıllık izin, kıdem tazminatı gibi bireysel ve kolektif haklarının sınırlandırılmasına sebep olan kamudaki alt işveren uygulamasına son verilmiştir.

2018 yılında yürütülen "Bir Senden Bir Benden" teşviki ile imalat sektöründe, ustalık belgesi sahibi işverenlere, işyerinin ortalama çalışan sayısına ilave olarak işe aldığı her işçi için ücret, prim ve vergi desteği sağlanmıştır.

Özel istihdam büroları tarafından işçi ve işveren arasında iletişim araçları kullanılarak aracılık hizmetleri sağlanmaktadır. Ayrıca, 2016 yılında özel istihdam bürolarına geçici iş ilişkisi kurma yetkisi verilmiş olup işgücü piyasasının esnekleştirilmesi açısından önemli bir adım atılmıştır.

Ara eleman ihtiyacını karşılamaya yönelik meslekler belirlenerek mesleki eğitimin buna göre düzenlenmesi ve işgücü piyasasının ihtiyaçlarıyla eşleşmenin sağlanması önemini korumaktadır.

Nitelikli insan kaynağının değerlendirilmesi ve uluslararası alanda insan gücünden yararlanılması amacıyla Uluslararası İşgücü Kanununda gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Hayata geçirilen e-izin uygulaması ile çalışma izni başvurularının alınması, değerlendirilmesi ve sonuçlandırılması işlemleri çevrimiçi ortamda daha hızlı, etkili, güvenilir hale getirilmiştir.

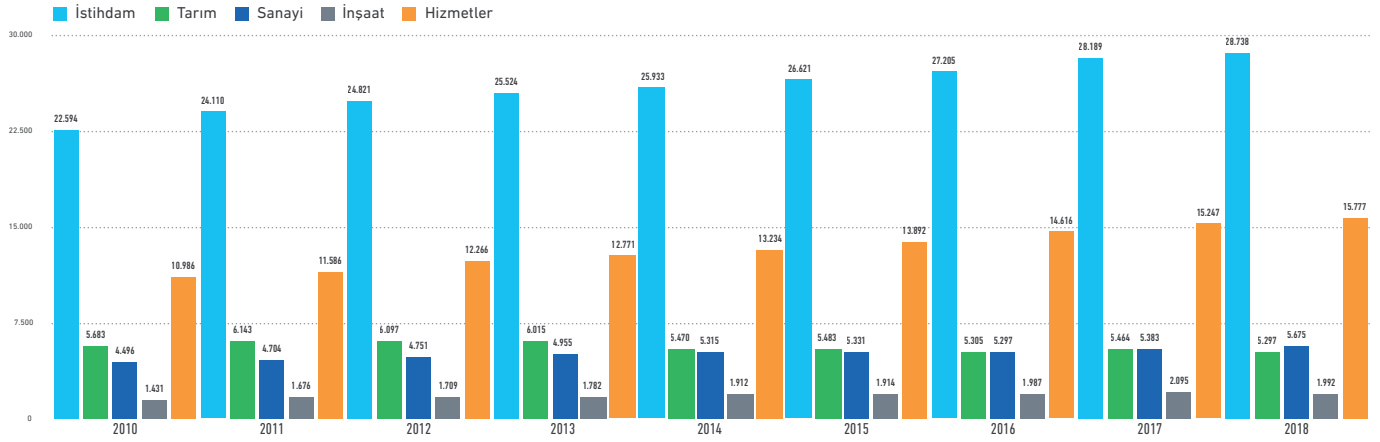
Yabancılarla süresiz çalışma ve oturma izni, Türk vatandaşlığına geçiş hakkı sağlayan, yabancıların eşi ve bakmakla yükümlü olduğu çocuklarına da süresiz oturma izni hakkı tanıyan Turkuaz Kart uygulaması sistemi 2017 yılında başlatılmıştır.

Türkiye'de istihdamda yönelik en önemli sorunlarından biri kadın ve genç işsizliğidir. Genç işsizlik oranı 2018 yılında kadınlarda %25,3 erkeklerde ise %17,6'dır. Kadın istihdamı değerlendirildiğinde ise 2018 yılı için 15-64 yaş arası kadınlarda işsizlik oranı %14,2 erkeklerde ise % 9,7'dir.

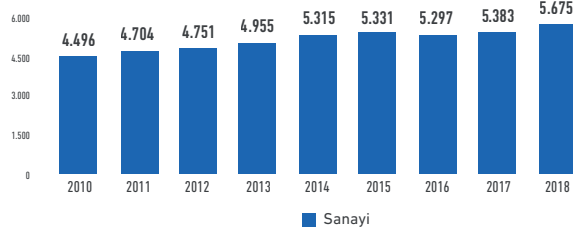
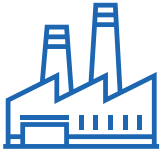
2014 yılında yürürlüğe konulan Ulusal İstihdam Strateji Belgesi tam ve üretken istihdamın sağlanması ile insana yakışır işlerin geliştirilmesi kapsamında eğitim istihdam ilişkisinin güçlendirilmesi; işgücü piyasasında güvence ve esnekliğin sağlanması, özel politika gerektiren grupların istihdamının artırılması, istihdam-sosyal koruma ve eğitim-istihdam ilişkisinin güçlendirilmesine yönelik dört temel politika eksenini içermektedir. Son yıllarda, kadınlar başta olmak üzere işgücüne katılma ve istihdam oranları önemli ölçüde yükselmiştir. Kayıt dışı çalışma oranı azalmış ve iyi işlerin oranı da artmıştır. Ancak istihdam oranlarındaki artışın işgücüne katılımdaki artışın gerisinde kalması nedeniyle işsizlik oranında beklenen azalma gerçekleşmemiştir.

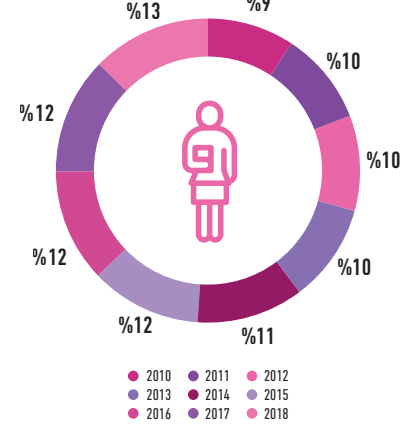
Tablo 10. İstihdam Verileri

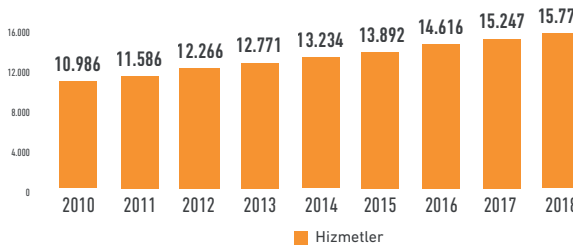
Sanayi İstihdam Dağılımı (Bin Kişi)

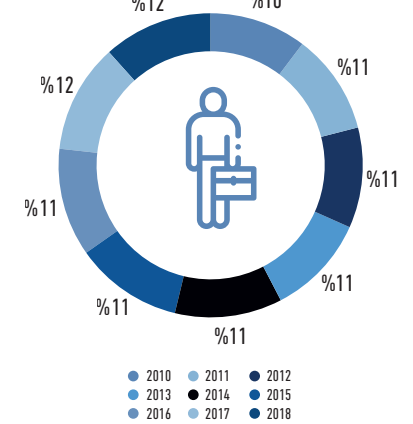
Kadın İstihdam Oranı (%)

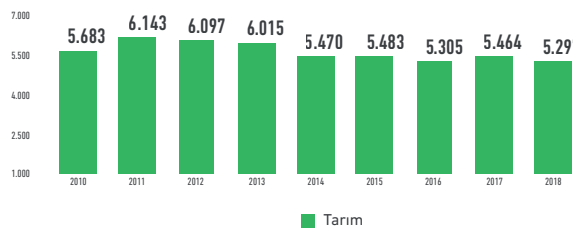
Hizmetler İstihdam Dağılımı (Bin Kişi)

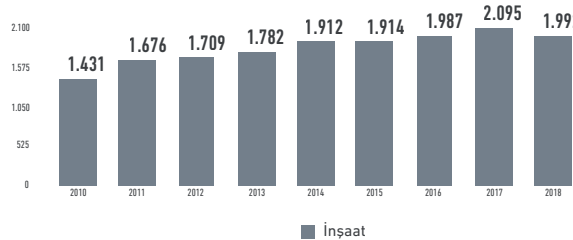
Erkek İstihdam Oranı (%)

Tarım İstihdam Dağılımı (Bin Kişi)

İnşaat İstihdam Dağılımı (Bin Kişi)

Sosyal Güvenlik Reformu çerçevesinde kayıt dışı istihdamla mücadele konusunda kapsamlı düzenlemeler yapılmıştır. **2000 yılında %53,3 seviyesinde olan kayıt dışı istihdam oranı, 2018 yılı sonunda %33,4 olarak gerçekleşmiştir.** Tarım dışında ise ücretli çalışanlar arasında kayıt dışılık oranı 2014 yılında %17,5 iken 2017 yılında %16,4'e düşmüştür.

Kadın ve genç istihdamının artırılması amacıyla kadın ve genç istihdam eden işverenlere sigorta prim teşvikleri düzenlemesi politikaları benimsenmiştir.

Kadın İstihdamı Eylem Planı (2016-2018), kadın istihdamının artırılması için mesleki beceriler kazandırılması ve işe yönlendirilmesi ile kadınların işgücü piyasasına erişim olanaklarının artırılmasına odaklanmıştır. Bu kapsamda eğitim alanında belirlenen politikaların oldukça etkili olduğu görülmektedir. **2018 yılında okur-yazar olmayan kadınların yalnızca %16,1'i işgücüne katılırken yüksek-öğretim mezunu kadınların ise %71,6'sı işgücü piyasasına girmiştir.**

Evde Çocuk Bakım Hizmetleri Yoluyla Kayıtlı Kadın İstihdamının Desteklenmesi Projesiyle çocuk bakıcısı istihdam etmenin maliyetini düşürerek kayıt dışı çalışan çocuk bakıcılarının kayıtlı istihdamının artırılması ve doğum yapan ve işgücü piyasasından uzak kalma riski taşıyan kadınların işgücü piyasasına geri dönüşünün kolaylaştırılması amaçlanmıştır. Projeden 11.360 anne doğrudan ve 15.232 çocuk bakıcısı dolaylı olarak faydalanmıştır. Ayrıca kadınların işgücüne katılımının artırılması amacıyla, 2018 yılında, işverenlerce kreş ve gündüz bakımevi hizmeti verilmesine yönelik teşvikler sağlanmıştır.

KURUMSAL ÇOCUK BAKIM HİZMETLERİ YOLUYLA KAYITLI KADIN İSTİHDAMININ DESTEKLENMESİ PROJESİ	
İlgili SKH'ler	8,5 – 4,2 – 10,2
Proje Yürütücüsü Kurumlar	Sosyal Güvenlik Kurumu
Başlangıç-Bitiş Tarihleri	2019 – 2021
Projenin amacı küçük çocuğu olan ve çocuk bakım sorumlulukları nedeniyle istihdamdan uzaklaşma riski bulunan kadınların kurumsal çocuk bakımı konusunda desteklenerek kayıtlı istihdama katılmaları, dönmeleri ya da istihdam piyasasında kalmalarının sağlanmasıdır.	
Bu doğrultuda 10.250 anneye ve çocuğa aylık 100 Avro kurumsal çocuk bakım desteği ve 13.000 anneye 100 Avro tek seferlik sabit gider desteği sağlanacaktır.	
Proje faydalanıcılarından proje süresi içinde işsiz kalanlara, çocuğunun okul öncesi eğitim ve/veya bakım kurumuna devam etmesi şartı ile 3 ay boyunca hibe ödenmesine devam edilecektir. Ayrıca projeye başvuran işsiz kadınların da kesin kayıt başvuru tarihlerinde belirli esneklikler sağlanarak iş bulmalarına yönelik motivasyonları desteklenecektir.	

Türkiye'de eğitim ve istihdamda olmayanların oranı 2003 yılında %40'dan 2018 yılında %24,5'e düşmüştür. 2011 yılında yayımlanan Ulusal Gençlik İstihdam Eylem Planı, genç işsizliğinin azaltılmasına ilişkin özel politika üretimi bakımından önemli bir adım olmuştur. Temel ve Mesleki Becerileri Geliştirme Programı da politika geliştirilmesi açısından ilerlemeye katkı sunmuştur.

Gençlerin girişimci yönlerini ortaya çıkarmak amacıyla 2018 yılında düzenlenen 6.778 Uygulamalı Girişimcilik Eğitimi yürütülen faaliyetlere örnek olarak verilebilir. Eğitimlerden 90.176 genç ücretsiz olarak faydalanmıştır. Eğitimlere katılan 4520 girişimci genç kendi işyerini kurmuştur.

Genç istihdamının ise, özellikle yüksek katma değerli üretim ve yenilikçilik konularında ihtiyaç duyulan nitelikli işgücünün yetiştirilmesi ve eğitimle işgücü piyasasının ihtiyaçlarının eşleştirilmesi yönünde geliştirilmesi önem taşımaktadır.

1994, 1999, 2006 ve 2012 yıllarında yapılan Çocuk İşgücü Anketi sonuçları birlikte **değerlendirildiğinde Türkiye'de 6-17 yaş grubundaki nüfus artışına rağmen bu yaş grubunda çalışan çocuk sayısı önemli oranda gerilemiştir. 6-17 yaş grubunda yer alan çocuklarda istihdam oranı 1994 yılında %15,2 iken, 2012 yılında %5,9'a gerilemiştir.**

İstihdam edilen çocuk sayısı cinsiyetlere göre değerlendirildiğinde, 1994-2012 döneminde erkek ve kız çocuk işçi sayısı birlikte azalmakla birlikte istihdam edilen erkek çocuklarının sayısı kız çocuklarının iki katı seviyesinde gerçekleşmiştir. Kırsal kesim ve küçük kasabalardan büyük ve sanayileşmiş kentlere doğru yaşanan göç, eğitim düzeyi düşük ebeveynlerin işsiz kalmasına yol açarken, yaşanan ekonomik güçlükler ailelerin çocuklarını okuldan alarak çalışmaya itmesine neden olabilmektedir. Bu durum daha fazla erkek çocuklar üzerinde etkili olmaktadır.

Toplumun çocuk işçiliği ile mücadele konusunda duyarlılığının artırılması için 2018 yılı Çocuk İşçiliği ile Mücadele Yılı olarak ilan edilmiştir.

Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programında (2017-2023), öncelikli hedef grupları "sokakta çalışma", "küçük ve orta ölçekli işletmelerde ağır ve tehlikeli işlerde çalışma", "tarımda aile işleri dışında, ücret karşılığı gezici ve geçici tarım işlerinde çalışma" olarak belirlenmiştir. Bu program ile çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasına ilişkin faaliyetlerin, bütüncül ve katılımcı bir ulusal program çerçevesinde gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır

Tüm çocukların en kötü biçimleri başta olmak üzere çocuk işçiliğinden korunmasına ve çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik ilgili bakanlıklar ve sivil toplum örgütleri tarafından "Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ortak Deklarasyonu" imzalanmıştır.

Başta en kötü biçimleri olmak üzere çocuk işçiliğinin önlenmesi hedefi doğrultusunda tüm kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonun sağlanması amacıyla tüm illerde Çocuk İşçiliği ile Mücadele Birimleri kurulmuştur.

Kutu 2. İstihdam için Koordinasyon ve Eğitim Teknik Destek Projesi (İSKEP)

İSKEP çerçevesinde, 12 belediye ile işbirliği yapılarak, dezavantajlı kişilerin iş gücüne erişimini engelleyen sorunların belirlenmesine ve giderilmesine, dezavantajlı kişi ve grupların kayıt altına alınmasına, söz konusu kişiler için sağlanan istihdam ve sosyal koruma hizmetlerinin geliştirilmesine yönelik faaliyetler yürütülmesi planlanmıştır. Projenin tamamlanmasıyla 12 Belediyede Sosyal Hizmet Destek noktaları kurulmuş, 2.778 kişi aktif iş gücü piyasası programlarına yönlendirilmiş, 8.249 dezavantajlı birey oluşturulan bilgi bankasına kaydedilmiş, 4000 dezavantajlı birey ve 3500 Belediye personeli eğitilmiştir.

Dezavantajlı Kişilerin Sosyal Entegrasyonu ve İstihdam Edilebilirliklerinin Geliştirilmesi Programı ile işgücü piyasasına girişlerin önünde yer alan engellerin kaldırılması ve erişimin

kolaylaştırılması, fırsatların geliştirilmesi ile ayrımcılıkla mücadele edilmesine yönelik faaliyetler desteklenmiştir.

2011 yılında yapılan Nüfus ve Konut Araştırmasına göre, 15 ve daha yukarı yaş grubunda en az bir engeli olan toplam 4,5 milyon kişi bulunmaktadır. Engelli kadınların sayısı 2,6 milyon, erkeklerin ise 1,9 milyondur. Engelli erkek ve kadınların işgücüne katılım oranları sırası ile %35,4 ve %12,5'tir.

2014-2016 döneminde iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili önleyici ve teşvik edici yasal düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Çok tehlikeli sektörler başta olmak üzere mesleki yeterlilik belgesi uygulamasının kapsamı genişletilerek işgücü piyasasında bilgi, beceri ve yetkinliğin ölçülmesi yönünde ilerlemeler sağlanmıştır. Ancak alınan tedbirlere rağmen iş sağlığı ve güvenliği bağlamında, 2017 yılında 359.653 sigortalı iş kazası geçirmiş ve 1.633 ölüm meydana gelmiştir.

Ulusal İş Sağlığı ve Güvenliği Politika Belgesinde (2014-2018) yedi ana hedef; iş sağlığı ve güvenliği alanında yapılan faaliyetlerin niteliğinin artırılması ve standart hale getirilmesi; iş kazası ve meslek hastalığı istatistiklerinin ve kayıt sisteminin geliştirilmesi; metal, maden ve inşaat sektörlerinin her biri için iş kazası oranının azaltılması; karşılaşılabilecek muhtemel meslek hastalıklarının belirlenerek ön tanılarının toplanması; kamu ve tarım sektörlerinde iş sağlığı ve güvenliğinin geliştirilmesine yönelik faaliyetlerin artırılması; toplumda iş sağlığı ve güvenliği kültürünün yaygınlaştırılması ile tehlikeli ve çok tehlikeli işlerde MYK Mesleki Yeterlilik Belgelerinin zorunlu hale getirilmesi olarak belirlenmiştir.

Ulusal ve uluslararası standart ve ilkelere uygun olarak çalışma hayatının iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili mevcut şartlarının iyileştirilmesi ve güvenlik kültürünün ülke genelinde yaygınlaştırılması amacıyla kurulan İş Sağlığı ve Güvenliği Konseyi ile hedeflenen amaca ulaşılması kapsamında önemli adımların atıldığı görülmektedir.

İş Sağlığı ve Güvenliğinin Geliştirilmesi Projesi ile seçilen pilot sektörlerde ve illerde iş sağlığı ve güvenliği koşullarının iyileştirilerek, iş kazaları ve meslek hastalıklarının azaltılması ve toplumda güvenlik bilincinin artırılması amacıyla iş sağlığı ve güvenliği yönetim sistemi kurulmuştur. Bu kapsamda; risk değerlendirmesi, performans izleme çalışmaları, acil durum planlarının hazırlanması gibi faaliyetler gerçekleştirilmiştir. İlgili sektörlerle yönelik; İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemi Rehberi, Yönetim Sistemi Uygulama Rehberi, Çalışma Yaşamında Sağlık Gözetimi Rehberi ve Meslek Hastalıkları ve İşle İlgili Hastalıkların Tanı Rehberi hazırlanmıştır.

İşgücü piyasasında önemli ilerlemeler sağlanmış olmakla birlikte, işgücüne katılım, özellikle gençlerde olmak üzere yüksek işsizlik, düşük işgücü niteliği ve kayıt dışı istihdam önemini korumaktadır.

SONRAKİ ADIMLAR:

Önümüzdeki dönemde SKA 8'e erişilmesi için aşağıdaki politikaların uygulanması hedeflenmektedir:

- Mesleki ve teknik eğitime ilişkin konuların işgücü piyasası ihtiyaç analizleri ve iş dünyasının katkılarıyla geliştirilmesi,
- Yapısal reformlara devam edilerek büyüme potansiyelinin artırılması,
- Finansal teknolojileri destekleyici bir ekosistem geliştirilmesi ve buna yönelik düzenlemelerin hayata geçirilmesi

- Kadınların işgücü piyasasına katılımının artırılması amacıyla kreş ve okul öncesi eğitim hizmetlerinin yaygınlaştırılması,
- İstihdama yönelik teşviklerin tek bir kanun ve uygulama altında birleştirilmesi, uygulamanın sadeleştirilmesi ve çevrimiçi sistem üzerinden teşviklerin bir bütün olarak görülebilmesinin sağlanması,
- İş sağlığı ve güvenliği konusunda yapılan çalışmalarda işveren - devlet - çalışan üçgeninde daha etkin bir organizasyon kurulması, görev, yetki ve sorumluluk paylaşımı konusunun geliştirilmesi,
- Üniversite-sanayi işbirliği için yasal mevzuatın geliştirilmesi ve üniversite imkanlarının özel sektör tarafından ekonomik büyüme ve AR-GE odaklı kullanımının kolaylaştırılması,
- Çocuk işçiliği ile Mücadele Birimleri vasıtasıyla izleme çalışmalarının etkinleştirilmesi
- Çiftçi aileleri gibi kritik öneme sahip çalışan gruplarının ilgili sektörde devamlılık gösterebilmeleri için ek sosyal haklar gibi uygulamaların geliştirilmesi.

5.9. SKA 9: DAYANIKLI ALTYAPILAR TESİS ETMEK, KAPSAYICI VE SÜRDÜRÜLEBİLİR SANAYİLEŞMEYİ DESTEKLEMELER VE YENİLİKÇİLİĞİ GÜÇLENDİRMEK

Türkiye'nin uluslararası rekabet gücünü artırmak, imalat sanayiinde dönüşümü gerçekleştirmek ve yüksek katma değerli yapıya geçmek amacıyla fiziki altyapı ve yenilikçilik konularında önemli adımlar atılmıştır.

POLİTİKALAR

Kalkınma Planlarının ve ilgili kamu kurumlarının stratejik planlarının yanı sıra; 2023 Türkiye İhracat Stratejisi ve Eylem Planı, Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı, Ulusal Genişbant Stratejisi ve Eylem Planı, Enerji Verimliliği Strateji Belgesi, KOBİ Stratejisi ve Eylem Planları, Kombine Taşımacılık Strateji Belgesi, Türkiye Kamu-Üniversite-Sanayi İşbirliği (KÜSİ) Stratejisi ve Eylem Planı, Türkiye Sanayi Strateji Belgesi, Ulaşım ve İletişim Stratejisi, Ulusal Enerji AR-GE ve Yenilik Stratejisi, Verimlilik Stratejisi ve Eylem Planı, Türkiye Nanoteknoloji Stratejisi ve Eylem Planı, Türkiye Biyoteknoloji Stratejisi ve Eylem Planı ile Dijital Türkiye Yol Haritası (2018) SKA 9 kapsamında öne çıkan temel politika dokümanlarıdır.

SKA 9 hedeflerine ilişkin politika çerçevesinin ana unsurları aşağıdaki konularda yoğunlaşmaktadır.

- Ulaşım modları arasında dengenin sağlanması: özellikle yük taşımacılığında karayolu ağırlığının demiryolu ve denizyoluna kaydırılması, farklı taşıma modları arasında entegrasyonun sağlanması,
- Demiryolu ve denizyolu altyapılarının güçlendirilmesi, havayolu altyapısının etkinliğinin artırılması.
- Uluslararası ulaştırma ağlarına entegrasyonun sağlanması,
- Bilgi ve teknolojiye dayalı, yüksek katma değerli yerli üretimin geliştirilmesi,
- Kaynakların etkin kullanıldığı, daha yeşil ve rekabetçi sanayi yapısına dönüşümün sağlanması,
- Sosyal ve bölgesel gelişmeye katkı sağlayan ve nitelikli işgücüne sahip sanayinin geliştirilmesi,
- İmalat sanayiinde orta ve yüksek teknoloji ürünlerin payının artırılması,
- KOBİ'lerde verimliliğin, kurumsal yetkinliğin, yenilikçiliğin ve sanayi katma değeri içerisindeki payın artırılması,
- KOBİ'lerin ve girişimcilerin finansmana erişiminin kolaylaştırılması,
- Girişimciliğin geliştirilmesi ve desteklenmesi,

- Toplam Faktör Verimliliği (TFV) artışının sağlanması,
- Enerji verimliliğinin artırılması,
- Çevre dostu teknolojilerin yaygınlaştırılması,
- GSYH içerisinde Ar-Ge harcamalarının payının artırılması,
- Özel sektörde Ar-Ge faaliyetlerinin ve Ar-Ge personel istihdamının artırılması,
- Araştırmacı insan gücünün nitelik ve nicelik olarak geliştirilmesi,
- Yeniliğe dayalı bir ekosistem oluşturulması, Ar-Ge faaliyetlerinin ticarileştirilmesi, rekabetçi ve yüksek katma değerli ürün ile markalar ortaya çıkarılması,
- Ar-Ge ve yenilik alanında kamu, üniversite ve özel sektörün işbirliği içerisinde çalışması,
- Ar-Ge ve teknoloji geliştirme alanında faaliyet gösteren firmaların desteklenmesi amacıyla Teknoloji Geliştirme Merkezleri, Teknokent ve OSB gibi yapıların sayısının ve etkinliğinin artırılması,
- Bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımının yaygınlaştırılması ile hizmet kalitesinin artırılması,
- Telekomünikasyon hizmetleri sektöründe rekabet ortamının güçlendirilmesi,
- Genişbant internet erişiminin yaygınlığı ve hizmet kalitesinin artırılması.

MEVZUAT

Altyapıların afetlere dayanıklılığının artırılması ve uygulamaların etkin, verimli ve doğru bir şekilde yönetilmesi, kırsal kalkınmayı destekleyen altyapıların oluşturulması yönetmelikler ve kanunlar aracılığıyla düzenlenmektedir. Sanayi bölgelerinin yapım ve işletilmesi aşamalarının desteklenmesi, üniversite-sanayi işbirliğinin kurumsallaştırılması, sanayinin rekabet gücünün artırılarak ihracata yönelik bir yapıya kavuşturulması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda, teknolojik bilgi üretilmesi, üründe ve üretim yöntemlerinde yenilik geliştirilmesi, ürün kalitesi veya standardının yükseltilmesi, verimliliğin artırılması, üretim maliyetlerinin düşürülmesi, teknolojik bilginin ticarileştirilmesi ve gerekli teknolojik altyapının sağlanması için düzenlemeler bulunmaktadır.

KOBİ'lerin banka dışı alternatif finansman imkânları da dahil olmak üzere finansmana erişimini kolaylaştırmaya yönelik düzenlemeler yapılmıştır.

Çevre Kanunu, Enerji Verimliliği Kanunu ve Sanayi Kaynaklı Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği başta olmak üzere, üretim tesislerinin çevre üzerinde ortaya çıkaracağı olumsuz etkileri azaltmaya, engellemeye ve bertaraf etmeye yönelik pek çok mevzuat bulunmaktadır.

AR-GE ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkındaki Kanun ile Teknoloji Geliştirme Bölgeleri (TGB) Kanunu başta olmak üzere farklı sektörlerde araştırma altyapılarının daha etkin kullanımını ve sürdürülebilirliğini sağlamak üzere düzenlemeler mevcuttur.

İnternet hizmetlerine erişimi ve geniş kapsamda teknolojik altyapıyı ve elektronik haberleşme sektörünü düzenleyen kanun ve yönetmelikler bulunmaktadır.

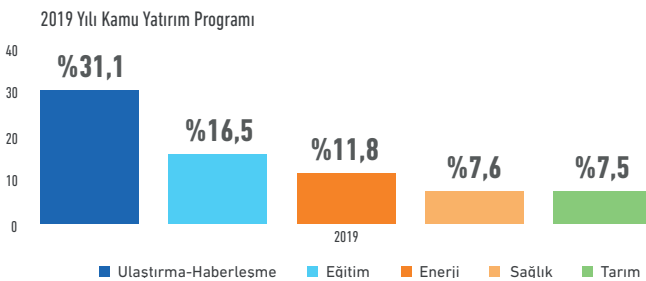
ÖNE ÇIKAN GELİŞMELER VE GELİŞİM İHTİYACI OLAN ALANLAR

SKA 9, üç ana tema odağında ele alınmaktadır: i. Güvenilir, sürdürülebilir ve dayanıklı altyapı; ii. Kapsayıcı ve sürdürülebilir sanayileşme ve iii. Yenilik.

Güvenilir, sürdürülebilir ve dayanıklı altyapılar bağlamında; yaşam kalitesinin yükseltilmesi, rekabet gücünün artırılması ve sürdürülebilir büyümenin sağlanması açısından sosyal ve fiziki altyapının geliştirilmesi önemlidir.

Ülkemizde 2009-2018 döneminde merkezi yönetim sabit sermaye yatırımlarının GSYH içindeki ortalama payı yaklaşık olarak yüzde 4, mahalli idareler tarafından yapılan sabit sermaye yatırımları ise yaklaşık yüzde 1,3 düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu oranlar, birçok gelişmiş ülkenin seviyesine yakın olmakla birlikte, ülkemizin GSYH büyüklüğü, gelişmişlik düzeyi, yüzölçümü, nüfusu ve mevcut altyapısı göz önünde bulundurulduğunda, yatırımlara devam edilmesine ihtiyaç olduğu değerlendirilmektedir.

2019 Yılı Kamu Yatırım Programında yüzde 31,1 oranındaki payla ulaştırma-haberleşme sektörü ilk sırayı almış, bunu yüzde 16,5 oranıyla eğitim, yüzde 11,8'le enerji, yüzde 7,6'yla sağlık ve yüzde 7,5 payla tarım sektörleri izlemiştir.

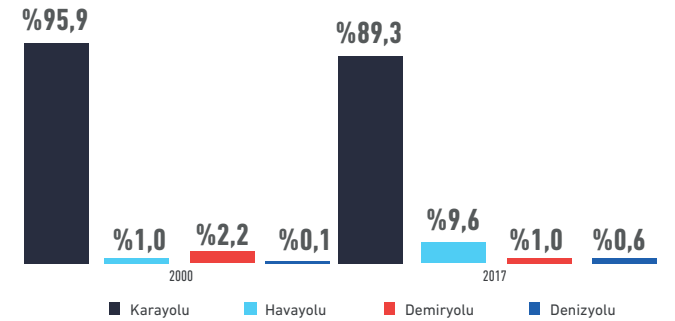
Tablo 11. Cari Fiyatlarla 2009 Baz Yıllı GSYH'nın Sektörel Dağılımı (2000-2017)

SEKTÖRLER	2000	2005	2010	2015	2016	2017
Tarım	10,1	9,3	9,0	6,9	6,2	6,1
Madencilik	0,9	1,0	1,1	0,8	0,8	
İmalat	18,8	16,9	15,1	16,7	16,6	17,5
İnşaat	5,3	5,6	6,1	8,2	8,6	8,6
Toptan ve Perakende Ticaret	12,1	12,2	11,1	11,5	11,4	
Ulaştırma ve Depolama	8,8	9,5	7,9	7,9	7,6	
Finans ve Sigorta Faaliyetleri	5,0	2,5	2,9	3,0	3,3	3,2
Gayrimenkul Faaliyetleri	8,4	8,5	9,9	7,7	7,7	7,2
Kamu Yönetimi ve Savunma, Zorunlu Sosyal Güvenlik	5,2	4,7	4,8	4,3	4,6	
Eğitim	2,7	3,2	3,9	4,1	4,4	
Vergi-Sübvansiyon	10,5	12,7	12,1	11,9	11,9	11,4

Ulaşım altyapısının gelişmişlik düzeyi ve nüfusun hizmetlere erişimi açısından 2000-2018 döneminde önemli ilerleme kaydedilmiş, ulaştırma altyapısına büyük miktarda kaynak ayrılmıştır. Bu bağlamda, karayolu başta olmak üzere havayolu, denizyolu ve demiryolu taşımacılığına yönelik önemli yatırımlar yapılmıştır.

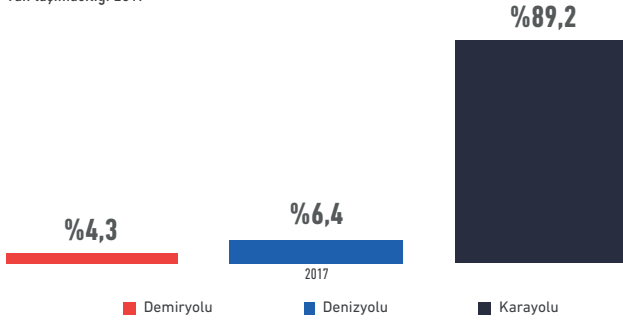

2000-2017 Taşıma pay dağılımı

Yük taşımacılığı 2017

Türkiye'de yolcu taşımacılığı ağırlıklı kısmı karayolu ile gerçekleştirilmektedir. 2000-2017 döneminde havayolu taşımacılığının payındaki artışa bağlı olarak karayolu taşımacılığının payı yüzde 95,9'dan yüzde 89,3'e gerilemiştir. Havayolu taşımacılığının payındaki artışta sektördeki serbestleşme etkili olmuş, aynı dönemde yüzde 1 civarında olan pay yüzde 9,6 düzeyine ulaşmıştır. Demiryolunun payı ise yüzde 2,2'den yüzde 1'e gerilemiş, denizyolu taşımaları da ihmal edilebilecek seviyeden yüzde 0,6'ya yükselmiştir. Yük taşımacılığı ise 2017 yılında yüzde 4,3 demiryolu, yüzde 89,2'si karayolu, yüzde 6,4'ü ise deniz ve iç su yoluyla gerçekleşmiştir.

AB-28'de 100 bin kişi başına 44 km, bin km2 başına 51 km demiryolu düşerken Türkiye'de her ikisi için de 13 km demiryolu ağı düşmektedir. İşletmeye alınan hızlı tren hatlarında 2018 yılında yaklaşık 8 milyon yolcu taşınmıştır. Yük ve yolcu taşımacılığında darboğazları gidermeye yönelik demiryolu ağının geliştirilmesi çalışmaları devam etmektedir. Yapım çalışmaları devam eden altyapı ve üstyapı imalatlarının tamamlanmasıyla hızlı tren yolcu taşımacılığında artışın hızlanması beklenmektedir. Demiryollarında hızlı tren kapasitelerinin ve uzunluklarının artırılmasına yönelik çalışmaların yanı sıra, bölgesel entegrasyon kapsamında Bakü-Tiflis-Kars demiryolunun yapımı tamamlanmıştır.

Özelleştirme politikaları paralelinde limanlar büyük ölçüde özelleştirilmiş ve özel sektörün liman yatırımları ağırlık kazanmıştır.

Yeşil Liman Projesi ile Türkiye'de faaliyet gösteren liman tesislerinin işletme standartlarının yükseltilmesi ve çevre duyarlılığının en üst düzeye çıkarılması amaçlanmakta, bu kapsamda **Yeşil Liman/Eko Liman Sertifikası** düzenlenmektedir.

Türkiye genelinde sivil hava trafiğine açık kamu ve özel sektör tarafından işletilen 56 havalimanı bulunmaktadır.

Ülkemizin önemli bir aktarma merkezi olması yönünde büyük katkı sağlayacak, toplam dört etapta oluşacak **İstanbul Havalimanının 90 milyon yolcu kapasiteli ilk etabı Nisan 2019'da tam kapasiteyle hizmete girmiştir. Tüm etaplar tamamlandığında yıllık 150-200 milyon yolcu kapasitesiyle dünyanın en büyük havalimanı olacaktır.**

Ulaştırma altyapısı kapsamında ulaştırma modlarının dengeli dağılımı, yük ve yolcu taşımacılığında etkinliğin artırılması, uluslararası rekabet gücüne katkı sağlayacak bir dengeyi oluşturulması hususları öncelikli konulardır.

Kombine taşımacılığın ve lojistiğin gelişmesi ile kent merkezlerindeki yük ve depo merkezlerinin taşınarak şehir merkezlerindeki yoğunluğun azaltılması amacıyla 2006 yılında başlatılan ve yapımı planlanan 21 adet lojistik merkezden 11 tanesi hizmete açılmıştır. Söz konusu proje ulaşım modlarının entegrasyonuna katkı sağlayacaktır.

Kapsayıcı ve sürdürülebilir sanayileşme bağlamında 2000-2017 döneminde sanayi katma değerinin GSYH içindeki payında önemli bir değişiklik görülmemiş, 2000 yılında yüzde 21,6 iken 2017 yılında yüzde 20,6 düzeyinde gerçekleşmiş, istihdamdaki payı ise yüzde 18'den yüzde 19,1'e ulaşmıştır. 2000-2017 döneminde imalat sanayi katma değerinin GSYH içerisindeki payı ortalama yüzde 16,6, istihdamdaki payı ise yüzde 18 civarında olmuştur. 2017 yılında bu değerler sırasıyla yüzde 16,6 ve yüzde 17,6 seviyesinde gerçekleşmiştir.

İmalat sanayii katma değerinin GSYH içindeki payını sınırlandıran en temel faktörlerden biri üretimin teknoloji düzeyidir. Orta ve yüksek teknoloji ürünlerin katma değer içerisinde payının artırılması için imalat sanayii üretiminde teknolojik dönüşümünün sağlanması ve politikaların bu doğrultuda uygulanması önemlidir.

2009 yılında kapsamı esaslı şekilde değiştirilen yatırım teşvik sistemiyle bölgesel gelişmişlik farklılıklarını önemli ölçüde dikkate alan, orta-yüksek ve yüksek teknoloji sektörleri öncelikli olarak destekleyen yeni bir yatırım destek sistemi getirilmiştir. Destek sistemi 2012 yılında kapsamlı şekilde yenilenmiş, sonrasında da ekonomik gelişmeler çerçevesinde güncellenerek uygulanmaya devam edilmiştir. Ayrıca, Ar-Ge ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkındaki Kanun, Üretim Reformu Paketi, Yatırımların Proje Bazında Desteklenmesi Kararı sanayinin geliştirilmesine, teknolojik dönüşüme ve kapsayıcı kalkınmaya katkı sağlamıştır.

Sanayi sektöründe ağırlıklı olarak sanayi üretimini, teknoloji düzeyini geliştirmeyi, yenilikçi uygulamaları desteklemeyi ve

rekabet gücünü artırmayı hedefleyen projeler yürütülmektedir. Bu kapsamda toplam faktör verimliliğinin artırılmasına yönelik çalışmalar ve pilot uygulamalar büyük önem taşımaktadır.

Kutu 3. Toplam Faktör Verimliliği İçin Politika Çerçevesi Geliştirilmesine Destek Projesi

Projede, Türkiye'de imalat sanayii verimliliğinin önündeki engellerin belirlenerek çözüm yollarının saptanması ve TFV'nin artırılması için politika çerçevesinin oluşturulması amaçlanmıştır.

TFV artışına en büyük katkısı verecek olan otomotiv, gıda, hazır giyim ve elektrikli teçhizat sektörlerinde yoğunlaşan proje kapsamında 100 büyük ölçekli imalatçı, 400 (çoğunlukla) orta ölçekli tedarikçi ve 2500 kadar son halka tedarikçi KOBİ incelenerek kamu politikaları için bir sentez çalışması hayata geçirilmiş ve verimliliği tetikleyecek politika çerçevesi tasarlanmıştır.

Hayata geçirilen dört ayrı pilot çalışma kapsamında Dijital Tedarik Zinciri Kavramsal Tasarım Çalışması, Hazır Giyim Dijital Değer Zinciri Prototip Çalışması, Karbon Elyaf Konusunda Yol Haritası Çalışması ve Kalite Ödül Süreçlerinin KOBİ'lerin Kurumsallaşması Üzerindeki Etkilerinin Ölçülmesi Çalışması yapılarak raporlar yayımlanmıştır. Türkiye'de TFV'nin büyümeye katkısını artırmak üzere yapılan durum tespitini ve politika önerilerini içeren Beyaz Kitap yayımlanmıştır.

KOBİ'ler, 2014 yılında toplam girişim sayısının yüzde 99,8'ini oluşturmuş iken istihdamın yüzde 73,5'ini, maaş ve ücretlerin yüzde 54,1'ini, cironun yüzde 62'sini, faktör maliyetiyle katma değerini yüzde 53,5'ini ve maddi mallara ilişkin brüt yatırımın ise yüzde 55'ini oluşturmuştur. 2015 yılında ihracatın, yüzde 55,1'i, ithalatın ise yüzde 37,7'si KOBİ'ler tarafından gerçekleştirilmiştir. Türkiye'de Ar-Ge harcaması içerisinde KOBİ'lerin payı yüzde 17,7 iken Tam Zaman Eşdeğeri (TZE) cinsinden Ar-Ge personelinin yüzde 27,5'i KOBİ'lerde istihdam edilmiştir. İmalat sanayii girişimleri içerisinde teknoloji yoğunluğuna göre KOBİ'lerin yüzde 59,7'si düşük teknoloji sektörlerde faaliyet göstermekte iken orta yüksek ve yüksek teknoloji sektörlerde faaliyet gösterenlerin oranı yüzde 9,4'tür.

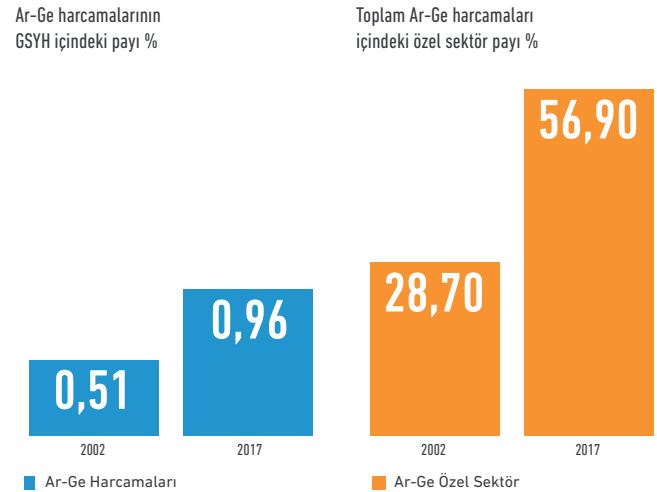
KOBİ'lerin verimliliklerinin ve imalat sanayii katma değeri içindeki paylarının artırılması için değer zincirindeki yerlerinin sektör bazında daha detaylı analiz edilmesi, yenilikçi ve gelişme potansiyeli yüksek KOBİ'lere yönelik politikalar ile uygulama araçlarının geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

KOBİ'lerin finansmana erişiminin kolaylaştırılması bağlamında en önemli uygulamalardan olan Hazine Destekli Kefalet Sistemi kapsamında yaratılan kredi hacmi 2013 yılında 882,3 milyon TL'den (464 milyon ABD Doları) 2017 yılında 218,8 milyar TL'ye (Yaklaşık 60 Milyar ABD Doları) ulaşmış olup 2018 yılında ise bu rakam 83,5 Milyar TL (17,3 Milyar ABD Doları) dir. 2018 yılındaki kefalet tutarının yüzde 74,1'i KOBİ'lere, yüzde 32,5'i imalat sanayiine kullanılmıştır.

Ekim 2018 itibarıyla KOBİ kredilerinin toplam büyüklüğü 640,4 milyar TL'ye (133 milyar ABD Doları) ulaşmıştır. KOBİ kredilerinin tüm krediler içindeki payı 2010 yılındaki yüzde 23,1'den yüzde 26'ya çıkmıştır. KOBİ niteliğindeki müşteri sayısı ise 2010 yılındaki 1,4 milyon adetten 3,2 milyon adete ulaşmıştır. Toplam kredi büyüklüğü içinde imalat sanayiinin payı ise yüzde 19'dur.

Sanayinin sürdürülebilirliği açısından yürütülen projelerde temiz teknolojiler ve enerji verimliliği öne çıkmaktadır. Örneğin sanayi üretimde enerji tüketiminin azaltılmasına yönelik verimli elektrik motorlarının kullanımını teşvik amaçlı faaliyetler son yıllarda giderek artmıştır.

Yenilik alanında ise Ar-Ge harcamalarında ve nitelikli insan gücü sayısında artış ile bilgi ve iletişim teknolojilerine erişimde hızlı bir ilerleme görülmüştür. **Türkiye'de Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payı 2002 yılında yüzde 0,51 iken 2017 yılında yüzde 0,96'ya yükselmiştir. Toplam Ar-Ge harcamaları içindeki özel sektör payı ise 2002 yılındaki yüzde 28,7 seviyesinden 2017 yılında yüzde 56,9 seviyesine erişmiştir.**

Ar-Ge ve yenilik kapasitesini belirleyen önemli unsurlardan biri araştırmacı insan gücüdür. 2017 yılı itibarıyla, tam zaman eşdeğer (TZE) araştırmacı sayısı 111.893 ve TZE Ar-Ge personeli sayısı 153.552'dir. TZE Ar-Ge personeli içinde özel sektörde istihdam edilenlerin payı ise 2017 yılında yüzde 57 olarak gerçekleşmiştir.

SEKTÖREL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ARAŞTIRMASI	
İlgili SKH'ler	9.4 – 9.5 – 9b – 8.2 – 8.5 – 8.7 – 8.8 – 12.2 – 12.4 – 12.5 – 12.6 – 17.7 – 17.9
Proje Yürütücüsü Kurumlar	Özyeğin Üniversitesi, TÜSİAD
Başlangıç-Bitiş Tarihleri	2008 – 2017
<p>Proje ile Türkiye'de imalat sektöründe faaliyet gösteren firmalardan toplanan verilerin alt sektör bazında sürdürülebilirlik analizinin yapılması hedeflenmiştir. Proje kapsamında, sürdürülebilirlik ölçeğinin bileşenleri olarak Çevre, Çalışan Hakları, İnsan Hakları, Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Kurumsal Yönetişim ile Ürün ve Tedarik Zinciri belirlenmiş ve bir sürdürülebilirlik değeri oluşturulmuştur.</p> <p>BİST endeksinde yer alan imalat firmalarının kamuya açık raporları toplanmış ve oluşturulan endekse göre değerlendirilmiştir. Veri zarflama analizi ile iyi örnekler üzerinden firma özelinde gelişmeye açık yönler saptanmış ve yol haritası ortaya konulmuştur. Çalışma sonucunda, farklı sürdürülebilirlik alanlarına dengeli bir şekilde kaynak ayıran sektörlerde karlılığın yükseldiği ortaya konulmuş olup sürdürülebilirlik uygulamalarının çeşitlendirilmesi gereği belirlenmiştir. Ayrıca, tüm alt sektörler için yapılan analizler sonucunda kurumsal yönetim uygulamalarının sürdürülebilirlik için temel teşkil ettiği ve sosyal ve çevresel sürdürülebilirlik uygulamalarının da hayata geçirilmesine olanak sağladığı saptanmıştır. Çalışma ile firmalar, zorunlu çalıştırma ve çocuk işgücü; cinsiyet, engellilik, yaş ayrımcılıkları açısından da değerlendirilmiştir.</p> <p>Çalışmanın bulguları, sektör temsilcileri ile paylaşılmış olup uzun vadede, araştırmanın tüm sektörler için her sene tekrarlanarak devam etmesi planlanmaktadır. Böylece, sürdürülebilirlik konusunda firma ve endüstri düzeyindeki veri eksikliğinin giderilmesi ve sürdürülebilirlik raporlaması yapan firma sayısının artırılması sağlanacak olup, 12.6 numaralı SKA hedefinin gerçekleştirilmesine katkı sağlanacaktır.</p>	

Üniversitelerin ve kamu kurumlarının Ar-Ge kapasitesini geliştirmeye yönelik araştırma altyapılarının kuruluşu ve geliştirilmesi amacıyla 2018 yılı itibarıyla toplamda yaklaşık 7,9 milyar TL (1,64 milyar ABD Doları) kaynak tahsis edilmiştir. Bu kapsamda, üniversitelerde merkezi araştırma laboratuvarları ile kamu kurumları ve üniversitelerde sağlık, havacılık ve uzay, enerji, bilgi ve iletişim teknolojileri gibi birçok alanda tematik araştırma laboratuvarları kurulmuştur. Ayrıca TÜBİTAK tarafından teknolojik yeterlilik ve bilgi birikiminin artırılması, mevcut yeteneklerin değerlendirilmesi, özgün teknolojilerin geliştirilmesi ve teknolojik gelişime ivme kazandırılması amacıyla sanayi ve akademi için işbirliğine dayalı ve hedef odaklı yeni destek modelleri hayata geçirilmiştir.

Özel sektörün Ar-Ge ve yenilik alanındaki faaliyetlerinin ve istihdamının artmasında özel sektöre yönelik Ar-Ge destekleri, özel sektör Ar-Ge merkezi kurulmasına yönelik yapılan düzenlemeler ve üniversitelerle işbirliğini kolaylaştıracak **Teknoloji Geliştirme Bölgelerindeki (TGB) gelişmeler etkili olmuştur.**

EAGÜ'lerin hassas teknolojilere erişimini ve kullanımını sağlayacak ve bir teknoloji bankası gibi çalışarak EAGÜ'lere teknoloji ve inovasyon alanında rehberlik edecek BM EAGÜ'ler Teknoloji Bankası Gebze'de kurulmuş ve 2018 yılında faaliyete başlamıştır.

Türkiye, bilgi ve iletişim teknolojilerine erişimde son dönemde önemli gelişme göstermiş, özellikle mobil teknolojiler ön plana çıkmıştır. **Yüzde 99,8'e ulaşan mobil abone yoğunluğuyla birlikte teknolojiye erişim artmış, sabit genişbant internete erişen nüfusun oranı yüzde 16, mobil genişbant internete erişen nüfusun oranı 2018'de yüzde 75,3'e ulaşmıştır.** Diğer taraftan hanelerde internet erişim oranı yüzde 83,8 iken, bilgisayar ve internet kullanım oranı yüzde 72,9 olarak gerçekleşmiştir. Firmalarda ise yüzde 95 seviyelerinde olan bilgisayar kullanımı ve internet erişimine rağmen web sitesine sahip girişimlerin oranı, girişimlerin çevrimiçi pazaryerlerini giderek daha fazla tercih etmeleri nedeniyle yüzde 66,1 olarak gerçekleşmiştir.

SONRAKİ ADIMLAR:

Önümüzdeki dönemde SKA 9'a erişilmesi için aşağıdaki politikaların uygulanması hedeflenmektedir:

- Dijital okuryazarlığın daha da yaygınlaştırılması,
- Türkiye Lojistik Master Planı çalışmalarının uygulamaya geçirilmesi,
- Ulaştırma sisteminin sürdürülebilirliği amacıyla ulusal ve kentsel ölçekteki mekânsal planlar ile ulaşım planlarının bütüncül bir şekilde ele alınması,
- Emisyonsuz ulaştırma perspektifinde bir yol haritası hazırlanması ve daha çevreci uygulamaların teşvik edilmesi,
- Uzun vadeli emisyon azaltıcı hedefler ile cezalandırıcı ve ödüllendirici mekanizmaların hayata geçirilmesi,
- Ulaştırma modları arasındaki entegrasyonun ve kombine taşımacılık imkanlarının güçlendirilmesi, özellikle yük taşımacılığında demiryolu ve denizyolu taşımacılığının geliştirilmesi,
- Genişbant internet erişim altyapılarının ülke çapında yaygınlaştırılması,
- Ar-Ge ekosisteminin kritik bir unsuru olan araştırmacı insan gücünün nitelik ve sayı olarak geliştirilmesi,
- Üniversite ve sanayi işbirliğinin artırılması, bilgi ve teknoloji transferinin sağlanmasına yönelik mekanizmaların geliştirilmesi.

5.10. SKA 10: ÜLKELER İÇİNDE VE ARASINDA EŞİTSİZLİKLERİ AZALTMAK

Ülkemizde başta istihdam, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, sosyal yardımlar ve bölgesel farklılıkların giderilmesi gibi konular olmak üzere birçok alanda fırsat eşitliğinin sağlanmasına yönelik yasal düzenlemeler ve uygulama araçları mevcuttur.

POLİTİKALAR

Kalkınma Planları ve ilgili kamu kurumlarının stratejik planlarının yanı sıra Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (BGUS 2014-2023), Kırsal Kalkınma Stratejisi, Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023), Bölge Planları, Düzensiz Göç Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı, İnsan Ticareti ile Mücadele Strateji Belgesi ve Eylem Planı, Uyum Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı, Ulaşılabilirlik Stratejisi ve Eylem Planı, Finansal Erişim, Finansal Eğitim ve Finansal Tüketicinin Korunması Stratejisi ve Eylem Planı (2014-2017) SKA 10 ile ilgili öne çıkan politika belgeleridir.

SKA 10 ile örtüşen ana politika çerçevesinin bileşenleri aşağıdaki başlıklardan oluşmaktadır:

- Başta sosyal transferler olmak üzere çeşitli politika araçları ile kırılgan grupların güçlendirilmesi,
- Kırılgan kesimlere yönelik sosyal, siyasi ve ekonomik kapsayıcılığın artırılması,
- Bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması,
- Vergi politikalarının alt gelir grupları lehine düzenlenmesi,
- Sosyal yardımların miktarının ve etkinliğinin artırılması,
- Gelir dağılımının daha eşit hale getirilmesi,
- Fırsat eşitliğinin güçlendirilmesi,
- Başta gençler ve kadınlarda olmak üzere işgücüne katılımın ve istihdamın artırılması,
- Her türden ayrımcılığa yönelik uygulamalara son verilmesi,
- Kayıt dışı istihdamın önlenmesi ve işsizliğin azaltılması,
- İstihdam-sosyal yardım ilişkisinin güçlendirilmesi,
- İşgücünün ücret başta olmak üzere mali koşullarının iyileştirilmesi,
- İş kazalarının önlenmesi,
- Küresel finansal kurumlarda ülkemizin etkinliğinin artırılması,
- Finansal erişimin artırılması,
- Farklı statülerde bulunan tüm göçmenler, kaçak işçiler ve transit geçiş yapanlara ilişkin etkin bir izleme ve takip

sisteminin oluşturulması, kaçak işçiler ve transit geçiş yapanlara ilişkin etkin bir izleme ve takip sisteminin oluşturulması,

- Göçmenlerin ülkeye uyumunun desteklenmesi.

MEVZUAT

Başta Anayasa olmak üzere mevzuatımızda "eşitlik" kavramı önemli bir yere sahiptir. **Anayasada ayırım gözetilmeksizin herkesin dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit olmaları güvence altına alınmıştır. Diğer taraftan Türk Ceza Kanununda da "ayrımcılık" bir suç türü olarak yer almaktadır.**

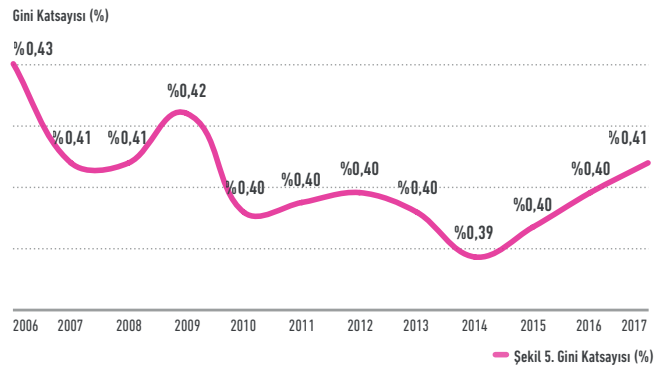
ÖNE ÇIKAN GELİŞMELER VE GELİŞİM İHTİYACI OLAN ALANLAR

SKA 10 üç ana tema odağında değerlendirilmektedir: i. Ekonomik ve sosyal eşitliğin güçlendirilmesi, ii. Küresel hareketlik ve iii. Uluslararası ekonomi ve finans kurumlarıyla işbirlikleri.

Ekonomik ve sosyal eşitliğin güçlendirilmesine yönelik olarak Türkiye, 2000-2018 döneminde gelir dağılımı, mutlak ve göreceli yoksulluk, emeğin GSYH içindeki payı gibi göstergeler açısından eşitsizliklerin azaltılması konusunda ilerleme kaydetmiştir.

Gelir dağılımı göstergelerine bakıldığında **Gini katsayısı 2006 yılındaki 0,428 seviyesinden 2016 yılında 0,404'e gerilemiş olup 2023 yılında 0,36 olması hedeflenmektedir. En zengin yüzde 20'lik grubun 2006 yılında yıllık kullanılabilir gelirden aldığı pay, en yoksul yüzde 20'lik grubun aldığı payın yaklaşık 9,6 katı iken, bu pay 2016 yılında 7,7 kat seviyesine düşmüştür.**

Şekil 5. Gini Katsayısı

Gini katsayısının 1'e yaklaşması gelir dağılımdaki eşitsizliğin arttığına, 0'a yaklaşması ise gelir dağılımındaki eşitsizliğin azaldığına işaret etmektedir.

Gini katsayısı 2006-2017 yılları arasında dalgalı bir seyir göstermiş olup 2006 yılında 0,43 iken 2017 yılında 0,41 olarak gerçekleşmiştir.

2016 yılı için Gini katsayısı OECD ülkelerinde ortalama 0,32 olarak gerçekleşmiştir.

Medyan gelirin yüzde 60'ına göre hesaplanan ve yoksulluk sınırına uzaklığı ölçen bir veri olan **yoksulluk açığı 2006 yılında yüzde 33,6 iken 2017 yılında yüzde 25,8 seviyesine gerilemiştir**. Aynı dönemde görece olarak daha düşük ücretle çalışan kayıt dışı kesimin azaltılmasında önemli mesafe kaydedilmiştir.

2000-2018 döneminde bir taraftan sosyal koruma harcamalarına önemli miktarda kaynak ayrılmıştır. Diğer taraftan özellikle kadınlar, gençler ve asgari ücretle çalışanlara sağlanan vergi ve sosyal güvenlik primi teşviki yoluyla yapılan ücret sübvansiyonlarıyla ücretli kesimin gelirinde artış sağlanmıştır. Ancak, gelir dağılımını iyileştirici politikaların uygulanması ihtiyacı devam etmektedir.

2012 yılında yürürlüğe giren İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunuyla konuya ilişkin haklar, ödemeler ve koşullar iyileştirilmiştir. Ayrıca, aynı yıl yürürlüğe giren ve uluslararası prensiplerle uyumlu olan Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunuyla da sendikal haklar genişletilmiştir.

İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi amacıyla yönelik 2016 yılında kurulan Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu ayrımcılık yasağı ihlallerini re'sen veya başvuru üzerine inceleme, araştırma, karara bağlama ve sonuçlarını takip etme yetkisine sahiptir. Ayrımcılık yasağı ihlallerinden zarar gördüğü iddiasında bulunan her gerçek ve tüzel kişi, uygulamanın düzeltilmesini ilgili taraftan talep ettikten sonra olumlu bir cevap alamazsa Kuruma başvuru yapabilmektedir. İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi kapsamında İnsan Hakları Eylem Planı hazırlık çalışmaları yürütülmektedir.

Yerel ölçekte ise, Türkiye Belediyeler Birliğinin öncülüğünde pek çok belediyede Toplumsal Eşitlik Birimi kurulmuş olup Kadın Dostu Kentler BM Ortak Programı" kapsamında 2019-2020 yıllarını kapsayan Yerel Eşitlik Eylem Planı hazırlanmaktadır.

KIZ KARDEŞİM

SKA Hedefleri 10.2 – 5.1 – 5.5 – 8.1 – 8.5 – 17.16 – 17.17

Proje Yürütücüsü Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Habitat Derneği, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Coca-Cola Türkiye

Başlangıç-Bitiş Tarihleri 2017-Devam Ediyor

Proje ile, kadınların ekonomik hayata katılım konusunda gerekli bilgi ve becerilerle donatılarak toplumsal ve ekonomik konularının güçlendirilmesi ve ekonomik kalkınmada aktif rol almaları amaçlanmaktadır.

Bu doğrultuda:

- Proje illerinde kadınlar girişimcilik, finans ve teknoloji odaklı eğitimlerle bilinçlendirilmekte,
- Kadınların sosyo-ekonomik olarak güçlenmesi yoluyla toplumsal hayata aktif katılımları desteklenmekte,
- Kadınlar arasında yerel ve bölgesel işbirliği güçlendirilmekte,
- Kadınların ürettiği ürünlerin pazara erişimi kolaylaştırılmakta ve görünürlüğü artırılmakta ve
- Yerel düzeyde kadın çalışmaları yapan kuruluşlar eğitim müfredatları paylaşımı ve işbirliği yoluyla güçlendirilmektedir.

Projenin başlangıcından bu yana, yetiştirilen 60 Gönüllü Eğitimci ile Habitat Derneği çalışanları tarafından 30 ilde finansal bilinç & iletişim, bilişim girişimcilik alanlarında, aralarında 537 mülteci kadın olmak üzere, toplam 11.429 kadına eğitim verilmiştir. Bunun yanı sıra kadınlara ilham kaynağı olması için illerde kendini kanıtlamış ve işini kurmuş kadınlar ile ilham buluşmaları gerçekleştirilmiştir.

Kız Kardeşim Projesi, mobil fotoğrafçılık, internet reklamcılığı, ürün tasarımı geliştirme ve web tasarımı eğitimleri ile üretim yapan kadın kooperatiflerinin ürünlerini, sunum, pazarlama, daha fazla kitleye ulaştırma gibi sorunların çözüm odaklı ve kapsayıcı büyüme modelleri ile giderilmesine katkı sağlamıştır.

İller ve bölgeler arasındaki dengesizliklerin giderilmesine yönelik faaliyet gösteren kalkınma ajansları, bölge planlarındaki öncelikler doğrultusunda; Bölge Kalkınma İdareleri ise eylem planlarındaki projeler kapsamında mali destek vermektedir. Bölge Kalkınma İdareleri özel sektör yatırımlarını da destekleyici olan ekonomik ve sosyal altyapı ile beşerî kaynakların geliştirilmesine yönelik kamu yatırım projelerinin gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Bu kapsamda Bölge Kalkınma İdareleri, Eylem Planları (2014-2018) döneminde 3.308 proje için 2019 yılı fiyatları ile toplam 3,04 milyar TL (550 milyon ABD Doları) mali destek sağlamıştır. **Yerel kalkınmanın desteklenmesi amacıyla Kalkınma Ajansları tarafından 2008 -2018 yılları arasında 18.856 proje için 5,6 milyar TL (1,16 milyar ABD Doları) mali destek sağlanmıştır.** Uygulanan politikalarla, kişi başına milli gelir açısından en yüksek ve en düşük olan Düzey 2 bölgeleri arasındaki fark 2004 yılında 4,7 kat iken, 2017 yılında bu oran 4,3'e inmiştir.

Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı (CMDP), Köylerin Altyapısının Desteklenmesi ve kırsal kalkınma destekleri gibi programlarla da yerel dinamiklere mali destek sağlanarak bölgesel gelişmenin yerel aktörler eliyle hızlanmasına katkıda bulunmaktadır.

Küresel hareketlilik bağlamında coğrafi konumundan dolayı tarihsel süreç boyunca göçmenler için transit ülke konumunda olan Türkiye, gerek gittikçe artan sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi gerek insani dış politikasının etkisiyle hedef ülke haline gelmiştir.

2000'li yılların başından itibaren düzenli göç kapsamında çalışma ve ikamet izinleriyle ülkemizde yaşayan yabancıların sayısında önemli artış kaydedilmiş ve 2018 yılı sonu itibarıyla adres kaydı bulunan yabancıların sayısı yaklaşık 1.211.000 olmuştur. **Bu nüfusun toplam içindeki payı, 2007 yılında binde 1,4 seviyesinde iken 2018 yılında önemli şekilde artarak binde 14,8'e ulaşmıştır.** 2018 yılı itibarıyla 856.470 kişi ikamet izni ile ülkemizde bulunmuştur. Diğer taraftan, çalışma izinlerinde de yıllar itibarıyla artış gözlenmiş, uzatma başvurularıyla birlikte verilen çalışma izni sayısı, 2005 yılında 22 binden 2018 yılında 85.840 kişiye çıkmıştır.

Yüksek nitelikli insan gücünün ülkemize kazandırılması için kolaylaştırılmış yeni bir çalışma izni uygulaması olan Turkuaz Kart Sistemi 2017 yılında hayata geçirilmiştir. Bununla birlikte, nitelikli işgücü çekim programlarının devamlılığının sağlanması ve çeşitlendirilmesi ihtiyacı sürmektedir.

Ülkemiz, 2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaşla çok büyük bir göçmen akınıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu süreçte Türkiye insani yardım refleksi ile "Açık Kapı" politikası uygulamış ve 2015 yılından bu yana dünyada en fazla mülteci kabul eden ülke konumuna gelmiştir. 2019 yılı Şubat ayı itibarıyla ülkemizde 3,6 milyon Suriyeli bulunmaktadır.²⁸

Suriye krizinin yanı sıra Türkiye, son yıllarda artan sayıda uluslararası koruma başvurusuyla da karşı karşıyadır. Her ne kadar geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler Türkiye'de büyük çoğunluğu oluştursa da Türkiye'den uluslararası koruma başvurusunda bulunan yabancıların sayısı dünyanın birçok ülkesine göre dikkate değer bir sayıdadır. 2010 yılında 8.932 olan uluslararası koruma başvurusu sayısı her yıl bir önceki yılın sayısına göre artış göstermiş, 2018 yılında 114.573 sayısı ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Uluslararası koruma kapsamındaki yabancılar da geçici koruma kapsamındaki

Suriyeliler gibi başta eğitim, sağlık, sosyal yardımlar, iş piyasasına erişim vb. hak ve hizmetlere erişim hakkına sahiptirler.

Türkiye, düzensiz göçle etkin bir şekilde insan hakları temelinde mücadele etmekte ve bu alanda önemli bir kaynak harcamaktadır. 2011 yılından itibaren Türkiye'nin ulusal kaynaklardan göçmenlere sağlamış olduğu yardım ve hizmetlerin yaklaşık maliyeti 2019 yılı Şubat ayı itibarıyla yaklaşık 37 milyar ABD Doları olarak hesaplanmaktadır.

Türkiye'de düzensiz göçle mücadele son yıllarda etkin bir şekilde yürütülmektedir. Suriye'den gelenlerin kayıt işlemleri tamamlanarak geçici koruma statüsü verilmiştir. Bu statüye sahip nüfusa yönelik barınma, sağlık ve eğitim hizmetleri ile iş piyasasına ve sosyal yardımlara erişim imkânı sağlanmıştır. Suriye sınırına yakın 10 ilde 26 adet Geçici Barınma Merkezi kurulmuştur. Mayıs 2019 itibarıyla ise mevcutta 8 ilde 13 Geçici Barınma Merkezi bulunmaktadır. Sığınmacıların kamp dışında yaşam kurmalarını da desteklenmesinin etkisiyle 2017 yılında yaklaşık geçici barınma merkezlerinde kalan Suriyelilerin sayısı 250 bin iken 2019 yılı Nisan ayı itibarıyla bu sayı 139 bine gerilemiştir.

2013 yılında Türkiye'nin göç politika ve stratejilerini belirlemek, uygulanmasını takip etmek; göç alanında strateji belgeleri ile program ve uygulama belgelerini hazırlamak; kitlesel akın durumunda uygulanacak yöntem ve tedbirleri belirlemek; toplu halde Türkiye'ye kabul edilecek yabancılar ile bu yabancıların ülkeye giriş ve ülkedeki kalışlarıyla ilgili usul ve esasları belirlemek üzere **Göç Kurulu oluşturulmuştur.**

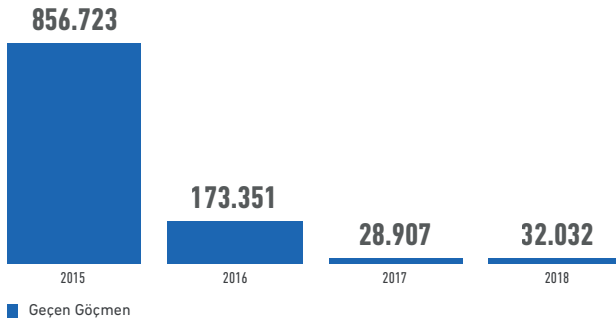
Göç yönetiminden sorumlu olan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü yerelde il ve ilçe düzeyinde örgütlenmiştir. Geri Gönderme Merkezleri, Kabul ve Barınma merkezleri ve insan ticareti mağdurları sığınma evlerinden oluşan bir organizasyonla hizmet vermektedir.

Suriye ve Lübnan'la birlikte, **Doğu Akdeniz rotası olarak bilinen dünyadaki beş ana küresel düzensiz göç rotasından birinin üzerinde Ülkemizde bulunan kolluk görevlileri tarafından yakalanan düzensiz göçmen sayısı Suriye göçmen krizi öncesinde yıllık ortalama 50 bin civarında iken 2018 yılında yaklaşık 268 bine ulaşmıştır. Bu kapsamda göçmen kaçakçılığı ile mücadele artarak sürmekte olup 2018 yılında 6.278 göçmen kaçakçısı yakalanmıştır.**

28 Bakınız Bölüm 4.4

18 Mart 2016'da gerçekleşen Türkiye-AB Zirvesi sonucu yayımlanan ortak bildiri Ege Denizinde göçmen ölümlerinin önlenmesi, göçmen kaçakçılığıyla ortak mücadele ve düzensiz göçün birebir yerleştirme programıyla yasal göçe dönüştürülmesi alanlarında mutabık kalınmıştır. Bu çerçevede Yunanistan adalarına düzensiz yollardan giden göçmenlerin Türkiye tarafından geri kabulü, Türkiye tarafından kabul edilen her bir Suriye uyruklu göçmen karşılığında Türkiye'de geçici koruma statüsünde bir Suriye uyruklu göçmenin AB'ye yerleştirilmesine karar verilmiştir. Mutabakatın uygulanmasının ardından Türkiye üzerinden Avrupa'ya geçen düzensiz göçmen sayısı büyük ölçüde azalmıştır. Diğer taraftan Türkiye, 2016'da başlattığı koordinatör valilik uygulamasıyla kolluk kuvvetlerini organize ederek düzensiz göç ile mücadeleye katkı sağlamaktadır. Türkiye'nin bu çabalarıyla **2015 yılında deniz yoluyla Yunanistan'a geçen göçmen sayısı 856.723 iken, denizden geçişler 2016'da 173.351, 2017 yılında 28.907, 2018'de 32.032 olarak gerçekleşmiştir.**

Ülkemiz kendi kaynaklarıyla yürüttüğü çalışmaların yanısıra uluslararası kalkınma kuruluşları ile de ortak projeler yürütmektedir. Örneğin Türkiye Belediyeler Birliği'nin yürütücüsü olduğu Yerel Yönetimlerde Dayanıklılık Projesi ile ulusal göç politikalarında yerel yönetimlerin rolü ve ihtiyaçlarının dikkate alınması, belediyeler arası öğrenme ve destek yapılarının güçlendirilmesi ve belediyelere hibe desteği sunulması çalışmaları yapılmaktadır.

Uluslararası ekonomi ve finans kurumları ile işbirlikleri gerçekleştirilmekte ve yürütülen proje ve çalışmalara aktif katılım sağlanmaktadır. Bu doğrultuda Türkiye uluslararası seviyede belirlenen ilke ve standartlara uyuma önem vermektedir.

Türkiye; İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilâtı (OECD), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilâtı, İslam Konferansı Örgütü ve Ekonomik İşbirliği Teşkilâtı (İSEDAK), Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası Grubu, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası,

İslam Kalkınma Bankası gibi çok sayıda küresel ekonomi ve finans kurumuna üyedir. 1999 yılında oluşturulan ve küresel ekonomik işbirliğinin temel platformu haline gelmiş olan G-20 grubunda başından beri temsil edilmektedir. Ayrıca, Türkiye 2009 yılında Finansal İstikrar Kuruluna üye olmuştur.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) 25 Mayıs 2009 tarihi, TCMB ise 1 Temmuz 2009 tarihi itibarıyla Basel Bankacılık Denetim Komitesi'ne (BCBS) üye olmuştur. **2016 yılında Türkiye'nin BCBS'nin Basel III standartlarına uyumu Düzenleme Tutarlılığı Değerlendirme Programı kapsamında değerlendirilmiş olup ülkemiz tam uyumlu bulunmuştur.**

Türkiye'deki düzenleyici ve denetleyici kurumlar, OECD içerisinde yer alan ve finansal eğitim konusunda önemli çalışmalar yapan Uluslararası Finansal Eğitim Ağı olan INFE'de yer almakta ve alt grup çalışmalarına katılmaktadır. 2014-2017 döneminde "Finansal Erişim, Finansal Eğitim ve Finansal Tüketicinin Korunması Stratejisi ve Eylem Planı" uygulanmıştır. Söz konusu belgenin temel amacı; finansal ürün ve hizmetlerin tüm kesimlere yayılması, finansal sistem dışında kalan kişilerin sisteme dâhil edilmesi, mevcut ürün ve hizmetlerin kalitesinin ve kullanımının artırılmasıdır. Bununla birlikte, finansal tüketicinin korunmasına yönelik etkin tedbirlerin alınması da hedeflenmiştir.

Türkiye'deki finans sektöründeki düzenleyici ve denetleyici kurumlar ile Borsa İstanbul İslami Finansal Hizmetler Kuruluna (IFSB) da üyedir. TCMB, Uluslararası İslami Likidite Yönetimi Kuruluşuna (IILM) hissedar olup, BDDK, İslami Finansal Hizmetler Kuruluna (IFSB) ve İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Organizasyonuna (AAOIFI) üyedir. Ayrıca Türkiye, Uluslararası Sermaye Piyasası Kurulları Örgütü (IOSCO), Dünya Borsalar Federasyonu (WFE) ve Uluslararası Sigorta Denetçileri Birliğinde (IAIS) temsil edilmektedir.

İslam İşbirliği Teşkilatı (OIC) ve İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (COMCEC) çalışmalarına Türkiye aktif olarak katılmakta, projeler geliştirmekte ve tecrübelerini diğer ülkelerle paylaşmaktadır.

Türkiye DTÖ platformunda yürütülen tüm müzakerelerde önemli taahhütler üstlenerek anlaşmalar doğrultusunda düzenlemeler yapmıştır. **Ülkemiz başta EAGÜ'ler olmak üzere, gelişmekte olan ülkeler için özel ve farklılaştırılmış muamele ilkesinin uygulanması konusunda DTÖ platformunda yürütülen tüm müzakerelerde önemli taahhütler üstlenmiştir.** Bu kapsamda, Türkiye halihazırda 25 Ağustos 2015 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere **hizmet ticareti alanında**

EAGÜ'lere pazara girişin ötesine geçen tercihli muamele tanıdığını 3 Eylül 2015 tarihinde DTÖ'ye bildirmiş olup, bildirimde üstlenilen taahhütler 2026 yılına kadar geçerli olacaktır.

SONRAKİ ADIMLAR:

Önümüzdeki dönemde SKA 10'a erişilmesi için aşağıdaki politikaların uygulanması hedeflenmektedir:

- Alt gelir gruplarının gelirleri üzerindeki vergi yükünün düşürülmesi,
- Eğitim ve istihdam başta olmak üzere her alanda fırsat eşitliğinin güçlendirilmesi,
- Gençler ve kadınlar öncelikli olmak üzere işgücüne katılım ve istihdamın artırılması,
- Bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması amacıyla yerel kalkınmayı destekleyen mekanizmaların kapsamının geliştirilmesi ve etkililiğinin artırılması,

- Yerel yönetimlerin hizmet sunumunda kırılgan gruplara ilişkin proje sayısının artırılması,
- Çoğulculuk ve katılımcılık çerçevesinde STK'ların ve ilgili toplum kesimlerinin politika ve uygulama süreçlerine katılımının artırılmasına yönelik mekanizmaların güçlendirilmesi,
- Göçmenlerin uyumunu desteklemek için genel kapsamlı bir uyum eğitim programı oluşturulmasıdır.

5.11. SKA 11: ŞEHİRLERİ VE İNSAN YERLEŞİMLERİNİ KAPSAYICI, GÜVENLİ, DAYANIKLI VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KILMAK

Tarih ve kültür perspektifiyle ele alınan, yaşlılar, engelliler, kadınlar ve çocuklar öncelikli olmak üzere toplumun tüm kesimlerinin şehir hayatına emniyetle dâhil olabilmesini sağlayan, afetlere dayanıklı ve güvenli, atıkların çevre etkilerinin en aza indirilerek etkin yönetildiği, güvenli, erişilebilir ve entegre ulaşım ağlarına sahip yerleşim yerlerinin oluşturulması temel hedefdir.

POLİTİKALAR

SKA 11 hedeflerine yönelik Kalkınma Planları ve ilgili kamu kurumlarının stratejik planlarına ek olarak Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı, Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi, Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı, Ulusal Akıllı Ulaşım Sistemleri Strateji Belgesi, Tür Koruma Stratejisi ve Eylem Planları, Ulusal Deprem Stratejisi ve Eylem Planı, Türkiye'nin İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı, Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı, Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı, 2007 Ulusal Geri Dönüşüm Stratejisi ve Eylem Planı öne çıkan politika belgeleridir.

SKA 11 hedeflerine ilişkin politika çerçevesinin ana unsurları aşağıdaki konularda yoğunlaşmaktadır.

- Sürdürülebilir şehirler yaklaşımına uygun olarak şehirlerde atık ve emisyon azaltma, enerji, su ve kaynak verimliliği, geri kazanım, gürültü ve görüntü kirliliğinin önlenmesi uygulamalarıyla çevre duyarlılığı ve yaşam kalitesi artırılması,
- Yaşlılar, engelliler ve çocuklar öncelikli olmak üzere toplumun farklı kesimleri için yaşanabilirliği artırmayı hedefleyen; fırsat eşitliğini ve hakkaniyeti gözetilen mekânsal planlama ve kentsel tasarım uygulamalarının hayata geçirilmesi,
- Katılımcı ve etkili bir mekânsal planlama ile insan sağlığının, doğal kaynakların ve kentlerin tarihi ve kültürel dokuları ile estetik değerlerinin korunması,
- Mekansal planların niteliklerini, hazırlama, uygulama, izleme, değerlendirme, denetim ve yönetim süreçlerini tanımlayan usul ve esaslar ile ve CBS altyapısı geliştirilerek bilgi teknolojilerinin etkin kullanılması,
- Çevreye duyarlı, verimli ve maliyet etkin kentsel gelişmenin yaygınlaştırılması,

- Konut ve çevrelerinin tasarlanmasında, başta ulaşım olmak üzere tüm kentsel hizmetlerin yapımında ve sunumunda dezavantajlı grupların ihtiyaçlarının dikkate alınması,
- Barınma sorununa sağlıklı ve alternatif çözümler geliştirilmesi,
- Kamunun konut piyasasında yönlendirici, düzenleyici, denetleyici ve destekleyici rolünün güçlendirilmesi,
- Altyapısı hazır arsa üretiminin hızlandırılması,
- Dar gelirliler başta olmak üzere, herkesin yeterli, yaşanabilir, dayanıklı, güvenli, kapsayıcı, ekonomik olarak karşılanabilir, sürdürülebilir, temel altyapı hizmetlerine sahip konuta erişiminin sağlanması,
- Sosyal konut üretiminin çeşitlendirilmesi ve yapı kooperatifliğinin desteklenmesi,
- Kentsel dönüşüm projelerinin, farklı gelir gruplarının yaşam alanlarını kaynaştıran, işyeri-konut mesafelerini azaltan, şehrin tarihi ve kültürel birikimiyle uyumlu ve sosyal bütünleşmeyi destekleyen bir yaklaşımla gerçekleştirilmesi,
- Kentsel dönüşümde ideal alan büyüklüğü, altyapı ihtiyacı ve sosyal etkilerin gözetileceği, planlama araçlarından en üst düzeyde yararlanılmasının sağlanması,
- Afet risklerinin dikkate alındığı bir planlama süreciyle kentsel alanların ve konut çevrelerinin oluşturulması, afete karşı dayanıklılığın ve denetimin artırılması,
- Risk azaltma, hazırlık, müdahale ve afet sonrası iyileştirme çalışmalarının bir bütünlük içinde yürütülmesi ve afet yönetim kapasitesinin geliştirilmesi,
- Kent içi ulaşım yatırımlarının, toplu taşımacılığı esas alan ve arazi kullanım planları ile uyumlu ulaşım planlarına göre yapılması,
- Kent içi ulaşım sistemlerinin erişilebilirliği yüksek, güvenilir kaliteli ve etkin hizmet sunması,
- Trafik yönetimi ve toplu taşıma hizmetlerinde bilgi teknolojileri ve akıllı ulaşım sistemlerinden etkin bir şekilde faydalanılması,
- Kentsel ulaşım altyapısının yaya ve toplu taşıma ağırlıklı geliştirilmesi ve dönüştürülmesi,
- Farklı nitelik ve işlevlere sahip yerleşimlerin özelliklerine duyarlı, sektörel politikalarla uyumlu uygulamalarla bölgelerin rekabet gücünün artırılması, ekonomik ve sosyal bütünleşmenin güçlendirilmesi,
- Bütüncül koruma ilkesi çerçevesinde kültürel mirasın korunması, restorasyonu ve kamuoyu bilincinin artırılması,

MEVZUAT

Başta Çevre Kanunu olmak üzere, atık yönetimi, toprak kirliliğinin kontrolü, hava kirliliğinin kontrolü ile hava kalitesinin korunması gibi konularda; kentleşmenin ve ekonomik faaliyetlerin olumsuz etkilerinin azaltılması, çevrenin korunması ve çevre kirliliğinin önlenmesine yönelik mevzuat bulunmaktadır.

İmar Kanunu başta olmak üzere, mekânsal planlama, yapılaşma, arazi düzenleme ve kadastral sistem ile bu alanlarda görev yapacak profesyonellerin sorumlulukları gibi konularda yerel yönetimlerin, merkezi kuruluşların ve diğer ilgililerin görev ve sorumluluklarını belirleyen kapsamlı mevzuat yürürlüktedir.

SKA 11'in kapsamına giren konuta erişim, konut finansmanı, gecekondulaşmanın önlenmesi, kentiçi ulaşım, afet risklerinin azaltılması, doğal ve kültürel mirasın korunması, dezavantajlı grupların kentsel hizmetlere erişiminin iyileştirilmesi ve bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesi, kentsel hizmetlerin ana sorumlusu olan yerel yönetimlerin güçlendirilmesi kapsamlı olarak mevzuatımızda düzenlenmiştir.

ÖNE ÇIKAN GELİŞMELER VE GELİŞİM İHTİYACI OLAN ALANLAR

SKA 11 dört ana tema odağında değerlendirilmektedir: i. Kapsayıcı ve sürdürülebilir kentleşme, ii. Güvenli ve erişilebilir ulaşım, iii. Mekânsal planlama ve bölgesel gelişme ile iv. Doğal ve kültürel mirasın korunması.

Kapsayıcı ve sürdürülebilir kentleşme kapsamında kentleşme ve yapılaşma süreci bütünleşik bir şekilde ele alınarak, yüksek düzeyli yaşanabilir mekânlar yaratmaya yönelik politikalar geliştirilmiştir.

2000 yılında, Türkiye'de yüzde 65 olan kentsel nüfus oranı 2015 yılı itibarıyla yüzde 73'e yükselerek yüzde 80 olan OECD ortalamasına yaklaşmıştır. 2014 yılında yürürlüğe giren idari düzenlemeyle büyükşehir belediyelerinin sayılarının artırılması ve sınırlarının genişletilmesiyle kentsel nüfus oranı 2018'de yüzde 92'ye yükselmiştir. Bu düzenlemeyle kırsal nitelikteki yerleşmeler de kent alanları içerisinde sayılmıştır.

Son yıllardaki konut arzındaki artışın etkisiyle toplam konut açığı kapanmış ve gecekondu sorunu çözülmüş olmakla birlikte, yerleşmeler itibarıyla arz ve talep dengesinde uyumsuzluklarla karşılaşmaktadır. 2017 yılında yaklaşık 817 bin olarak tahmin edilen konut ihtiyacına karşılık; yapı kullanma izni alan konut sayısı 823 bin olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye'de sosyal nitelikli konut üretimi ve konut finansman ihtiyacının karşılanması amacıyla kurulan Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'nın (TOKİ) tarafından 2003 yılından itibaren inşaatına başlanan 832 bin konutun 655.194'ü 2018 sonu itibarıyla sosyal ve teknik donatılarıyla birlikte teslim edilmiştir. Konutların yüzde 86,2'si sosyal konut niteliğindedir.

Ülkemizdeki kentsel dönüşüm projeleri, afet riskli alanların yenilenmesinden sanayi alanlarının dönüşümüne, tarihi alanların canlandırılmasından nitelikli konut projeleri üretimine kadar birçok alanda gerçekleştirilmektedir.

Kentsel dönüşüm uygulamalarının daha etkin ve hızlı bir şekilde yürütülmesi ve dönüştürülen bina ve alan sayısının artırılması amacıyla gerçekleştirilen yasal düzenlemeye istinaden, 2012-2019 yılı 1. Çeyrek döneminde; ülkemiz genelinde 602 bin bağımsız birimin bulunduğu 188 bin adet riskli yapı tespiti yapılmış, 28.145 hektar alanda 227 adet riskli alan, 141 adet Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Proje Alanı (KDGPA) ile 10 adet Yenileme Alanı ilan edilmiştir. Ayrıca 37 ilde toplamda 46.217 hektarlık 204 adet rezerv yapı alanı belirlenmiştir.

Kentsel dönüşümün finansmanı kapsamında 2012 yılından itibaren, başta kurumsal ve bireysel kira yardımı, faiz desteği, kamulaştırma ve dönüşüm uygulamaları olmak üzere yaklaşık 8,1 milyar TL (2,83 milyar ABD Doları) harcama yapılmıştır.

Türkiye'de afet yönetimi bütünleşik bir yapı ve farklı strateji belgeleriyle kapsamlı bir çerçevede yönetilmektedir. Afet risk azaltma politikalarına yön verecek Sendai Risk Azaltımı Çerçeve Belgesi 2015 yılında kabul edilmiştir. Ülkemizdeki yerleşmeleri etkileyebilecek afet tehlikelerini birlikte ele alan ve farklı afet türlerine göre ayrı ayrı üretilmiş tehlike ve risk haritalarının hazırlanması çalışmaları devam etmektedir. Heyelan kaya düşmesi ve çığ afetleri için kılavuzlar geliştirilmiş ve kullanıma sunulmuştur. Heyelan afeti için duyarlılık haritaları tamamlanmış, kaya düşmesi ve çığ afetleri için haritaların ülke genelinde tamamlanması çalışmaları devam etmektedir.

AFAD tarafından yürütülen Afet Yönetim ve Karar Destek Sistemi Projesi (AYDES) ile bütünleşik afet yönetiminin tüm aşamalarının elektronik ortamda takip edilip yönetilebildiği sistem kurularak afet yönetimi süreci optimize edilmiştir.

AFET YÖNETİMİ VE KARAR DESTEK SİSTEMİ (AYDES)	
SKH'ler	1.5; 11.b; 13.1
Proje Yürütücüsü	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD)
Başlangıç-Bitiş Tarihleri	2014-2020
AYDES'le afet ve acil durumların tüm aşamalarının etkin ve verimli bir şekilde yönetilebilmesi için coğrafi bilgi sistemi ve uzaktan algılama destekli uygulamalarla erken uyarı ve tahmin, modelleme ve simülasyon yapabilen web tabanlı bir platform kurulmuştur. Afetler için önceden hazırlıklı olmaya ve meydana gelen afetleri daha etkin ve hızlı yönetmeye yönelik bir karar destek sistemi olan AYDES afet yönetiminden sorumlu kurumlara yönelik entegre bir veri tabanı sunmaktadır.	
Sistemle veriye hızlı erişim, sürdürülebilir koordinasyon yeteneği, mükerrer işlemlerin önlenmesi ve birlikte çalışabilirliğin kolaylaştırılması, kamuoyunun zamanında ve doğru bilgilendirilmesi, afet etkilerinin hızlı belirlenmesi ve müdahalenin çabuklaştırılması sağlanmaktadır.	

Afet riski yüksek alanlarda, yerel yönetimler afet risklerinin yönetimi kapsamında çeşitli projeler yürütmektedir. Örneğin AFAD ve Kocaeli Büyükşehir Belediyesinin ortak yürüttüğü bir proje kapsamında akıllı kent uygulamalarıyla kentteki tüm sanayi kuruluşlarına erken uyarı sistemi kurulması planlanmıştır.

AFAD Gönüllülük Sistemi ile afet yönetiminin herhangi bir evresinde gönüllü olarak rol almak isteyen gerçek ve tüzel kişilerin sürece dâhil edilmesi; görev alanlarının belirlenmesi, eğitimlerle kapasitelerinin artırılması ve gönüllülük sistemi içerisindeki performanslarının takip edilmesine yönelik faaliyetler yürütülmektedir.

Katı atık yönetimi kapsamında 2019 yılı itibarıyla işletmede olan düzenli depolama tesisi sayısı 88'e yükselmiş olup bu tesislerle 1.160 belediyede 62,3 milyon nüfusa hizmet verilmekte, 3 yakma ve 58 tıbbi atık sterilizasyon tesisi işletilmektedir. 2017 yılında piyasaya sürülen yaklaşık 4,2 milyon ton ambalajın yüzde 53'ü geri kazanılmıştır. 2019 Yılı Nisan ayı itibarıyla 499 belediyede ambalaj atıklarını

kaynağında ayrı toplama çalışmaları yürütülmektedir.

Tablo 12. Katı Atık Verileri

Gösterge	2018	2019
İşletmede olan düzenli depolama tesisi sayısı	88	88
Düzenli depolama hizmeti verilen belediye sayısı	1.142	1.160
Düzenli depolama hizmeti verilen belediye nüfusu (milyon)	54,9	62,3
Yakma tesisi sayısı	3	3
Tıbbi atık sterilizasyon tesisi sayısı	58	58
Ambalaj atıklarını kaynağında ayrı toplayan belediye sayısı	457	499

AB mevzuatına uyum sonrasında uygulanmaya başlanan Ulusal Atık Yönetimi Eylem Planı, atık yönetimi konusunda mevcut durum, kurumsal yapı ve sorumluluklar ile yasal düzenleme ihtiyaçlarını da gözetenek katı atık ve tehlikeli atıkların yönetiminde etkinliğin artırılmasına yönelik faaliyetleri belirlemektedir.

Belediyelerin finanse etmekte zorlandıkları katı atık yönetimi projelerini desteklemek üzere Başlatılan Katı Atık Programı (KAP) kapsamında, entegre atık yönetimi tesisi, düzenli depolama tesisi, ön işlem tesisi ve aktarma istasyonu danışmanlık ve yapım işlerine finansman desteği sağlanmaktadır.

İsrafın önlenmesi, doğal kaynaklarımızın verimli kullanılması, atık oluşumunun minimize edilmesi, atığın kaynağında ayrılarak geri dönüşüme kazandırılması amacıyla uygulanmaya başlanan **Sıfır Atık Projesi yaygınlaştırılmaktadır.**

Atık yönetiminde ekonomik ve çevresel faydalar açısından geri dönüşüm ve geri kazanımı teşvik edecek politika ve stratejilerin geliştirilmesi önemini korumaktadır.

2016 yılında atık su arıtma tesisi hizmeti alan belediye nüfusu oranı yüzde 75'tir²⁹. 2008-2013 ve 2015-2023 dönemlerini kapsayan Atıksu Arıtımı Eylem Planları atık su yönetiminin etkinleştirilmesi için tedbirler önermektedir.

29 Bkz. Bölüm 5.6.

Ülke genelinde hava kalitesi, tam otomatik ölçüm istasyonları ile izlenmektedir. 2007 yılında 36 adet hava kalitesi izleme istasyonu sayısı, 2017 yılı itibarıyla 253'e yükselmiştir. Bölgesel Temiz Hava Merkezleri ile yerel düzeyde hava kalitesi eylem planlarının oluşturulması çalışmaları yürütülmekte ve mevcut hava kalitesi modelleme altyapısı geliştirilmektedir.

Türkiye'de sanayi tesislerinin en yoğun olarak bulunduğu Kocaeli bölgesinde yürütülen çalışmalar sonucunda, hava kirliliğine neden olan sanayi tesisleri belirlenerek kirlenici vasıfları tespit edilmiş, kirlenicilerin dağılım modelleri yapılmış, belirlenen noktalarda hava kalitesi izlenerek gerekli tedbirlerin sanayii kuruluşlarınca alınması sağlanmıştır.

2017 yılında düzenleme ile mekânsal planlarda kişi başına düşen yeşil alan miktarı standardı 10 m²'den 15 m²'ye yükseltilmiştir. Bu düzenleme yapılırken yerel ve il düzeyinde yeşil alan ayırımı yapılmış, kentliler için daha erişilebilir yeşil alanlar yaklaşımı benimsenmiştir.

Özellikle çocuk ve engelli vatandaşların kamu hizmetlerine erişimine yönelik kamu kurumları tarafından farklı projeler yürütülmekte ve geliştirilmektedir.

Kutu 4. Esenler İlçe Belediyesinin kırılgan kesimlere yönelik faaliyetleri

İstanbul Esenler İlçe Belediyesi Başkanlık binası başta olmak üzere diğer sosyal ve kültürel hizmet veren kamu binalarında engelli vatandaşların tüm imkânlardan faydalanması için hissedilebilir yürüme alanı, asansörlerin içerisinde sesli uyarı sistemi gibi uygulamalar geliştirmiştir. Ayrıca çocuklar için Çocuk Sokağı ve Çocuk Mahallesi, Çocuk Üniversitesi projesi; kadınlar için Kadın Yaşam Merkezi, Anne Çocuk Kampüsü, Anne Üniversitesi Sertifikasyon Programı ve Rehabilitasyon Merkezleri; yaşlılar için İkinci Bahar Kıraathanesi, Dede Torun Yaşam Merkezi; dezavantajlı gruplara yönelik Hayat Butonu, Moral Timi, Evde Bakım ve Ev Hizmeti, Evde Sağlık Hizmeti, Cemil Meriç Gönüllüleri Engellilere Kitap Okuyor projeleri hayata geçirilmiştir.

Esenler Belediyesi tarafından dezavantajlı gruplara kentsel hizmetlere sorunsuz erişebilmeleri için 130 adet cadde ve sokakta toplam 136.769 m² tretuvar alanı yenilenmiş, 2023 yılına kadar ilçenin tamamında görme engelliler için yürüme bandı ve ortopedik engelliler için tekerlekli araç rampalarını da içeren bu uygulamaya geçilmesi hedeflenmektedir.

BURSA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ SINIRLARINDAKİ SOSYO-EKONOMİK YOKSULLUK VE YOKSUNLUK İÇİNDE BULUNAN YATAĞA BAĞIMLI HASTALARA; EVDE TEŞHİS, TEDAVİ, REHABİLİTASYON, BAKIM, REFAKAT, EĞİTİM, YÖNLENDİRME VE AMBULANSLA HASTA NAKİL HİZMETLERİ

SKA Hedefleri 1.3 - 1.a – 3.d-11.7

Proje Yürütücüsü Kurumlar Bursa Büyükşehir Belediyesi

Başlangıç-Bitiş Tarihleri 2015 - 2020

Proje ile Bursa Büyükşehir Belediyesi sınırlarında sosyoekonomik yoksulluk ve yoksunluk içinde bulunan günlük yaşam faaliyetlerini tek başına sürdüremeyen hastalara; teşhis, tedavi, bakım, eğitim ve yönlendirme hizmetlerinin verilmesi amaçlanmaktadır.

Proje kapsamında 2015-2019 Yılları Fizik Tedavi Uzman Hekim Muayenesi :10.747, Doktor Muayenesi :34.601, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Hizmeti:62.101, Hemşirelik Hizmeti:154.084, Bakım Destek Hizmeti:109.366, Psikolojik Destek Hizmeti:14.148, Sosyal İnceleme:16.625 , Ambulansta Hasta Nakil Hizmeti:64.150 olmak üzere Toplam 466.283 adet hizmet sunumu gerçekleştirilmiş olup bu hizmetlerden 15.548 hasta faydalanmıştır. 2015 yılından itibaren yapılan menüyet anket sonuçlarında %98 oranında memnuniyet oranı saptanmıştır. Ayrıca hasta yatağı, tekerlekli sandalye, oksijen tüpü ve cihazı gibi birçok tıbbi cihaz ihtiyacı olan hastalara tedarik edilmektedir. Etkin bir şekilde verilen evde sağlık hizmetleri ile hastane yatak işgalleri önlenmiş, yatağa bağımlı hasta ve ailelerin psikolojik ve sosyo-ekonomik yükleri azaltılmış, hasta ve yakınlarına maddi-manevi destek sağlanmış aile bütünlüğü korunmuştur.

Güvenli ve erişilebilir ulaşım odağında 2000'li yıllardan itibaren kent içi ulaşım sistemlerinin geliştirilmesi yönünde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Büyükşehirler başta olmak üzere çok sayıda kentte Akıllı Ulaşım Sistemlerinin (AUS) yaygınlaştırılmasıyla trafik sıkışıklığının giderilmesi ve trafik güvenliğinin artırılması gibi konularda ilerleme kaydedilmiştir. Ayrıca, çeşitli illerde raylı sistem projelerine devam edilmiş, bisiklet yolları yapılmış ve İstanbul, İzmir, Kocaeli, Kayseri ve Konya gibi şehirlerde bisiklet kiralama sistemleri hayata geçirilmiştir. Kentiçi ulaşımında denizyolundan faydalanılabilen şehirlerde bu alanda çeşitli araç ve altyapı yatırımları yapılmıştır.

2013-2018 döneminde tamamlanan raylı sistem hatlarının uzunluğu 160 km olup, toplam hat uzunluğu 700 km'ye yaklaşmıştır. Faaliyetteki raylı sistem hatları ile yılda toplam yaklaşık 970 milyon yolcu taşınmaktadır. Yerel yönetimler tarafından yürütülen raylı sistem projelerine merkezi yönetim tarafından da mali destek sağlanmaktadır. Türkiye'de 2018 yılı sonu itibarıyla 12 büyükşehirde raylı toplu taşıma sistemi (metro, hafif raylı sistem, tramvay) işletilmektedir. Şehir içi raylı sistemler alanında gelişim kaydedilmiş olmakla birlikte özellikle büyük kentlerde hala önemli bir gelişim ihtiyacı devam etmektedir.

Ulaşımında fiziki altyapıdaki gelişmelere rağmen trafik güvenliği önemli bir sorun olmaya devam etmektedir. 2017 yılında ülkemiz karayolu ağında 1.020.047 adedi maddi hasarlı, 182.669 adedi ise ölümlü yaralanmalı olmak üzere toplam 1.202.716 adet trafik kazası meydana gelmiştir. 7.402 kişinin öldüğü 300 bin kişinin yaralandığı ölümlü yaralanmalı trafik kazalarının yüzde 74,4'ü yerleşim yeri içinde yüzde 25,6'sı ise yerleşim yeri dışında meydana gelmiştir. Diğer taraftan, son yıllarda karayolu trafik güvenliğinin artırılmasına yönelik yava önceliğine vurgu yapan ve trafik güvenliğini riske atan davranışları caydırmaya yönelik yasal düzenlenmeler yapılmıştır.

Trafik güvenliği konusunda farkındalığın geliştirilmesi, trafik kazalarından doğan can ve mal kayıplarının azaltılmasına yönelik önlemler alınması ve trafikte sorumluluk bilincinin artırılması amacıyla, 2010 yılında başlatılan Trafikte Sorumluluk Hareketi Projesi kapsamında İyi Dersler Şoför Amca Projesi hayata geçirilmiştir. Projenin amacı, Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde öğrenci taşımacılığı yapan şoförlerin trafik güvenliği, ilk yardım, iletişim becerileri ve ilgili mevzuat konusunda bilgi ve becerilerini artırarak, bu şoförlerin kapasitesinin geliştirilmesidir. Bugüne kadar toplam 30 ilde yürütülen proje kapsamında; 28.000 servis şoförüne ve yaklaşık 17.000 öğrenciye eğitim verilmiştir.

Ulusal Akıllı Ulaşım Strateji Belgesi (2014-2023) ile bütün ulaşım türlerinde bilgi ve iletişim teknolojileri kullanılarak güvenli, verimli çevre dostu, sürdürülebilir ve akıllı bir ulaşım ağına erişilmesi ve böylece yolcu ve yük hareketliliğinin kolaylaştırılması hedeflenmiştir.

Mekansal planlama ve bölgesel gelişme odağına ilişkin olarak 2013-2018 döneminde şehirlerimizin fiziki gelişiminde yönlendirici olan mekânsal planlar önemli ölçüde tamamlanmış olmasına rağmen, şehirlerimiz istenilen yaşam kalitesi düzeyine henüz ulaşamamıştır. Planların uygulanması, izlenmesi, denetimi ile farklı kademelerdeki planlar arasındaki eşgüdüm sorunları ve artan plan değişiklikleri şehirlerdeki yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir.

Habitat III Konferansında kabul edilen Yeni Kentsel Gündemin uygulamaya yansıtılması amacıyla 2017 yılında toplanan Şehircilik Şurası kimlikli şehirler, yeni kentsel dönüşüm yaklaşımı ve sosyal uyum, güçlü yerel yönetimler ve şehircilik uygulamaları temalarında yenilikçi, katılımcı, şeffaf ve çözüm odaklı ilkeler belirlenmiştir.

Türkiye'de sivil toplumun kentsel planlama ve kent yönetimine dâhil olduğu yapılar Kent Konseyleridir. Günümüzde 68 Kent Konseyi bulunmaktadır.

Bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmaya yönelik bölge planlama çalışmaları yürütülmektedir. Bölgesel gelişme ve rekabet edebilirlik açısından ulusal düzeyde öncelik ve hedefleri belirlemek amacıyla 2014-2023 Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (BGUS) yürürlüğe konulmuştur. Yerel potansiyeli harekete geçirerek bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak amacıyla 2010 yılında 26 Kalkınma Ajansı bölgelerinde faaliyetlere başlamıştır.

Diğer taraftan, bölge kalkınma programlarının yürütülmesi amacıyla 1989 yılında kurulan GAP Bölge Kalkınma İdaresi, 2011 yılında ise DAP Bölge Kalkınma İdaresi, DOKAP Bölge Kalkınma İdaresi ve KOP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlıkları, bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılmasına katkıda bulunmaktadır.

BGUS'la uyumlu olarak hazırlanan bölge planları kalkınma ajanslarının; GAP, DAP, DOKAP ve KOP eylem planları ise bölge kalkınma idarelerinin koordinasyonunda uygulanmaya devam etmektedir. 2014-2018 döneminde eylem planları için 2019 yılı fiyatlarıyla toplam 103,2 milyar TL (18.8 milyar ABD Doları) kaynak tahsis edilmiştir. Bu bölgelerimizde başta tarımsal sulama yatırımları olmak üzere altyapı, kentleşme, turizm, çevresel sürdürülebilirlik, beşeri ve sosyal gelişme ile yerelde kurumsal kapasitenin geliştirilmesine yönelik projeler hayata geçirilmiştir.

Kalkınma Ajanslarınca bölge planlarındaki öncelikler doğrultusunda mali ve teknik destek programları uygulanmıştır. Programlar kapsamında 2008-2018 yılları arasında mali destek programları yürütülmüş, 19.758 proje için 2019 yılı fiyatları ile 7,3 milyar TL (1,3 milyar ABD doları) mali destek sağlanmıştır.

Doğal ve kültürel mirasın korunması odağı kapsamında günümüze kadar birçok antik kentin ve topluluğun yaşadığı toprakların üzerine kurulan Türkiye zengin doğal ve kültürel mirasını korumaya ve geliştirmeye yönelik çalışmalarını artırmaktadır. **2019 yılı itibarıyla Dünya Miras Listesinde 18, geçici listede ise 77 kültürel ve doğal varlığımız bulunmaktadır. Son olarak 2018 yılında insanlık tarihinin en önemli miraslarından olan ve 12 bin yıllık geçmişiyle tarihin sıfır noktası olarak nitelendirilen Göbeklitepe Arkeolojik Alanı Türkiye'nin 18'inci varlığı olarak UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne kaydedilmiştir. 2019 yılı da Türkiye'de Göbeklitepe Yılı olarak ilan edilmiştir.**

Kültürel mirasın korunmasında en önemli aktörlerden olan yerel yönetimlerce toplanan emlak vergisinin yüzde 10'u (toplamda yıllık yaklaşık 100 milyon ABD Doları) kültürel mirasın korunması ve değerlendirilmesine yönelik olarak

ayrılmaktadır. 2016 yılında toplam kültür harcamalarının gayri safi yurt içi hasılaya oranı yüzde 1,4 olarak gerçekleşmiştir.

Yurt içinde ve yurt dışında bulunan kültürel mirasımızın kayıt altına alınması ve korunmasına yönelik envanter ve restorasyon çalışmaları devam etmektedir. Bu çerçevede, TİKA'nın koordinasyonunda yurtdışındaki kültürel mirasın korunmasına yönelik faaliyetlerin daha koordineli yürütülmesi için bir eylem planı hazırlanmış, tarihi mirasın korunmasına yönelik verilen destekler önemli oranda artmıştır.

2011-2020 döneminde yürütülecek Tescilli Kültür Varlıkları Taşınmaz Ulusal Envanter Sistemi Projesi ile tescilli tüm taşınmaz kültür varlıklarının anıt ve sit olarak alan büyüklüğü, sayı, il, ilçe bazında ortaya çıkarılması için arşiv dizini oluşturulmaktadır.

Kültürel ve doğal mirasın korunması için gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili hususları tanımlayan, yapılacak işlem ve faaliyetleri düzenleyen, bu konuda gerekli ilke ve uygulama kararları belirleyen kapsamlı mevzuat bulunmaktadır. Kültürel ve doğal miraslar imar planlarının yapımı ve denetimi, özel tabiat ve kültürel varlıkların bulunduğu özel çevre koruma bölgelerine yönelik plan, araştırma, kontrol ve denetim aracılığıyla korunmaktadır.

SONRAKİ ADIMLAR:

Önümüzdeki dönemde SKA 11'e erişilmesi için aşağıdaki politikaların uygulanması hedeflenmektedir:

- Konut stokunun belirlenmesi, arz/talep yönlü konut veri altyapısının geliştirilmesi,
- Kentlerin, yerleşim alanlarının kamusal alan ve hizmetlerin herkes için kapsayıcı, güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir olması ve kırılgan grupların ihtiyaçları gözetilerek planların hazırlanması,
- Kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelliler ve diğer kırılgan grupların kamusal alan ve hizmetlere erişiminin artırılması,
- Kentsel dönüşüm projelerinin sürdürülebilirlik, kapsayıcılık ve sosyal etkiler gözetilerek gerçekleştirilmesi,
- Katılımcı ve etkili mekansal planlama süreçleri ile izleme, değerlendirme ve denetleme faaliyetlerinin birlikte geliştirilmesi,
- İmar planlarıyla entegre yaya ve toplu taşıma öncelikli kentsel ulaşım ve kentsel hareketlilik planlarının hazırlanması,
- Akıllı şehir projelerinin ulusal katmanda önceliklendirilen alanlar, kabiliyetler ve uygulanabilirlik dikkate alınarak seçilmesi ve hayata geçirilmesi, Akıllı ulaşım hizmetlerinin kapsamının genişletilmesi,
- Güvenli ve erişilebilir ulaşım bağlamında modlar arası entegrasyonun sağlandığı ulaşım çeşitliliğinin artırılması,
- Kentiçi ulaşımında özel hizmet sağlayıcılarının (taksi, dolmuş, özel otobüs) kalite standartlarının artırılması ve etkin denetlenmesi,
- Ulaşımın özellikle kırılgan gruplar açısından erişilebilir olması için işitme, görme, zihinsel engelliler için trafik işaretlerinin güncellenmesi, trafik işaretlemesinde uluslararası standartların benimsenmesi,
- İmar planlama, uygulama ve yapılaşma süreçlerinde afet risk faktörlerinin temel alınması,
- Kentsel dönüşüm projelerinin; yapı bilgi modellemesi de kullanılarak, sürdürülebilirlik, kapsayıcılık ve sosyal etkiler gözetilerek gerçekleştirilmesi,
- Tarihi ve doğal değerler ve kültürel miras korunmasına yönelik olarak restorasyon ve tescilli yapılara ilişkin mevzuatta yer alan süreçlerin netleştirilmesi ve zaman kayıplarının azaltılması.

5.12. SKA 12: SÜRDÜRÜLEBİLİR ÜRETİM VE TÜKETİM KALIPLARINI SAĞLAMAK

Dünyamızın sınırlı kaynakları dikkate alındığında günümüzün üretim ve tüketim kalıplarının devam etmesinin mümkün olmadığı açıktır. Bu nedenle başta gıda olmak üzere tüm sektörlerde tedarik zincirindeki üreticiden son tüketiciye kadar bütün aktörlerin sürdürülebilir üretim ve tüketim kalıplarını benimsemesi gerekmektedir.

POLİTİKALAR

Sürdürülebilir üretim ve tüketim kapsamında, başta Kalkınma Planları ve ilgili kamu kuruluşlarının stratejik planları olmak üzere; Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı, AB Entegre Çevre Uyum Stratejisi (2007-2023), Türkiye İklim Değişikliği Strateji Belgesi (2010-2023), Türkiye Sanayi Stratejisi Belgesi (2015-2018), Verimlilik Stratejisi ve Eylem Planı (2015-2018), Ulusal Temiz Üretim/Eko-Verimlilik Programı (2014-2017), Türkiye Turizm Strateji Belgesi 2023, Ulusal Atık Yönetimi ve Eylem Planı (2016-2023), Ulusal Geri Dönüşüm Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2014-2017), Türkiye Otomotiv Sektörü Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2016-2019), Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı (2012-2016) SKA 12 bağlamında öne çıkan temel politika dokümanlarıdır.

SKA 12 hedeflerine ilişkin politika çerçevesi aşağıdaki konulara yoğunlaşmaktadır:

- Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımının teşvik edilmesi,
- Etkili bir çevre yönetim sisteminin oluşturulması,
- Çevre ile ilgili ölçme, izleme ve değerlendirmenin sistematik bir yapıya kavuşturulması,
- Yatırım ve işletme safhalarındaki uygulamaların ÇED Raporu ile uyumluluğunu denetleyecek düzenlemeler yapılması,
- Temiz üretime yönelik Ar-Ge ve yenilikçilik kapasitesinin geliştirilmesi,
- Temiz üretim/eko-verimlilik uygulamalarının yaygınlaştırılması,
- Temiz üretim potansiyelinin belirlenmesi ve pilot sektörlerde temiz üretim ve yaşam döngüsü analizlerinin yapılması,
- İşletmelerin bilinç düzeyinin artırılması ve temiz üretim/eko-verimlilik konusunda ülkemizdeki insan kaynağı ve kapasitesinin geliştirilmesi,
- Toplumun çevre duyarlılığı ve bilincinin artırılması,

- Gıda güvenliğini teminen ürün piyasalarında istikrar gözetilerek etkin stok yönetimi, üretim, pazarlama ve tüketim zincirinde kayıpların azaltılması,
- Eysel nitelikli katı atıkların bertarafında ön işlem tesislerinin teşkil edilerek değerlendirilemeyecek olan atıkların düzenli depolama yöntemi ile bertarafının sağlanması
- Katı atık üretiminde üretilen çöp miktarının azaltılması ve kaynağında ayrıştırılması amacıyla hane halkının bilinçlendirilmesi,
- Katı atıklar içinde tekrar kullanım değeri olan maddelerin ekonomiye kazandırılması,
- Tehlikeli atıkların güvenli şartlarda toplanması, taşınması, bertarafı ve denetlenmesi konusunda uygulamaların etkin hale getirilmesi,
- Özel atıkların toplanması, taşınması ve bertarafı konusunda merkezi ve yerel yönetimler ile özel sektör arasında eşgüdüm ve iş birliğinin geliştirilmesi,
- Eski çöp sahalarının kapatılarak rehabilitasyonu,
- Atık üretiminin kayıt altına alınarak etkin bir denetim sisteminin kurulması,
- Sürdürülebilir üretim ve tüketimi desteklemek üzere kamu alımlarında çevre dostu ürünlerin tercih edilmesi,
- Çevreye duyarlı ve sorumlu turizm anlayışı kapsamında sürdürülebilir turizm uygulamalarının geliştirilmesi.

MEVZUAT

Sürdürülebilir Tüketim ve Üretim Kalıplarına Yönelik 10 Yıllık Çerçeve Programıyla uyumlu ulusal mevzuatın yanı sıra, Türkiye'nin çevre koruma alanında taraf olduğu uluslararası anlaşmalar da bu hedefe yönelik düzenlemeler getirmiştir.

Toprak ve su kirliliğinin önlenmesi, sanayi kaynaklı kirliliğin kontrolü, atık ve kimyasalların yönetimi gibi doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimini sağlayacak düzenlemeler mevzuatımızda bulunmaktadır.

ÖNE ÇIKAN GELİŞMELER VE GELİŞİM İHTİYACI OLAN ALANLAR

Bu raporda SKA 12 üç odak noktasında değerlendirilmiştir: i. Kaynakların ve atıkların sürdürülebilir yönetimi, ii. Sürdürülebilirlik raporlaması ve iii. Sürdürülebilir urizm.

Kaynakların ve atıkların sürdürülebilir yönetimi bağlamında çevre dostu uygulamalar karar verme ve politika oluşturma süreçlerine entegre edilmiş, doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimine dönük eylem planları yapılmış ve sanayi kaynak verimliliğinin artırılması kapsamında uygulamalar başlatılmıştır.

Madde tüketiminde tasarrufu teşvik eden düzenlemeler ile 2004 yılında kg başına 0,62 Avro olan GSYH başına yurtiçi madde tüketiminin 2010 yılında 0,49 Avro'ya kadar gerilediği görülmektedir.

Verimlilik Stratejisi ve Eylem Planı (2015-2018) ile; yüksek katma değerli, yüksek teknolojiye dayalı sanayi yapısına dönüşüm; sürdürülebilir üretim, özellikle üretim süreçlerinde kaynak (hammadde) verimliliğinin sağlanması ve temiz üretim (eko-verimlilik) yaklaşımlarının hayata geçirilmesi hedeflenmiştir. "Sanayinin verimlilik temelli yapısal dönüşümü" temel amacı çerçevesinde "Sürdürülebilir Üretim" başlığı altında "sanayide sürdürülebilir üretim altyapısına dönüşüm sürecinde uygulama ve teknolojileri yaygınlaştırmak" hedefi yer almaktadır. Bu hedef kapsamında önemli politikalar içeren Türkiye Sanayi Stratejisi Belgesi yerli, yenilikçi ve yeşil üretimi teşvik edecek şekilde kurgulanmıştır. Bu çerçevede kaynakların ve enerjinin sürdürülebilir sanayi yapısına geçiş sürecinde doğru stratejilerle verimli bir şekilde yönlendirilmesine ve çevre politikalarının uygulanmasına özel önem verilmektedir. Üretim süreçlerinde sürdürülebilir su, enerji, kimyasal kullanımı, yeniden kullanım, kirlilik önleme konularında çeşitli projeler uygulanmıştır.

HEAT –PIPE: ISI DEĞİŞTİRİCİ TASARIMI VE TÜNEL FIRINLARDAN ISI GERİ KAZANIM SİSTEMİ

SKA Hedefleri 12.2 – 7.3

Proje Yürütücüsü Kurumlar Eczacıbaşı Yapı Gereçleri

Başlangıç-Bitiş Tarihleri 2017 – Devam ediyor

Proje ile, yoğun enerji tüketen endüstrilerden biri olan seramik endüstrisinde faaliyet gösteren yapı gereçleri tesisinde, yanma bacalarından atılan 750kWh kapasitedeki enerjinin geri kazanılması; geri kazanılan enerjinin kazan dairesinde kullanılarak, enerji tasarrufu sağlanması amaçlanmaktadır.

Bu doğrultuda, hata etki analiziyle fırın fanlarının kapasitesi ve tipi, kızgın su devir daim pompalarının özellikleri ve kapasiteleri, fanların invertör kontrollü çalıştırılması, yerleşim, ısı değiştirici performansının ve basınç kayıplarının nasıl takip edileceği vb. konular takip edilerek, klasik ısı değiştiricilere göre daha uzun ömürlü ve daha yüksek performanslı heat-pipe ısı değiştiricisi tasarlanmıştır.

Proje ile işletmede yıllık 576.000m3 doğalgaz tasarrufu sağlanmıştır. Bu sayede karbon salınımlarında 1225 ton azalma meydana gelmiştir.

Proje, seramik fırınlarından enerji tasarrufunun ekonomik olabileceğini göstermiştir. Özel bir tasarım olan heat-pipe ısı değiştiriciler ile uzun ömürlü ve verimli tasarımlar yapılabilecektir.

Ulusal Temiz Üretim/Eko-Verimlilik Programı çerçevesinde kaynak verimliliğinin artırılması, ürünlerin yaşam döngüleri boyunca ortaya çıkan çevresel etkilerinin azaltılması, atıkların yeniden kullanımı/geri dönüşümü/geri kazanımı ile temiz üretim teknolojilerinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır.

Türkiye için Yeşil Organize Sanayi Bölgesi (OSB) Çerçevesinin Geliştirilmesi Projesi ile ülkemizde OSB'ler için yeşil yol haritası oluşturulmuştur. Projenin pilot olarak uygulandığı 4 OSB'de önerilen değişiklikler uygulanırsa, toplam yaklaşık 350 milyon ABD Doları yatırımla yılda 1,5 milyon MWh enerji ve 11,6 milyon metreküp su tasarrufu, 71 bin ton katı/ tehlikeli atık azaltımı ve 14 bin tondan fazla kimyasal tüketimi azaltımının mümkün olabileceği; yılda yaklaşık 100 milyon ABD Doları tutarında ekonomik değer sağlanabileceği ortaya konulmuştur.

Türkiye'de yeşil OSB'lere dönüşümü ve sanayide üretim performansını artırırken çevresel etkileri azaltacak Endüstriyel Simbiyoz (ES) uygulamalarıyla ilgili projeler yürütülmektedir. 2018 yılında başlatılan Türkiye için Endüstriyel Simbiyoz Yol Haritası Geliştirilmesi Projesi kapsamında Türkiye'de endüstriyel simbiyoz yaklaşımının ulusal ölçekte uygulanmasına dair yönetim modeli önerisi geliştirilmiş ve uygulamaya dair öneriler rapor halinde ilgili paydaşlara sunulmuştur.

Türkiye’de gıda arz zinciri bir bütün olarak ele alındığında, en yüksek kayıp oranı, zincirin ilk halkası olan tarımsal üretimde görülmektedir. Üretilen yıllık 49 milyon ton meyve ve sebzenin yüzde 25-40’ı üretim, dağıtım ve satış esnasında çeşitli sebeplerden atığa dönüşmektedir. Yapılan bir çalışmada, günde toplam 4,9 milyon somun ekmeğin israf edildiği saptanmıştır.

Gıda arz zincirinde yaşanan kayıpların azaltılması amacıyla kayıt sisteminin güçlendirilmesi, lisanslı depoculuğun yaygınlaştırılması, yaş meyve-sebze tedarik zincirinde lojistik altyapıların iyileştirilmesine önem verilmektedir. Bu kapsamda paketleme, nakliye, depolama ve perakende satış standartlarının belirlenmesi ile toptancı hallerinin etkin çalıştırılması ve modernizasyonu ülkemizde benimsenen önceliklerdir.

Kimyasalların ve atıkların insan sağlığı ve çevre üzerindeki olumsuz etkileri ile bunların havaya, suya ve toprağa karışmalarının önlenmesi amacıyla atık önleme, azaltma, geri dönüşüm ve tekrar kullanma yoluyla katı atık üretiminin önemli ölçüde azaltılması hususlarında önemli gelişmeler sağlanmıştır.

İmalat sanayi işyerlerinde 2014 yılında 1 milyon tonu tehlikeli nitelikte olmak üzere toplam 16 milyon ton atık oluşmuştur. Toplam atığın %5,4’ü tesis bünyesinde geri kazanılmış, %45,1’i satılmış veya lisanslı atık bertaraf ve geri kazanım firmalarına gönderilmiş, %31,1’i düzenli depolama sahalarında, %4,3’ü çöplüklerde bertaraf edilmiş, %11,8’i işyeri sahasında depolanmış, %1,3’ü beraber yakma (ko-insinerasyon) ya da yakma tesislerinde yakılmış, %1’i ise diğer yöntemlerle bertaraf edilmiştir.

Ulusal Geri Dönüşüm Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2014-2017) yayımlanarak kaynakların etkin kullanılması ve geri dönüşümün ekonominin bir parçası haline gelmesi amaçlanmıştır.

Lisanslı veya geçici faaliyet belgeli tüm atık bertaraf ve geri kazanım tesisleri ile düzenli depolama, yakma ve kompost tesislerine uygulanan anket sonuçlarına göre Türkiye’de 2016 yılı itibarıyla 140’i atık bertaraf tesisi ve 1.558 geri kazanım tesisi olmak üzere toplam 1.698 tesis faaliyet göstermektedir. Toplam kapasitesi 424 bin ton/yıl olan 7 kompost tesisinde 140 bin ton atık işlem görmüş ve 20 bin ton kompost üretilmiştir. Ayrıca atık geri kazanımı lisanslı 35 beraber yakma (ko-insinerasyon) tesisinde 739 bin ton atık yakılarak enerji geri kazanımı gerçekleştirilmiştir. Lisanslı diğer 1.516 atık geri kazanım tesisinde ise toplam 32 milyon ton metal, plastik, kağıt, mineral vb. atık geri kazanılmıştır.

Ülkemizde yıllık plastik poşet kullanım miktarının 30-35 milyar adet seviyesinde olduğu öngörülmektedir. Bu çerçevede atık yönetimi ilkeleri arasında ilk sırada yer alan “önleme” prensibi gereğince ülkemizde plastik poşetlerin gereksiz kullanımının engellenmesi için bir takım önlemlerin alınması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda, kaynakların verimli yönetimi ve plastik poşetlerden kaynaklanan çevre kirliliğinin önlenmesi amacıyla 2019 yılında plastik poşetler satış noktalarında kullanıcıya veya tüketiciye ücret karşılığında verilmeye başlanmıştır.

2018 yılında, tüketicilerin kullandıkları ürünlerin çevresel etkilerine ilişkin farkındalığın artırmak üzere üretimin her safhasını değerlendiren “Eko-Etiket” uygulaması başlatılmıştır. İlk aşamada tekstil sektöründe 3 firmaya 3 üründe, seramik sektöründe 3 firmaya 9 üründe, kağıt sektöründe ise 2 firmaya 3 üründe olmak üzere toplamda 8 firmaya 15 ürüne Çevre Etiketleri verilmiştir.

Sürdürülebilir kamu alımları kapsamında, sürdürülebilir üretim ve tüketimi desteklemek üzere kamu alımlarında özellikle yapı malzemelerinde çevre dostu ürünlerin tercih edilmesinin özendirilmesi hedeflenmekte, kamu alımlarının yeşil üretim kapasitesini artırmada etkin bir araç olarak kullanılacağı politikalarda vurgulanmaktadır. Kamu ihale mevzuatında, çevre mevzuatına uyum zorunluluğu ve Çevresel Etki Değerlendirme raporu gerekli olan işlerde ihaleye çıkılabilmesi için ÇED olumlu belgesinin alınmış olunması zorunluluğu getirilmiştir. Bununla birlikte, kamu kurumlarında konuya ilişkin kapasitenin geliştirilmesi ve yeşil alımlara yönelik iyi uygulama örneklerinin kamuda yaygınlaştırılması ihtiyacı bulunmaktadır.

Sürdürülebilirlik raporlaması kapsamında, Borsa İstanbul (BIST) “Şirketler için Sürdürülebilirlik Rehberi” yayımlanmıştır.

Bu kapsamda, 130 civarında kuruluş sürdürülebilirlik raporu yayımlarken az sayıda kuruluş 2016 yılında ilk kez entegre rapor hazırlamıştır. Kasım 2016-Ekim 2017 döneminde BIST bünyesinde bulunan 42 firma Sürdürülebilirlik Endeksinde yer almıştır. Endeksin hesaplanmaya başlanmasıyla şirketlerin doğal kaynakların yönetimi ile sağlık, güvenlik, istihdam gibi konularda sürdürülebilirliğe ilişkin yaklaşımları ortaya konulmaktadır. Böylece yatırımcılara şirketlerin faaliyetleri ve aldıkları kararlarla ilgili bağımsız bir değerlendirme sağlanmaktadır.

Türkiye Bankalar Birliği (TBB) tarafından 2014 yılında Bankacılık Sektörü için Sürdürülebilirlik Kılavuzu yayımlanmıştır. Bankacılık faaliyetlerinden kaynaklanan çevresel ve sosyal riskler ile bankacılık sektörünün iç etkilerinin etkin şekilde değerlendirilmesini ve yönetilmesini

amaçlayan Kılavuz sürdürülebilirlik bağlamında insan ve çalışan haklarına, paydaş katılımına, iletişime, kurumsal yönetime, kapasite geliştirmeye, izleme ve raporlamaya dair ilkeleri ve iyi uygulamaları ortaya koymaktadır.

Türkiye, imzaladığı ikili ve çok taraflı anlaşmalar kapsamında gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilir tüketim ve üretimin gereksinim duyduğu bilimsel ve teknolojik kapasitenin güçlendirilmesini teşvik etmektedir.

Sürdürülebilir turizm kapsamında, çevrenin korunması, turistik tesislerin çevreye olumsuz etkilerinin azaltılması ve bu yönde tesislerin teşvik edilmesi amacıyla çevreye duyarlı konaklama tesislerine 2008 yılından itibaren Yeşil Yıldız belgesi verilmektedir. Bu şekilde su, elektrik, enerji, kimyasal ve katı atık miktarları kontrol altına alınarak turizm sektörünün çevresel, sosyo-kültürel ve ekonomik sürdürülebilirliğine katkıda bulunmaktadır. **2019 yılı Mart ayı itibarıyla Türkiye'de 476 tesise Yeşil Yıldız Belgesi düzenlenmiştir.** Kıyılarda sürdürülebilirliği sağlamak amacıyla temizlik, bakım, donanım ve güven açısından gerekli standartlara sahip plaj, marina ve yatlara verilen Mavi Bayrak uygulamasına Türkiye 1993 yılında dâhil olmuştur. **2008 yılında mavi bayraklı 258 plaj, 13 marina ve 4 yat varken son 10 yılda bu sayı giderek artmış ve 2018 yılı itibarıyla 459 plaj, 22 marina ve 10 yat mavi bayrak sahibi olmuştur. Mavi Bayrak Uygulamasında ülkemiz 2018 yılında plaj kategorisinde üçüncü, marina kategorisinde de sekizinci sırada yer almıştır.**

SONRAKİ ADIMLAR:

Önümüzdeki dönemde SKA 12'e erişilmesi için aşağıdaki politikaların uygulanması hedeflenmektedir:

- Çevresel vergilerin çevresel destek mekanizmalarına aktarılması,
- Sürdürülebilir yatırımlara yönelik finansman mekanizmalarının geliştirilmesi,
- Endüstriyel ölçekte "Sıfır Atık" çalışmalarının teşvik edilmesi,
- Belediyelerin atık getirme merkezlerinin sayısının artırılması,
- Biyoplastik gibi çevresel olarak görece daha az zararlı alternatif ürünlerin üretilmesi ve kullanılmasının desteklenmesi,
- Çevre etiketi ile yaşam döngüsü boyunca çevresel etkileri azaltılmış ürünlerin teşvik edilmesi; tüketicilere bilimsel temelli, doğru bilgi sağlamak için sistemin yaygınlaştırılması,
- Sürdürülebilir tüketim ve üretim konularında tüketici ve başta KOBİ'ler olmak üzere üreticilerin bilinçlendirilme faaliyetlerinin artırılması,
- Ürünlerin sürdürülebilirliğinin belgelendirilmesi, markalaşmanın desteklenmesi ve bu yolla ihracatlarının artırımlarının teşvik edilmesi,
- Sürdürülebilirlik konusunda sektörel platformlar oluşturulması,
- Üretimde yetersiz olunan alanlarda hammaddelerin artırılması,
- Yeşil satın alma kapasitesinin artırılması ve sertifika araçlarının geliştirilmesi,
- Turizmde bilinçsiz tüketimin azaltılması,
- Sürdürülebilirlik raporu ve entegre rapor konusunda kapasite geliştirilmesi.

5.13. SKA 13: İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE ETKİLERİ İLE MÜCADELE İÇİN ACİLEN EYLEME GEÇMEK

Akdeniz havzasında yer alan Türkiye, iklim değişikliğinden en fazla etkilenen ülkelerden biridir. Son yıllarda yaşanan kuraklıklar, taşkınlar ve sıra dışı hava olayları bunun en önemli göstergesi olup orman, su ve toprak kaynakları üzerinde önemli baskılar oluşturmaya başlamış, ekonomik ve sosyal hayatı etkilemiştir. Bu

nedenle, Türkiye iklim değişikliğine uyum konusunda alınacak önlemlere özel önem vermektedir. Bu bağlamda, ekosistemler ve biyolojik çeşitlilik ile su kaynakları, tarım, sanayi, enerji, ulaştırma, yerleşmeler, turizm, ormancılık, sağlık gibi sosyo-ekonomik sektörler ön plana çıkmaktadır.

Türkiye Dünya Bankası sınıflamasına göre orta-üst gelir seviyesinde gelişmekte olan bir ülkedir. BMİDÇS kapsamında diğer ülkelerden farklı konumu tanınarak EK-I listesinde yer almaktadır.

22 Nisan 2016 tarihinde Paris Anlaşmasını imzalayan Türkiye BMİDÇS'ye sunduğu Niyet Edilen Ulusal Katkı Beyanında (INDC) "Referans Senaryoya (BAU) göre seragazi emisyonlarında 2030 yılında artıştan yüzde 21 oranına kadar azaltım" taahhüdünü üstlenmiştir. Bu azaltımın ekonomi genelinde alınacak enerji, endüstriyel prosesler, tarım, arazi kullanımı ve atık sektörlerinde alınacak tedbirler ve uygulanacak politikalarla gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir.

Sanayi devriminden bu yana toplam küresel emisyonların binde 7'sinden sorumlu olan Türkiye, INDC'deki azaltım hedefine ulaşabilmek için yerli finansal kaynakların yanı sıra Yeşil İklim Fonu dâhil olacak şekilde finans, teknik, teknoloji ve kapasite geliştirmeye yönelik uluslararası desteklerin kullanılması ihtiyacını beyan etmiştir.

POLİTİKALAR

Kalkınma Planları ve ilgili kamu kurumlarının stratejik planlarının yanı sıra; Ulusal İklim Değişikliği Stratejisi, İklim Değişikliği Eylem Planı, İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı, Enerji Verimliliği Strateji Belgesi, Türkiye Ulusal Yenilenebilir Enerji Eylem Planı, Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı, Elektrik Enerjisi Piyasası ve Arz Güvenliği Strateji Belgesi, Türkiye Afet Müdahale Planı, Türkiye Sanayi Strateji Belgesi, Ulusal Akıllı Ulaşım Sistemleri Strateji Belgesi ve Eylem Planı, Ulusal Kuraklık Yönetimi Strateji Belgesi ve Eylem Planı, Erozyonla Mücadele Eylem Planı, Taşkın Eylem Planı,

Yukarı Havza Sel Kontrolü Eylem Planı, Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı (KENTGES), Çölleşme ile Mücadele Ulusal Stratejisi ve Eylem Planı, Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı, Ulusal Geri Dönüşüm Strateji Belgesi ve Eylem Planı, Ulusal Sulak Alan Stratejisi ve Eylem Planı, Türkiye Tarımsal Kuraklıkla Mücadele Stratejisi ve Eylem Planı iklim değişikliği ile mücadele ve uyuma yönelik politikaları belirleyen temel dokümanlardır.

SKA 13 ile örtüşen ana politikalar aşağıda yer almaktadır:

- Küresel iklim değişikliğiyle mücadeleye yönelik emisyon azaltımı ve uyum kapsamında ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ve göreceli kabiliyetler ilkelerine göre katkı verilmesi,
- Yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarının payının arz güvenliği dikkate alınarak yükseltilmesi,
- Enerji verimliliğinin artırılması, elektrikte kayıp-kaçak oranlarının azaltılması,
- Enerji verimliliği ile temiz yakıt ve çevre dostu araç kullanımını sağlayan ulaşım sistemlerine öncelik verilmesi,
- Demiryolu ve deniz yolu taşımacılığının özendirilmesi ve kombine taşımacılık imkânlarının geliştirilmesi,
- Güvenli, enerji verimli, çevre dostu yapıların standartlarının geliştirilmesi ve binalarda enerji verimliliği uygulamalarının yaygınlaştırılması,
- Kentiçi ulaşımında toplu taşıma özendirilerek, ulaşım altyapısının diğer altyapılarla entegrasyonunun güçlendirilmesi,
- Enerji, sanayi, tarım, ulaştırma, inşaat, hizmetler ve şehirleşme gibi alanlarda yeşil büyüme fırsatlarının değerlendirilmesi, çevreye duyarlı ekonomik büyümeyi sağlayan yeni iş alanları, Ar-Ge ve yenilikçiliğin desteklenmesi,
- Entegre atık yönetimi prensiplerinin uygulanmasıyla geri dönüşüm ve yeniden kullanımın desteklenmesi,
- İklim değişikliğinin ve su havzalarındaki tüm faaliyetlerin su miktarı ve kalitesine etkileri değerlendirilerek havzalarda su tasarrufu sağlama, kuraklıkla mücadele ve kirlilik önleme başta olmak üzere gerekli önlemlerin alınması,
- Su kaynaklarının korunması, sürdürülebilir kullanımının sağlanması ve etkin yönetilmesi,
- Çölleşme ve erozyona karşı mücadelenin etkinleştirilmesi, tarımsal faaliyetlerin toprak kaynakları üzerindeki çevresel ve sosyal etkilerinin izlenmesi ve önleyici tedbirlerin artırılması,
- Afet risklerinin azaltılmasına yönelik uygulama mekanizmalarının ve yönetim kapasitesinin güçlendirilmesi.

MEVZUAT

Başta Anayasa ve Çevre Kanunu olmak üzere yürürlükteki mevzuat çevre kirliliğini önleme ve çevreyi geliştirme hususlarında hükümler getirmektedir. Mevzuat atıkların azaltılması ve yönetimi, enerji ve doğal kaynakların verimli kullanımı, sanayide çevre dostu teknolojilerin kullanımına ilişkin hususları düzenleyerek emisyonların kontrolü amacını kapsamaktadır. Ayrıca mevzuatta emisyonların kontrolüne ilişkin enerji ve sanayi tesislerinden kaynaklanan sera gazı emisyonlarının izlenme, raporlanma ve doğrulanması, ekonomik araçların ve teşviklerin kullanımıyla ilgili ilkeler yer almaktadır. Mevzuatımız egzoz gazı emisyonu, ısınmadan kaynaklanan emisyonlar gibi hususlarda önleyici ve denetleyici hükümler getirmektedir.

İklim değişikliğinin etkilerine uyum ve etkilerinin azaltılması ile ilgili olarak toprak ve arazi koruma, kuraklıkla mücadele, tarım, tarım sigortaları ve destekleri, yer altı sularının kullanımı, afet risklerinin kontrolü ve doğal afet sigortası konularında düzenlemeler yapılmıştır.

ÖNE ÇIKAN GELİŞMELER VE GELİŞİM İHTİYACI OLAN ALANLAR

SKA 13, dört ana tema odağında değerlendirilmektedir: i. İklim değişikliğine uyum; ii. İklim değişikliğiyle mücadelenin politikalara entegrasyonu, iii. Farkındalık ve kapasite artırma ile iv. Finans.

İklim değişikliğine uyum kapsamında, son yıllarda Türkiye'de gerçekleşen hortum, sel, yıldırım düşmesi, aşırı sıcak hava ve dolu gibi afetlerin sayısında belirgin bir artış gözlenmektedir. Türkiye'de iklim değişikliğine bağlı olarak sellerin neden olduğu ekonomik kayıplar, sismik afetler nedeniyle olan ekonomik kayıplardan sonra ikinci sıradadır.

İklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı öncelikle kırılgan gruplar olmak üzere her kesimin ve kurumun uyum kapasitesinin güçlendirilmesi önemlidir. Bu bağlamda iklim değişikliği kaynaklı risklere dayanıklılığın oluşturulması konusunda afet politikalarına öncelik verilmektedir.

Tarım doğaya bağlı olarak sürdürülen bir faaliyet olduğu için iklim değişikliğinin olumsuzluklarından en fazla etkilenecek sektörlerden birisidir. **İklim değişikliğinin Türkiye üzerindeki başlıca etkilerinin kuraklık, çölleşme, tarımsal verimde düşüş, biyolojik çeşitlilik ve ekosistem hizmetlerinin kaybı, orman yangınlarında ve salgın hastalıklar ile zararlılarda artış olacağı tahmin edilmektedir.** Bu sebeple, tarımda suyun tasarruflu kullanımı ve su kirliliğinin önlenmesi,

tarım arazilerinin korunması, çayır/mera ıslahı, erozyonla mücadele, tarımsal genetik çeşitliliğin korunması, risklerin erken algılanması, bitkisel ve hayvansal üretimde kuraklığa dayanıklı türlerin/ırkların seçimi ve geliştirilmesine ilişkin uygulamaların artırılması önem arz etmektedir.

Afet riskinin azaltılmasına yönelik ülkemizde yer alan 25 nehir havzası için Taşkın Yönetim Planları ve Kuraklık Yönetim Planları hazırlanmaktadır. Bu planlarla kriz yönetimi anlayışından risk yönetimi anlayışına geçiş sağlanacaktır. Taşkın Yönetim Planları 5 havzada tamamlanmış olup 18 havzada çalışmalar devam etmektedir. 2021 yılı sonuna kadar bu planların tüm havzalarda hazırlanması hedeflenmektedir. Kuraklık Yönetim Planları 9 havzada tamamlanmış olup 6 havzada çalışmalar devam etmektedir. Bu planların, 2023 yılı sonuna kadar tüm havzalarda hazırlanması planlanmaktadır.

Ayrıca İklim Değişikliğinin Su Kaynaklarına Etkisi Projesi (2013-2016) ile iklim değişikliği senaryolarının Türkiye'nin tüm havzalarındaki su kaynaklarına etkisi tespit edilmiştir. Proje ile farklı sektörlerde su bütçesi modellemesi yapılarak uyuma yönelik tedbirler tespit edilmiştir.

İklim değişikliğiyle mücadelenin politikalara entegrasyonu bağlamında; 2000'li yılların başından itibaren Kalkınma Planlarında çevre politikaları bağlamında ele alınan iklim değişikliğinin birçok sektörü etkilemesi nedeniyle enerji, ulaştırma, tarım ve su kaynakları gibi sektör politikalarında da yansımaları görülmüştür.

Türkiye'de 1990 yılında kişi başı CO₂ eşdeğer emisyonu 3,8 ton/kişi iken, bu değer 2017 yılında 6,6 ton/kişi olarak hesaplanmıştır. Türkiye'nin kişi başına düşen seragazi emisyon miktarı AB, OECD, G-20 ve dünya ortalamasının altında kalmaktadır.

2004 yılında Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine (BMİDÇS) taraf olan Türkiye, Sözleşmenin uygulanmasına yönelik Paris Anlaşmasını 2016 yılında imzalamış ancak henüz Anlaşmaya taraf olmamıştır.

10. Kalkınma Planında iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında "sürdürülebilir kalkınma"nın yanı sıra "yeşil büyüme" yaklaşımı da temel alınmıştır. İklim değişikliği politikaları diğer sektörlerle ilişkilendirilerek atık ve emisyon azaltımı, enerji, su ve kaynak verimliliği ve geri kazanımı uygulamaların gerçekleştirilmesine yönelik politikalar belirlenmiştir. Planda Öncelikli Dönüşüm Programları altında sera gazlarının kontrolüne katkı sağlayan eylem ve önlemler belirlenmiştir.

Ulusal İklim Değişikliği Stratejisi ve İklim Değişikliği Eylem Planıyla azaltım, uyum, teknoloji transferi, finansman ve kapasite geliştirme başlıkları altında enerji, binalar, sanayi, ulaştırma, tarım, arazi kullanımı ve ormancılık, atık sektörlerine ilişkin politikalar ve eylemler belirlenmiştir. İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi Koordinasyon Kurulu (İDHYKK) bu politika ve eylemlerin koordinasyonu ve bu konuya yönelik iç ve dış politikaların belirlenmesinden sorumludur.

Enerji Verimliliği Strateji Belgesinde enerji yoğunluğunun 2011 seviyesine göre 2023 yılında yüzde 20 azaltılması hedeflenmiştir. Bu hedef Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planında (2017-2023) birincil enerji tüketiminin 2023 yılında yüzde 14 azaltılması şeklinde güncellenerek toplamda 24 milyon Mtoe enerji tasarrufu sağlanması hedeflenmiştir.

Türkiye elektrik üretiminde yenilenebilir enerjinin payının 2023 yılına kadar yüzde 30 seviyesine yükseltilmesi hedeflenmektedir. Kurak geçen ve gaz tüketiminde rekor kırılan 2017 yılında dahi yenilenebilir enerji kaynaklarının payı yüzde 29,7'ye yükselmiş olup belirlenen hedefe ulaşılmıştır.

Bu kapsamda yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını artırmaya yönelik çeşitli teşvik mekanizmaları geliştirilmiştir.

2010 yılında oluşturulan **YEKDEM** ile yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı elektrik üretimde alım garantili tarife (enerjinin kaynağına göre 7,3-13,3 sent/kWh) belirlenmiştir. YEKDEM, Türkiye'de yenilenebilir enerji kaynakları için en önemli teşvik olarak kabul edilmektedir.

2016 yılında oluşturulan **Yenilenebilir Enerji Kaynağı Alanı (YEKA) mekanizması ile 1000 MW kapasiteli güneş enerjisi santrali ihalesi tamamlanmıştır. Ayrıca, 1.000 MW rüzgar enerjisi kapasitesi ve yıllık 400 MW üretim kapasitesine sahip rüzgar türbini imalat ve Ar-Ge merkezi kurulacaktır.**

Bu uygulamanın diğer yenilenebilir enerji teknolojilere yaygınlaştırılması planlanmaktadır. YEKA uygulaması ile Türkiye, elektrik üretiminde yenilenebilir enerjinin elektrik üretimindeki payını daha düşük maliyetle artırarak sera gazı emisyonlarının azaltımına katkı sağlayacaktır.

İklim değişikliğine uyum bağlamında geliştirilen strateji ve eylem planları ile, tarımsal kuraklıkla mücadele edilmesi, bölge taşkın planlarının hazırlanarak il afet planlarına entegre edilmesi, toplumsal bilinci ve katılımı yükseltecek eğitimlerin yapılması, taşkınla mücadelede erken uyarı sisteminin geliştirilmesi, iklim değişikliğinden kaynaklı sıcak hava dalgaları, aşırı soğuklar, sel, fırtına, kuraklık gibi olayların halk sağlığına etkisinin izlenmesi ve tedbir alınması yönünde faaliyetler yürütülmektedir.

Politika entegrasyonu alanında önemli ilerlemeler sağlanmakla beraber, kurumsal kapasitelerin güçlendirilmesi, stratejilerin sektörlere ve yerel düzeye indirgenmesi, iklim risklerinin sistematik olarak değerlendirilmesi ve uyum konusundaki ilerlemenin izlenmesi gibi alanlarda çalışmaların artırılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Farkındalık ve kapasite artırımı bağlamında, eğitimin çeşitli kademelerinde iklim değişikliğiyle ilgili konular müfredatta yer almaktadır. Ayrıca kamu, yerel yönetimler ve sivil toplum tarafından eğitim, araştırma, yayım ve bilgilendirme çalışmaları ile toplumun iklim değişikliğine yönelik duyarlılığı artmaktadır.

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) tarafından iklim değişikliğinin neden olabileceği afet risklerinin belirlenmesi ve azaltılmasına yönelik kapasite ve farkındalık artırıcı çalışmalar yürütülmektedir. Ayrıca, taşkın ve sellerden ciddi şekilde etkilenen Türkiye'de bu konuda kapasitenin geliştirilmesi için projeler uluslararası işbirlikleri ile yürütülmektedir.

İklim değişikliği ile mücadele ve iklim değişikliğine uyum konusu yerel ölçekte de büyük ivme kazanmış olup bazı öncü belediyelerde iklim değişikliği eylem planları hazırlanarak uygulamaya konulmuştur. Yerelde farkındalık ve bilgi düzeyini artırmak, yerel aktörler arasında etkin iletişim ve işbirliğini sağlamak ve iyi uygulamalar ile edinilen bilgiyi paylaşmak için oluşturulan uluslararası ağlara Türkiye'den katılım hızla artmaktadır.

Türkiye Kenya ile birlikte, Eylül 2019'da düzenlenecek BM İklim Zirvesi kapsamında oluşturulan dokuz çalışma grubundan biri olan "Altyapı, Şehirler ve Yerel Eylem" temasında eşbaşkanlık görevini üstlenmiştir.

İklim değişikliği ile mücadelenin finansmanı konusunda; Türkiye'nin BMİDÇS Taraftar Konferansının kararı ile Sözleşmenin EK-II listesinden çıkarılması nedeniyle gelişmekte olan ülkelere mali destek sağlama yükümlülüğü bulunmamaktadır. Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye, hâlihazırda başta çok taraflı kalkınma bankaları olmak üzere, ikili kalkınma kuruluşları, Temiz Teknoloji Fonu ve Küresel Çevre Fonu gibi çok taraflı iklim fonları ve AB fonları gibi çeşitli finansman kaynaklarından faydalanmaktadır.

Önemli sera gazı emisyonu azaltım potansiyeli olan Türkiye, INDC'de belirtilen hedeflerine ulaşmak için Paris Anlaşmasının uygulamaya geçmesi sonrasında da Yeşil İklim Fonu dâhil olacak şekilde finans, teknoloji ve kapasite geliştirmeye yönelik uluslararası desteklerin kullanılmasına ihtiyaç duymaktadır. Diğer taraftan, gönüllü

karbon piyasalarında 2015 yılında 3,2 milyon tonluk karbon kredisi ticareti yaparak 4 milyon ABD Dolarını aşkın gelir elde etmiştir.³⁰

YEŞİL KREDİ	
SKA Hedefleri	13.2 – 5.1 – 5.c – 7.2 – 7.a – 8.2 – 8.8 – 12.2
Proje Yürütücüsü Kurumlar	Türkiye Garanti Bankası A.Ş.
Başlangıç-Bitiş Tarihleri	2014-2018; 2018-Devam ediyor
<p>Proje ile, sürdürülebilir bankacılık alanındaki öncü ve yenilikçi uygulamalar ile tüm sektöre örnek olunması ve sürdürülebilir kalkınmaya katkı konusundaki çarpan etkinin artırılması amacıyla finansal olmayan çevresel, sosyal ve yönetim kriterlerinin de performans göstergesi olarak kullanılmasının sağlanması hedeflenmektedir.</p> <p>Bu doğrultuda,</p> <ul style="list-style-type: none"> • Türkiye'deki şirketlerin bu konudaki farkındalığı artırmakta, • Firmaların yalnızca yeşil yatırımlar yaparak faydalanmış oldukları uygun koşullu krediler ile çevresel, sosyal ve yönetim alanlarındaki riskleri ve fırsatları tüm faaliyetleri düzeyinde daha iyi yönetmeleri sağlanmakta, • Bağımsız uluslararası derecelendirme kuruluşları tarafından gerçekleştirilecek değerlendirmelerde bu yeni finansman modelinin Türkiye'de finansal olmayan risklerin yönetimini ve iletişimini daha şeffaf hale getirmesine katkı sağlanmaktadır. <p>Bu kapsamda,</p> <ul style="list-style-type: none"> • 2014 yılında Garanti Bankası, Sürdürülebilirlik Politikası kabul edilmiştir. • Sürdürülebilir bankacılığı; teknolojik yenilikler, faaliyetleri ile ortaya çıkan çevresel ayak izinin yönetimi ve risk yönetimi sistemini içeren çevresel ve sosyal risk değerlendirmesi ile hayata geçirilmektedir. • Garanti Bankasının sürdürülebilirlik hedeflerine başarılı bir şekilde ulaşması için etkin bir örgütsel yapı ve güçlü bir kurumsal yönetim sistemi geliştirmesi sağlanmıştır. • Yeşil Kredi ile Zorlu Enerji'yle işbirliği yapılarak 10 milyon ABD Doları kredi temin edilmiş, kredi faizi şirketin sürdürülebilirlik performansına endekslenerek, bu alanda Türkiye'de bir ilki gerçekleştirilmiştir. Yeşil Kredi süreci kapsamında, Zorlu Enerji'nin çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim alanındaki performansı, uluslararası bağımsız derecelendirme ajansı Vigeo-Eiris tarafından düzenli aralıklarla puanlanmaktadır. <p>Yeşil Krediyle krediyi alan şirketlerin çevresel, sosyal ve yönetim alanlarındaki performanslarına olumlu katkılar sağlanmış, özel sektörde sürdürülebilirlik performansının artırılmasına, firmaların ulusal ve uluslararası itibarının yükseltilmesine ve kredi faizi indirimiyle finansman maliyetinin azaltılmasına yol açan bir kredi mekanizması kurulmuştur.</p>	

Ülkemiz tarafından gelişmekte ve en az gelişmiş ülkelere yönelik iklim değişikliği bağlamında kapasite geliştirme amacıyla birçok proje yürütülmektedir. Örnek olarak 6. Uluslararası Meteorolojik Radar Eğitimi, Meteoroloji, Toz Taşınımı, Çölleşme ve Erozyonla Mücadele konulu Dördüncü Uluslararası Çalıştay ve Orta Asya Ülkelerine Meteorolojik Uydu Verisi Sağlama Projesi verilebilir.

SONRAKİ ADIMLAR:

Önümüzdeki dönemde SKA 13'e erişilmesi için aşağıdaki politikaların uygulanması hedeflenmektedir:

- Ulusal koşullar ölçüsünde seragazi emisyonuna neden olan sektörlerde azaltıma yönelik tedbirlerin uygulamasının geliştirilmesi,
- Yeni teknolojiler ve enerji verimliliği uygulamaları ile elektrikte kayıp-kaçak oranlarının azaltılmasıyla sera gazı emisyonlarının kontrolünün sağlanması,
- İklim risklerine karşı dayanıklılığı artırmak amacıyla öncelikli alanlarda risklerin analizinin yapılması için ihtiyaç duyulan teknik ve kurumsal kapasitenin geliştirilmesi,
- Ulusal, yerel ve sektörel bazda iklim değişikliğinin etkilerinin ve uyum ihtiyaçlarının belirlenmesi ve önceliklendirilmesi,
- Yerelde iklim değişikliği ile mücadele ve uyum kapasitesinin geliştirilmesi
- İklim değişikliğinin su miktarı ve kalitesine etkilerinin değerlendirilerek havzalarda su tasarrufu sağlama, kuraklıkla mücadele ve kirlilik önleme uygulamalarının artırılması,
- Tarım alanında iklim değişikliğine uyuma yönelik olarak özel öneme sahip doğal korunan alanları başta olmak üzere, nitelikli tarım arazileri ve orman varlığının korunması, çölleşme ve erozyona karşı mücadelenin etkinleştirilmesi, çayır ve mera alanlarının ıslahı çalışmalarının hızlandırılarak daha etkin ve verimli kullanımı, kuraklığa dayanıklı ürün çeşitlerinin geliştirilmesi ve toprak kaynakları üzerindeki etkilerinin izlenerek önleyici tedbirlerin alınması,
- Enerji verimliliği ile temiz yakıt ve çevre dostu araç kullanımını sağlayan ulaşım sistemlerine öncelik verilmesi,
- Yük taşımacılığında demiryolu ve deniz yolunun payının artırılması,
- Binalarda enerji verimliliği uygulamalarının yaygınlaştırılması,
- Kentiçi ulaşımında toplu taşıma geliştirilerek, trafik yönetiminde akıllı ulaşım sistemleri uygulamalarından yararlanılarak talep yönetiminin etkinleştirilmesi,
- Entegre atık yönetimi uygulamalarının yaygınlaştırılması.

30 CBD State of the Voluntary Carbon Markets 2016

5.14. SKA 14: SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA İÇİN OKYANUSLARI, DENİZLERİ VE DENİZ KAYNAKLARINI KORUMAK VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KULLANMAK

Üç tarafı denizlerle çevrili Türkiye, denizlerinin ve iç sularının farklı ekolojik özelliklerinin etkisiyle yüksek biyolojik çeşitliliğe sahip bir ülkedir. Bu nedenle deniz kaynakları başta olmak üzere su kaynaklarının korunması, geliştirilmesi ve sürdürülebilir kullanımı ile etkin bir şekilde yönetimi önemlidir.

POLİTİKALAR

Kalkınma Planları ile ilgili kamu kurumlarının stratejik planlarının yanı sıra; Ulusal İklim Değişikliği Strateji Belgesi; İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı; Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı; Ulusal Sulak Alan Stratejisi, Türkiye Ulusal Deniz Araştırmaları Strateji Belgesi SKA 14 ile ilgili temel politika belgeleridir.

SKA 14 ile örtüşen ana politika çerçevesinin bileşenleri aşağıdaki başlıklardan oluşmaktadır:

- Kıyı ve geçiş sularında su kalitesinin korunması,
- Deniz ve kıyı koruma alanlarının genişletilmesi, koruma sisteminin güçlendirilmesi ve etkin yönetimi,
- Su ürünleri stoklarının tespit edilmesi, izleme ve denetimin yapılması yoluyla etkin stok yönetiminin sağlanması,
- Sürdürülebilir su ürünleri üretiminin desteklenmesi,
- Su ürünleri yetiştiriciliğinin geliştirilmesi,
- Su ürünlerinde gen kaynaklarının korunması ve gen bankalarının kurulması,
- Su ürünlerine yönelik araştırma ve teknoloji geliştirme faaliyetlerinin desteklenmesi,
- Üretici örgütlerinin pazara erişiminin kolaylaştırılması,
- Balıkçılıkta kaynak yönetiminin bilimsel verilere dayalı ve etkin bir biçimde gerçekleştirilmesi ve idari kapasitenin güçlendirilmesi,
- Su ürünleri yetiştiriciliğinde, çevresel sürdürülebilirlik gözetilerek, ürün çeşitliliği ve markalaşma ile uluslararası pazarlarda rekabet edebilirliğin artırılması.

MEVZUAT

Mevzuatımızda kıyı ve deniz ekosistemlerinin korunması ve kirliliğinin önlenmesine yönelik düzenlemeler yer almaktadır. Çevre Kanunu ve ilgili mevzuat kapsamında, kara kökenli ve denizcilik faaliyetlerinden kaynaklanan atıkların denizlerimizimize girişinin önlenmesine yönelik esaslar belirlenmiştir. Atık suların boşaltım ilkeleri ve izni ile su kirliliğinin önlenmesi için yapılacak olan izleme ve denetleme usul ve esasları düzenlenmiştir. Kirlenme meydana geldiğinde deniz emniyetinin sağlanması, deniz ve çevresinin korunması ile can ve mal zararlarının önlenmesiyle ilgili düzenlemeler de yapılmıştır.

Su ürünleri stoklarını korumak ve su ürünleri kaynaklarından ekonomik olarak yararlanmak üzere, bunların elde edilişi ve ticareti ile ilgili hususlar mevzuatımızda yer almaktadır.

ÖNE ÇIKAN GELİŞMELER VE GELİŞİM İHTİYACI OLAN ALANLAR

SKA 14 iki ana tema odağında değerlendirilmektedir: i. Deniz kirliliğinin önlenmesi ve ekosisteminin korunması ile ii. Su ürünlerinin sürdürülebilir üretimi ve stok yönetimi.

Deniz kirliliğinin önlenmesi ve ekosisteminin korunması

bağlamında su kaynaklarının kalite ve miktarını birlikte gözetilen ekosistem yaklaşımı bütüncül yönetim esas alınmaktadır. Bu kapsamda kirlilik izleme ve önleme, biyoçeşitliliğin belirlenmesi ve korunması yönünde önemli adımlar atılmaktadır.

Ülkemizde, 24,6 milyon hektarı deniz ve 1,3 milyon hektarı iç su alanı olmak üzere toplam 26 milyon hektar su alanı bulunmaktadır. İç su kaynaklarımızın sayısı sulama ve enerji amacıyla yapılan gölet ve barajların sayısına bağlı olarak her geçen gün artmaktadır. Ülkemizde 2017 yılı itibarıyla yaklaşık 200 doğal göl, 1.414 adet depolama tesisi bulunmaktadır. Ayrıca, üretim alanı olarak kullanılabilir 178 bin km uzunluğundaki nehirlerin yanında yetiştiriciliğe müsait olan pek çok su kaynağı da mevcuttur.

Türkiye'nin adalar hariç toplam kıyı uzunluğu 8.592 km olup, bu kıyıların 1.957km'lik bölümü (yüzde 23) koruma altındadır. Deniz koruma alanları ise 1.444.293 ha'dır.

Denizlerimizde 5.000'den fazla canlı türü yaşamaktadır. Bu canlıların 480 türünü balık, 2.114 türünü de algler oluşturmaktadır. Akdeniz foku, balina ve yunusların da aralarında olduğu 11 deniz memelisi denizlerimizde yaşamaktadır. Ayrıca, kıyı şeridinde yaklaşık 3.000 bitki ve hayvan türü bulunmaktadır.

İklim değişikliği, okyanuslardaki asidifikasyon ve ötrofikasyon gibi gelişmelerin iç denizlere de taşınması sonucu ulusal ölçekte ortaya çıkan deniz kirliliği gibi sorunların bertaraf edilmesine yönelik politika ve uygulamaların önemini ülkemiz için de artırmaktadır.

Deniz trafiği nedeniyle oluşan gemi kaynaklı kirliliğin azaltılması amacıyla, deniz yetki alanlarında bulunan gemilerin ürettiği atıkların alımı için 301 adet kıyı tesisinde gemilerden atık alım hizmeti sunulmaktadır. Bu atıklar, türlerine göre ayrıştırılarak geri kazanım/bertaraf tesislerine gönderilmektedir.

Türkiye'nin taraf olduğu 17 bölgesel sözleşme (Barselona, Bükreş Sözleşmeleri gibi), ilgili protokoller ve uyumlaştırma aşamasında olunan AB direktifleri (Su Çerçeve Direktifi ile Deniz Stratejisi Çerçeve Direktifi) ekosistem bazlı yönetimi dikkate almaktadır. Su Çerçeve Direktifi, kıyılarda iyi kimyasal ve ekolojik duruma ulaşmayı hedeflemektedir. Bu kapsamda ülkemizde, Su Kalite Yönetimi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2013-2023) hazırlanmıştır. Deniz kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı amacıyla 2018 yılında Türkiye Deniz Çevresi Stratejisinin oluşturulması çalışmaları başlatılmıştır.

Deniz ekosistemlerinin korunması ve kirliliğinin önlenmesi alanında pek çok çalışma yürütülmektedir. 2014-2016 yılları arasında yürütülen Denizlerde Bütünleşik Kirlilik İzleme Projesi ile, deniz sularında, tabanında, balık ve midye dokularında kimyasal ve biyolojik parametreler takip edilerek, denizlerimizin kimyasal ve ekolojik durumları belirlenmiştir. Tüm denizlerimizde güneş ışığının yeterli olduğu ve karasal kaynaklı besin tuzları girdilerinin artış gösterdiği kış döneminde birincil üretimin artmasıyla kirliliğin en yüksek değerlere ulaştığı, yıllar arasında ise belirli bir farkın olmadığı gözlemlenmiştir. **Denizlerimiz toplam 353 noktada ulusal mevzuat ve uluslararası sözleşmeler çerçevesinde izlenmektedir.**

Deniz Dip Tarama Uygulamaları ve Tarama Malzemesinin Çevresel Yönetimi (DİPTAR) Projesi, deniz kirliliğinin azaltılmasına yönelik etkisi yüksek projelerden biridir. Proje kapsamında; AB kriterleri dikkate alınarak ülkemiz şartlarına uygun boşaltım ve bertaraf kriterleri, denizlerimize uygun boşaltım alanları, çevresel etkilerin izlenmesine yönelik stratejiler, tarama malzemesinin faydalı kullanımına ilişkin alternatifler belirlenmiştir.

Su ürünlerinin sürdürülebilir üretimi ve stok yönetimi

bağlamında stokların izlenmesi ve nesli tehlike altında olan türlerin korunması, balıklandırma yoluyla stokların takviye edilmesine yönelik faaliyetler yürütülmektedir. Ayrıca, su ürünleri sektöründe bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılması, yetiştiricilik tesislerinin belgelendirilmesi ve denetlenmesi gibi pek çok önemli adım atılmıştır.

2017 yılı itibarıyla su ürünleri üretiminin yüzde 56'sı avcılıktan, yüzde 44'ü yetiştiricilikten elde edilmektedir. **2007-2017 döneminde deniz ve iç sulardaki su ürünleri avcılığı dalgalanmalar göstererek yüzde 44 azalmıştır. Yetiştiricilik üretimi ise, su ürünleri işleme teknolojilerindeki gelişmeler ve verilen desteklerle yüzde 98 artarak 2017 yılında 276 bin tona yükselmiştir. Yetiştiricilikteki artışın da etkisi ile 2007 yılında 273 milyon ABD Doları olan su ürünleri ihracatı 2017 yılı itibarıyla 855 milyon ABD Dolarına ulaşmıştır.**

Aşırı ve bilinçsiz avlanma sonucunda su ürünleri stoklarında meydana gelen azalmanın önüne geçmek ve sürdürülebilirliği sağlamak için yer, zaman, boy, tür, mesafe, derinlik ve avlanma araç-gereçleri ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca, patlayıcı ve zararlı maddelerle doğaya zararlı avcılık yapılması yasaklanmıştır.

Kaynaklar üzerindeki av baskısını azaltmak amacıyla su ürünleri stoklarıyla av filosu arasındaki denge gözetilerek yeni gemi ruhsatı verilmesi 2002 yılında durdurulmuştur. Ayrıca, **2012 yılında gemilerini avcılıktan çıkarmak isteyen balıkçılara ruhsatlarının iptali karşılığında gemi boyuna göre destekleme ödemesi yapılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda, 2012-2018 döneminde 10 metre ve üzeri boylarda toplam 1.264 balıkçı gemisi filodan çıkarılmıştır.** 2017 yılı itibarıyla balıkçı gemisi sayısı yaklaşık 18 bindir.

Deniz ve iç sularda avcılık yapan balıkçı filomuzun yüzde 87'si 10 metreden küçük boylardaki balıkçı gemilerinden oluşmakta, bu gemilerin toplam üretimdeki payı ise yüzde 10 civarında kalmaktadır. Ancak, sürdürülebilirlik ve stokların korunması bakımından daha çevreci ve etkin olan küçük ölçekli ve geleneksel kıyı balıkçılığı ile çok sayıda aile geçimini

sağlamaktadır. Kayıtlılığı artırmak üzere geleneksel kıyı balıkçılığı yapan ve geçerli ruhsata sahip balıkçılara tekne boyutuna göre mali destek verilmektedir.

Su ürünleri kaynaklarının sürdürülebilirliğini etkileyen önemli tehditlerden olan yasadışı avlanmanın önlenmesi ve denetim altına alınması için 2016 yılında Balıkçı Gemileri İzleme Sistemi (BAGİS) oluşturulmuştur. Avcılık üretiminin yaklaşık yüzde 90'ını karşılayan 12 metre ve üzeri 1.350 adet balıkçı gemisine seyir bilgileri, avcılık faaliyetleri ve avlanan su ürünleri verilerinin izlenmesini teminen BAGİS cihazı takılmıştır. 2018 yılı itibarıyla BAGİS kapsamında izlenen balıkçı gemisi sayısı 1.550'ye çıkmıştır.

İlave olarak, kayıt dışı ve plansız avlanmanın önüne geçilebilmesi için deniz ve iç su koruculuğu sisteminin hayata geçirilmesi önemli görülmektedir. Aynı zamanda avcı ve yetiştirici örgütlerinin daha işlevsel hale getirilmesi, karar süreçlerine dâhil edilmeleri ve özellikle mevzuat ve kayıtlılık konularında eğitimlerine öncelik verilmesi gerekmektedir.

İç sulardaki avlak sahaları ve balık stokları belirlenerek, kaynaktan yararlanmak isteyen balıkçıların kurdukları kooperatiflere belirli bir süre için kiraya verilmektedir. Bu sahalarda sadece kiralayan kooperatife üye olan belirli sayıda balıkçı gemisiyle avcılık yapılabilmektedir.

Su ürünleri yetiştiriciliği için baraj göllerinde tahsis edilen su alanının yüzde 1'den yüzde 3'e çıkarılması suretiyle kapasite artırılması ve su yüzeyleri ile su kullanım haklarının kiralamalarında üreticiler lehine standartların getirilmesi yetiştiricilik üretimini artırmıştır.

Su ürünlerinin yetiştiriciliği, işlenmesi, paketlenmesi ve depolanması alanında alternatif gelir kaynaklarının oluşturulması amacıyla Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı kapsamında küçük ve orta ölçekli işletmelere hibe verilmektedir.

Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatiflerince su ürünleri avcılığına ve yetiştiriciliğine düşük faizli yatırım ve işletme kredisi kullanılmaktadır. Ayrıca, deniz ve iç su tesislerinde yetiştirilen su ürünleri için üreticilerin yaptıracağı sigorta primlerinin yüzde 50'si devlet tarafından karşılanmaktadır.

Avcılık ve yetiştiricilikte, Ar-Ge çalışmaları, üretim faaliyetleri ve yeni türlerin desteklenmesi amacıyla su ürünleri enstitülerinin fiziki ve araştırma altyapılarının güçlendirilmesine devam edilmektedir.

KADIN BALIKÇILAR

İlgili SKH'ler	14.2,14.4,14.7,14.b,14.c -5.1 – 5.5 – 5.c
Proje Yürütücüsü Kurumlar	Akdeniz Koruma Derneği, Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı, Su Ürünleri Kooperatifleri Merkez Birliği
Başlangıç-Bitiş Tarihleri	2015-2017

Kadın balıkçıların mesleki sorunlarına çözüm üretmek, örgütlenme ve mesleki bilgi konularında kapasitelerini ve kamuoyundaki görünürlüklerini artırmak amacıyla, 2015-2016 arasında Datça Bozburun Özel Çevre Koruma Bölgesi'nde "Ege'nin Kadın Balıkçıları Projesi" ve 2016-2017 arasında "Anadolu'ya Ağ Atanlar: Kadın Balıkçıları Projesi" uygulanmıştır.

Projeler sonucunda, Türkiye'nin Kadın Balıkçı Durum Raporu yayınlanmıştır. Kadın balıkçılara, liderlik, örgütlenme, kooperatifleşme gibi konularda eğitimler verilmiş ve malzeme desteği sağlanmıştır. Beyşehir Gölünde Su Ürünleri Kooperatifleri Merkez Birliği'nin altında Kadın Balıkçı Komisyonu kurulmuştur. Ulusal ve yerel düzeyde kadın balıkçı varlığının bilinirliğini artırmak için basın bültenleri ve yayınlar hazırlanmış, çocuklar için eğitimler düzenlenmiştir.

Su ürünleri sektörünün en önemli altyapı ihtiyacı olan balıkçı barınaklarının yapım ve onarım çalışmaları sürdürülmekte olup, balıkçıların karaya çıkış noktalarında ürünlerini depolamaya ve pazarlamaya imkan sağlayan üstyapı tesislerinin yapılabilmesi için çeşitli model çalışmaları devam etmektedir. 2018 yılı verilerine göre ülkemizde 384 adet balıkçı barınağı, çekek ve barınma yeri bulunmaktadır.

SONRAKİ ADIMLAR:

Önümüzdeki dönemde SKA 14'e erişilmesi için aşağıdaki politikaların uygulanması hedeflenmektedir:

- Deniz ve iç sularımızdaki su ürünleri kaynaklarından, sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde koruma ve kullanma dengesi gözetilerek azami düzeyde faydalanılması,
- Su ürünleri tüketiminin insanların protein ihtiyacının karşılanmasındaki payının artırılması,
- Üretici örgütlerinin su ürünleri üretimi ve pazarlamasında etkinliğinin artırılması,
- Alt ve üst yapıları tamamlanmış, balıkçıların ve yetiştiricilerin yararlandıkları balıkçı barınakları ve lojistik merkezlerinin tesis edilmesi,
- Denizlerde ve iç sulardan elde edilen su ürünlerini karaya çıkış noktalarında kayıt altına alarak doğru, güvenilir ve güncel verilere hızlı ulaşılmasının sağlanması,
- Su ürünleri stoklarının korunması ve su ürünleri yetiştiriciliğinin geliştirilebilmesine yönelik yasal altyapının iyileştirilmesi.

5.15. SKA 15: KARASAL EKOSİSTEMLERİ KORUMAK, İYİLEŞTİRMEK VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KULLANIMINI DESTEKLEMELER; SÜRDÜRÜLEBİLİR ORMAN YÖNETİMİNİ SAĞLAMAK; ÇÖLLEŞME İLE MÜCADELE ETMEK; ARAZİ BOZUNUMUNU DURDURMAK VE TERSİNE ÇEVİRMEK; BİYOLOJİK ÇEŞİTLİLİK KAYBINI ENGELLEMELER

Coğrafi ve ekolojik yapısı ile zengin bir biyolojik çeşitliliğe sahip olan Türkiye, tarih boyunca meydana gelen nüfus hareketleri neticesinde başta toprak kullanımı olmak üzere ekosistem üzerinde çeşitli baskılarla karşı karşıya kalmıştır. Diğer taraftan kurak

ve yarı kurak Akdeniz iklim kuşağında bulunan ülkemizde iklim değişikliğinin etkileri gözlemlenmeye başlamıştır. Dolayısıyla ortak mirasımızın bir parçası olan doğal yaşam alanlarının korunması, biyolojik çeşitlilik kaybının azaltılması, ormansızlaşmanın ve çölleşmenin önlenmesi büyük önem taşımaktadır.

POLİTİKALAR

Kalkınma Planları ile ilgili kamu kurumlarının stratejik planlarının yanı sıra; Ulusal İklim Değişikliği Stratejisi ve Eylem Planı, Ulusal Ormancılık Programı, Çölleşmeyle Mücadele Ulusal Stratejisi ve Eylem Planı, Ulusal Kuraklık Yönetimi Strateji Belgesi ve Eylem Planı, Ulusal Havza Yönetim Stratejisi, Türkiye Tarımsal Kuraklıkla Mücadele Stratejisi ve Eylem Planı, Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı SKA 15 ile ilgili temel politika belgeleridir.

SKA 15 ile örtüşen ana politika çerçevesinin bileşenleri aşağıdaki başlıklardan oluşmaktadır:

- Özel öneme sahip doğal korunan alanlar, nitelikli tarım arazileri, mera arazileri ve orman varlığını koruyacak tedbirlerin alınması,
- Çölleşme, erozyon ve kuraklıkla mücadelenin etkinleştirilmesi,
- Koruma-kullanma dengesinin, biyolojik çeşitlilik, gen kaynakları, orman sağlığı, odun dışı ürün ve hizmetler ile eko-turizmin geliştirilmesi gözetilerek çok amaçlı ve verimli şekilde yönetilmesi,
- Orman alanlarının oranının artırılması, ağaçlandırma çalışmaları ve rehabilitasyon faaliyetlerin hızlandırılması, orman eko-sisteminin başta yangınlar ve zararlılar olmak üzere çeşitli faktörlere karşı etkin şekilde korunması,
- Orman ekosistem hizmetlerinin belirlenmesi, haritalandırılması ve orman amenajman planlarına entegrasyonu,

- Kirlilik başta olmak üzere toprağın korunması ve verimli kullanılması için toprak yönetiminin güçlendirilmesi,
- Ülke çapında temel toprak haritalarının yapılması, bu verilerden yararlanarak arazi kullanım planlaması ve üretim planlamalarının yapılarak amaç dışı kullanımın önlenmesi,
- Temel toprak etütlerinin yenilenmesi ve buna dayalı ulusal toprak bilgi sisteminin tamamlanması,
- Tarım, ormancılık, gıda ve ilaç sanayii açısından önem taşıyan biyolojik çeşitliliğin tespiti, korunması, sürdürülebilir kullanımı, geliştirilmesi ve izlenmesi,
- Ekosistem türüne göre karasal ve tatlısu biyoçeşitliliği açısından korunan alanların artırılması,
- Gen kaynaklarının korunması ve geliştirilmesine yönelik araştırmalara öncelik verilmesi,
- Karasal ekosistemlerin yönetiminde yetkili olan kurumların kapasitelerinin artırılması ve kurumlar arası koordinasyonun geliştirilmesi.
- Biyolojik çeşitliliğin ve gen kaynaklarının korunması, sürdürülebilir kullanımına ilişkin çocuklar ve doğal kaynaklardan faydalanıcılar başta olmak üzere halkın bilinçlendirilmesi.

MEVZUAT

Mevzuatımız tarım arazileri, meralar, ormanlar, sulak alanlar, kurak alanlar ve dağlar gibi karasal ekosistemler ile biyolojik çeşitlilik ve genetik kaynakların korunması ve sürdürülebilir yönetiminin sağlanmasına ilişkin düzenlemeleri içermektedir.

Başta Çevre Kanunu ve Orman Kanunu olmak üzere ilgili mevzuatta biyolojik çeşitliliğin sürdürülebilirliğinin sağlanması bakımından nesli tehdit veya tehlike altında olanlar ile nadir bitki ve hayvan türlerinin korunması esas alınmıştır.

ÖNE ÇIKAN GELİŞMELER VE GELİŞİM İHTİYACI OLAN ALANLAR

SKA 15 iki ana tema odağında değerlendirilmektedir: i. Karasal ekosistemlerin korunması ve sürdürülebilir yönetimi ve ii. Biyolojik çeşitliliğin ve genetik kaynakların korunması.

Karasal ekosistemlerin korunması ve sürdürülebilir yönetimi kapsamında çölleşme, arazi tahribatı, toprak kirliliği, ormansızlaşma ve kuraklık riskleri ile mücadele yönünde çalışmalar sürdürülmektedir.

2018 yılı itibarıyla Türkiye'nin karasal büyüklüğünün yaklaşık yüzde 31,6'sını tarım alanları, yüzde 29'unu ise ormanlar oluşturmaktadır. Artan nüfus, kentleşme ve sanayileşme tarım arazilerinin üzerinde baskı oluşturmaktadır. Bu nedenle 2007 yılında 24,9 milyon hektar olan tarım arazilerinin büyüklüğü 2017 yılında 23,3 milyona düşmüştür.

Karasal ekosistemin ayrılmaz bir parçası olan ormanların korunması ve geliştirilmesi için ekosistem tabanlı fonksiyonel planlama yaklaşımıyla hazırlanan orman amenajman planları uygulanmaya başlanmış, ağaçlandırmaya ve iyileştirmeye çalışmaları artırılmış, ormansızlaşma ve orman bozulumunu yavaşlatan veya tersine çevirebilen faaliyetler desteklenmiştir.

Bu kapsamda; 2018 yılında 112.273 hektar bozuk orman alanı rehabilite edilmiş, 44.752 hektar alanda ağaçlandırma çalışması yapılmış ve 86.758 hektar alanda erozyon kontrolü faaliyeti gerçekleştirilmiştir.

Orman varlığımızın 2007 yılında 21,2 milyon hektar iken 2018 yılında 22,6 milyona yükselmiştir. Bu gelişme atmosferdeki karbon tutulumunu artırırken, ülke ölçeğinde ekosistemlerin dayanıklılığı ve iklim değişikliğine uyum açısından da güçlü bir etki yaratmaktadır.

Diğer taraftan, orman varlığının gelecekteki durumunu ortaya koyacak ve bu konuda senaryolar geliştirecek araştırmaların yapılmasını teminen ulusal orman envanterinin hazırlanması önemini korumaktadır.

Türkiye, FAO-Türkiye Ormanlık Programına (2015-2019) toplam 10 milyon ABD Doları katkıda bulunmaktadır. Bu tutarın 3 milyon ABD Dolarlık kısmı Afrika'da, 2 milyon ABD Dolarlık kısmı ise Orta Asya'da yapılacak projelerde kullanılacaktır. Program kapsamında bir çok ülkeye sürdürülebilir orman yönetimi, kuraklık ve çölleşme gibi konularda teknik destek sağlanmaktadır.

Dağlık alanlardaki yeşil örtünün izlenmesi amacı ile 46.942 noktada değerlendirme yapılarak Dağ Yeşil Örtü Endeksi hesaplanmıştır.

Topraklarımız ve doğal alanlarımız toprak erozyonu, hatalı tarım uygulamaları ve arazi kullanımı, aşırı otlatma ve üst toprağın kirlenmesi gibi nedenlerle çölleşme riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Bunların yanında artan nüfusun doğal kaynak talebi ve baskısı da etkili olmaktadır.

Çölleşme ve arazi tahribatıyla mücadeleyle yönelik birçok çalışma yürütülmekte olup Çölleşme ile Mücadele Ulusal Stratejisi ve Eylem Planı (2015-2023) bu alandaki faaliyetleri ve sorumlulukları tanımlamaktadır.

BM Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi kapsamında ülkemizde Arazi Tahribatının Dengelenmesi (ATD) başlığında 12. Taraflar Konferansı düzenlenmiş ve Ankara Girişimi oluşturulmuştur. Türkiye tarafından başlatılan Ankara Girişimiyle 4 yıllığına 5 milyon dolarlık bir katkı verilmesi taahhüt edilerek, Sözleşmenin uygulanmasına destek sağlamak hedeflenmiştir. Türkiye ATD Ulusal Hedeflerini ilk belirleyen ülkelerden biridir.

Ülkemizde çölleşmeye hassas alanları belirlemek amacıyla de "Çölleşme İzleme Sistemi" ve "Türkiye Çölleşme Risk Haritası" üretilmiştir. Çölleşme kriter ve göstergeleri tespit edilerek, ülkemizin kurak arazilerinin iklim açısından çölleşmeye duyarlı şiddet sınıfları belirlenerek risk haritası hazırlanmıştır. Bu haritaya göre, ülkemiz arazi varlığının yüzde 22,5'i yüksek çölleşme riski altındadır.

Ülkemiz iklimi, topografyası ve toprak şartları sebebiyle başta su erozyonu olmak üzere erozyona karşı hassas bir ülkedir. 2016 yılı verilerine göre topraklarımızın yüzde 61,2'sinde şiddetli ve çok şiddetli su erozyonu sorunu bulunmaktadır. Bu kapsamda, arazi tahribatının engellenmesi için toprak muhafaza ve üst havza ıslah çalışmalarının artırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Türkiye'de uluslararası standartlara uygun detaylı seri bazlı toprak etütleri yapılmakta olup uluslararası sınıflama sistemlerine geçilmiştir. Ancak, toprak varlığımız hakkında daha detaylı bilgilere ihtiyaç artmakta olup toprak sınıflandırma sistemlerinin geliştirilmesi gerekmektedir.

Tarımsal üretim potansiyeli yüksek, erozyon, kirlenme, amaç dışı kullanımlar gibi çeşitli nedenlerle toprak kaybı ve arazi bozulmalarının hızlı geliştiği ovalar, "büyük ova koruma alanı" olarak kabul edilmektedir. **Bu kapsamda, 7,21 milyon hektar alana karşılık gelen 265 ova koruma alanı olarak ilan edilmiştir.**

Toprakların fiziksel, kimyasal ve biyolojik yapısının iyileştirilmesi, verimliliğinin artırılması, insan sağlığının korunması ve çevre kirliliğinin önlenmesi amacıyla, 2018 yılında tarımda kullanılan organik, mineral ve mikrobiyal kaynaklı gübrelerle ilişkin düzenleme getiren mevzuat yayımlanmıştır.

Karasal ekosistemlerin sürdürülebilir yönetimi bağlamında SKA'larla uyumlu bir yönetim anlayışını sağlamak üzere Tarım ve Orman Bakanlığı politikaları değerlendirilmiştir.

Gen Kaynaklarının Korunması Hedefleri Doğrultusunda Büyük Memeli Türlerin Araştırılması, Korunması ve Yönetimi Projesi örnek çalışmalarından bazılarıdır.

Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Envanter ve İzleme Projesi kapsamında coğrafi bilgi sistemleri bazlı Türkiye'nin Biyolojik Çeşitlilik Haritası 2019 yılı sonu itibarıyla tamamlanacaktır.

Biyolojik çeşitliliğin, doğal ve kültürel kaynakların korunması ve devamlılığının sağlanması amacıyla farklı koruma statülerinde korunan alanlar belirlenmektedir. 2018 yılı itibarıyla karasal ve denizel korunan alanların(kara ve deniz) toplamının ülke yüzölçümüne oranı %8,92'dir. Bu alanlar, belirlenen kriterlere göre ulusal bazda izlenmekte, raporlanmakta ve sonuçlar karar alma süreçlerinde dikkate alınmaktadır.

İstilacı yabancı türlerin kontrolü ve etkilerinin azaltılmasına ilişkin UBSEP'te yasal ve kurumsal tedbirlerin alınması, araştırma yapılması gibi birçok politika belirlenmiştir. **Denizlerimizde, istilacı yabancı türlerin sayısı 2005 yılında 263 iken 2016 yılında 500'e yaklaşmıştır. Akdeniz'de bulunan istilacı yabancı türlerin büyük çoğunluğu Süveyş Kanalı yoluyla, Karadeniz'de bulunanların çoğunluğu ise gemilerin balast sularıyla gelmektedir. İç sularımızda ise 2016 yılı itibarıyla 25 yabancı tür tespit edilmiştir.**

2018 yılında istilacı yabancı türlerin denizlerimize girişinin önlenmesi ve denizlerimizden temizlenerek yerli türlerin ve habitatların korunması amacıyla Önemli Denizel Biyoçeşitlilik Alanlarında İstilacı Yabancı Türlerin Tehditlerinin Değerlendirilmesi Projesi başlatılmıştır.

Bakir ve özgün biyolojik çeşitliliğin ekonomik kaynaklara dönüştürülebilme potansiyeli olan Türkiye biyokaçakçılığa maruz kalabilmektedir. Bu durumun önüne geçebilmek için 2012 yılında biyokaçakçılık riskinin en yüksek olduğu 15 ilde güvenlik güçlerinin kapasitesini artırmak için bu konuda eğitimler düzenlenmiştir. İlaveten, **Biyokaçakçılıkla Mücadele Projesi kapsamında koruma, kontrol ve denetimle ilişkin kurumsal ve yasal düzenlemelerin geliştirilmesi ve kamuoyunun bilinçlendirilmesine yönelik ülke genelinde faaliyetler yürütülmüştür. Ayrıca, Biyokaçakçılıkla Mücadele Bilgi Paylaşım Sistemi kurulmuş ve Biyokaçakçılıkla Mücadele Eylem Planı hazırlanmıştır.**

Nesli tehlike altında olan yaban hayvanlarının yasa dışı ticaretine engel olmak için CITES Sözleşmesi kapsamında denetimler yapılmaktadır.

Av ve yaban hayatı kaynaklarının sürdürülebilirliği göz önünde tutularak, ülke genelinde av hayvanlarının azaldığı veya tükendiği sahalar ava kapatılmaktadır. 2018 yılı sonu itibarıyla 2.185 avlak tesis ve tescil edilmiştir. Bu alanlarda avcılık belgesi olan ve avlanma izin kartı alan avcılar, belirlenen kotalar çerçevesinde avlanmaktadır. Av turizmi kapsamında elde edilen avlanma gelirlerinden; yaban hayatının korunması, bakımı ve üretimi için avlak ve sahaların bulunduğu yerel yönetimlere katkı payı verilmektedir.

SONRAKİ ADIMLAR:

Önümüzdeki dönemde SKA 15'e erişilmesi için aşağıdaki politikaların uygulanması hedeflenmektedir:

- Doğal kaynak değerlemesi yapılarak karasal ekosistemlerin yönetimine yönelik politikalara entegre edilmesi,
- Doğal kaynakların bütüncül yaklaşımla kullanımının sağlanması ve karasal ekosisteme yönelik bütüncül planlama ve yönetim yapısının geliştirilmesi,
- Arazi Tahribatının Dengelenmesi (ATD) kapsamında ihtiyaç duyulan verilerin toplanması ve dengeleme politikalarının ortaya konulması,
- Orman ekosisteminde, odun ve odun dışı ürünlerin katma değeri yüksek ürüne dönüştürülmesine yönelik gerekli tedbirlerin alınması ve kamu-özel sektör işbirliğinin artırılması,
- Gen, tür, habitat, ekosistem fonksiyonları ölçeğinde bütüncül politikaların geliştirilmesi,
- Karasal ekosistem teşhisi ve yönetimi konusunda yetişmiş uzman eksiğinin giderilmesi,
- Karasal ekosistemin korunması ve sürdürülebilir kullanımı konusunda toplumsal farkındalığın artırılması,
- Karasal ekosistemdeki doğal kaynaklardan elde edilen katma değer yerinde kalması amacıyla yerel insan kaynaklarından faydalanılması ve ara mamul üretiminin yerinde yapılmasının özendirilmesi,
- Karasal ekosistemin korunmasında orman köylüsünün gözetilmesi ve bu amaçla orman köylüsünü yerinde tutmak için gerekli tedbirlerin alınması,
- Dağ ekosistemleri ve bozkırların sürdürülebilir yönetiminin sağlanması.

5.16. SKA 16: SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA İÇİN BARIŞCIL VE KAPSAYICI TOPLUMLAR TESİS ETMEK, HERKES İÇİN ADALETE ERİŞİMİ SAĞLAMAK VE HER DÜZEYDE ETKİLİ, HESAP VEREBİLİR VE KAPSAYICI KURUMLAR OLUŞTURMAK

Sürdürülebilir kalkınmanın tam olarak gerçekleşmesi için herkes için yaşam, eğitim, sağlık ve diğer temel haklar kadar herkesin adalete erişimi ve barış ortamının korunması da elzemdir. Ayrıca, temel bir insan hakkı ihlali olan her türlü şiddetin ve suçun önlenmesi de hedeflere

ulaşmak için ön koşuldur. Bunun için hukukun üstünlüğü, kapsayıcı, etkin ve şeffaf kurumsallaşmanın sağlanması, bilgiye erişim ve temel hakların toplumsal uygulamalara entegre edilmesi önemli olup ülkemizde bu hususlar Anayasal güvence altına alınmıştır.

POLİTİKALAR

Kalkınma Planları ve ilgili kamu kurumlarının stratejik planlarının yanı sıra; Yargı Reformu Stratejisi, Organize Suçlarla Mücadele Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2016-2018), Uyuşturucu ile Mücadele Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2018-2023), Uyuşturucuyla Mücadele Acil Eylem Planı, Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi, Ulusal Çocuk Hakları Stratejisi Belgesi ve Eylem Planı, Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı, Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı SKA 16 ile ilgili temel politika belgeleridir.

SKA 16 ile örtüşen ana politika çerçevesinin bileşenleri aşağıdaki başlıklardan oluşmaktadır:

- Hukukun üstünlüğü ve hukuk devletinin gerekleri ile evrensel hukuk normları doğrultusunda yargılamanın adil, hızlı, etkin, güvenli ve isabetli şekilde işlenmesinin sağlanması,
- Adli ve idari yargıda yargılamanın hızlandırılması,
- Koruyucu ve önleyici hukuk yaklaşımının yaygınlaştırılması,
- Ceza adaleti sisteminde mağdur odaklı anlayışın güçlendirilmesi,
- Yargıya ulaşılabilirliği kolaylaştırmak amacıyla savunma hakkı ve adli yardımın güçlendirilmesi,
- Adalet hizmetlerinden yararlananların hukuki konular ve yargılama süreci konusunda bilgilendirilmesi,
- Adliyelerde ve ceza infaz kurumlarında dezavantajlı gruplara yönelik uygulamaların geliştirilmesi,
- Adalete erişimin artırılması için adalet ve yargı hizmetlerinde bilişim teknolojilerinin kullanımının yaygınlaştırılması,

- Hukuk kliniklerinin yaygınlaştırılması,
- Önleyici ve koruyucu güvenlik hizmetlerine öncelik verilerek risk yönetimine geçilmesi,
- Kadına ve çocuklara yönelik şiddetin ve ayrımcılığın ortadan kaldırılabilmesi için toplumsal bilinç düzeyinin yükseltilmesi,
- Gençlerin şiddete ve zararlı alışkanlıklara yönelmelerini önlemek üzere spor, kültür, sanat gibi alanlara yönlendirilmesi,
- Kayıt dışılık ve yolsuzlukla mücadeleye devam edilmesi,
- Toplumun huzurunu bozan, korku ve endişeye neden olan kaçakçılık, organize suçlar ve terörle mücadele de dahil tüm suçlarla mücadeleye yönelik kurumların kapasitesinin ve etkinliğinin artırılması,
- Gençlerin terör örgütlerinden korunması, terör örgütlerinin eleman temini faaliyetlerinin önlenmesi, terörü besleyen kaynakların kurutulmasına yönelik önlemlerin alınması,
- Terörizm, organize suçlar, siber suçlar, narkotik suçlar ve kaçakçılıkla mücadelede ulusal ve uluslararası kuruluşlar arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesi,
- Kamu hizmetlerinin hız ve kalitesinin artırılması ile katılımcılık, şeffaflık ve vatandaş memnuniyetinin sağlanması,
- Çok taraflı platformlarda küresel yönetişimin iyileştirilmesine dönük aktif çalışmaların yürütülmesi.

MEVZUAT

Başta Anayasa olmak üzere mevzuatımız temel hak ve özgürlükler, hukukun üstünlüğü ve adalete eşit erişimi güvence altına almaktadır. Ayrıca, her türlü suç ve şiddetin azaltılması, önlenmesi ve ilgili cezalar hukuki düzenlemelerde ayrıntılı olarak yer almaktadır.

ÖNE ÇIKAN GELİŞMELER VE GELİŞİM İHTİYACI OLAN ALANLAR

SKA 16 üç ana tema odağında değerlendirilmektedir: i. Suç ve şiddetin önlenmesi, ii. Adalete eşit erişimin sağlanması ile iii. Etkin yönetim.

Suç ve şiddetin önlenmesi kapsamında Türkiye’de sadece suçun sonuçlarının değil, suçu oluşturan faktörlerin de daha sistemli olarak ele alınmasına önem verilmektedir. Bu bağlamda özellikle çocuklar, gençler ve kadınlar gibi şiddete maruz kalma riski altında olabilecek toplum kesimlerine yönelik tedbirler alınmaktadır.

Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, Türk Ceza Kanunu ve Türk Medeni Kanunu ile şiddet uygulayanlara uzaklaştırma, yakın koruma gibi tedbirlerle şiddetin önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca, kadına ve çocuğa karşı şiddetin engellenmesine yönelik daha etkin ve caydırıcı önlemleri içeren hukuki düzenlemeler TBMM'nin gündemindedir.

İlgili tüm kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler ve STK'ların katılımıyla oluşturulan Kadına Yönelik Şiddeti İzleme Komitesi her yıl düzenli olarak toplanarak gelişmeleri değerlendirmekte ve öneriler sunmaktadır.

Aile içi, kadına ve çocuğa yönelik şiddetle mücadele konusunda farkındalığı ve duyarlılığı artırmak için çeşitli çalışmalar yürütülmektedir. Bu kapsamda kolluk kuvvetleri, sağlık personeli ve din görevlileri gibi kamu görevlilerine eğitim verilmektedir.

Teknik Yöntemlerle Takip Sistemlerinin Kullanılmasına Yönelik Pilot Uygulama kapsamında şiddet uygulayan ya da uygulama ihtimali bulunan kişilerin, mağdurlara yaklaşımlarını engellemek için elektronik kelepçe sistemi yaygınlaştırılmaktadır. Diğer taraftan, şiddet mağduru ve şiddet riski altında olan kadınlar için KADES sistemi (mobil aplikasyon uygulaması) geliştirilmiş ve uygulanmaktadır.

Sağlık ve spor gibi belirli alanlarda şiddetin önlenmesi kapsamındaki mevzuatın yaptırım gücü artırılarak caydırıcı rolü güçlendirilmiştir.

Çocuklara karşı her türlü şiddetin ve istismarın önlenmesi hususunda Çocuk Hakları Sözleşmesi ile de uyumlu olarak çocuğun korunması, haklarının toplumsal kültüre, kamusal ve toplumsal uygulama ve hizmetlere dâhil edilmesi yönünde önemli aşama kaydedilmiştir. Suça sürüklenmiş çocuklara yönelik koruyucu ve destekleyici tedbirlerin uygulanması, güçlendirilmesi ve bunların izlenmesine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

Alo 183 Aile, Kadın, Çocuk ve Engelli Sosyal Hizmet Danışma Hattı şiddete uğrayan ya da uğrama riski taşıyan ve desteğe gereksinimi olan kadınlara ve çocuklara, 7 gün 24 saat psikolojik, hukuki ve ekonomik alanda danışmanlık hizmetleri sunmaktadır.

Ülkemiz yıllardan beri farklı bölücü, yıkıcı ve dini istismar eden terör örgütlerinin saldırılarına maruz kalmıştır. Bu terör örgütleri ile mücadele hâlihazırda ulusal ve uluslararası boyutları ile devam etmektedir.

Terörün tüm unsurlarıyla ve sonuçlarıyla ortadan kaldırılmasını hedefleyen terörle topyekûn mücadele kavramı kapsamında, bir yandan operasyonel faaliyetler sürdürülmekte, diğer yandan güvenlik güçlerinin mesleki bilgi ve kapasitesini artırmaya yönelik eğitim ve seminer faaliyetleri düzenli olarak yürütülmektedir. Ayrıca, vatandaşların terör ve terörle mücadele konusunda bilinçlendirilmesi çalışmaları yapılmaktadır. Terörle ve suçla mücadele eden kurumların insan kaynağı, araç-gereç ve teçhizat açısından güçlendirilmesine önem verilmektedir. Terörle mücadelede halkın bilinçlendirilmesi kapsamında 2018 yılında Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından 5000'den fazla etkinlikte 807 bin vatandaşa ulaşılmıştır.

Sabit ve Mobil Plaka Tanıma Sistemleriyle araç marka, model ve plaka bilgilerinin otomatik tanınması yoluyla anlık sorgulama yapılabilmesi ve çalıntı, aranan ve sahte plakalı araçlar için sesli ve görsel alarm imkânı sağlanmaktadır.

Türkiye, coğrafi konumu ve genç nüfusu sebebiyle uyuşturucudan doğrudan etkilenen ülkeler arasında yer almaktadır. Ülkemiz gerek Asya'da üretilen ve Avrupa'ya transfer edilen eroin kaçakçılığında gerekse Avrupa'da üretilen ve Asya'ya sevkiyatı yapılan sentetik uyuşturucu ve ara kimyasallar kaçakçılığında transit ve hedef bir ülke konumuna gelmiştir.

Bu çerçevede, uyuşturucuyla mücadeleye özel önem verilmektedir. Bu alanda kurumlar arası işbirliği ve koordinasyonu sağlamak, temel stratejileri belirlemek ve uygulamasını takip edip değerlendirmek üzere 2014 yılında kurulan Uyuşturucu ile Mücadele Yüksek Kurulu, 2017 yılında Bağımlılık ile Mücadele Yüksek Kuruluna dönüştürülmüştür.

2014 yılında 11 pilot ilde uygulamaya başlanan NARKOTİM Projesi ile 81 ilde uyuşturucuyla sokak temelli mücadelede önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. 2015 yılında çıkarılan Kanunla uyuşturucu veya uyarıcı maddelerle ilgili suçların kapsam ve cezaları artırılmıştır. 2014 yılında NARKOTİM'ler tarafından 2.346 operasyon gerçekleştirilmişken bu sayı 2018 yılında 37.092'ye çıkmıştır. Ayrıca, uyuşturucu ile mücadele eden 28 kurumun ortak anlık verisini barındıran "Uyuşturucu Karar Destek Sistemi" ile takip ve izleme etkinleştirilmiştir.

2015 yılında çıkarılan Kanunla başta terör olmak üzere, suçla mücadelede güvenlik güçlerinin ve kolluk makamlarının görev ve yetkileri artırılarak güvenlik hizmetleri etkinleştirilmiştir.

Suçların önlenmesi ve failerin yakalanmasında katkı sağlayan Kent Güvenlik Yönetim Sisteminin (KGYS) ülke geneline yaygınlaştırılmasında önemli mesafe kat edilmiştir. **2019 yılı Nisan ayı itibarıyla KGYS altyapısı 81 il ve 836 ilçe merkezinde kurulmuş olup, 85 ilçede kurulum çalışmaları sürdürülmektedir.**

Adalet eşiit erişimin sağlanması bağlamında, hukukun üstünlüğünün sağlanması ve herkesin adalete eşiit erişiminin kolaylaştırılması kapsamında ülkemizde önemli adımlar atılmıştır.

2017 yılında Anayasada yapılan değişiklikle yargının tarafsızlığı güçlendirilmiş, askeri mahkemeler ve sıkıyönetim müessesesi kaldırılmıştır.

2012 yılında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde de yer alan temel hak ve özgürlüklerden olan Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yapabilmesinin yolu açılmıştır.

Adalet eşiitimin önemli araçlarından olan adli yardım hususu 2011 yılında düzenlenmiş olup, 2016 yılında yapılan değişiklik ile **maddi durumu uygun olmayanlara hukuk davalarında avukat tayin edilmesi ve dava masraflarından muaf tutulması kolaylaştırılmıştır. 2018 yılı içinde adli yardımdan yararlanan toplam kişi sayısı 873.375'dir. Yine 2018 yılında kamu bütçesinden kişi başına yıllık 1,17 ABD Doları adli yardım için ayrılmıştır.**

Başta çocuklar olmak üzere adli süreçte yer alan tüm kırılgan grupların ifade ve beyan alma işlemlerinde kullanılması amacıyla "adli görüşme odaları" kurulmuştur. Bu odalar, özel ortamlarda ifade ve beyanlarının alınması gerekenler ile faille yüz yüze gelmesinde sakınca bulunan mağdurlar için kullanılmaktadır. Böylece kişilerin adli süreçte korunması ve adalete erişimlerinin güçlendirilmesi desteklenmektedir. **Ülkemiz genelinde 49 il, 56 adliyede 59 adli görüşme odası kurulmuş olup faaliyetlerini yürütmektedir.**

Adalet eşiitimi alanında temel hukuk bilgilerinin erken yaşlardan itibaren okullarda öğretilmesi ile toplumsal bir hukuk kültürünün oluşturulması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, Hukuk ve Adalet Dersi 2013-2014 öğretim yılından itibaren 6, 7 ve 8. sınıflarda seçmeli ders olarak okutulmaktadır. Ayrıca, 2015 yılından itibaren İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi ilkököl dördüncü sınıflara haftada iki saat zorunlu olarak verilmektedir.

Hukuk fakültelerinin ders programında yer alan hukuk kliniği uygulaması ile maddi gücü yetersiz kişilere hukuki

destek sunulmakta ve hukuk eğitiminin uygulamayla bağı güçlendirilmektedir. Aile içi şiddet konusunda sürdürülen çalışmalarda adliyelerde ve ceza infaz kurumlarında 688 kişiye, arabuluculuk konulu hukuk kliniklerinde ise 4.000'den fazla kişiye öğrenciler tarafından bilgi aktarımında bulunulmuştur.

Engelsiz Adliye Projesi kapsamında engelli vatandaşlarımızın adliyelerde işlemlerini daha kolay ve hızlı bir şekilde yapmalarını sağlamak amacıyla fiziki düzenlemeler yapılmaya başlatılmıştır.

Herkese yasal kimliklerin sağlanması konusunda, Türkiye Cumhuriyetinin tüm vatandaşlarının kendisini Merkezi Nüfus İdare Sistemi'ne kayıt ettirmesi ve kimlik kartı alması zorunludur. Doğum bildirimlerinin daha hızlı bir şekilde yapılabilmesi için 2017 yılında doğumu gerçekleştiren sağlık kuruluşlarına bu bildirimleri yapılabilme imkânı verilmiştir. Ayrıca, Türkiye'de kaydı tutulan yabancılara da belirlenen esaslar içerisinde kimlik numarası verilmektedir.

Etkin yönetim bağlamında kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde vatandaş odaklı yaklaşıma etkinlik ve işlerlik kazandırılmış, halkla ilişkiler alanında önemli adımlar atılmıştır.

Bilgiye erişim konusunda politika ve programlar geliştirilmiş, özellikle son yıllarda önemli adımlar atılmıştır. Kamu yönetimine vatandaş katılımının sağlanması ve şeffaflığın tesis edilmesine yönelik dilekçe ve bilgi edinme hakları tanınmıştır. Vatandaşların talep, şikâyet, ihbar, görüş ve önerileri ile bilgi edinme haklarına ilişkin müracaatlarının iş ve işlemlerinin takip ve denetiminin hızlı ve etkin bir şekilde yapılması için devlet ile vatandaş arasındaki tüm iletişim kanalları açılmıştır.

Sağlık, sosyal güvenlik, emniyet ve kamu maliyesi gibi çok sayıda alanda kamu hizmetlerinin elektronik ortamda sunulması ve kullanımının artırılmasına yönelik e-devlet uygulamaları yaygınlaştırılmıştır. **2012 yılında e-Devlet Kapısı üzerinden yaklaşık 600 hizmet sunulabiliyorken, 2019 yılı Nisan ayı itibarıyla sunulan hizmet sayısı 4.641'e ulaşmıştır. Böylece vatandaş ve işletmeler üzerinde kamu hizmetlerinden kaynaklanan mali ve idari yükler azaltılmıştır.**

Kamu idarelerinde stratejik yönetimin kurumsallaşmasıyla planlama ve bütçeleme ilişkisi güçlendirilmiş ve hesap verebilirlik ile mali saydamlık artırılmıştır. Hesap verebilirliği güçlendirmek amacıyla Kamu Denetçiliği Kurumu 2013 yılında kurulmuş, Sayıştay'ın denetim alanı tüm kamu kaynaklarını kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

BELEDİYE YÖNETİŞİM KARNESİ

SKA Hedefleri 16.5,16.6,16.7,16.8,16.10,16.b – 5.1 – 5.4 – 5.5 – 11.3 – 11.7 – 11.b – 17.13 – 17.14 – 17.15 – 17.16 – 17.17

Proje Yürütücüsü Argüden Yönetişim Akademisi Vakfı - Sabancı Üniversitesi - Tüm İstanbul Muhtar Dernekleri Federasyonu

Başlangıç- Bitiş Tarihleri 2017-2018

Belediyelerde iyi yönetim kültürü ve uygulamalarının gelişmesi için haritalama, ölçme ve öğrenme yoluyla gelişimi desteklemek, böylece sürdürülebilir kalkınma ve yaşam kalitesine yerelden katkı sunmak amacıyla 7 ilke 227 göstergeden oluşan Belediye Yönetişim Karnesi modeli geliştirilmiştir.

Proje kapsamında, İstanbul'da 37 ilçe belediyesinde iyi yönetime ilişkin araştırmalar yapılmış, her bir ilçe belediyesi için Belediye Yönetişim Karnesi hazırlanmış ve iyi örnekler belirlenmiştir. Ayrıca, 106 muhtara iyi yönetim eğitimi verilerek, 150 muhtar ile muhtar-belediye ilişkisi üzerine anketler yapılmıştır. Yapılan çalışmalarla sürdürülebilirlik alanında yaklaşımlar değerlendirilerek sonuçlar kamuoyunun erişimine sunulmuştur.

Bunlara ilaveten, İstanbul, Adana, Trabzon ve İzmir'de belediyeler, STK'lar ve diğer ilgili paydaşlara yönelik 5 adet çalıştay gerçekleştirilmiştir.

Uluslararası yönetişimin etkinleştirilmesi bağlamında, Türkiye bölgesinde ve küresel ölçekte barış, refah ve istikrarın tesisi ile eşit ve adil kalkınma konularında önemli sorumluluklar üstlenmekte, ikili ve çok taraflı düzeyde yoğun çaba sarf etmektedir. Ülkemiz, uluslararası kalkınma işbirliğine yönelik aktif katkılarının yanı sıra İSEDAK aracılığıyla gelişme yolundaki ülkelerin küresel ekonomik yönetiminde daha çok söz sahibi olmasına önemli destek vermektedir.

SONRAKİ ADIMLAR:

Önümüzdeki Dönemde SKA 16'ya erişilmesi için aşağıdaki politikaların uygulanması hedeflenmektedir:

- Mağdur haklarına ilişkin mevzuat çerçevesinin tamamlanması,
- Adli destek ve mağdur hizmetlerine ilişkin merkez ve taşra birimlerinin oluşturulması,
- Avukatlığa ilişkin mevzuatın güncel ihtiyaçlar doğrultusunda yenilenmesi,
- Kırılgan gruplarda yer alan mağdurların uzmanlar eşliğinde ifade ve beyanlarının alınmasında kullanılan adli görüşme odalarının ülke geneline yaygınlaştırılması,
- Aile içi şiddetin bulunduğu uyuşmazlıklar hariç olmak üzere aile arabuluculuğu uygulamasının getirilmesi,
- Hukuk klinikleri uygulamasının yaygınlaştırılması,
- İfade ve savunma alınması ile duruşmalarda video kaydı alınması ve video konferans yönteminin kullanılmasını hedefleyen Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi (SEGBİS) projesinin yaygınlaştırılması,
- Koruyucu ve önleyici güvenlik hizmetlerinin geliştirilmesi için eğitim, bilinçlendirme ve vatandaş desteğine yönelik faaliyetlere devam edilmesi, risk yönetiminin güçlendirilmesi,
- Gençlerin şiddete ve zararlı alışkanlıklara yönelmelerini önlemek üzere spor, kültür, sanat, gönüllük faaliyetleri gibi alanlara yönlendirilmesi.

5.17. SKA 17: UYGULAMA ARAÇLARINI GÜÇLENDİRMEK VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA İÇİN KÜRESEL ORTAKLIĞI CANLANDIRMAK

Küresel tahminlerin, gelişmekte olan ülkelerin SKA'lara ulaşmalarını destekleyecek yatırımların yapılması için yıllık 2,5 trilyon ABD Doları finansman açığının olduğunu göstermesi, kalkınma işbirlikleri ve kaynaklara olan bağımlılığı ortaya koymaktadır.

Türkiye, 2030 Hedeflerinin gerçekleştirilmesi sürecindeki muhtemel zorluklarla mücadele etme yönünde ulusal ve uluslararası işbirlikleri, kapasite geliştirme, yenilikçilik, alternatif finansman yöntemleri ve özellikle RKY çerçevesinde önemli adımlar atmaktadır.

Türkiye, küresel ve bölgesel sorunlarla mücadelede siyasi, ekonomik ve beşeri anlamda tüm araçların etkin, kapsamlı ve bütüncül olarak kullanılması anlayışından hareketle "Girişimci ve İnsani" olarak tanımlanan bir dış politika yaklaşımını benimsemektedir.

Türkiye, toplam 242 dış temsilcilikle dünyanın en geniş 5. temsil ağıyla her kıtada etkin bir diplomasi yürütmektedir. BM, AGİT ve İİT gibi uluslararası platformlarda arabuluculuk konusunda öncü rolü bulunan ülkemiz, çatışma ve krizlerin çözümüne sorumlulukla yaklaşmaktadır.

Bu alanda yükselen bir donör ülke olan Türkiye dinamik bir aktör olarak birikimlerini ikili, çok taraflı, bölgesel ve küresel işbirlikleri çerçevesinde birçok ülke ile paylaşmaktadır. Bu kapsamda, bölgesel ve küresel istikrarın ve barışın desteklenmesi politikasıyla uyumlu olarak özellikle kırılğan devletlere yoksulluğun giderilmesi ve sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlanması yönünde yardımda bulunmaktadır.

KAPASİTE GELİŞTİRME

1992 yılından beri Türkiye İşbirliği ve Kalkınma Ajansı Başkanlığı (TİKA) uluslararası kalkınma işbirliği faaliyetlerini yürütmektedir. TİKA'nın 59 ülkedeki 61 Program Koordinasyon Ofisi yerel kalkınma ortaklarıyla doğrudan işbirliği yaparak yerel ihtiyaçların hızlı ve etkin bir şekilde karşılanmasını sağlamaktadır. TİKA'nın faaliyetleri bu 59 ülke ile sınırlı kalmayıp 170'ten fazla ülkeye ulaşmaktadır.

Birçok ortak ülkede gerçekleştirilen işbirlikleri çerçevesinde sosyal ve ekonomik altyapıların fiziki ve beşeri olarak geliştirilmesi, kültürel miras niteliğindeki mimari eserlerin restorasyonu ve acil/insani yardım gibi farklı alanda faaliyetler yürütülmektedir. Bu bağlamda sürdürülebilir kalkınma kapsamında yetişmiş bireylerin istihdamını sağlayacak üretim sektörlerinde tesisler kurulmakta, istihdam yaratan projeler hayata geçirilmektedir. Ayrıca, mesleki eğitim okulları, fakülteler, laboratuvarlar inşa edilerek ülkelerin ihtiyaç duyduğu nitelikli insan yetiştirilmesine katkı sağlanmaktadır.

Başta Afrika ülkeleri olmak üzere, farklı bölgelerde yapılan sağlık taramaları, inşa edilen klinikler, hastaneler, sağlık merkezleri ile ülkelerin sağlık sektöründe kapasitesi artırılmaktadır. Kurumsal altyapıların geliştirilmesine yönelik için tecrübe paylaşımı yoluyla ortaklık yapılan ülkelerin kamu personeli ve uzmanlarına eğitim verilmektedir. Yine öncelikle Afrika ülkeleri olmak üzere, az gelişmiş coğrafyaların dünya ekonomisine daha fazla entegre olması için ulaşım altyapıları güçlendirilmektedir.

Uluslararası kalkınma işbirliği kapsamında farklı tema ve sektörlerde çok sayıda proje ve faaliyet gerçekleştirmiştir. Sadece 2017 yılında 1.731 öğretmen ve uzman eğitilmiş, 8.227 öğrencinin doğrudan eğitimine destek verilmiş, 33 eğitim tesisi inşa edilmiş ve 89 eğitim tesisi ise onarılmıştır. Sağlık faaliyetlerinden 200.881 hasta yararlanmış, 959 doktor ve sağlık personeli eğitilmiş, 61 sağlık tesisi kurulmuş, onarılmış ve donatımı sağlanmıştır. Yine aynı yıl su ve hijyen alanında 48 uzman eğitilmiş ve 155 su kuyusu inşa edilmiştir. 60'dan fazla ülkenin 471 kamu personeli idari faaliyetlerde ülkelerin etkinliğini artırmak için eğitilmiş ve toplamda 326 danışman personel farklı alanlarda görevlendirilmiştir. 100 adet sosyal, ekonomik ve kültürel tesis inşa edilmiş/onarılmış/donanımı sağlanmıştır. Desteklenen yaşlı/engelli/kadın/çocuk sayısı 839 olarak gerçekleşmiş ve 32.190 kişi kalkınma amaçlı gıda yardımından faydalandırılmıştır. Tarım, ormancılık ve balıkçılık sektöründen 136 uzman eğitilmiş, 15 tesisin yapımı/onarımı gerçekleştirilmiştir. Acil ve insani yardım konusunda gerçekleştirilen 17 projeden on binlerce kişi faydalanmıştır.

TİKA'nın faaliyet gösterdiği ülkelerde dezavantajlı kesimleri hedefleyen yüzlerce proje ve uygulamıştır. Bunlardan bazıları aşağıda örnek olarak verilmektedir.

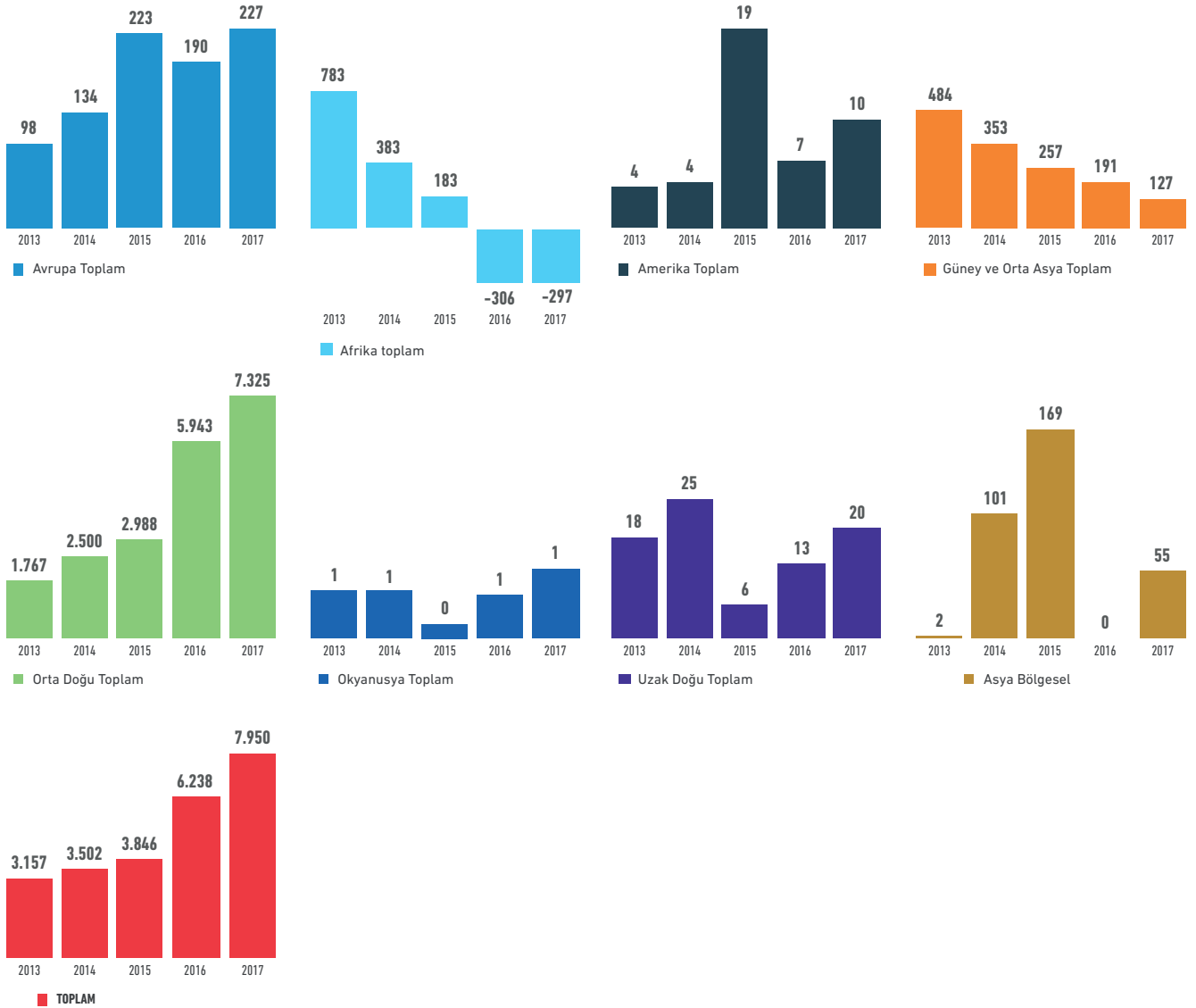
DEZAVANTAJLI KESİMLERE YÖNELİK ÖRNEK ULUSLARARASI İŞBİRLİKLERİ

SKA Hedefleri	TÜRK İŞBİRLİĞİ VE KALKINMA AJANSI (TİKA)
17.1, 17.2, 17.3, 17.6, 17.8, 17.9, 17.16, 17.17, 17.18	Başlangıç-Bitiş Tarihleri
Proje Yürütücüsü	2015-Devam ediyor
<ul style="list-style-type: none"> Nijer'de ana çocuk sağlığı hastanesi inşa edilmiştir. Afganistan Kabil Kız Meslek Okulunun tadilatı gerçekleştirilmiştir. Bosna Hersekli savaş mağduru ailelere sera desteği kapsamında sera, sulama sistemi, fide ve eğitim desteği verilmiştir. Tanzanya'da Chakuwama ve Mwana Yetimhanelerinin tadilat ve tefrişatı gerçekleştirilmiştir. Cibuti'de Balbala Kadın Meslek Edindirme Merkezi inşa edilmiştir. Filistinli yoksul ailelere arı kovanı ve teknik malzeme temini kapsamında pilot üretici olarak seçilen 14 aileye, kovan ve ekipman hibe edilmiştir. Benin'de çömlekçiliğin geliştirilmesine yönelik olarak, Beninli kadınlara eğitim ve ekipman desteği verilmiştir. Pakistan'da arıcılığın geliştirilmesine yönelik olarak kadınların modern yöntemlerle çalışmasına imkan veren malzemeler temin edilmiştir. Moritanya Kadın Halı Dokuma Kooperatifinin tadilat ve onarımı gerçekleştirilmiştir. Benin'in muhtelif hastane ve doğumevlerinde görevli 13 ebe ve hemşire, hasta başı eğitimine tabi tutulmuştur. Kongolu jinekolog, ebe ve hemşirelere, "Kadına Cinsel Şiddet" konulu sağlık eğitimi verilmiştir. Kamerunlu gençlere, bulaşıcı hastalıklarla mücadele ve farkındalık oluşturmaya yönelik eğitim programı düzenlenmiştir. Libya'da Engelli Çocuklar Türk Eğitim Merkezi kurulmuştur. Gürcistan Engelliler Merkezinin tadilatı gerçekleştirilmiştir. Senegal Dakar'da İşitme Engelliler Merkezi tamamen yenilenmiş, üç derslikli bir mesleki eğitim bloğu ile oyun alanı Merkeze kazandırılmış, FM eğitim sistemi kurulmuş, öğrenci servisi hibe edilmiş, sınıflardaki okul malzemeleri yenilenmiş, mesleki eğitim ekipmanları temin edilmiştir. Fildişi Sahilinde Yopougon Görme Engelliler Merkezi Anaokulu ve Oyun Parkı inşa edilmiştir. Gana İşitme Engelliler Merkezi için işitme cihazları, işitme eğitim sistemi ve odyometre temin edilmiştir. Etiyopya Kadın ve Çocuk Bakanlığına teknik ekipman desteği verilmiştir. Fildişi Sahili Kız Yetimhanesi revir ve bilgisayar sınıfının tadilat ve tefrişatı yapılmış, aynı kapsamda daha önce hiç bulunmayan bir adet bilgisayar sınıfı oluşturulmuştur. Burkina Faso Titao'da bulunan Şifa Yetimhanesine güneş enerjisi sistemi kurulmuştur. Moğolistan'la İstatistik Alanında İş Birliği Projesi kapsamında, Moğol uzmanlarla, iş gücü piyasası ve cinsiyet istatistikleri alanlarında tecrübe paylaşımında bulunulmuştur. Kolombiya'da Orejon bölgesinde 2 katlı ve 1 yatakhaneleli barış simgeleyen bir ilköğretim okulu inşa edilmiştir. (2017) Nepal'de kadınların ekonomik hayata katılımının sağlanması amacıyla tikka/bindi ve geleneksel Nepal ayakkabılarının üretiminde kullanılmak üzere çeşitli ekipman ve altı ay yetecek miktarda malzeme temin edilmiştir. (2015) Tamil teröründen kaçarak yaşadıkları bölgeleri terketmek zorunda kalanlar için 100 hanelik konut yapılmıştır. Ayrıca içsığınma savaştan etkilenen ülkenin kuzey bölgesindeki halkın tarımsal faaliyetlerini desteklemek için 60 adet su kuyusu açılmıştır. (2015) Nijer'de 42 derslikli, 1.260 öğrenci kapasiteli bir okul, 648 öğrenci kapasiteli bir yurt binası ve öğrencilerin sosyal faaliyetlerde zaman geçirebileceği spor kompleksi inşa edilmiştir. (2017) Kırgızistan'da yaklaşık 12.000 metrekare kapalı alanlı, 51 yatak kapasitesi ile hizmet verecek olan Bişkek Kırgız-Türk Dostluk Hastanesi inşa edilmiştir. (2018) Bangladeş'te inşaatı ve donanımı Türkiye tarafından yaptırılan 66 yataklı Tıp Fakültesi ve Araştırma Hastanesi bünyesinde kemoterapi merkezi kurulmuştur. (2018) Meksika'da 8 bin nüfuslu kasaba ve etrafındaki yerleşim birimleriyle birlikte 15 bin kişiye hizmet veren tek sağlık merkezi olarak Türkiye Meksika Dostluğu Sağlık Merkezi açılmıştır. (2019)	

FİNANSMAN

Tüm bu faaliyetler ile, Türkiye'nin kamu kurum/kuruluşlarınınca gerçekleştirilen RKY son yıllarda hızla artış göstermiştir. 2010 yılında 967 milyon ABD Doları olan RKY tutarı 9 kata yakın artarak 2018 yılında 8,6 milyar ABD Doları seviyesine yükselmiştir.

Tablo 13. Türkiye'nin İkili Resmi Kalkınma Yardımlarının Bölgesel Dağılımı (milyon ABD Doları)

Türkiye'nin RKY/GSMH oranı ise 2010 yılındaki 0,32 seviyesinden 2016 ve 2018 yıllarında sırasıyla yüzde 0,76 ve 1,10 seviyelerine yükselerek ülkemizin SKA hedeflerinden biri olan yüzde 0,7 RKY/GSMH oranına ulaşan ülkelerden biri olmasını sağlamıştır. Bu durum, Türkiye'nin SKA'nın "kimseyi geride bırakmamak" ilkesinin iyi bir şekilde uyguladığını göstermektedir.

OECD Kalkınma Yardımları Komitesi (DAC) gözlemci üyeleri arasında yer alan ülkemiz, 2017 yılı RKY tutarı açısından DAC üye ülkeleri ile kıyaslandığında 6'ncı sırada, RKY/GSMH oranı açısından ise 4'üncü sırada yer almaktadır. RKY tutarını DAC'a raporlayan DAC dışı donörlerle kıyaslandığında ise Türkiye 2017 yılında RKY/GSMH oranı açısından 1'inci sıradadır.

RKY'lere ek olarak gelişmekte olan ülkelere STK hibeleri ve özel sektör tarafından yapılan doğrudan yatırımlardan oluşan yardımlar ise 2017 yılında sırasıyla 707,6 ve 402,1 milyon ABD Doları tutarında gerçekleşmiştir. **Kamu kesimi dışındaki bu kalkınma yardımları 2014-2018 yılları arasında 7,3 milyar ABD Doları seviyesine ulaşmıştır. Böylece Türkiye'nin aynı dönemde toplam kalkınma yardımları hacmi 38,7 milyar ABD Dolarını aşmıştır.**

Türkiye birçok ülkede yıllardır süre gelen insani krizlerden zarar görenlere kucak açmakta, acil ve insani yardımlarla güvenlik ve kalkınma odaklı barış inşası faaliyetleri yürütmektedir.

İkili yardımların yanı sıra BM kuruluşları aracılığıyla da yardım yapan ülkemiz bu bağlamda BM İnsani Yardım Eşgüdüm Ofisi (OCHA) ve BM Filistin Mültecilerine Yardım ve Bayındırlık Ajansı (UNRWA) çok yakın çalışmakta, söz konusu kuruluşlara önemli ölçüde mali katkıda bulunmaktadır.

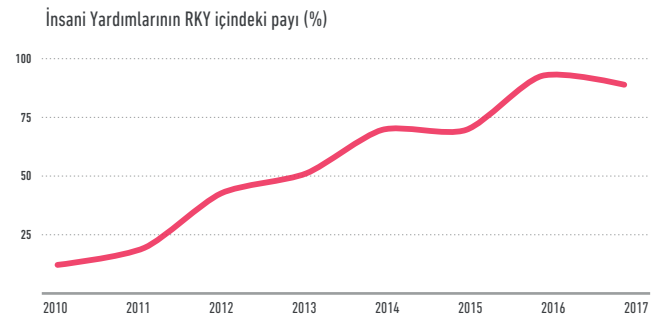
Türkiye coğrafi, dini veya etnik ayrım gözetmeksizin tüm ihtiyaç sahiplerini kapsayacak şekilde insani diplomasisini yürütmektedir. Bunun en somut örneklerini Suriye başta olmak üzere Yemen, Filistin, Somali, Afrika kıtasının geneli ve Rohingya'lara yönelik olarak Myanmar ve Bangladeş'te görmek mümkündür.

Geniş bir coğrafyada sürdürülen insani yardımların kişi başına milli gelire oranı esas alındığında en cömert ülke konumunda olan Türkiye, küresel barış, istikrar ve refaha katkı sağlamaya devam edecektir.

Ülkemiz; doğal afet, açlık ve kuraklık durumları ile savaş, siyasi çatışma ve iç savaş kaynaklı insani krizler yaşayan ülkelerde önleyici nitelikteki kalkınma işbirliklerinin yanı sıra kriz sırasında ve sonrasında AFAD, Türk Kızılayı ve TİKA aracılığıyla acil insani yardımlar ulaştırmaktadır. Bu çerçevede, örneğin, 2017-2019 döneminde Kolombiya, Vietnam, Laos, Mozambik ve İran'a sel felaketi ve heyelan, Gürcistan'a ise orman yangınıyla mücadele amaçlı yardım yapılmıştır.

2010 yılından bu yana bölgede yaşanan siyasi gelişmeler nedeniyle **Türkiye tarafından yapılan insani yardım niteliğindeki RKY'ler önemli oranda artarak 2018 yılında 7,35 milyar ABD Doları tutarıyla toplam RKY'lerin yüzde 86'sına ulaşmıştır.** Böylece, Türkiye insani yardımın milli gelire oranı (yüzde 0,94³¹) bakımından 2015 yılından bu yana en çok insani yardım yapan ülke konumuna gelmiştir.

Şekil 6. Türkiye'nin Resmi Acil ve İnsani Yardımlarının RKY içindeki payı (%)

Türkiye 2011 yılında İstanbul'da düzenlenen BM 4. EAGÜ Konferansında **her yıl EAGÜ'lere 200 milyon ABD Doları tutarında yardım yapma taahhüdünde bulunmuştur.** Bu kapsamda 2012 yılında EAGÜ'lere yönelik Ekonomik ve Teknik İşbirliği Paketi yürürlüğe konulmuştur. **2010-2017 yılları arasında EAGÜ'lere yapılan yardımların toplamı 2 milyar ABD Dolarını aşmış olup bu konudaki taahhütler fazlasıyla yerine getirilmiştir.**

Türkiye'nin aldığı RKY'ler ise, 2015 yılında 2,1 milyar, 2016 yılında 3,6 milyar ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. Bu yardımların 1,3 milyar ABD Dolarlık kısmını RKY nitelikli tavizli kalkınma kredileri, 2,3 milyar ABD Dolarlık kısmını ise önemli büyük bir oranı Türkiye'deki Suriyeliler için sağlanan desteklere yönelik hibe niteliğindeki RKY oluşturmuştur.

Türkiye'ye yönelik doğrudan yabancı yatırımların (DYY) GSYH içindeki payı ise 2008-2015 döneminde ortalama yüzde 1,7 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2016 yılında yürürlüğe giren Uluslararası Yatırım Kanunu ile DYY'lere yönelik kolaylıklar ve ek destekler düzenlenmiştir.

31 2018 yılı oranıdır.

TEKNOLOJİ

Türkiye, gelişmekte olan ülkelerin sosyo-ekonomik gelişmeleri için bilim ve teknoloji kullanımını desteklemek üzere paylaşım, yardım ve araştırma platformu olarak kurulan Güney'de Sürdürülebilir Kalkınma için Bilim ve Teknoloji Komisyonu (COMSATS)'a üye ülkelerden biridir.

Haziran 2018'de Gebze'deki Marmara Teknokent (MARTEK) yerleşkesinde yaklaşık 500 m²'lik alanda EAGÜ'ler için Teknoloji Bankası BM Genel Kuruluna bağlı bir birim olarak kurulmuştur. Teknoloji Bankası ile bilim, teknoloji ve yenilikçilik alanlarında kapasitenin güçlendirmesi ve teknoloji transferinin kolaylaştırılması amaçlanmaktadır. **Bankanın kuruluşu ile SKA hedeflerinden 17.8 gerçekleştirilen ilk hedef olmuş ve alanda önemli bir başarı elde edilmiştir.** Türkiye EAGÜ'ler için Teknoloji Bankasına verdiği önemin bir göstergesi olarak ev sahipliği ve kuruluş maliyetlerini karşılamının yanı sıra 2017-2021 yılları için yıllık 2 milyon ABD Doları mali katkı sağlamayı taahhüt etmiştir. Banka açılışından bu yana 12 EAGÜ'de çalışmalarına başlamıştır.

TİCARET

Türkiye DTÖ üyesi olarak, EAGÜ'lere basitleştirilmiş menşei kurallarının uygulanmasını, mal ve hizmetler piyasalarına erişimin kolaylaştırılmasını öngören Bali Paketini kabul etmiştir. Ayrıca, 2015 yılında hizmet ticareti alanında 2026 yılına kadar EAGÜ'lere pazara girişin ötesine geçen tercihli muamele tanıdığı DTÖ'ye bildirilmiştir.

Türkiye, AB ile arasındaki gümrük birliği yükümlülüklerine uygun olarak, AB'nin pek çok EAGÜ ve gelişmekte olan ülkeye tek taraflı olarak uyguladığı Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GTS) tavizleri doğrultusunda hareket etmektedir. Ayrıca, aynı kapsamda EAGÜ'lere daha esnek menşei kuralları ile tavizden yararlanma imkanı verilmektedir.

Türkiye üyesi olduğu Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) vasıtasıyla, EİT bölgesi içindeki ticari engelleri kaldırmak ve bölge içi ticareti geliştirmek ve EİT bölgesinin küresel pazarlarla bütünleşmesini teşvik etmek suretiyle hem kendisine hem de EİT bölgesindeki ülkelerin kalkınmalarına katkıda bulunmaktadır.

ULUSLARARASI ORTAKLIKLAR

Türkiye çok taraflı uluslararası kuruluşlar, uluslararası finansal kuruluşlar ve ikili kalkınma kuruluşları ile sosyal ve ekonomik alanlarda işbirlikleri yürütmektedir. Dünya Bankası, BM, OECD, IMF, EBRD, DTÖ, AB, İİT, KEİ, EİT, G-20 Türkiye'nin işbirliği yaptığı uluslararası ve bölgesel ekonomik/mali kuruluşlar arasında önce çıkmaktadır. Diğer taraftan JICA, Kfw ve AFD, gibi finans kuruluşları aracılığıyla kalkınma odaklı ikili işbirlikleri yapılmaktadır. Bu kapsamda altyapı projeleri desteklenmekte, sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlayacak kapasite geliştirme faaliyetleri gerçekleştirilmektedir.

Türkiye'nin önemli kalkınma ortaklarından biri de AB'dir. AB'ye adaylık sürecinde olan Türkiye ekonomik, sosyal ve yasal uyum kapsamında uyum alanında yürütülen çalışmalar için sağlanan Katılım Öncesi Mali İşbirliği Aracından (IPA) yararlanmaktadır. Bu kapsamda bölgesel rekabet edebilirlik, çevre, ulaştırma ve insan kaynaklarının geliştirilmesi gibi birçok alanda program ve projeler yürütülmektedir. IPA-I (2007-2013) kapsamında Türkiye'ye toplam 4,8 milyar Avro, IPA-II (2014-2020) kapsamında ise 4,5 milyar Avro tutarında kaynak tahsis edilmiştir.

AB ile 2015 yılında göçmen akımına mali destek sağlama ve sorumluluk paylaşma amacıyla bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmayla AB, 2016 ve 2017 dönemi için insani yardım, eğitim, sağlık ve işgücü piyasası alanlarında toplamda 3 milyar Avro destek sağlamayı taahhüt etmiştir.

Türkiye 2030 Gündemini kendi gündemine alan ilk uluslararası kuruluşlardan biri olan İSEDAK'ın daimi başkanlığını yürütmektedir. **2014 yılında düzenlenen 30. İSEDAK Bakanlar Oturumunda alınan bir karar doğrultusunda, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) Üyesi Ülkelerdeki SKA'ların Uygulanmasında Kritik Başarı Faktörleri** başlıklı çalışma hazırlanmıştır. **Bu çalışmada, işbirliği ve ortaklık, kapasite geliştirme, iyi yönetim, finans, veri ve izleme ve politika uyumu İİT üyesi ülkelerde SKA'ların gerçekleştirilebilmesi için 6 başarı faktörü olarak belirlenmiştir.** 2014 yılından bu yana İSEDAK Proje Finansmanı kapsamında 7 EAGÜ'de (Afganistan, Gambiya, Mozambik, Sudan, Uganda, Burkina Faso ve Mali) 24 kurumsal kapasite geliştirme projesi finanse edilmiştir. Söz konusu projeler üzerinden ilgili EAGÜ'lerdeki 14 devlet kurumu faydalanıcı olarak mali ve teknik destek almıştır.

Ülkemiz, yıllık düzenli bütçesine yapmakta olduğu katkılara ilave olarak, 2018 yılı sonu itibarıyla UNIDO'ya toplamda iki buçuk milyon Doların üzerinde gönüllü katkıda bulunmuştur. Masrafları tarafımızca karşılanan, UNIDO Bölgesel İşbirliği

Merkezi olarak faaliyetlerini sürdüren Ankara'daki UNIDO Ofisi; sanayide enerji verimliliği, temiz üretim, iklim değişikliğinin önlenmesi, nanoteknoloji gibi alanlarda çeşitli projeler yürütmektedir. Bunların finansmanı ülkemizin yanı sıra Küresel Çevre Fonu ve Montreal Protokolü Çok Taraflı Fonundan sağlanmaktadır. Ayrıca son dönemde ülkemizde geçici koruma altında bulunan Suriyelilere yönelik bazı projelerde, UNIDO Türkiye Ofisi aracılığı ve Japonya gibi ülkelerin finansmanı ile hayata geçirilmektedir. Ülkemiz UNIDO ile işbirliği halinde bölge ve bölge dışı ülkelerin katılımcılarına yönelik çalıştaylara da evsahipliği yapmakta, teknik bilgi birikimini UNIDO kanalıyla bu ülkelerle paylaşmaktadır. BM 4. EAGÜ Konferansında kabul edilen 2011-2021 dönemini kapsayan İstanbul Eylem Programının Yüksek Düzeyli Kapsamlı Ara Dönem Gözden Geçirme Toplantısı 2016 yılında Antalya'da gerçekleştirilmiştir. Toplantı sonucunda kabul edilen Siyasi Bildiriyle, İstanbul Eylem Programının uygulanmasına yeni bir ivme kazandırılması; EAGÜ'lere sağlanan desteklerin artırılması ve yeni yaklaşımlar geliştirilmesi kabul edilmiştir. Dünya nüfusunun sekizde birini oluşturmasına rağmen küresel ekonomi içinde yüzde 1'lik paya sahip olan ve yoksullukla mücadele eden 47 EAGÜ'nün kalkınmasına odaklanan bu toplantılara Türkiye'nin evsahipliği yapması uluslararası düzeyde "kimseyi geride bırakmamak" ilkesine verilen önemin teyididir. Türkiye, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi boyutunu da içeren BM Gençlik Stratejisinin hayata geçirilmesine katkıda bulunacak BM Gençlik Merkezinin kurulmasını ve merkeze İstanbul'da evsahipliği yapmayı önermektedir.

KAMU-ÖZEL İŞBİRLİĞİ

Türkiye 30 yıldan fazla süredir, özel sektör ve kamunun finansal-teknik kapasitelerinin ortak girişimler vasıtasıyla bir araya getirilmesine imkan sunan kamu-özel sektör işbirliği (KÖİ) modelinden yararlanmaktadır. Geçen süre zarfında **238 adet KÖİ projesi sözleşmesi imzalanmıştır. Toplamda 206 KÖİ projesi işletmeye alınmış, 32 projenin yapımı da devam etmektedir. Türkiye, KÖİ piyasasının büyüklüğü açısından dünyadaki sayılı ülkeler arasında yer almakta olup sözleşmesi imzalanan KÖİ projelerinin yatırım tutarlarının toplamı 63,7 milyar ABD Dolarıdır**³².

KÖİ yöntemi en fazla ulaştırma ve sağlık sektöründe kullanılmaktadır. Sağlık sektöründe 2011 yılında bu yöntemle yapımına başlanan 30 bin yatak kapasiteli şehir hastanelerinin 8'i işletmeye alınmıştır.

Ulaştırma alanında ise, 56 havalimanı içerisinde 18 adedi KÖİ yöntemiyle gerçekleştirilmiş olup bu havalimanları toplam yolcu trafiğinin yüzde 83'ünü karşılamaktadır. Havalimanı konusunda yapım ve işletme alanında edinilen KÖİ tecrübeleri önemli bir ihracat alanı haline gelmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin KÖİ yöntemiyle gerçekleştirilen ilk otoyol projeleri olan Kuzey Marmara Otoyolu ve Gebze-Orhangazi-İzmir Otoyolunun belirli kesimleri 2016 yılında işletmeye alınmaya başlanmıştır.

İstanbul'un Asya ve Avrupa yakalarını denizaltından bağlayan Avrasya Tüneli ise İstanbul trafiğinde 100 dakika süren yolculuğu 15 dakikaya indirerek, gerek emisyon azaltımına gerekse yolcu güvenliği ve konforuna katkısıyla sürdürülebilirlik açısından en başarılı KÖİ projelerinden biri olarak öne çıkmaktadır.

³² Bu tutara, KÖİ projelerinin işletme hakkının özel sektöre devredilmesi karşılığında özel sektörün kamuya ödemeyi taahhüt ettiği işletme hakkı devri bedeli dâhil edildiğinde projelerin sözleşme tutarları toplamı 139,8 Milyar ABD Dolarına ulaşmaktadır.

6. SONUÇ

Türkiye geçmişten geleceğe kalkınma yolculuğunda, ülkesini ekonomik ve sosyal olarak ileriye taşıırken küresel sorumlulukları doğrultusunda çevrenin korunmasını da önceliklendirmektedir. Kendisi ilerlerken, EAGÜ'ler başta olmak üzere etkileşim içerisinde olduğu tüm ülkeleri de daha yukarı taşımak üzere işbirlikleri ve ortaklıklardan yararlanmaya çaba sarf etmektedir.

1992 yılında Rio'da düzenlenen BM Çevre ve Kalkınma Konferansından itibaren Kalkınma Planlarında yer alan "sürdürülebilir kalkınma" olgusu sektörel ve tematik ulusal politika ve strateji belgelerinde yer bulmuştur. Bu alanda bugüne kadar kaydedilen ilerlemeler, Türkiye'nin SKA'ları gerçekleştirmesine katkı sağlamıştır. Türkiye'nin konuya olan hızlı uyumunun bir sonucu olarak hedeflerin büyük bölümünün mevcut politika dokümanlarında doğrudan ya da dolaylı bir şekilde kapsandığı görülmektedir.

Mevzuatımız sürdürülebilir kalkınmanın hemen hemen tüm unsurlarını içermektedir. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Türkiye SKA'lar bağlamında ulaştığı düzey, özellikle politika, strateji, mevzuat alanlarında küresel ortalamaların üzerinde yer almaktadır. Kurumsal açıdan ise, Türkiye'deki kurumların politika ve mevzuatla belirlenmiş görev ve sorumlulukları SKA'ların tamamıyla örtüşmektedir.

Son 17 yılda yıllık ortalama %5,5 büyüyen bir ülke olarak Türkiye, yoksulluğun azaltılması, eşitsizliklerin giderilmesi, cinsiyet eşitliğinin sağlanması, temel hizmetlere erişim gibi alanlarda etkili sosyal politikalara dayalı olarak toplumun tüm kesimlerinde refah artışı sağlayarak kalkınma yönünde önemli mesafe kat etmiştir. Özellikle, bölgeler arası altyapı farklılıklarının azaltılması ve teknolojik imkânların yurt geneline yayılmasına yönelik politikalar kapsayıcı bir gelişme patikası oluşturmuştur. Bu durum, SKA'lara yakınsamak açısından Türkiye'nin küresel konumunu olumlu etkilemiştir. Bundan sonraki süreçte ilerlemenin devam ettirilmesi ve hizmetlerde kalitenin ve etkinliğin artırılmasına odaklanılacaktır.

Türkiye, yoksulluğun azaltılması konusunda en yüksek ilerlemeyi gösteren ülkeler arasında yer almaktadır. Ayrıca, istihdam, sosyal güvenlik, eğitim, sağlık ve konut gibi sektörlerde izlenen yoksul yanlısı politikalar bu gelişmeye destek vermiştir.

Türkiye'nin önemli ilerleme kaydettiği alanlardan biri de sağlıktır. 2000'li yılların başından beri yürütülen Sağlıkta Dönüşüm Programı ile fiziki altyapı, hizmet kalitesi, hizmete erişim ve mali destekler bağlamında reform niteliğinde yapılan değişiklik ve düzenlemelerle SKA 3'e ilişkin göstergelerde iyileşme sağlanmıştır. Ancak bulaşıcı olmayan hastalıklarla mücadele, koruyucu sağlık hizmetleri ve artan yaşlı nüfusun

sağlık sorunlarının çözülmesine yönelik ilave tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Yüzde 39'u 24 yaş altında ve yaş ortalaması 32 olan bir nüfus yapısına sahip Türkiye'nin kalkınmasında, en büyük potansiyeli gençler oluşturmaktadır. Türkiye'de eğitime erişimde önemli mesafe kat edilmiş olup eğitimin her kademesinde net okullaşma oranları büyük oranlarda artmıştır. Her bir bireyin eğitim hakkını güvence altına alınması ile de eğitimde fırsat eşitliği sağlanmıştır. Fırsat eşitliğine dayalı olarak bireylerin kişilik ve kabiliyetlerinin geliştirilmesi ve öğretmen niteliklerinin iyileştirilmesi başta olmak üzere eğitimin kalitesinin artırılması yönünde faaliyetler devam etmektedir.

İçme suyu ile atık su hizmetlerine erişim bağlamında yapılan yatırımlarla nüfusun neredeyse tamamına hizmet ulaştırılmaktadır. Su yönetiminde etkinliği sağlamak üzere ülkemizin tamamını kapsayan 25 havza için Havza Koruma Eylem Planları hazırlanmış olup nehir havza yönetim planları çalışmaları sürdürülmektedir.

Türkiye, enerjiyle ilgili SKA hedeflerinde önemli yol kat etmiş olup, nüfusun tamamının elektriğe erişimi sağlanmıştır. Bu bağlamda, enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi, ithalata bağımlılığın azaltılması ve sera gazı emisyonlarının düşürülmesi için yenilenebilir enerji kaynaklarından temiz enerji üretimine büyük önem vermektedir. Rüzgâr ve güneş gibi hidroelektrik haricindeki diğer yenilenebilir kaynakların elektrik üretimindeki payında belirgin bir artış gerçekleşmiştir.

2000-2018 yılları arasında ulaştırma altyapısını ve kamunun hizmetlere erişimini iyileştirmek için büyük yatırımlar yapılmıştır. Büyükşehirlerde yapılmakta olan metro yatırımları başta olmak üzere demiryolu ağını geliştirme çalışmaları sürdürülmektedir. Devam eden inşaatların tamamlanmasından sonra hızlı trenle yolcu taşımacılığındaki artışın hızlanması beklenmektedir. Bölgesel entegrasyon bağlamında Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'yi bağlayan Bakü-Tiflis-Kars demiryolu tamamlanmıştır.

Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payı 2002-2017 arasında %0,51'den %0,96'ya yükselmiştir. Özel sektörün toplam Ar-Ge harcamalarındaki payı aynı dönemde %28,7'den %56,9'a yükselmiştir. Ar-Ge ve yenilik kapasitesini belirleyen kritik unsurlardan biri araştırma alanındaki işgücünün büyüklüğüdür. 2017 itibarıyla tam zaman eşdeğeri (TZE) araştırmacı sayısı 111.893; TZE Ar-Ge personeli sayısı 153.552, özel sektörde çalışan TZE Ar-Ge personeli oranı ise %57'dir.

Kentsel altyapının ve hizmetlere erişimin iyileştirilmesi, bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesi, yerel yönetimlerin hizmet sunum kapasitelerinin güçlendirilmesi ve katılımcı yaklaşımların artırılmasıyla toplumun tüm kesimlerinin kapsanması desteklenmektedir.

Afetlere dayanıklı, güvenli, erişilebilir ve entegre ulaşım ağlarına sahip, atıkların etkin yönetildiği planlı yerleşim yerlerinin oluşturulması için faaliyetler sürdürülmektedir. Etkili kentsel dönüşüm politikaları ve mekanizmaları geliştirilmiş, bunun sonucunda gecekondulaşma sorunu önemli ölçüde giderilmiştir. Başta afet riskleri olmak üzere, standartlara uygun olmayan yapı stoku ile işlevleri değişen kentsel alanlardaki yıpranmanın iyileştirilmesi amacıyla kentsel dönüşüm uygulamaları yürütülmektedir. Böylece, kentsel yayılma belli düzeylerde tutulmaktadır. Ayrıca, yenilenen bina stokunun daha enerji verimli inşasına da zemin hazırlanmaktadır. Yüksek binalar nedeniyle kent ısı adalarının oluşumunun önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınmasına devam edilecektir.

Avrupa-Sibirya, Akdeniz ve İran-Turan olmak üzere üç fitocoğrafik bölgeye sahip ve iki kıtayı birbirine bağlayan Türkiye, oldukça zengin bir biyolojik çeşitliliğe sahiptir. Ülkemizdeki 5 mikro gen merkezi, türlerin kökenleri veya çeşitlilik merkezleridir. Avrupa kıtasında 12.500 gymnosperm ve angiosperm türü bulunurken, yalnızca Anadolu'da 11.000'den fazla tür olduğu ve bunların üçte birinin Türkiye'ye özgü olduğu bilinmektedir. Türkiye Bitkiler Listesi, ülkede bulunan 9.753 doğal türden 3.035'inin endemik olduğunu ortaya koymaktadır.

Ağaçlandırma çalışmaları sonucunda orman alanları 2007 yılında 21,2 milyon hektardan 2018 yılında 22,6 milyon hektara yükselmiştir. Bu, atmosferdeki karbon tutumunu artırırken, ekosistemlerin direncini ve iklim uyumunu da güçlendirmektedir. Ayrıca, Türkiye, Arazi Bozulmasının Dengelenmesi Hedeflerini belirleyen ilk ülkelerden biri olmuştur.

Bilgiye erişim konusunda son yıllarda önemli adımlar atılmıştır. Vatandaşların şikayet, bildirim, görüş ve önerileri ile bilgi edinme haklarının hızlı ve etkin bir şekilde izlenmesi ve incelenmesi amacıyla devlet ile vatandaşlar arasındaki tüm iletişim kanalları açılmıştır.

Kamu hizmetlerini elektronik olarak sağlanmasının amaçlandığı e-devlet uygulamaları genişletilerek sağlık, sosyal güvenlik, güvenlik ve kamu maliyesi gibi birçok alanda kullanımları artırılmıştır. 2012 yılında e-devlet portalı üzerinden yaklaşık 600 hizmet sunulabilirken, Nisan 2019 itibarıyla sunulan hizmet sayısı 4.641'e ulaşmıştır. Böylelikle, kamu hizmetlerinden vatandaşlar ve işletmelere

yansıyan finansal ve idari yükler asgariye indirilmiş ve hesap verilebilirlik artmıştır.

Fırsatlardan ve refahtan toplumun tüm kesimlerinin hakkaniyetli bir şekilde faydalanması ve kimsenin kalkınma sürecinin gerisinde kalmaması için kırılğan kesimlere yönelik eğitim, istihdam, sağlık, sosyal koruma gibi pek çok alanda geliştirilen politika ve uygulamalarla bu kesimler güçlendirilmektedir.

2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaşla büyük bir göçmen akını ile karşı karşıya kalan Türkiye insani yardım refleksiyle bu dönemde "Açık Kapı" politikası uygulamıştır. Dünyada en fazla sığınmacı kabul eden ülke konumuna gelen ülkemiz halen 3,6 milyonu Suriyeli olmak üzere yaklaşık 4 milyon sığınmacıya ev sahipliği yapmaktadır. Göçmenlerin ülkeye uyumunun desteklenmesi için pek çok politika ve uygulama geliştirilmiş olup günümüze kadar ulusal kaynaklardan 37 milyar ABD Doları göçmenlere yönelik yardım ve hizmetler için ayrılmıştır.

Türkiye kimseyi geride bırakmamak ilkesi doğrultusundaki çabalarını ulusal düzeyin yanı sıra uluslararası düzeyde de sürdürmektedir. Bu bağlamda ülkemiz yükselen bir donör ülke olarak birikimlerini ikili, çok taraflı, bölgesel ve küresel işbirlikleri çerçevesinde birçok ülke ile paylaşmaktadır. 2010'dan itibaren artan RKY 2017 ve 2018 yıllarında GSMH'nin yüzde 0,95 ve 1,10'u seviyelerine yükselerek Türkiye'nin yüzde 0,7 RKY/GSMH oranına ulaşan ülkeden biri olmasını sağlamıştır.

Türkiye, bölgesel ve küresel istikrarın desteklenmesi politikasıyla uyumlu olarak özellikle EAGÜ'ler başta olmak üzere gelişmekte olan ülkelere yardım elini uzatmakta ve kalkınma çabalarına destek olmaktadır. Ülkemiz gelişmekte olan ülkelerin uluslararası karar alma mekanizmalarında etkinliğinin artması gereğini tüm platformlarda savunmaktadır.

Bir BM kuruluşu olarak EAGÜ'ler için Teknoloji Bankasının Haziran 2018'de Türkiye'de kurulmasıyla, Hedef 17.8 2030 Gündemi kapsamında gerçekleştirilen ilk küresel hedef olmuştur.

Türkiye, SKA'larla uyumlaştırmanın devam eden bir süreç olduğunu ve daha fazla ilerlemeye ihtiyaç duyulduğunu göz önünde bulundurarak SKA'lara 2030 yılı itibarıyla erişilmesi yönündeki çabalarını devam ettirmeye kararlıdır. Bu süreç, merkezi ve yerel yönetimlerden özel sektöre, STK'lardan akademiye, yaşlılardan gençlere kadar toplumun tüm üyeleri ile tüm kurumların ortak çabasını gerektirmektedir. Türkiye, bu anlayışla kalkınma çabalarını devam ettirecektir.

7. EKLER:

7.1. EK-1: SKA'LAR ARASI ETKİLEŞİM HARİTASI:

	SKA 1 7 HEDEF	SKA 2 8 HEDEF	SKA 3 13 HEDEF	SKA 4 10 HEDEF	SKA 5 9 HEDEF	SKA 6 8 HEDEF	SKA 7 5 HEDEF	SKA 8 12 HEDEF	SKA 9 8 HEDEF	SKA 10 10 HEDEF	SKA 11 10 HEDEF	SKA 12 11 HEDEF	SKA 13 5 HEDEF	SKA 14 10 HEDEF	SKA15 12 HEDEF	SKA 16 12 HEDEF	SKA 17 19 HEDEF
SKA 1																	
ETKİLENİME		3 <4	2 <2	6 <8	5 <5	4 <3	6 <3	7 <12	7 <8	7 <5	5 <7	7 <8	7 <5	6 <10	4 <12	6 <6	5 <12
ETKİLENİME		7 >2	5 >6	5 >8	7 >9	yok	2 >3	4 >8	2 >4	5 >4	1 >3	3 >2	7 >5	yok	yok	yok	7 >4
SKA 2																	
ETKİLENİME	2 <7		yok	4 <4	yok	5 <7	3 <1	4 <8	4 <3	2 <3	yok	5 <3	7 <5	3 <6	5 <8	1 <3	8 <16
ETKİLENİME	4 >3		5 >5	yok	4 >7	yok	2 >2	7 >8	4 >4	2 >2	yok	6 >2	7 >5	1 >2	6 >8	yok	4 >4
SKA 3																	
ETKİLENİME	6 <5	5 <4		6 <5	5 <6	5 <4	2 <1	5 <4	5 <5	3 <2	7 <4	2 <7	5 <5	5 <5	2 <5	3 <3	13 <1
ETKİLENİME	2 >2	yok		2 >4	5 >5	yok	yok	1 >1	yok	1 >3	1 >1	yok	4 >1	yok	yok	1 <1	yok
SKA 4																	
ETKİLENİME	8 <5	yok	4 <2		yok	yok	yok	9 <6	yok	2 <2	2 <4	1 <1	1 <1	yok	yok	4 <5	1 <3
ETKİLENİME	8 >6	4 >5	6 >5		9 >9	2 >2	2 >1	9 >3	10 >5	6 >5	yok	1 >3	6 >3	2 >2	1 >3	2 >2	1 >1
SKA 5																	
ETKİLENİME	9 <7	7 <4	5 <5	9 <9		2 <3	2 <1	9 <9	4 <6	9 <7	5 <2	yok	1 >1	1 <1	1 <1	8 <8	9 <9
ETKİLENİME	5 >5	yok	6 >5	yok		yok	yok	8 >7	4 >6	6 >4	1 >1	1 >3	5 >2	yok	yok	yok	yok
SKA 6																	
ETKİLENİME	yok	yok	yok	2 <2	yok		2 <3	3 <2	4 <3	yok	2 <2	4 <1	6 <2	yok	yok	3 <3	8 <2
ETKİLENİME	3 >4	7 >5	4 >5	yok	3 >2		5 >4	5 >3	1 >2	2 >1	4 >3	4 >2	8 >2	4 >1	2 >2	yok	yok
SKA 7																	
ETKİLENİME	3 <2	2 <2	yok	1 <2	yok	4 <5		5 <5	5 <8	2 <3	4 <6	4 <9	5 <5	yok	2 <2	4 <4	1 <11
ETKİLENİME	3 >6	1 >3	1 >2	yok	1 >2	3 >2		5 >4	3 >4	1 >1	2 >3	yok	5 >3	3 >2	2 >3	yok	yok
SKA 8																	
ETKİLENİME	8 <4	8 <7	1 <1	6 <9	7 <8	3 <5	4 <5		10 <7	5 <6	5 <8	6 <8	3 <4	3 <5	2 <12	3 <5	12 <19
ETKİLENİME	12 >7	8 >4	4 >5	3 >9	9 >9	2 >3	5 >5		5 >5	6 >3	2 >5	5 >8	8 >3	yok	yok	yok	3 >15
SKA 9																	
ETKİLENİME	4 <2	4 <4	yok	5 <10	6 <4	2 <1	4 <3	5 <5		1 <2	4 <7	4 <8	3 <4	2 <2	3 <5	3 <5	8 <17
ETKİLENİME	8 >7	3 >4	5 >5	yok	6 >4	3 >4	8 >5	7 >10		7 >5	2 >8	6 >6	6 >2	4 >4	3 >5	yok	yok
SKA 10																	
ETKİLENİME	4 <5	2 <2	3 <1	5 <6	4 <6	1 <2	1 <1	3 <6	5 <7		1 <2	3 <2	1 <2	2 <2	2 <1	2 <3	3 <11
ETKİLENİME	5 >7	3 >2	2 >3	2 >2	7 >9	yok	3 >2	6 >5	2 >1		1 >1	3 >2	6 >2	yok	yok	yok	yok
SKA 11																	
ETKİLENİME	3 <1	yok	1 <1	yok	1 <1	3 <4	3 <2	5 <2	8 <2	1 <1		2 <2	9 <5	2 <3	3 <5	4 <7	10 <1
ETKİLENİME	7 >5	yok	4 >7	4 >2	2 >5	2 >2	6 >4	8 >5	7 >4	2 >1		1 >2	8 >3	2 >3	3 >5	yok	yok
SKA 12																	
ETKİLENİME	2 <3	2 <6	yok	3 <1	3 <1	2 <4	yok	8 <5	6 <6	2 <3	2 <1		10 <3	1 <2	1 <1	3 <4	4 <5
ETKİLENİME	8 >7	3 >5	7 >2	1 >1	yok	1 >4	9 >4	8 >6	8 >4	2 >3	2 >2		3 >2	6 >3	5 >5	yok	yok
SKA 13																	
ETKİLENİME	5 <7	5 <7	1 <4	3 <6	2 <5	2 <8	3 <5	3 <8	2 <6	2 <6	3 <8	2 <3		2 <3	3 <7	2 <3	4 <5
ETKİLENİME	5 <7	5 >7	5 >5	1 >1	1 >1	2 >6	5 >5	4 >3	4 >3	2 >1	5 >9	3 >10		2 >5	4 >9	yok	yok
SKA 14																	
ETKİLENİME	yok	2 <1	yok	2 <2	yok	1 <4	2 <3	yok	4 <4	yok	3 <2	3 <6	5 <2		2 <8	7 <3	7 <6
ETKİLENİME	10 >6	6 >3	5 >5	yok	1 >1	yok	yok	5 >3	2 >2	2 >2	3 >2	2 >1	3 >2		2 >7	yok	yok
SKA 15																	
ETKİLENİME	yok	8 <6	yok	3 <1	yok	2 <2	3 <2	yok	5 <3	yok	5 <3	5 <5	9 <4	7 <2		7 <3	12 <6
ETKİLENİME	12 >4	8 >5	5 >2	yok	1 >1	yok	2 >2	12 >2	5 >3	1 >2	5 >3	1 >1	7 >3	8 >2		yok	yok
SKA 16																	
ETKİLENİME	yok	yok	1 <1	2 <2	yok	yok	yok	yok	yok	yok	yok	yok	yok	yok	yok		9 <5
ETKİLENİME	6 >6	3 >1	3 >3	5 >4	8 >8	3 >3	4 >4	5 >3	5 >3	3 >2	7 >4	4 >3	3 >2	3 >7	3 >7		yok
SKA 17																	
ETKİLENİME	4 <7	4 <4	yok	1 <1	yok	yok	yok	15 <3	yok	yok	yok	yok	yok	yok	yok	yok	
ETKİLENİME	12 >5	16 >8	1 >13	3 >1	9 >9	2 >8	11 >1	19 >12	17 >8	11 >3	1 >10	4 >5	4 >5	7 >6	6 >12	5 >9	

7.2. EK-2. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA GÖSTERGELERİ, 2010-2017³³

Amaçlar ve göstergeler	Birim	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
AMAÇ 1 - YOKSULLUĞUN TÜM BİÇİMLERİNİ HER YERDE SONA ERDİRMEK									
1.2.1 Cinsiyet ve yaş grubuna göre yoksulluk sınırının altındaki nüfusun oranı	(%)								
Eşdeğer hanehalkı fert medyan gelirinin %50'si									
Toplam		16,9	16,1	16,3	15,0	15,0	14,7	14,3	13,5
Erkek		16,5	15,8	16,0	14,6	14,8	14,6	14,0	13,2
Kadın		17,2	16,5	16,6	15,4	15,2	14,8	14,6	13,8
Yaş grubu									
< 15		24,8	23,8	24,3	22,9	23,2	22,5	21,9	21,3
15-24		18,5	18,3	19,0	17,8	17,0	17,3	17,9	15,8
25-34		13,6	12,9	11,4	10,6	11,1	10,2	10,4	9,4
35-54		13,0	12,1	12,9	11,5	11,4	11,8	11,1	10,7
55+		10,5	10,2	10,8	9,4	9,7	9,5	8,9	8,2
Eşdeğer hanehalkı fert medyan gelirinin %60'ı									
Toplam		23,8	22,9	22,7	22,4	21,8	21,9	21,2	20,1
Erkek		23,3	22,4	22,4	22,0	21,4	21,7	20,8	19,6
Kadın		24,3	23,4	23,1	22,8	22,2	22,0	21,6	20,7
Yaş grubu									
< 15		33,9	32,6	32,9	32,8	32,0	31,9	31,2	30,2
15-24		26,0	25,2	25,8	26,1	24,9	25,9	25,8	23,4
25-34		20,1	18,7	17,5	17,6	17,0	16,2	16,5	15,3
35-54		18,7	18,5	18,4	17,8	17,3	18,0	17,1	16,7
55+		15,4	14,9	15,0	14,4	14,8	14,9	13,4	12,6
1.4.1^(a) Temel hizmetlere (sağlık merkezi, eğitim kurumu veya toplu taşıma) kolay erişim sağlayan hanelerin oranı	(%)	-	-	-	-	87,2	87,4	88,5	87,8

Amaçlar ve göstergeler	Birim	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
AMAÇ 2 - AÇLIĞI BİTİRMEK, GIDA GÜVENLİĞİNE VE İYİ BESLENMEYE ULAŞMAK VE SÜRDÜRÜLEBİLİR TARIMI DESTEKLEMEK									
2.2.1 5 yaş altı çocuklarda -2 standart sapmaya göre büyüme geriliğinin yaygınlığı	(%)								
Toplam		-	-	-	9,5	-	-	-	-
Erkek		-	-	-	10,9	-	-	-	-
Kadın		-	-	-	8,0	-	-	-	-

33. Bölümde SKA'lardaki gelişmelerde ilgili kurumların resmi istatistik kayıtları da kullanılmıştır. Bu göstergeler süre, tanım ve metodoloji bakımından farklılaşabilmektedir.

Amaçlar ve göstergeler	Birim	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Yaş (Ay)									
<6 ay		-	-	-	10,3	-	-	-	-
6-8 ay		-	-	-	4,9	-	-	-	-
9-11 ay		-	-	-	5,6	-	-	-	-
12-17 ay		-	-	-	9,0	-	-	-	-
18-23 ay		-	-	-	9,9	-	-	-	-
24-35 ay		-	-	-	13,2	-	-	-	-
36-47 ay		-	-	-	9,4	-	-	-	-
48-59 ay		-	-	-	8,5	-	-	-	-
2.2.2 a) 5 yaş altı çocuklar arasında -2 standart sapmaya göre kötü beslenmenin (aşırı zayıflık) yaygınlığı	(%)								
Toplam		-	-	-	1,7	-	-	-	-
Erkek		-	-	-	1,4	-	-	-	-
Kadın		-	-	-	2,1	-	-	-	-
Yaş (Ay)									
<6 ay		-	-	-	8,3	-	-	-	-
6-8 ay		-	-	-	3,8	-	-	-	-
9-11 ay		-	-	-	1,1	-	-	-	-
12-17 ay		-	-	-	1,1	-	-	-	-
18-23 ay		-	-	-	1,9	-	-	-	-
48-59 ay		-	-	-	0,6	-	-	-	-
b) 5 yaş altı çocuklar arasında, +2 standart sapmaya göre kötü beslenmenin (obezite) yaygınlığı									
Toplam		-	-	-	10,9	-	-	-	-
Erkek		-	-	-	11,7	-	-	-	-
Kadın		-	-	-	9,9	-	-	-	-
Yaş (Ay)									
<6 ay		-	-	-	9,8	-	-	-	-
6-8 ay		-	-	-	13,4	-	-	-	-
9-11 ay		-	-	-	10,6	-	-	-	-
12-17 ay		-	-	-	18,6	-	-	-	-
18-23 ay		-	-	-	11,9	-	-	-	-
24-35 ay		-	-	-	12,6	-	-	-	-
36-47 ay		-	-	-	6,3	-	-	-	-
48-59 ay		-	-	-	9,2	-	-	-	-
24-35 ay		-	-	-	0,9	-	-	-	-
36-47 ay		-	-	-	1,0	-	-	-	-
48-59 ay		-	-	-	0,6	-	-	-	-
b) 5 yaş altı çocuklar arasında, +2 standart sapmaya göre kötü beslenmenin (obezite) yaygınlığı									
Toplam		-	-	-	10,9	-	-	-	-

Amaçlar ve göstergeler	Birim	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
Erkek		-	-	-	11,7	-	-	-	-	
Kadın		-	-	-	9,9	-	-	-	-	
Yaş (Ay)										
<6 ay		-	-	-	9,8	-	-	-	-	
6-8 ay		-	-	-	13,4	-	-	-	-	
9-11 ay		-	-	-	10,6	-	-	-	-	
12-17 ay		-	-	-	18,6	-	-	-	-	
18-23 ay		-	-	-	11,9	-	-	-	-	
24-35 ay		-	-	-	12,6	-	-	-	-	
36-47 ay		-	-	-	6,3	-	-	-	-	
48-59 ay		-	-	-	9,2	-	-	-	-	
Amaçlar ve göstergeler	Birim	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
AMAÇ 3 – SAĞLIKLI VE KALİTELİ YAŞAMI HER YAŞTA GÜVENCE ALTINA ALMAK										
3.1.1	Anne ölüm oranı	(100.000 Canlı Doğumda)	16,4	15,8	15,2	15,7	15,1	14,6	14,7	14,6
3.1.2	Sağlık personeli tarafından gerçekleştirilen doğumların oranı	(%)	91,6	93,7	96,8	98,1	98,0	99,0	98,0	98,0
3.2.1	Beş yaş altı ölüm hızı	(1.000 Canlı Doğum Başına)	15,5	14,9	14,4	13,4	13,3	12,4	12,1	11,2
3.2.2	Neonatal ölüm hızı	(1.000 Canlı Doğum Başına)	7,6	7,3	7,5	6,9	7,3	6,5	6,3	5,8
3.3.1	100.000 kişi başına HIV enfeksiyonu insidansı	(100.000 nüfusta)	0,7	0,9	1,3	1,7	2,4	2,7	3,1	3,8
3.3.2	100.000 kişi başına tüberküloz insidansı	(100.000 nüfusta)	22,0	20,6	19,0	17,2	16,9	15,9	15,3	14,6
3.3.3	100.000 kişi başına sıtma insidansı	(100.000 nüfusta)	0,1	0,2	0,5	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3
3.3.4	100.000 kişi başına hepatit B insidansı	(100.000 nüfusta)	4,2	3,8	3,6	3,1	3,1	2,9	1,9	1,9
3.4.1 ^(p)	Kalp damar hastalıkları, kanser, diyabet ve kronik solunum hastalığına bağlı ölümlerin oranı	(%)	73,6	73,9	72,4	72,8	71,9	71,3	70,0	70,0
3.4.2	İntihar ölüm oranı	(100.000 nüfusta)								
	Toplam		4,0	3,6	4,4	4,3	4,1	4,1	4,0	3,8
	Erkek		5,6	5,0	6,3	6,2	6,1	6,0	6,1	5,9
	Kadın		2,4	2,2	2,4	2,3	2,1	2,3	1,9	1,8
3.5.2 ^(p)	En az ayda bir kez aşırı alkol kullanan bireylerin oranı	(%)	-	-	-	-	4,4	-	2,4	-
3.6.1	Karayolu trafik kazaları nedeniyle ölüm oranı	(100.000 nüfusta)	-	-	-	-	-	9,6	9,1	9,2
3.7.1	Modern yöntemlerle aile planlaması ihtiyacını karşılayabilen üreme çağındaki (15-49 yaş) evli kadınların oranı	(%)	-	-	-	59,8	-	-	-	-
3.7.2	15-19 yaş grubunda 1.000 kadın başına düşen adolesan doğurganlık hızı	(1.000 kadın başına)	34	32	31	29	28	26	24	21
3.8.2	a) Toplam hanehalkı harcamasının %10'undan fazla sağlık harcaması olan hanelerin oranı	(%)	3,8	3,4	3,1	3,6	3,7	3,5	3,7	4,5
	b) Toplam hanehalkı harcamasının %25'inden fazla sağlık harcaması olan hanelerin oranı	(%)	0,6	0,5	0,3	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6
3.9.2	Güvenilir olmayan su, güvenilir olmayan sağlık hizmetleri ve hijyen eksikliğine bağlı ölüm oranı	(100.000 nüfusta)	0,39	0,81	0,78	1,39	1,55	1,53	1,39	1,22
3.9.3	Kazayla zehirlenmeye bağlı ölümlerin oranı	(100.000 nüfusta)	0,06	0,06	0,10	0,10	0,14	0,12	0,13	0,08

Amaçlar ve göstergeler		Birim	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
AMAÇ 3 – SAĞLIKLI VE KALİTELİ YAŞAMI HER YAŞTA GÜVENCE ALTINA ALMAK										
3.a.1 ^(a)	15 yaş ve üzeri bireylerin tütün kullanım oranı	(%)	29,5	-	26,8	-	32,5	-	30,6	-
3.b.1	Ulusal programlardaki tüm aşilar ile kapsanan hedef nüfusun oranı	(%)	97,0	97,0	97,0	98,0	96,0	97,0	98,0	96,0
3.c.1	Sağlık çalışanı yoğunluğu ve dağılımı	(100.000 Nüfusta)								
	100.000 kişi başına hekim sayısı		167	169	172	174	175	179	181	186
	100.000 kişi başına ebe ve hemşire sayısı		224	237	249	252	251	261	257	272
	100.000 kişi başına diş hekimliği personeli sayısı		29	28	28	29	30	32	33	35
	100.000 kişi başına eczacı personeli sayısı		36	35	35	35	35	35	35	35

Amaçlar ve göstergeler		Birim	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
AMAÇ 4 – KAPSAYICI VE HAKKANİYETE DAYANAN NİTELİKLİ EĞİTİMİ SAĞLAMAK VE HERKES İÇİN YAŞAM BOYU ÖĞRENİM FIRSATLARINI TEŞVİK ETMEK										
4.1.1(1)	Cinsiyete göre; ilkökul ve ortaokul sonunda, matematikte alt düzey ve üzeri yeterliliğe sahip çocukların oranı	(%)								
	İlkokul sonunda									
	Toplam		-	77,3	-	-	-	81,4	-	-
	Erkek		-	76,4	-	-	-	80,8	-	-
	Kadın		-	78,2	-	-	-	82,0	-	-
	Ortaokul sonunda									
	Toplam		-	66,5	-	-	-	69,9	-	-
	Erkek		-	65,4	-	-	-	68,9	-	-
	Kadın		-	67,7	-	-	-	71,0	-	-
4.2.2	Cinsiyete göre beş yaş net okullaşma oranı	(%)								
	Toplam		-	-	-	-	-	67,2	70,4	75,1
	Erkek		-	-	-	-	-	67,4	70,8	75,5
	Kadın		-	-	-	-	-	66,9	70,0	74,8
4.3.1	Cinsiyete göre son 12 ay içinde genç ve yetişkinlerin örgün veya yaygın eğitime katılma oranı	(%)								
	Genç (18-24 yaş)									
	Toplam		-	-	46,6	-	-	-	48,9	-
	Erkek		-	-	53,4	-	-	-	54,1	-
	Kadın		-	-	40,1	-	-	-	43,8	-
	Yetişkin (25-64 yaş)									
	Toplam		-	-	17,8	-	-	-	20,9	-
	Erkek		-	-	20,6	-	-	-	24,8	-
	Kadın		-	-	15,1	-	-	-	17,0	-
4.4.1	Yetenek tipine göre bilgi ve iletişim teknolojileri becerisine sahip genç ve yetişkinlerin oranı	(%)								
	Genç (16-24 yaş)									

Amaçlar ve göstergeler	Birim	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Bilgisayar ya da mobil cihazla yapılan faaliyetler									
Bilgisayar ve diğer cihazlar arasında dosya aktarma		-	-	-	-	-	47,5	57,0	64,1
Yazılım veya mobil uygulama (application) yükleme		-	-	-	-	-	30,2	43,8	61,1
İşletim sistemi veya güvenlik programları da dahil olmak üzere herhangi bir yazılımın ayarlarını değiştirme		-	-	-	-	-	18,2	23,9	35,9
Yazılım ile ilgili yapılan faaliyetler									
Dosya veya klasörleri kopyalama veya taşıma		-	-	-	-	-	55,5	65,2	74,7
Word vb. yazılım kullanarak bir metin hazırlama		-	-	-	-	-	42,5	52,9	60,5
Metin, resim, tablo veya grafikler ekleyerek sunum veya doküman oluşturma		-	-	-	-	-	34,3	43,9	51,5
Excel vb. bir program kullanma		-	-	-	-	-	38,3	46,7	51,6
Gelişmiş fonksiyonlar yardımıyla verileri sıralama, filtreleme, formül kullanma		-	-	-	-	-	18,9	25,5	31,7
Yazılım kullanarak fotoğraf, video ya da ses dosyalarını düzenleme		-	-	-	-	-	26,3	32,6	40,5
Bir program dilinde kod yazma		-	-	-	-	-	4,0	5,0	5,1
Yetişkin (16-74 yaş)									
Bilgisayar ya da mobil cihazla yapılan faaliyetler									
Bilgisayar ve diğer cihazlar arasında dosya aktarma		-	-	-	-	-	25,7	31,3	37,1
Yazılım veya mobil uygulama (application) yükleme		-	-	-	-	-	16,4	24,7	35,5
İşletim sistemi veya güvenlik programları da dahil olmak üzere herhangi bir yazılımın ayarlarını değiştirme		-	-	-	-	-	9,6	13,3	20,1
Yazılım ile ilgili yapılan faaliyetler									
Dosya veya klasörleri kopyalama veya taşıma		-	-	-	-	-	30,4	37,0	42,5
Word vb. yazılım kullanarak bir metin hazırlama		-	-	-	-	-	23,3	29,3	33,5
Metin, resim, tablo veya grafikler ekleyerek sunum veya doküman oluşturma		-	-	-	-	-	18,4	23,5	27,7
Excel vb. bir program kullanma		-	-	-	-	-	21,6	26,5	29,5
Gelişmiş fonksiyonlar yardımıyla verileri sıralama, filtreleme, formül kullanma		-	-	-	-	-	12,2	15,5	19,0
Yazılım kullanarak fotoğraf, video ya da ses dosyalarını düzenleme		-	-	-	-	-	13,6	17,1	21,7
Bir program dilinde kod yazma		-	-	-	-	-	1,9	2,5	2,8
4.5.1(2) Bir öğrenim kurumuna devam eden öğrenci cinsiyet oranı	(%)								
İlkokul		-	-	100,6	100,8	100,6	100,6	100,1	99,8
İlköğretim (3)		100,4	100,4	-	-	-	-	-	-
Ortaokul		-	-	102,9	103,7	101,1	103,2	101,6	101,8
Ortaöğretim		89,7	93,3	94,2	94,6	95,4	95,6	94,3	93,3
Yükseköğretim		86,2	87,4	88,1	89,2	90,2	90,5	92,0	93,3

Amaçlar ve göstergeler	Birim	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
AMAÇ 5 - CİNSİYET EŞİTLİĞİNİ SAĞLAMAK VE TÜM KADINLAR İLE KIZ ÇOCUKLARINI GÜÇLENDİRMEK									
5.2.1	Son 12 ay içinde eşi veya birlikte olduğu erkeklerin fiziksel, cinsel ve duygusal şiddetine maruz kalan (15-59 yaş) kadınların şiddet türü, yaş grubu ve medeni duruma göre oranı	(%)							
Fiziksel şiddet									
Toplam		-	-	-	-	8,2	-	-	-

Amaçlar ve göstergeler	Birim	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Yaş grubu									
15-24		-	-	-	-	15,8	-	-	-
25-34		-	-	-	-	10,0	-	-	-
35-44		-	-	-	-	8,0	-	-	-
45-59		-	-	-	-	4,6	-	-	-
Medeni durum									
Halen evli		-	-	-	-	7,9	-	-	-
Eşi ölmüş		-	-	-	-	0,9	-	-	-
Boşanmış, ayrı yaşıyor		-	-	-	-	19,5	-	-	-
Cinsel Şiddet									
Toplam		-	-	-	-	5,3	-	-	-
Yaş grubu									
15-24		-	-	-	-	5,6	-	-	-
25-34		-	-	-	-	6,2	-	-	-
35-44		-	-	-	-	5,5	-	-	-
45-59		-	-	-	-	4,2	-	-	-
Medeni durum									
Halen evli		-	-	-	-	5,2	-	-	-
Eşi ölmüş		-	-	-	-	1,0	-	-	-
Boşanmış, ayrı yaşıyor		-	-	-	-	11,8	-	-	-
Duygusal şiddet - Psychological violence									
Toplam		-	-	-	-	25,7	-	-	-
Yaş grubu									
15-24		-	-	-	-	31,4	-	-	-
25-34		-	-	-	-	27,6	-	-	-
35-44		-	-	-	-	27,1	-	-	-
45-59		-	-	-	-	21,0	-	-	-
Medeni durum									
Halen evli		-	-	-	-	26,1	-	-	-
Eşi ölmüş		-	-	-	-	2,7	-	-	-
Boşanmış, ayrı yaşıyor		-	-	-	-	31,3	-	-	-
5.2.2 Yaş grubuna göre, eşi veya birlikte olduğu erkekler dışındaki kişilerin cinsel şiddetine maruz kalan (15-59 yaş) kadınların oranı	(%)								
Toplam		-	-	-	-	2,9	-	-	-
Yaş grubu									
15-24		-	-	-	-	3,6	-	-	-
25-34		-	-	-	-	3,6	-	-	-
35-44		-	-	-	-	2,6	-	-	-
45-59		-	-	-	-	1,9	-	-	-

Amaçlar ve göstergeler	Birim	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
5.3.1 ^(a) 20-24 yaş grubunda olup 18 yaşından önce evlenmiş kadınların oranı	(%)	8,2	8,0	7,9	7,7	7,4	7,1	6,7	6,2
5.4.1 Cinsiyete göre ücretsiz ev işleri ve bakıcılık için harcanan zamanın oranı	(%)								
Toplam		-	-	-	-	-	10,8	-	-
Erkek		-	-	-	-	-	3,6	-	-
Kadın		-	-	-	-	-	17,9	-	-
5.5.1 Türkiye Büyük Millet Meclisi ve yerel yönetimlerdeki kadınların sandalye oranı	(%)								
Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki kadınların sandalye oranı(4)		-	14,4	-	-	-	14,7	-	-
Yerel yönetimlerdeki kadınların sandalye oranı(5)		-	-	-	-	9,9	-	-	-
5.5.2 Yöneticilik pozisyonlarındaki kadınların oranı	(%)	-	-	14,4	16,6	15,5	14,4	16,7	17,3

Amaçlar ve göstergeler	Birim	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
AMAÇ 6 - HERKES İÇİN ERİŞİLEBİLİR SU VE ATIKSU HİZMETLERİNİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİR SU YÖNETİMİNİ GÜVENCE ALTINA ALMAK									
6.1.1 Güvenilir şekilde yönetilen içme suyu hizmetlerini kullanan nüfusun oranı	(%)	98,3	-	98,3	-	97,4	-	98,3	-
6.2.1 ^(a) Yaşadığı konutta ev içinde tuvalet ve borulu su sistemi bulunan nüfusun oranı	(%)								
Borulu su sistemine sahip nüfusun oranı		97,5	97,6	98,0	98,2	98,6	98,6	99,0	99,0
Evi içinde tuvalete sahip nüfusun oranı		87,3	91,0	90,8	91,2	92,4	93,5	94,8	95,4
6.3.1 Güvenilir şekilde arıtılmış atıksu oranı	(%)	72,8	-	76,0	-	76,9	-	80,7	-

Amaçlar ve göstergeler	Birim	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
AMAÇ 7 - HERKES İÇİN KARŞILANABİLİR, GÜVENİLİR, SÜRDÜRÜLEBİLİR VE MODERN ENERJİYE ERİŞİMİ SAĞLAMAK									
7.1.1 Elektriğe erişebilen nüfusun oranı	(%)	100	100	100	100	100	100	100	100
7.1.2 ^(a) Doğalgaz aboneli hanelerin oranı	(%)	-	-	-	-	51,0	53,7	56,3	59,8
7.2.1 a) Toplam nihai enerji tüketimindeki yenilenebilir enerji payı	(%)	10,0	8,2	8,0	7,9	6,7	7,1	6,6	6,9
b) Yenilenebilir enerji ve atıklardan elektrik enerjisi üretiminin oranı	(%)	26,4	25,4	27,3	29,0	21,0	32,2	33,2	29,6
7.3.1 Birincil enerji yoğunluğu	(TEP/1.000 ABD \$ 2010 \$ fiyatlarıyla)	0,13	0,12	0,12	0,11	0,12	0,12	0,12	0,12

Amaçlar ve göstergeler	Birim	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
AMAÇ 8 - İSTİKRARLI, KAPSAYICI VE SÜRDÜRÜLEBİLİR EKONOMİK BÜYÜMEYİ, TAM VE ÜRETKEN İSTİHDAMI VE HERKES İÇİN İNSANA YAKIŞIR İŞLERİ DESTEKLEMEK									
8.1.1 ^(a) Sabit fiyatlarla (2010) satınalma gücü paritesine (SGP) göre kişi başı gayrisafi yurt içi hasıla (GSYH)	(ABD \$)	17.264	18.938	19.593	21.011	21.853	22.938	23.424	24.915
8.3.1 ^{(a)(6)} Cinsiyete göre tarım dışı sektörde sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmadan çalışanların oranı	(%)								
Toplam		29,1	27,8	24,5	22,4	22,3	21,2	21,7	22,1
Erkek		28,6	27,2	23,7	21,2	21,1	20,2	20,8	21,0
Kadın		30,8	29,8	27,1	26,0	25,9	24,1	24,2	25,0
8.4.2 Yurt içi madde tüketimi, kişi başına yurt içi madde tüketimi ve gayrisafi yurt içi hasıla (GSYH) başına yurt içi madde tüketimi									
Yurt içi madde tüketimi	(Milyon ton)	941,1	995,8	890,6	905,9	931,4	1.006,0	-	-
Kişi başına yurt içi madde tüketimi	(Ton/Kişi)	12,9	13,4	11,8	11,9	12,1	12,9	-	-

Amaçlar ve göstergeler	Birim	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
GSYH başına yurt içi madde tüketimi	(Kg/ABD \$)	1,2	1,2	1,0	1,0	1,0	1,2	-	-
8.5.1 Meslek ve yaş grubuna göre kadın ve erkek çalışanların saatlik ortalama brüt ücretleri	(TL)								
Toplam		7,6	-	-	-	11,1	-	-	-
Erkek		7,5	-	-	-	11,1	-	-	-
Kadın		7,7	-	-	-	11,3	-	-	-
Meslek ana grubu									
Yöneticiler		19,1	-	-	-	33,9	-	-	-
Profesyonel meslek mensupları		13,8	-	-	-	23,6	-	-	-
Teknisyenler, teknikerler ve yardımcı profesyonel meslek mensupları		9,4	-	-	-	13,6	-	-	-
Büro hizmetlerinde çalışan elemanlar		8,2	-	-	-	10,5	-	-	-
Hizmet ve satış elemanları		5,5	-	-	-	7,6	-	-	-
Nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünleri çalışanları		5,9	-	-	-	7,1	-	-	-
Sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar		6,4	-	-	-	8,4	-	-	-
Tesis ve makine operatörleri ve montajcılar		5,5	-	-	-	8,1	-	-	-
Nitelik gerektirmeyen meslekler		5,0	-	-	-	7,0	-	-	-
8.5.2(6) Cinsiyet ve yaş grubuna göre işsizlik oranı	(%)								
Toplam		11,9	9,8	9,2	9,7	9,9	10,3	10,9	10,9
Erkek		11,4	9,2	8,5	8,7	9,0	9,2	9,6	9,4
Kadın		13,0	11,3	10,8	11,9	11,9	12,6	13,7	14,1
Yaş grubu									
15-19		18,8	15,8	14,9	16,4	16,1	16,5	16,2	17,0
20-24		23,5	19,8	19,0	20,0	18,9	19,7	21,5	22,8
25-34		12,6	10,6	10,2	10,6	10,8	11,0	12,3	12,1
35-54		8,9	7,1	6,6	7,0	7,4	7,8	8,1	8,0
55 +		4,7	3,9	3,7	4,2	5,0	5,6	5,3	5,4
8.6.1(6) Ne eğitimde ne istihdamda olan gençlerin oranı (15-24 yaş)	(%)								
Toplam		32,3	29,5	28,7	25,5	24,9	24,0	24,0	24,2
Erkek		19,6	17,1	17,5	15,1	14,7	14,3	14,6	14,6
Kadın		44,4	41,5	39,7	35,8	35,0	33,8	33,5	34,0
8.7.1(6) Cinsiyet ve yaşa göre çalışan çocukların oranı	(%)								
15-17 yaş - Aged 15-17									
Toplam		17,1	17,6	16,9	16,7	18,1	18,1	18,0	17,4
Erkek		23,1	23,6	23,3	22,9	25,0	24,5	23,8	24,3
Kadın		10,8	11,2	10,2	10,1	10,8	11,4	11,9	10,2
6-17 yaş - Aged 6-17									
Toplam		-	-	5,9	-	-	-	-	-
Erkek		-	-	7,9	-	-	-	-	-
Kadın		-	-	3,7	-	-	-	-	-

Amaçlar ve göstergeler	Birim	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
8.8.1 Cinsiyete göre, ölümcül ve ölümcül olmayan iş kazalarının sıklık oranları	(100.000 çalışan başına)								
Ölümcül iş kazaları									
Toplam		13,3	14,4	5,8	8,3	9,4	6,9	7,5	8,2
Erkek		17,3	18,6	7,6	10,9	12,3	9,1	10,0	11,2
Kadın		0,9	1,1	0,3	0,6	0,8	0,7	0,7	0,5
Ölümcül olmayan iş kazaları									
Toplam		579	585	578	1.169	1.276	1.324	1.530	1.812
Erkek		718	727	713	1.384	1.495	1.544	1.756	2.097
Kadın		147	144	178	513	637	714	906	1.069
8.10.1 a) 100.000 yetişkin başına ticari banka şube sayısı	(Sayı)	18,3	18,8	19,4	20,7	20,7	20,4	19,2	18,7
b) 100.000 yetişkin başına ATM sayısı	(Sayı)	50,3	56,7	61,1	69,4	74,2	77,2	76,2	76,6

Amaçlar ve göstergeler	Birim	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
AMAÇ 9 - DAYANIKLI ALTYAPILAR TESİS ETMEK, KAPSAYICI VE SÜRDÜRÜLEBİLİR SANAYİLEŞMEYİ DESTEKLEMEK VE YENİLİKÇİLİĞİ GÜÇLENDİRMEK									
9.1.2 Ulaşım türlerine göre yurt içi yolcu ve yük hacmi									
Yolcu hacmi									
Demir yolu - Railway	(Milyon yolcu-km)	3,49	3,92	2,94	2,97	3,38	3,65	3,26	3,68
Kara yolu - Road	(Milyon yolcu-km)	226.913	242.265	258.874	268.178	276.073	290.734	300.852	314.734
Hava yolu - Airline	(Milyon yolcu-km)	-	-	-	23.357	26.204	29.790	31.730	34.018
Deniz yolu - Maritime line	(Milyon yolcu-km)	1.368	1.365	1.267	1.448	1.568	1.597	1.789	1.832
Yük hacmi									
Demir yolu	(Milyon ton-km)	10.282	10.311	10.473	10.241	11.106	9.736	10.971	12.259
Kara yolu	(Milyon ton-km)	190.365	203.072	216.123	224.048	234.492	244.329	253.139	262.739
Hava yolu	(Milyon ton)	0,55	0,62	0,63	0,74	0,81	0,87	0,86	0,88
Deniz yolu	(Milyon ton-km)	10.479	13.392	13.689	15.061	13.532	14.967	15.015	16.463
9.2.1 İmalat sanayi katma değerinin gayrisafi yurt içi hasıla (GSYH) içindeki payı	(%)	15,1	16,5	15,9	16,2	16,8	16,7	16,6	17,6
9.2.2(6) İmalat sanayi istihdamının toplam istihdam içindeki oranı	(%)	18,7	18,1	17,8	18,1	19,0	18,6	18,1	17,6
9.4.1 Katma değer birim başına CO2 emisyonu	Kg CO2/ABD \$ (2010 \$ SGP)	-	0,21	0,21	0,18	0,18	0,19	0,19	-
9.5.1 Araştırma ve geliştirme harcamalarının gayrisafi yurt içi hasıla (GSYH) içindeki payı	(%)	0,80	0,80	0,83	0,82	0,86	0,88	0,94	0,96
9.5.2 Bir milyon nüfus başına düşen araştırmacı sayısı (tam zamanlı eşdeğer)	(Kişi)	880	971	1.092	1.170	1.162	1.217	1.263	1.393
9.b.1 Toplam katma değer içindeki yüksek ve orta-yüksek teknolojlili katma değer üreten imalat sanayi sektörlerinin oranı	(%)	30,6	30,3	30,1	29,7	29,2	29,7	29,9	30,7
9.c.1 Teknoloji türüne göre bir mobil şebeke tarafından kapsanan nüfusun oranı									
Darbant (2G)		99,1	99,1	99,2	99,5	99,8	99,8	99,7	99,8
Genişbant (3G)		73,9	80,9	84,0	86,2	91,2	95,0	96,0	97,4
LTE		-	-	-	-	-	-	84,4	90,4

Amaçlar ve göstergeler		Birim	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
AMAÇ 10 - ÜLKELER İÇİNDE VE ARASINDA EŞİTSİZLİKLERİ AZALTMAK										
10.1.1	Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirinin en alttaki %40'lık dilimin içindeki büyüme hızı	(%)	-	0,13	0,08	0,10	0,11	0,12	0,13	0,13
10.2.1	Cinsiyete ve yaş grubuna göre medyan gelirin %50 düzeyinin altında yaşayanların oranı	(%)								
Toplam			16,9	16,1	16,3	15,0	15,0	14,7	14,3	13,5
Erkek			16,5	15,8	16,0	14,6	14,8	14,6	14,0	13,2
Kadın			17,2	16,5	16,6	15,4	15,2	14,8	14,6	13,8
Yaş grubu										
< 15			24,8	23,8	24,3	22,9	23,2	22,5	21,9	21,3
15 - 24			18,5	18,3	19,0	17,8	17,0	17,3	17,9	15,8
25 - 34			13,6	12,9	11,4	10,6	11,1	10,2	10,4	9,4
35 - 54			13,0	12,1	12,9	11,5	11,4	11,8	11,1	10,7
55 +			10,5	10,2	10,8	9,4	9,7	9,5	8,9	8,2
10.5.1	Finansal sağlamlık göstergeleri	(%)								
Ana sermaye toplamının aktif toplamına oranı			12,3	11,7	12,1	11,0	11,6	11,0	10,7	10,7
Ana sermaye toplamının risk ağırlıklı varlıklar toplamına oranı			17,1	14,9	15,1	13,0	13,9	13,2	13,1	14,1
Net takipteki alacaklar toplamının yasal özkaynak toplamına oranı			2,4	2,5	3,0	3,2	3,5	3,9	3,8	3,2
Takipteki alacaklar toplamının nakdi kredi toplamına oranı			3,5	2,6	2,7	2,6	2,7	3,0	3,1	2,8
Vergi öncesi kârın ortalama aktif toplamına oranı			3,1	2,2	2,4	2,0	1,7	1,5	1,9	2,0
Likit varlıkların kısa vadeli yükümlülüklerine oranı			79,7	72,0	76,0	72,1	77,4	69,6	66,9	66,2
Yabancı para net genel pozisyonunun yasal özkaynak toplamına oranı			-0,1	-1,1	0,0	-3,5	-2,1	-0,4	0,2	0,7
10.b.1	Donör ülke olarak, akış türüne ve sektörler göre, sürdürülebilir kalkınmanın finansmanı (toplam kalkınma yardımı, ikili resmi kalkınma yardımı, toplam resmi akımlar ve net resmi kalkınma yardımları)									
Türüne göre kalkınma yardımı			(Milyon ABD \$)							
Toplam			1.718	2.363	3.436	4.347	6.403	5.104	7.943	9.327
Net resmi kalkınma yardımı			967	1.273	2.533	3.307	3.591	3.919	6.488	8.121
Sivil toplum kuruluşları tarafından hibe			106	200	112	232	368	475	655	708
Özel sektör akışları			670	879	735	820	2.412	597	592	402
Diğer resmi akışlar			-25	12	57	-13	72	112	207	97
Sektörlere göre ikili resmi kalkınma yardımı			(Milyon ABD \$)							
Toplam			920	1.226	2.423	3.156	3.502	3.845	6.237	7.951
Sosyal altyapı hizmetleri			482	418	634	702	535	780	422	316
Ekonomik altyapı ve hizmetleri			24	34	20	45	67	90	156	137
Üretim sektörleri			111	81	7	14	12	23	20	68
Çoklu sektör/kesişen			10	140	513	-	243	4	46	272
İnsani yardım			153	264	1.040	1.630	2.420	3.200	6.000	7.278

Amaçlar ve göstergeler		Birim	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
AMAÇ 11 – ŞEHİRLERİ VE İNSAN YERLEŞİMLERİNİ KAPSAYICI, GÜVENLİ, DAYANIKLI VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KILMAK										
11.2.1 ^(a)	Toplu taşıma araçlarına kolay erişimi olan hanelerin oranı	(%)	-	-	-	-	77,7	79,9	82,6	82,6
11.4.1	Kültürel ve doğal miras için yapılan genel devlet harcaması	(Bin TL)								
	Kültürel Miras		-	-	-	-	1.060.836	2.174.827	2.113.824	1.597.677
	Doğal Miras		-	-	-	-	1.318.483	1.466.999	1.800.691	2.462.407
11.6.1	Düzenli olarak toplanan ve uygun nihai işlem uygulanan katı atıkların toplam katı atıklara oranı	(%)	54,7	-	59,9	-	61,8	-	70,1	-
11.6.2	Şehirlerdeki (nüfusa göre ağırlıklı) ince partikül maddelerin (PM10) yıllık ortalama seviyeleri	(µg/m ³)								
	Adana		64	48	46	56	45	58	40	55
	Adıyaman		95	82	72	69	71	53	51	51
	Afyon		102	115	98	94	81	89	82	82
	Ağrı		66	51	49	51	47	55	43	59
	Aksaray		81	70	68	64	61	63	60	68
	Amasya		63	43	39	35	29	56	54	56
	Ankara		64	63	77	74	63	58	62	69
	Antalya		70	63	51	44	53	48	53	51
	Ardahan		74	67	61	69	33	34	23	25
	Artvin		32	34	28	30	21	34	19	24
	Aydın		66	96	71	71	65	66	63	45
	Balıkesir		76	78	46	52	50	47	43	54
	Bartın		65	71	60	66	56	48	57	51
	Batman		143	116	109	97	90	92	68	63
	Bayburt		67	47	65	53	53	46	47	43
	Bilecik		48	58	51	56	54	50	49	50
	Bingöl		45	31	34	45	30	26	23	43
	Bitlis		98	82	84	72	53	25	29	27
	Bolu		97	61	80	87	78	102	34	31
	Burdur		82	86	78	66	46	64	57	69
	Bursa		62	65	37	76	85	81	75	78
	Çanakkale		30	22	19	45	48	49	44	46
	Çankırı		57	46	83	68	34	19	47	54
	Çorum		112	75	73	64	45	53	66	68
	Denizli		99	91	74	70	72	68	77	70
	Diyarbakır		99	77	69	67	62	65	53	49
	Düzce		82	93	85	75	107	95	92	79
	Edirne		64	79	74	71	70	66	58	58
	Elazığ		87	46	44	37	32	37	42	61
	Erzincan		60	40	50	56	53	70	84	78
	Erzurum		63	60	57	33	30	39	51	44
	Eskişehir		36	31	32	35	31	24	26	27
	Gaziantep		71	101	108	77	58	60	71	54
	Giresun		29	21	12	21	49	47	42	41
	Gümüşhane		60	59	69	69	63	55	50	48
	Hakkari		70	88	109	95	85	94	78	74
	Hatay		67	62	46	66	62	65	57	57

İğdir	134	96	88	98	106	122	106	128
Isparta	73	94	86	72	75	61	56	56
İstanbul	51	49	53	57	55	52	48	50
İzmir	51	56	34	45	41	41	41	44
Kahramanmaraş	92	75	74	73	69	77	63	88
Karabük	94	51	50	49	47	75	35	39
Karaman	80	89	93	88	80	85	77	76
Kars - İstasyon Mahallesi	55	54	52	57	47	47	61	59
Kastamonu	42	34	31	34	34	28	49	50
Kayseri	70	67	77	70	75	80	79	67
Kırıkkale	77	61	67	52	27	26	27	26
Kırklareli	43	57	46	40	37	38	43	42
Kırşehir	71	48	49	53	35	33	25	23
Kilis	89	70	58	35	29	40	42	42
Kocaeli	74	64	63	56	55	49	48	51
Konya	68	62	65	57	55	56	49	67
Kütahya	76	79	77	67	66	67	89	65
Malatya	82	72	68	60	43	44	37	53
Manisa	78	55	49	80	86	87	89	78
Mardin	91	76	51	62	58	80	63	63
Mersin	80	51	53	55	52	65	53	72
Muğla	62	70	71	78	81	82	75	71
Muş	118	34	83	105	99	132	127	79
Nevşehir	65	56	53	54	47	45	46	48
Niğde	62	77	79	74	68	75	73	81
Ordu	60	61	53	53	48	51	53	52
Osmaniye	126	109	82	81	68	68	67	72
Rize	50	28	27	41	30	29	25	29
Sakarya	74	94	82	74	73	67	63	67
Samsun	48	42	48	51	56	53	58	61
Siirt	124	102	100	93	113	103	91	65
Sinop	38	42	37	27	36	65	69	59
Sivas	64	48	49	45	37	39	59	65
Şanlıurfa	84	78	72	71	49	45	34	73
Şırnak	99	50	41	36	31	78	72	45
Tekirdağ	79	72	69	63	56	65	71	60
Tokat	48	31	29	44	49	58	58	69
Trabzon	84	63	58	65	58	59	53	43
Tunceli	56	41	44	30	18	22	19	26
Uşak	71	72	69	60	55	63	70	65
Van	121	74	65	64	49	39	37	41
Yalova	53	42	23	31	33	35	46	48
Yozgat	64	58	50	46	42	42	49	26
Zonguldak	67	88	62	61	65	60	56	29

Amaçlar ve göstergeler	Birim	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
AMAÇ 12 - SÜRDÜRÜLEBİLİR ÜRETİM VE TÜKETİM KALIPLARINI SAĞLAMAK										
12.4.2 ^(p)	Kişi başına üretilen tehlikeli atık miktarı (mineral atıklar hariç)	(Kg/Kişi)	12	-	11	-	12	-	15	-
Amaçlar ve göstergeler										
AMAÇ 15 - KARASAL EKOSİSTEMLERİ KORUMAK, İYİLEŞTİRMEK VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KULLANIMINI DESTEKLEMELİK; SÜRDÜRÜLEBİLİR ORMAN YÖNETİMİNİ SAĞLAMAK; ÇÖLLEŞME İLE MÜCADELE ETMEK; ARAZI BOZUNUMUNU DURDURMAK VE TERSİNE ÇEVİRMEK; BİYOLOJİK ÇEŞİTLİLİK KAYBINI ENGELLEMELİK										
15.1.1	Ormanlık arazinin toplam arazi büyüklüğüne oranı	(%)	27,2	27,2	27,7	27,7	27,7	28,6	28,6	28,6
	Normal kapalı ormanlık alanın toplam arazi büyüklüğüne oranı		13,6	13,6	14,8	14,8	14,8	16,3	16,3	16,3
	Boşluklu kapalı ormanlık alanın toplam arazi büyüklüğüne oranı		13,6	13,6	12,9	12,9	12,9	12,3	12,3	12,3
15.2.1(7)	Sürdürülebilir orman yönetimine doğru ilerleme									
	Orman alanı net değişim oranı	(%)	-	-	0,5	-	-	1,4	-	-
	Ormandaki yer-üstü biyokütle stokları	(Milyon ton)	916	944	960	1.000	1.014	1.035	-	1.031
	Yasa dışı olarak oluşturulan koruma alanlarında bulunan orman alanı oranı	(%)	3,5	3,5	3,3	3,3	3,3	5,5	5,5	5,5
	Uzun vadeli bir orman yönetim planı kapsamındaki orman alanının oranı	(%)	100	100	100	100	100	100	100	100
	Bağımsız olarak değerlendirilen bir orman yönetimi sertifikasyon şemasında bulunan orman alanı	(Bin hektar)	-	72	1.360	2.110	2.367	2.367	2.367	2.367
15.4.2	Dağ yeşil örtü endeksi, arazi örtüsü-arazi kullanım alanı	(%)								
	Yeşil örtü sınıfları									
	Toplam		-	-	-	-	-	-	-	83,3
	Orman		-	-	-	-	-	-	-	27,7
	Çayır, maki		-	-	-	-	-	-	-	31,0
	Tarla		-	-	-	-	-	-	-	24,6
	Diğer arazi örtüsü sınıfları	(%)								
	Toplam		-	-	-	-	-	-	-	16,7
	Diğer		-	-	-	-	-	-	-	14,7
	Sulak Alan		-	-	-	-	-	-	-	0,5
	Yerleşim		-	-	-	-	-	-	-	1,6
Amaçlar ve göstergeler										
AMAÇ 16 - SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA İÇİN BARIŞÇIL VE KAPSAYICI TOPLUMLAR TESİS ETMEK, HERKES İÇİN ADALETE ERİŞİMİ SAĞLAMAK VE HER DÜZEYDE ETKİLİ, HESAP VEREBİLİR VE KAPSAYICI KURUMLAR OLUŞTURMAK										
16.1.4	Yaşadıkları alanın çevresinde gece yalnız yürürken kendini güvende hissende nüfusun oranı	(%)								
	Toplam		57,8	59,8	58,8	59,9	60,0	56,5	59,1	57,1
	Erkek		68,9	70,4	70,9	71,8	69,7	69,4	71,0	68,8
	Kadın		47,2	49,5	47,1	48,3	50,6	44,0	47,5	45,6
16.3.2	Cezaevindeki hüküm giymemiş tutukluların oranı	(%)	27,4	27,8	22,9	19,5	14,0	14,6	36,2	34,1
16.6.1	Merkezi yönetim bütçe harcamalarının Bütçe Kanunu başlangıç ödeneklerine oranı	(%)	102,6	100,7	103,1	101,0	102,8	107,1	102,4	105,1
16.6.2	Kamu hizmetlerinden memnuniyet oranı	(%)								
	Sosyal Güvenlik Kurumu hizmetlerinden memnuniyet		54,9	56,1	59,7	69,6	58,4	58,7	67,9	62,5
	Sağlık hizmetlerinden memnuniyet		73,0	75,9	74,8	74,7	70,6	72,3	75,4	71,7
	Eğitim hizmetlerinden memnuniyet		61,5	64,2	64,6	69,7	58,9	59,0	65,1	54,6

Adli hizmetlerden memnuniyet	37,2	38,9	44,7	52,8	50,8	50,4	57,9	54,1
Asayiş hizmetlerinden memnuniyet	78,0	79,4	79,4	79,4	69,1	69,8	75,7	74,4
Ulaştırma hizmetlerinden memnuniyet	-	71,8	72,7	76,4	71,8	74,0	78,4	72,3
16.7.1(8) Kamu kurumlarındaki istihdamın cinsiyete göre dağılımı (%)								
Kamu istihdamı								
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100
Erkek	64,6	63,4	64,1	63,2	63,5	61,9	61,3	60,5
Kadın	35,4	36,6	35,9	36,8	36,5	38,1	38,7	39,5
16.9.1 Doğumları bir kamu otoritesi tarafından tescil edilen beş yaş altı çocukların oranı (%)	-	-	-	98,6	-	-	-	-

Amaçlar ve göstergeler	Birim	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
AMAÇ 17 - UYGULAMA ARAÇLARINI GÜÇLENDİRMEK VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA İÇİN KÜRESEL ORTAKLIĞI CANLANDIRMAK									
17.1.1 Kaynağına göre toplam devlet gelirlerinin gayrisafi yurt içi hasılaya (GSYH) oranı (%)		34,8	34,2	34,2	34,3	33,6	32,0	32,5	31,1
Vergi gelirlerinin GSYH'ye oranı		19,5	19,3	18,8	19,0	18,6	18,7	18,8	18,3
Sosyal güvenlik prim gelirlerinin GSYH'ye oranı		8,9	8,5	8,6	8,9	9,1	7,7	7,9	7,4
Hibelerin GSYH'ye oranı		0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Diğer gelirlerin GSYH'ye oranı		6,4	6,3	6,8	6,4	5,9	5,6	5,9	5,4
17.1.2 Yurt içi vergilerle finanse edilen yurt içi bütçenin oranı (%)		75,3	81,8	78,5	80,6	80,6	84,3	78,1	76,2
17.2.1 Gayrisafi yurt içi hasılabın (GSYH) bir oranı olarak toplam ve en az gelişmiş ülkelere net resmi kalkınma yardımı (%)									
Net resmi kalkınma yardımları/GSYH		0,13	0,17	0,32	0,42	0,45	0,50	0,76	0,95
En az gelişmiş ülkelere yardımları/GSYH		0,02	0,04	0,04	0,04	0,03	0,06	0,02	0,02
17.3.2 Yurt dışında yaşayanların yapmış olduğu havale miktarının (işçi döviz vb.) gayri safi yurt içi hasılaya (GSYH) oranı (%)		0,23	0,23	0,21	0,20	0,19	0,16	0,14	0,12
17.6.2 Hıza göre 100 kişiye düşen sabit internet genişbant abonelikleri (100 kişi başına)									
Toplam		9,6	10,1	10,4	11,0	11,4	12,1	13,2	14,7
256Kbit/s ≤ x < 2 Mbps		2,8	1,1	1,0	1,0	0,6	0,4	0,3	0,2
2 Mbps ≤ x < 10 Mbps		6,8	9,0	9,4	7,9	5,5	3,4	2,9	3,2
10 Mbps ≤ x		-	-	-	2,1	5,4	8,3	10,0	11,3
17.8.1 İnternet kullanan bireylerin oranı (%)									
Toplam		37,6	40,5	42,7	43,2	48,5	51,6	58,3	64,7
Erkek		47,3	49,8	53,0	53,1	58,2	61,2	67,6	72,8
Kadın		28,2	31,3	32,6	33,4	38,8	42,1	49,2	56,6

TÜİK, Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeleri, 2010-2017

(p) Küresel gösterge mevcut olmadığından yerine ikame kullanılmıştır.

(-) Bilgi yoktur.

(1) Uluslararası Matematik ve Fen Eğilimleri Araştırması (TIMSS) Sonuçları

(2) Zaman serisi verileri ilgili öğretim yılına ilişkindir. Örneğin 2010 yılı verileri 2010-2011 öğretim yılını ifade etmektedir.

(3) 18.08.1997 tarihli ve 4306 sayılı Kanun ile 1997/98 öğretim yılından itibaren 8 yıllık kesintisiz, 30.03.2012 tarihli ve 6287 sayılı Kanun ile 2012/13 öğretim yılından itibaren de 12 yıllık kademeli zorunlu eğitime geçilmiştir.

(4) 2015 yılı değeri 1 Kasım 2015 seçim sonuçlarına göre verilmiştir.

(5) Yerel yönetimlerdeki kadınların sandalye oranı, İl Genel Meclis Üyeliği, Büyükşehir Belediye Başkanlığı, Belediye Başkanlığı ve Belediye Meclis Üyeliği seçimlerinin toplamından oran olarak hesaplanmıştır.

(6) 2014 yılından itibaren yapılan yeni düzenlemeler nedeniyle seri önceki yıllarla karşılaştırılabilir değildir.

(7) Orman alanı net değişim oranı hesaplamasında; Orman Genel Müdürlüğü tarafından 2010, 2012 ve 2015 yıllarındaki ölçümler kullanıldığından, 2012 ve 2015 yılındaki artış oranları, 2010 yılındaki orman varlığı temel alınarak ifade edilmiştir.

(8) Devlet Personel Başkanlığı verileri esas alınmıştır. Bu verilere Cumhurbaşkanlığı, Askeri Personel Sayıları, Mahalli İdareler, Kamu Bankalarında İstihdam Edilen Kamu Personeli dahil değildir.

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği	KGF	Kredi Garanti Fonu
ABD	Amerika Birleşik Devletleri	KGYS	Kent Güvenlik Yönetim Sistemi
AFAD	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı	KOBİ	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı	KOP	Konya Ovası Projesi
AMATEM	Alkol-Madde Bağımlılığı Araştırma Tedavi ve Eğitim Merkezi	KOSGEB	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
ATD	Arazi Tahribatının Dengelenmesi	KÖİ	Kamu Özel İşbirliği
AUS	Akıllı Ulaşım Sistemleri	KÖYDES	Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi
AYDES	Afet Yönetim ve Karar Destek Sistemi Projesi	MASAK	Mali suçları Araştırma Kurulu
BAGİS	Balıkçı Gemileri İzleme Sistemi	MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
BCBS	Basel Bankacılık Denetim Komitesi	MIKTA	Meksika, Endonezya, Güney Kore, Türkiye, Avustralya
BDDK	Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu	MÜSİAD	Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu	OCHA	BM İnsani Yardım Esgüdüm Ofisi
BES	Bireysel Emeklilik Sistemi	OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
BGUS	Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi	OSB	Organize Sanayi Bölgesi
BİST	Borsa İstanbul A. Ş.	ÖİK	Özel İhtisas Komisyonları
BM	Birleşmiş Milletler	PAB	TBMM Parlamentolar Arası Birlik Grubu
BMİDÇS	Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi	RİP	Resmî İstatistik Programı
BOH	Bulaşıcı Olmayan Hastalıklar	RKY	Resmî Kalkınma Yardımları
CBS	Coğrafi Bilgi Sistemi	SAKOM	Sağlık Afet Koordinasyon Merkezi
CITES	Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme	SBB	T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı
CMDP	Çazibe Merkezlerini Destekleme Programı	SED	Şöşyal ve Ekonomik Destek Hizmeti
COMCEC	İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi	SIDA	İsveç Uluslararası Kalkınma İşbirliği Ajansı
ÇATAK	Çevre Amaçlı Tarım Araçlarını Koruma Programı	SIHHAT	Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin Sağlık Statüsünün ve Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Sunulan İlgili Hizmetlerin Geliştirilmesi Projesi
ÇATOM	Çok Amaçlı Toplum Merkezi	SKA	Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları
ÇEMATEM	Çocuk ve Ergen Madde Bağımlılığı Merkezi	SKD Türkiye	İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği
ÇSKD	SBB Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Dairesi	SKH	Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri
DAC	OECD Kalkınma Yardımları Komitesi	SPK	Sermaye Piyasası Kurulu
DAP	Doğu Anadolu Projesi	STK	Sivil Toplum Kuruluşu
DIPTAR	Deniz Dip Tarama Uygulamaları ve Tarama Malzemesinin Çevresel Yönetimi Projesi	SUKAP	Su, Kanalizasyon ve Altyapı Projesi
DOKAP	Doğu Karadeniz Projesi	SUY	Sosyal Uyum Yardımı
DSİ	Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü	ŞEY	Şartlı Eğitim Yardımı
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü	ŞÖNİM	Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri
DYY	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	TBB	Türkiye Belediyeler Birliği
EAGÜ	En Az Gelişmiş Ülkeler	TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
EBA	Eğitim Bilişim Ağı	TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
EBRD	Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası	TFV	Toplam Faktör Verimliliği
ECHO	Avrupa Sivil Koruma ve İnsani Yardım Genel Müdürlüğü	TGB	Teknoloji Geliştirme Bölgeleri
EIT	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	TİKA	Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
EKOSOK	Ekonomik ve Sosyal Konsey	TMSF	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
EPS	Enerji Performans Sözleşmeleri	TNSA	Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması
ES	Endüstriyel Simbiyoz	TOB	Tarım ve Orman Bakanlığı
FAO	Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü	TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
FIT	Alım Garantisi Tarife Desteği	TÖKİ	Toplu Konut İdaresi Başkanlığı
FRIT	Sığınmacı Mali İmkani	TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknoloji Araştırma Kurumu
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi	TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
GBM	Geçici Barınma Merkezi	TÜRKONFED	Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu
GBP	Genişletilmiş Bağışıklama Programı	TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İşinsanları Derneği
GEM	Geçici Eğitim Merkezleri	TZE	Tam Zaman Eşdeğeri
GES	Güneş Enerjisi Santrali	UBSEP	Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı
GSM	Göçmen Sağlık Merkezleri	UCLG	Birleşmiş Kentler Yerel Yönetimler Dünya Teşkilatı
GSS	Genel sağlık Sigortası	UCLG-MEWA	Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Orta Doğu ve Batı Asya Bölge Teşkilatı
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	UMKE	Ulusal Medikal Kurtarma Ekibi
GTS	Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi	UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
GZFT Analizi	Güçlü, Zayıf Yönler, Fırsatlar Tehditler Analizi	UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü
HLFP	Yüksek Düzeyli Siyasal Forum	UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu
IAIS	Uluslararası Sigorta Denetçileri Birliği	UNIDO	Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Teşkilatı
IFSB	İslami Finansal Hizmetler Kuruluna	UNRWA	BM Filistin Mültecilerine Yardım ve Bayındırlık Ajansı
ICPSD	İstanbul Uluslararası Özel Sektör ve Kalkınma Merkezi	VNR	Gönüllü Ulusal Gözden Geçirme
ILM	Uluslararası İslami Likidite Yönetimi Kuruluşu	WFE	Dünya Borsalar Federasyonu
IMF	Uluslararası Para Fonu	YADES	Yaşlı Destek Programı
INDC	Niyet Edilen Ulusal Katkı Beyanı	YEKA	Yenilenebilir Enerji Kaynağı Alanı
IOSCO	Uluslararası Sermaye Piyasası Kurulları Örgütü	YEKDEM	Yenilenebilir Enerji Destek Mekanizması
IDHYKK	İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi Koordinasyon Kurulu	YÖBİS	Yabancı Öğrenciler Bilgi Sistemi
İİT	İslam İşbirliği Teşkilatı	YUP	Yabancı Uyruklular Politikliği
İLBANK	İller Bankası A. Ş.		
İSEDAK	İslam Konferansı Örgütü ve Ekonomik İşbirliği Teşkilatı		
İSKEP	İstihdam için Koordinasyon ve Eğitim Teknik Destek Projesi		
İŞGEM	İş Geliştirme Merkezi		
İŞKUR	Türkiye İş Kurumu		
İTU	İyi Tarım Uygulamaları		
JICA	Japon Uluslararası İşbirliği Ajansı		
KADES	Kadın Destek uygulaması		
KAP	Katı Atık Programı		
KDGPA	Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Proje Alanı		
KEİ	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü		
KENTGES	Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı		
KFW	Alman Kalkınma Bankası		

TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI
STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI

YÖNETİM HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
BİLGİ VE BELGE YÖNETİMİ DAİRESİ BAŞKANLIĞI
Ankara 2019

Necatibey Cad. No: 110/A 06570 Yücetepe - ANKARA

Tel: +90 (312) 294 50 00 • Faks: +90 (312) 294 52 98

ISBN NO : 978-605-7751-12-6

Yayın No:00012